

ƏMÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

RÜSTƏM
İBRAHİMBƏYOV

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

RÜSTƏM İBRAHİMBƏYOV

$\frac{416}{518}$

245624.

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

İKİ CİLDDƏ

II CİLD

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“AVRASIYA PRESS”
BAKİ-2006

*Bu kitab "Rüstəm İbrahimbəyov. Park" (Bakı, Gənclik, 1987)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

894.3613-dc22

AZE

Rüstəm İbrahimbəyov. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı,
"Avrasiya press", 2006, 288 səh.

Görkəmli yazıçı Rüstəm İbrahimbəyovun seçilmiş əsərlərinin ikinci cildinə daxil edilmiş povest və hekayələrin mayasında müasirlərimizin keçdiyi həyat tərzinin reallıqları əks olunmuşdur. Bu əsərlər doğma yurdumuzun sərhədlərindən çox-çox uzaqlarda da məşhurdur. Oxuculara təqdim olunan bu kitabın maraqla qarşılanacağına şübhə etmirik.

ISBN10 9952-421-77-8
ISBN13 978-9952-421-77-4

© AVRASIYA PRESS, 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

UNUDULMUŞ AVQUST

1945-ci ilin 6 avqustu

Bu gün boyumu ölçdüm – bir metr əlli dörd santimetr idi. Ötən ay bir qarış belə böyüməmişdim. Rafiqin boyu bir metr əlli səkkiz santimetrdi. Halbuki aprelin 14-də cızıqlarımız bərabər idi... Üç ilə o, on səkkiz, mənə on üç santimetr uzanmışdım...

Yataq otağının qapısına cızıqlar çəkdiyimizcün anam deyirdi. Göy cızıqlar mənim, qırmızılarsa Rafiqinki idi. Anam bilmirdi ki, boyu cızıqla ölçməyi mənə atam öyrədib... Məncə, Rafiq fırıldaq işlədir. Ona deyəndə ki, xətkəsi düz tutsun, incidi və izah elədi ki, saçlarım uzun olduğuna görə xətkəsi əyir.

Sonra onun nənəsinin yanına getdik. Nənə yeməxananın girəcəyində stulda oturub bizi gözləyirdi. İçi yeməklə dolu tor zənbili götürdük və nənə bizimlə ayaqlaşa bilsin deyə, asta-asta getməyə başladıq. Yeməxananın döşəməsi daşdı, ona görə də nənə yay-qış keçə çəkmələrdə gəzir. Rafiqdən nənənin niyə elə ağır-ağır nəfəs almağının səbəbini soruşdum. Plevritdi, ya astması var? Məlum oldu ki, nənənin təngnəfəsliyinə səbəb köklüyüdü.

Rafiqin nənəsi evdə də ağ xələtini əynindən çıxarmadığına görə xələt ləkəli, çirklidi. Küçəyə çıxmaq bəhanəsiylə nənənin gözündən yayınıb, çarpayının altında gizləndik.

Nənə yeməxanadan düşbərə və yumurta ovuntusu gətirmişdi... Düşbərəni çarpayının üstündə, ovuntunu isə mənim başımın bərabərində qoydu. Üç ovuc yedim, səkkiz ovuc da kağız torbaya yığdım. Qalanına əlim çatmadı.

Yaxşı ki, nənənin qulağı ağır eşidir, Rafiqin düşbərə düzülmüş qəzetə xışiltıyla toxunmasını eşitmədi. Nənə bir dəqiqəliyə otaqdan çıxanda, Rafiq düşbərədən bir neçəsini mənə atdı. Yaman dadlıydı, amma heyif, çiyidlər. Rafiq mənə pıçıldadı ki, qəzeti sahmana salım: nənənin qulağı zəif eşitsə də, gözdən itidi. Bufetdə işləyən adam gözdən iti olmalıydı.

Biz aradan çıxanda nənənin xəbəri olmadı...

"İki kapitan"ı oxuyub qurtardım. Hər şey elə yaxşı təsvir olunub ki, adamın gözünün qabağındadı: adamlar da, Ensk şəhəri də, Moskva da... Elə bil özün düşmüşən o yerlərə. Maralıdı, görən V.Kaverin bizim çöllük barədə necə yazardı? O yəqin ki, pis yazmazdı, mənə təxminən belə yazardı: "...İkimərtəbəli daş ev iri çöllüyün kənarındadı. Yanında üç-dörd dənə birmərtəbəli ev bir-birinə yapışmış durublar. Çöllüyün o üzündə hündür, suvaqsız bir bina da var (keçmiş qospital, müharibədən əvvəl məktəb olub), indi orda tərxis olunmuş hərbiçilər ailələriylə yaşayırlar. Bu binadan arxada hərbi şəhərciyin divarı və kərpic evləri görünür.

Çöllüyün ortasında böyrü üstə əyilmiş, 1942-ci ildə şəhər üzərində vurulmuş "messerşmit" durur. Yaxınlıqda eni-uzunu iyirmi metr olan və çarpayı toruyla hasara alınmış rəqs meydançası var. Bazar günləri bura hərbiçilərin nəfəsli orkestri gəlir və padeqras, kovyak və sair bal rəqsləri çalınır. Yalnız hərbi şəhərcikdən olan əsgərlər hərdən "xanımlar"ı dəvət etməyə cəsarətlənirlər.

Sağda çöllük yarğanla qurtarır. Qarşıda qarajı, yataqxanası, inzibati binası və köhnədiyindən yaşıl çalan suyla dolu hovuzu olan yanğın qülləsi var. Çöllükdə veyllənən uşaqlar yaz gələndən payız çıxanadək bu hovuzda çimirlər. Hərçənd onların yaşadığı şəhər dəniz kənarında yerləşib.

Yanğın qülləsinin yeri yaxşı seçilib, burdan, çöllükdən dəniz kənarınadək bütün şəhər görünür..."

V.Kaverin əlbəttə, bunları daha yaxşı təsvir edərdi, ancaq belə sönük yox, amma mənim hələ cəmi on dörd yaşı var axı...

7 avqust

Lyonya Lyubarskini yenə suya basmışdılar. Az qala boğulmuşdu. Rafiqlə mən öz payımızı – düşbərə və yumurta ovuntusunu götürəndə, uşaqlar yanğınsöndürənlərin məşq vaxtı dırmaşdıqları, qapı və pəncərə əvəzinə yarıqları olan taxta divarın kölgəsində oturmuşdular.

Lyonya ərimiş piylə buterbrod götürmüşdi. Günün altında durub gözünün qorasını sıxırdı. Yaxına gəlməyə ürək eləməirdi.

Paxan yox idi. Onun yeri tutulmamışdı. O yerlə yanaşı Xorek oturmuş və özünü elə aparırdı ki, guya Lyonyanı görmür. Həmişə

olduğu kimi Qusik gitarasından ayrılmırdı. Qalan uşaqlar yarım-dövrə şəklində Xorekin önündə əyləşmişdilər. Nədənə yeməyi Teleqrafı küçəsində işləyən təkgöz zavmağın oğlu bölürdü. Onun əynində xalis mis düymələri olan təzə kitel, qalife şalvar və ayaqlarında xrom çəkmələr vardı.

Rafiq yenə qulağına pıçıldadı:

– Niyə o bölür? Nə ixtiyarın?

Zavmaq oğlu bizim ərzağımız düzülmüş qəzetin önündə dizi üstə durmuş və hər kəsin payını verməzdən əvvəl icazə almaq üçün Xorekə baxırdı.

Paxan və Xorekçün yeməyin ən dadlısını seçdi. Qusikə yeməyin bir az dadsızını verdi. Qalanını isə bizim qabağıma itələdi – bizə, on nəfərə onların üçünə düşən qədər yemək düşdü.

Xorek Qusikə dedi:

– Bir şey dinqildat görək.

Qusik "Cavan oğru"nu oxudu. Bu, Paxanın sevimli mahnısıydı. Lyonya bir neçə addım kənara çəkildi ki, hıçqırıqla mahnıya mane olmasın. Qusik oxuyub qurtarandan sonra Xorek dedi ki, bu gün dəstəməzə yeni "əsgər" götürəcəyik və zavmağın oğlunu göstərdi. Hamımız ona, onun köhnə can köynəyinin üstündən keçirdiyi zabit kəmərinə və poqonlarına baxdıq.

Rafiq yenə qulağına pıçıldadı:

– Bir kəməre satılıb, bizsə səbrimizi basıb dözməliyik.

Lyonya hələ də ağlayırdı. Ona baxmamağa çalışırdıq. Xorek dedi: "Getdik".

Hovuzə yaxınlaşdıqca Lyonya daha bərkdən ağlayırdı. Qorxusundan. Amma ardımızca gəlməkdəydi. Başqa çıxış yolu yox idi.

Xorek soyundu və zavmağın oğluna işarə elədi. O, Lyonyanı buterbrod qarışıq suya itələdi.

– Siz durub baxacaqsız? – Xorek bizdən soruşdu. Biz də Lyonyanı suda boğmağa girişdik.

Lyonya hovuzun kənarlarına üzüb çatanda və sudan çıxmaq istəyəndə, biz onu geri, suya itələyirdik. Zavmaq oğlu hamıdan çox səy göstərirdi ki, onu dəstəyə götürsünlər.

Lyonya pis üzürdü və heç üç dəqiqə keçməmişdi ki, boğulmağa başladı. Hovuzun divarları yaşıl mamırla örtülüydü və sürüşkəndi.

Ordan çıxmaq çətindi: gərək əllərlə dartınıb, qarnını dirəyəsən və sonra ayaqlarını çıxarasan.

Lyonyanı yubanmadan suya itələyirdik ki, boş yerə güc verməsin özünə. Xorek isə Lyonya bədənini yarıyadək sudan çıxaranadək gözləyir və sonra təpiylə geri atırdı. Ya da Lyonya hovuzun kənarından yapışanda ayağıyla onun barmaqlarını basırdı, – nəfəs dərməyə imkan vermirdi. Bundan başqa o, bizim Lyonyanı suya salmağımıza nəzarət edirdi.

Mən də bu işlə məşğuldum.

– Di bəsdı, qurtardı, – Lyonyanın qarnı suyla dolub, birdəfəlik suyun dibinə gedəndə, Xorek dedi.

Onu güclə çıxartdıq sudan. Gömgöy göyərmiş və qarnı şişmiş halda yerdə uzanmışdı... Sonra Paxan gəldi. Biz hovuzun yanında özümüzü günə verəndə yaxınlıqdan Nelya gəlib keçdi. Qızı birinci Qusik gördü. Paxana xəbər verdi.

Qız həyətlərinin darvazasından çıxıb çöllüklə şəhərə tərəf gedirdi. Kənardan ona on səkkiz yaş vermək olar, di gəl məndən cəmi yarım yaş böyükdü. Bu yayı yaman böyümüşdü. Ətə-cana gəlmişdi. Özüyçün belı bürməli, ağ haşiyəli bir don da tikmişdi. Valideynləri onu yaxşı geyindirirdilər. Gəlsin geyindirməsinlər. Camaat müharibə illərində evlərində təmir aparmadıqlarından indi ucdan-tutma girişiblər bu işə. Qızın atası isə şəhərin tanınmış rəngsazlarından biridi.... Paxan şalvarını əyninə çəkib, onun qarşısını kəsdi. Nəsə dedi və əlindən yapışdı. Qız dartınıb aralandı və çıxıb getdi.

Rafiq mənə pıçıldadı ki, qızın oğlanı var. İnanmadım. O dedi ki, Nelya hər gün eyni vaxtda harasa gedir. Qızın əlində qəzet bükülüsü vardı.

Nədəndi onu belə sevirəm?! Bu mənim üçüncü sevgim idi. Birinci dəfə sentyabrın birində birinci sinifdə sevmişdim (vurulduğum qızla bir partada otururduq). Sonra dördüncü sinifdə bir də vuruldum. Amma Nelyanı sevən tək heç kimi sevməmişdim və yaqın ki, sevməyəcəm də. Ona qarşı olan hisslərim çox güclüydü!

Əgər mənim də Paxan kimi on yeddi yaşım olsaydı, onun kimi mən də güclü, ucaboylu olsaydım, onda güman ki, qız məni sevardı. Paxan bir şey eləyə bilmir, çünki hamı onu şübhəli bir tip kimi tanıyır – gecələr yaşlı dostlarıyla araq içir, kart oynayır və pis

əməllərlə məşğuldu. Həm də ki, ömründə bir dənə də olsun kitab oxumayıb və buna görə də yaqın onun beyin qırıqları çox azdı. Təkcə güclə sevgiyə nail olmaq mümkündürmü?!

Paxan yanıma qayıtdı, dişlərinin arasından tüpürdü (yaman qəşəng tüpürür!) və dedi ki, Qusik “Oğru”nu oxusun.

Qusik oxumağa başladı.

8 avqust

Dünən axşamı Sima xala bizə gəldi. Aqlamaqdan üz-gözü şişmişdi. Biz Rafiqlə xəritə qabağında oturub şəhər oyunu oynayırıdık: birimiz hər hansı bir şəhərin adını deyir, o birimiz isə onu xəritədə tapırıdık. Bizdə olan xəritədən heç kimdə yoxdu – dəhlizin divarını bütünlüklə tutan dünyanın siyasi xəritəsi. Xəritə anamın keçən il taxtadan düzəltdiyi sandığın üstündən asılıb.

Sima xala gələndə mən Əddis-Əbəbəni axtarırdım. Bizə məhəl qoymadan anamın yanına, yemək otağına keçdi. Biz Rafiqlə baxışdıq.

Bir dəqiqə sonra otaqdan maşının vızıltısı kəsildi – orda Şura dayı atamın başını qırırdı – və Sima xalanın hönkürtüsü eşidildi.

Anam bizi otağa çağırırdı. Hirsələndə, anamın səsi kallaşır, cingiltili olur. Qonşular onu yaxşı, xeyirxah bir adam kimi tanısalar da, ondan bir az çəkinir – qorxurlar. Atam tamam tükə batmış mələfəyə bürünərək pəncərə önündə, royalın oturacağı hərlənən stulunda oturmuşdu. Şura dayı onun başını qırıb qurtarmadığından atam dura bilmirdi yerindən. Anam və əlində daraqla başqıraxan maşın olan Şura dayı Sima xalanı sakitləşdirirdilər.

– Yox, daha buna dözə bilmərəm, bağrım çatlayır! – Sima xala göz yaşları içində çığırdı. – Meyit kimi gömgöy idi, sifət qalmamışdı onda... Neyləyim? Leyla, siz mənə kömək eləməlisiz. Rayispolkom işçisi kimi sizdən rəsmi surətdə xahiş edirəm. Özü heç nə demir... Nəsə çox pis şey baş verməkdədi. O demir, mən isə duyuram... Atası ordudan qayıdandan sonra ona nə deyəcəyəm? Uşaq əlimdən gedir... – Daha dili söz tutmadı, elə gözünün yaşını töküdü.

Sima xala hay-küycünün biridi, qaraçılıq eləyəndi, amma bu gün o haqlıydı: Lyonyanı güclə özünə gətirmişdilər. Sima xalaya

adamın yazığı gəlir. Mühasiblikdi sənəti, di gəl indi tara bazasında yeşik mıxlayır. Lyonyanın deməyinə görə gündə iki yüz yeşik. Sima xala da atam kimi uzağı pis görür. Atam deyir ki, bu onlarda nəsillik xəstəlikdi. Onun atası, mənim babam da uzağı pis görürmüş. Doğrudanmı mən də vaxt gələcək ki, eynək taxacam? Bu boyumla birçə eynəyim çatışmırdı elə!..

– Elik, Rafiq, – anam acıqla dedi, – nə məsələdi bu? Lyonyanı kim suya basıb?

– Bilmirəm, – dedim, – görməmişəm.

– Mən bütün günü nənəmin yanında iş yerində olmuşam, – Rafiq dedi. – Hardan bilim axı?

– Yalan deməyin! – Anam səsinə qaldırdı, mən yalan deyəndə, o saat duyur. – Yoldaşınızı az qala o dünyalıq eləmişdilər, sizsə onu müdafiə etmək əvəzinə həyasızcasına yalan danışsınız!

Yazıq anam hardan biləydi ki, bir doğum evində bir gündə doğulduğum – o, fevralın dördündə axşam, mənsə beşi səhər doğulmuşdum – bir həyətdə yaşayıb və bir sinifdə oxuduğum Lyonyanı suya basanların arasında biz də varıq. Eh, anam biləydi ki, son vaxtlar bizim çöllükdə nələr baş verir!..

– Biz yalan demirik, – dedim. – Heç nə görməmişik.

– Sima, mən bu məsələylə məşğul olaram, – anam Sima xalaya söz verdi.

– Eldar! – atam incikliklə dedi (o heç vaxt mənə acıqlanmır, yalnız inciyir hərdən və adımı bütöv çağırır), – Eldar! Sən axı söz vermişdin ki, bir də yalan gəlməyəcək dilinə...

Dillənmədim. Nə deyəcəkdim ki.

9 avqust

Yurka bu gün birinci növbədə işləyirdi və evə saat altıda gəldi. Anamın əksinə olaraq mən onu tənbel hesab eləmirəm. Bir halda ki, işləyib ailəsinə kömək eləyir, deməli tənbel-zad deyil, sadəcə məktəb onunçün darıxdırıcıdır. Ona görə də ikinci ilə qalıb. Tənbel olsaydı məktəbdən qalmaz və heç nə də eləməzdə. O anlamışdı ki, anasının ondan başqa daha üç körpəsi var, deməli, axşam məktəbinə keçib işləmək lazımdı. Bu səbəbdən hamı ona hörmət eləməyə

başladı. Yaşı az olsa da işlək adamdı. Hətta Paxan da onun xətrinə dəymir. Xorek heç ağzını da açmır ki, Yurka da bizim kimi yemək gətirsin, çünki o saat anlayıb ki, Paxan Yurkaya, qarşı onun tərəfini saxlamayacaq. Buna görə də Yurka dəstəyə qoşulmur, istədiyi kimi yaşayır. Bizimlə boş vaxtı olanda oturub-durur.

Biz Rafiqlə ərik ağacının altındakı skamyada oturub Yurkanı gözləyirdik. Rafiq deyiniirdi. O, Xorekin ədalətsiz hərəkətlərindən narazıydı. Mən dedim ki, Lyonyaya kömək eləsək, yaxşı olardı, adamın ona yazığı gəlir, zəif uşaqdı.

– Ağılına bir şey batırmı? – Rafiq soruşdu: – Altını çəkə bilərik ha bunun.

Dedim ki, Xoreklə danışmağa cəhd etmək lazımdı, hərçənd ümid azdı, o elə bunuca gözləyib durur. Paxana deyəcək ki, biz onun əleyhinə gedirdik.

– Bilirsən, – Rafiq dedi, – çoxdan ağılıma gəlib, bəlkə sataq onları? Gəl hər şeyi anana danışaq, onlar Xoreklə Paxanın öhdəsindən tez gələrlər.

Bu əla olardı, amma hər şeyi açıb danışmaq olmaz – bu satqınlıqdı. Rafiq mənimlə razılaşdı və biz Qusiklə danışmağı qərara aldılar. Paxan onun mahını oxumasını sevir, bəlkə bir şey alındı. Yurka işdən gəldi və dedi ki, sabah Nelya harasa rəqsə gedir, qız bunu atasına deyəndə, Yurka qulaqlarıyla eşidib.

Nəsə yaman tez-tez rəqs təşkil edir. Bəlkə doğrudan da qızın oğlanı var?

10 avqust

Nelyanın təşkil etdiyi rəqs axşamında on bir nəfər vardı, altı oğlan və beş qız. Biz hər şeyi üzbəüz evin damından görürdük.

Onlar böyük otaqda rəqs edirdilər. Çöldən baxanda abajura görə otaq qırmızı görünürdü. Pəncərə açıq idi və küçənin o üzündən belə musiqi, gülüş səsi, hay-küy eşidirdik. Deyilənləri ayırd etmək mümkün deyildi. Valları yaxşıydı: “Rio-Rita”, “Yağış yağır”, “Sırr”... həmişə bu valları qoyur. Oğlanlar yaşlıydılar. Onuncu sinifdən aşağıda oxumazdılar. İki dəfə küçəyə çıxdılar ki, papiros çəksinlər. Hayıf ki, qaranlıq idi. Küçənin o üzündən sifətlərini seçmək çətin idi.

Qusik mənimlə Rafiqin arasında oturmuşdu. O, təklif elədi ki, həmin oğlanları döyək. Fikirləşdim ki, bu heç də pis olmazdı, amma sonra qıza yazığım gəldi. Onda mənimlə Paxanın nə fərqi olardı? Güc göstərməklə adama özünü sevdirə bilməzsən...

– Paxana demək lazımdı, – Qusik dedi. – Hər halda onun qızıdı.

– Hardan onun qızı oldu? – etiraz etdim. – Nelya onunla danışmaq belə istəmir.

– Gec-tez istəyər, – Qusik dedi. – Hə, Lyonyanı çağırın, tez olun.

Lyonya damın o başında bizim işarəmizi gözləyirdi. Rafiq onu fitlə səslədi. Qusik dedi ki, onun Lyonyadan narazılığı yoxdu, amma bir halda ki, onu boğuruq, deməli nəsə bir günahı var.

Lyonya yaxınlaşdı. Bizdən iki addım aralı dayandı. Qusik qorxdu ki, onu aşağıdan, küçədən görərlər və dedi ki, Lyonya otursun. Amma Lyonya oturmağa cəsarət eləməirdi, çömbəldi və axıradək çömbəlmiş vəziyyətdə dayandı. Həyəcanından titrəyirdi. Qusik soruşdu ki, onu niyə suda boğurlar. Lyonya and içdi ki, heç kimi satmayıb və ağladı. Sonra izah eləməyə başladı. Dili topuq vura-vura çaşbaş danışdı. Demə, Xorekə deyibmiş ki, yaxta-klubda avarçəkməyə və yelkənli qayıq sürməyə yazılmaq və bütün günü qayıq sürmək olarmış. Sonra isə yarışlar başlanacaq. O öz gözləriylə görüb ki, bizim kimi uşaqlar əsl yelkənli qayıqlar sürürlər. Ora hamı yazıla bilər. O, Xorekə deyib ki, biz də yazılısaydıq yaxşı olardı. Qusik soruşdu.

– Bəs Xorek sənə nə cavab verdi?

– Dedi ki, mən satqınam.

Qusik Lyonyanın hərəkətindən satqınlığı anlamağa ha çalışdı, anlaya bilmədi.

– Gördünmü, – ona dedim, – o heç kimi satmayıb, üstəlik orda danışib. Hamımızı yazacaqlar o klubla.

– Özümçün çalışmırdım ki, – Lyonya göz yaşları içində dedi. – Üzmək bilmirəm, nəyimə lazımdı, uşaqlarçün deyirdim...

– Başa düşürəm, – Qusik dedi.

– Mənim indi sudan gözüüm qorxub... O qayıqlar mənim nəyimə lazım.

Bu vaxt Yurka dama qalxdı. Qusik o saat ayağa durdu (şahid yanında bu söhbəti davam etdirmək istəmirdi) və Paxanla danışmağa

söz verdi. Onu qalxıb-endiyimiz dirəyədək ötürüb, Lyonya barədə bir də xahiş elədim. Qusik dedi ki, Lyonyaya onun da yazığı gəlir, amma bir halda ki, Xorek yapışb ondan, çətin ki, bir şey alına... O, damdan dirəyə keçdi və dirəklə aşağı sürüşdü.

Rafiqlə Yurkanın yanına qayıdanda, Lyonya artıq yox idi.

Rafiqdən soruşdum ki, niyə ağzına su alıb durmuşdu, bir kəlmə də demədi. O, mənə cavab vermədi. Yurka pəncərənin o tayında rəqs eləyənlərə baxırdı.

– Görək sən də rəqs eləməyi öyrənəsən, – mənə dedi.

Yurka aramızda yeganə adam idi ki, həm “qərb”, həm də bal rəqslərini oynamağı bacarırdı. Düzdü, o heç vaxt qızlarla rəqs eləmir.

Damdan baxanda Nelyanı rəqs edənlərin arasında görmək çətin idi, amma mənə elə gəlirdi ki, onu görürəm.

Yurka dedi ki, qadınlar qətiyyətli kişiləri xoşlayırlar, mən isə fəal deyiləm. Belə getsə heç nəyə nail ola bilməyəcəyəm, çünki kişinin qələbəsi onun fəallığından asılıdır...

Yurkanı qadın məsələlərində mütəxəssis sayırıq: bu mövzuda çoxlu kitab oxuyub. Ondan soruşdum ki, mənim yerimdə olsaydı, neylərdi.

– Eh! – Yurka dedi. – Min dənə yolu var bunun. Amma əvvəlcə görək ürəyini açasan qıza. Ya yazılı, ya da şifahi surətdə. Qız görək sənə hisslərindən xəbərdar ola. Sonra gözləmək lazımdı, qoy bu toxum qızın qəlbində cücərsin, onda qəti hərəkətə gəlmək olar.

Mən dedim ki, məktub yazmaq daha yaxşıdır. Yurkanın fikrincə bu, hərənin öz işidir. O, dildə deməyi daha üstün tutur: sifətin ifadəsi, əl-qol hərəkəti, səsin ahəngi – bütün bunlar qadının hisslərinə ciddi təsir göstərə bilər. Qadınlar bütün bunlara böyük əhəmiyyət verirlər.

– Mənim üzümdə ifadəmi var! – əlimi yellədim. – Yaxşısı yazılı surətdə ürəyini açmaqdır.

– Di yaxşı, – Yurka razılaşdı, – amma hərəkətə gəlmək lazımdı, təşəbbüsü əldən buraxmaq olmaz.

Orda, aşağıda fokstrot rəqsi qurtardı, qoşa rəqs edənlər dəyişdilər və “Yağış yağır” tanqosunu qoydular. Hava lap qaralandı, onlar pəncərə taxtalarını bağladılar...

11 avqust

Bütün səhəri üçlükdə oturub məktub yazdıq. (Yurka ikinci növbədə işləyirdi). Rafiqin deməyinə görə Nelya müəyyən vaxtda hərsə öz işlərinin dalınca gedirdi və biz tələsirdik ki, həmin vaxta kimi məktubu yazıb qurtaraq. Yurkanın atasının Almaniyadan gəndərdiyi açıq məktubun arxasına ağ kağız yapışdırdıq ki, sözlər bilinməsin. Qız keçib getməsin deyə, Rafiq pəncərənin önündə durdu, mənə yazmağa başladım. Yurka diktə edirdi. O belə başladı: "Sevgilim mənim, budur artıq bir neçə aydır ki, sənin dərdindən qüssə içindəyəm... "Bəlkə "siz"lə müraciət edək, deyə, soruşdum, amma Yurka qəti etiraz elədi. "Özünə inamla qızın iradəsini qırmaq lazımdır", - o dedi. - "Sevgilim mənim, budur, artıq bir neçə aydır ki, sənin dərdindən qüssə içindəyəm", - o, gözlərini axıdıb, təkrar elədi. - Bəli! Bax belə lazımdır, - incəlik və ehtirasın qarışığı..."

Mənə diktə eləməkdə davam edərək, güzgüyə yaxınlaşdı, sifətinə nəzərdən keçirməyə başladı. Üz-gözü sızanaqlı olduğuna görə yaman fikir çəkirdi.

"Sənə olan hisslərim günbəgün artır, güclənir, qəlbimdə ən soyuq ürəyi belə isitməyə qabil olan bir alov püskürməkdədi. Əgər alovlu qəlbli, ayıq düşüncəli, qolu qüvvətli bir ömür yoldaşın olmağını istəyirsənsə, "hə" de. Bazar günü saat üçdə yanğın qülləsinin yanında cavab gözləyəcəyəm".

Hər şeyi o deyən kimi yazdım.

Rafiq məsləhət gördü ki, məktubun altında öz adımı yazmayım: Allah eləməsin, məktub Paxanın əlinə keçsin.

Yurka da dedi ki, öz adını yazmamaq da olar, amma yaxşı bir ləqəb fikirləşmək lazımdır.

- Yaz ki, "xeyrixahın", - Rafiq təklif elədi. - Dayım həmişə belə yazır altdan.

- Sənin dayın anonimçidi! - Yurka ona dedi. - Bu isə sevgi məktubu... Həç qol-zad çəkmək lazım da deyil. Sən özün axı əlbəəl verəcəksən, adsız da olar. Yaxınlaşarsan, düz gözlərinin içinə dərin bir nəzər salıb, - Yurka gözlərini mənə bəzəltdi, - deyərsən: "Bu mənim məktubumdur".

Məktubun üzünü köçürdüm və biz küçəyə çıxdıq.

Qız saat ikinin yarısında evdən çıxdı. Mən onların darvazalarından bir az kənarda dayanmışdım. Yurka ilə Rafiq yanğın qülləsinin dalında gizlənmişdilər. Çöllükdə bir kimsə görünmürdü. Qız darvazadan çıxanda onunla salamlaşdım. Təəccübləndi - Paxanın qorxusundan çöllükdə qızla salamlamağa heç kim cürət eləməirdi - və yoluna davam elədi. Nelyanın arxasınca baxa-baxa qaldım... Yurka yanğın qülləsinin dalından mənə işarə edirdi ki, arxadan qıza çatıb, məktubu verim. Amma mən buna ürək eləməirdim.

Uşaqlar mənə yaxınlaşdılar. Yurka dedi ki, mən qorxağam və heç vaxt qadınların xoşuna gəlməyəcəyəm. O, tələb elədi ki, nə qədər gec deyil, qızı haqlayım.

Bunu deyib getdi: iş vaxtı çatmışdı.

- Qaçaq? - Rafiqdən soruşdum.

- Bura bax, - o dedi, - Nelya nəyinə lazım? Başqa qızlara nə gəlib. İşdi Paxan bilsə...

Mən götürüldüm. O da dalımcə düşdü. Nelya tramvaya mindi. Biz də mindik, amma başqa vagona. Dənizkənarı bulvarın yanında düşdü. Rafiq məni məcbur edirdi ki, məktubu verim, mən hətta bir neçə dəfə qıza lap yaxınlaşdım, amma yenə cəsarət eləmədim.

Bulvarda onu rəfiqəsi gözləyirdi. Onlar kölgəlikdə oturub, kitab çıxartdılar. Rafiq belə bir fikir yürütdü ki, qızlar imtahana hazırlaşırlar. Deməli qız hər gün bunun üçün hərsə gedirmiş!

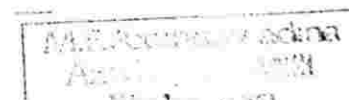
Qızları kolların dalından izləyirdik. Bir az oxuyandan sonra su içməyə getdilər. Kitablar skamyanın üstündə qaldı. Kolların arasından sıçrayıb çıxdım, məktubu kitabın arasına qoyub - həndəsə kitabı idi - bulvarla götürüldüm...

Rafiq paraşüt qülləsinin yanında məni haqladı.

- Dəlisən, nəsen? - O, nəfəsini güclə dərib soruşdu. - Hara qaçırsan?

Bu hadisə məni həyəcanlandırmışdı. Dilim söz tutmurdu. Fısıldayırdım, tərs də ki, məni basmışdı.

Sonra gedib Lyonya deyən yelkənli qayıqlara baxdıq. On dənə qayıq idi, hamısının da ağ yelkəni vardı. Yüngül meh onları buxta boyu qovur və bizim yaşda uşaqlar o qayıqları idarə edirdilər. Bu gözəl bir mənzərə idi. Körpünün yanında gəlib bir uşaq suya batıb-çıxırdı. Belində mantar kəməri vardı və onu kəndirlə dartırdılar... Üzməyi öyrədirdilər...

12 avqust

Bu gün bazardı. Bizim rəqs meydançasında rəqs təşkil olunmuşdu. Adam az idi: hərbi şəhərcikdən üç əsgər, bizim çöllükdən iyirmiyədən uşaq və əlli nəfərədək də kənardan gəlmişdi. Çoxu oğlan idi, qızlar cəmi səkkiz nəfər idilər.

Orkestr böyük fasilələrlə çalırdı. Biz tum çırtlayırdıq. On cüt adam rəqs edirdi – oğlanlar oğlanlarla, qızlar qızlarla. Biz elə dayanmışdıq ki, Paxan rəqs meydançasında baş verənləri yaxşı görürdü. O, küncdə Xorekin mağaradan gətirdiyi kətilin üstə oturmuşdu. Sonkanı gözləyirdi. Paxan Sonkanı Nelyanın dalınca göndərmişdi ki, rəqsə dəvət eləsin.

Saat üçü səbirsizliklə gözləyirdim. Rafiq mənim xahişimlə sarışın əsgərdən tez-tez saati soruşurdu: ancaq bu əsgərin qolunda saat vardı.

Orkestr "padespan" rəqsini çalmağa başladı. Rafiq saati bir də soruşdu. Üçə beş dəqiqə qalmışdı. Yanğın qülləsinə tərəf qaçdım... Nelya gəlməmişdi. Onu iyirmi dəqiqəyədək gözlədim, sonra rəqs meydançasına qayıtdım. Polka çalınırdı. Saati olan əsgər bir-bir qızların hamısını rəqsə dəvət edir, qızlarsa boyun qaçırdılar. Nəhayət, gəlmə qızlardan biri onunla rəqs eləməyə razılıq verdi. Onlar üçüncü cütlükdə rəqs edirdilər. Qız qəşəng idi, sarışın saçları və yoğun baldırları vardı, həyəcədən qıpqırmızı olmuşdu, hamı onlara baxırdı.

Xorek dedi ki, rəqslər qurtarandan sonra dağılışmaq: söhbət var. Sonka istəyirdi ki, onu bir adam oynamağa dəvət eləsin. Amma kimsədən hay çıxmadı. Əvvəla eybəcər qızdı, ikincisi də ki, utanırdıq. Aramızda rəqs eləyən yoxdu, oynayanda da ki, bir-birimizlə zarafata oynayırıq...

– Bax ona görə də rəqsə gəlmir, – Paxan qəfil dedi.

Hamı Nelyagilin evinə tərəf baxdı. Darvazadan Nelyanın arxasınca iki oğlan çıxdı, deyəsən, srağagün onlarda rəqs edənlərdən idilər.

Qız qonağı olduğuyçün yanğın qülləsinin yanına gəlməmişdi! Məncə bu üzrlü səbəbdir. Naməlum bir adamın məktubuna görə qonaqlarını atıb görüşə gəlməyəcəkdi ki.

– Evinə gəlib-getməyə başlayıblar, hə? – Paxan Xorekdən soruşdu.

– Birinci dəfədi görürəm.

Qonaqlar Nelya ilə birlikdə çöllükdən keçib gedirdilər. Paxan kətildən durdu.

Biz onları çöllüyün ortasında qarşıladıq. Onların on altı yaşı ancaq olardı, amma on nəfərin qarşısında iki nəfər neyləyəcəkdi ki. Üstəlik bizim əlimizdə çubuqlar vardı. Hər ehtimala qarşı bəzilərimiz velosiped zənciri ilə yaraqlanmışdı. Amma zəncirlik bir iş olmadı.

Həmişəki kimi birinci zərbəni Paxan vurdu. Oğlan bir neçə addım gerilədi, əlini uzatdı, elə bil nəse demək istəyirdi, sonra yavaşdan arxası üstə yıxıldı. Paxanın əli ağır idi.

– Yıxıldı, – Xorek təəccüblə dedi. – Yazıq uşaq, yıxıldı.

İkincini hələlik vurmurduq: Bu taktikanı Xorek öyrətmişdi. Xeyri çox idi. Üç nəfəri döymək lazım gələndə hamımız əvvəlcə birinin üstünə cumurduq. Qalan iki nəfər savaşımaq əvəzinə bizi ayırmaqla məşğul olurdular. Sonra onların da növbəsi çatırdı və onlar da savaşımalı olurdular, amma bu mənasız idi, çünki rəqibin qüvvəsi parçalanırdı.

– Yazıq uşaq, – Xorek təkrarən dedi və yerə yıxılanı qaldırıb, bir dəfə də başından vurdu.

– Niyə döyürsüz? – İkinci oğlan özünü itirmiş halda soruşdu. – O neyləyib ki sizə?

“Odu!”... – Elə belə də bilirdim! Oğlan “biz” yox, “o” sözünü işlətdi. Guya bilmir ki, əgər bizim qarşımızda günahkardılarsa, ikisi də cavab verməlidir. Nelyagildə ikisi də olublar, bu işə özünü elə aparır ki, guya dostunun başına gələnlərin ona qəti dəxli yoxdu. Bu adamlar niyə belə sadələşdülər, hə?!

– Bir ona da başa salın, – Paxan bizə dedi.

Biz çubuqlarımızla Nelyanın ikinci qonağının üstünə atıldırıq. O bağıra-bağıra çöllük boyu götürüldü.

Nelya ağlayırdı. Qız o saat kənara çəkilməmiş və ağlaya-ağlaya bizim onları döyməyimizə baxırdı.

Birinci oğlan özünə gələndə, ona da bir neçə çubuq ilişdirdik. Biz onu hələ döyəcəkdik, amma kimsə bağırırdı, çünki içində bir neçə əsgər olan bir “studebekker” düz üstümüzə gəlirdi. Hər ehtimala

qarşı hərəməz bir tərəfə qaçdıq. Amma maşın irəli getdi və hərbiçilər yaşayan evin yanında dayandı. İşin nə yerdə olduğunu o saat başa düşdük. Birinci mərtəbədəki otaq boşalmışdı: Fyoşa Menya-yeva Taqanroqdan məktub almışdı ki, əri tapılıb və onu orda gözləyir. "Studebekker" yaxınlaşanda, onlar öz şeylərini arabaya yükləyib qurtarmışdılar və onun iki qızı, Tanya və Tosya arxaları arabacıya tərəf oturmuşdular. Fyoşa xala hökumət mebelini siyahı üzrə upravdoma təhvil verirdi. Qonum-qonşu yığılmışdı, çünki rəqs meydançasına ağ mələfə çəkilmiş və tezliklə kino göstəriləcəkdi. Hamı stulları bir kənara çəkib göz yaşlarını silə-silə Fyoşa xalanı qucaqlayırdı.

"Studebekker"dən düşən əsgərlər upravdoma yaxınlaşdılar. Biz yalnız indi on beş yaşlarında "İgidliyə görə" medalı, komsomol nişanı və əsgər poqonları olan oğlanı gördük.

Əsgərlər upravdoma nəse deyirdilər, oğlana boşalmış otağa çamadanı aparmaqda kömək elədilər və yenə maşına mindilər. Maşın hərbi hissənin darvazası ağzında bir qədər ləngiyib, sonra getdi.

Hərbi geyimli oğlan, upravdom və dalandar qadın Çimnaz otağa girdilər.

Deməli, Fyoşa xalanın otağını alay oğluna vermişdilər. Əsl alay oğluna!

13 avqust

Bu gün səhər yuxudan duran kimi qaçıb gəldik ki, baxaq görək o neyləyir. Amma onu evdə tapa bilmədik. Çimnaz dedi ki, alay oğlu sübh tezdən hissəyə gedib.

Darvazanın ağzındakı növbətçi Çimnazın sözlərini təsdiq etdi. Mən dedim ki, onu gözləmək lazımdı. Bu, Xorekin xoşuna gəlmədi, mənə etiraz eləmək istəyəndə, bizim tərəfə üz tutmuş Paxanı görüb ona doğru yönəldi. Onlar aralıda dayanıb nə barədəsə məsləhətləşib bizi çağırıdılar.

Xorek bəyan elədi ki, bu gün təzə iş var, Nelyanın anasının dərslərini vermək lazımdı. Günahkar anasıdır ki, Nelya özündən belə çıxıb, həddini aşıb. Beş nəfər könüllü lazımdı – Nelyanın anasını qorxudacaqlar.

O saat on nəfərdək adam əl qaldırdı. Adam qorxuzmaq əyləncəli iş idi. Xorek məzəmmətlə mənə, Rafiqə və daha üç nəfərə baxdı; biz Nelyanın anasını qorxuzmaq istəmirdik.

Xorek soruşdu ki, niyə biz komandirin qərarının əleyhinə gedirik. Rafiq təsvişə düşdü və izah elədi ki, biz bu qərarı yerinə yetirməyə hazırıq.

– Yoxsa əl qaldırmağa tənbellik edirsiniz? – Xorek istehlazayla dedi.

Yetənin bizi döydüyü vaxtları bir daha xatırlatdı. İndi kim bizə toxuna bilər? Heç kim. Kimin sayəsində? Bizim komandirin sayəsində. Bu yerdə Xorek Paxana baxdı. Paxan ciddiyyətlə başını tərpətdi. Hə, komandir bizə toxunanın anasını ağladar. Bizim dəstə rəqs meydançasına, Teleqrafniya və Səttarovskinin yarısına nəzarət edir. Biz unutmamalıyıq ki, komandirin göstərişlərini yerinə yetirməyə və nizamnaməni pozmayacağımıza söz vermişik.

Hamı həyəcanlandı: onlar heç nəyi pozmayıblar və hər şeyi yerinə yetirirlər. Xorek mənə baxıb xəbərdar elədi ki, intizamı pozmağa heç kimə icazə verməyəcək və əksəriyyətin əleyhinə gedən hər kəsi cəzalandıracaq. Bu yerdə o, yenə Paxana tərəf çöndü, Paxan bir daha başını tərpətdi və bizə qaşqabaqlı bir nəzər saldı.

Qusikə baxdım, o, əllərini yana açdı: demək istəyirdi ki, indi Lyonyaya köməyimiz heç dəyməyəcək.

Xorek komandirin adından qonşu küçədən olan Rasimi, Vovkanı, Akifi və Kaçanı təriflədi, bizim dəstəyə qoşulduqlarına sevinmədiklərindən onlar hər yana könüllü gedir və hər hansı bir tapşırığı yerinə yetirməyə hazır idilər.

Xorek çox danışdı. Axırda mənə və Rafiqə əmr elədi ki, könüllü kimi qorxuzmaya biz də gedək...

Sonra alay oğlundan söz düşdü. Rafiq dedi ki, o kəşfiyyatçıdır. Nədənsə mən də düşünürdüm ki, kaş alay oğlu kəşfiyyatçı çıxaydı. Dedim ki, medalı varsa, yəqin yaxşı kəşfiyyatçıdır. Beləsi cəbhə xəttini asanlıqla keçər. Mülki geyimdə almanların arasından keçib getməli olsa, onu heç kim saxlamaz. Yaşlı əsgər isə yalnız gecəgözü sürünə-sürünə cəbhə xəttini keçə bilər, özü də çətinliklə, çünki ətraf raketlərlə işıqlandırılır.

– Di gəl "dil" gətirə bilməz, – Xorek dedi. – Gücü çatmaz.

– Baxır necə "dil"di. Balacadısa, gücü çatır.

– Almanlarda alay oğlu olmur. Onların hamısı yaşlılardır.

– Yaşlıların da arasında balacaboyluları olur.

Bu vaxt Kaçan soruşdu ki, niyə almanlarda alay oğlu olmur, bizdəsə var, mən izah elədim ki, bizimçün müharibə Böyük Vətən müharibəsi ona görə adlanır ki, bütün xalq döyüşür: böyüklər də, uşaqlar da, qocalar da, almanlarçün isə işğalçı müharibədi, ona görə də döyüşən yalnız əsgərlərdi.

Hamı susmuşdu, sonra Xorek dedi ki, alay oğlu kəşfiyyatçı-zad deyil; upravidomun deməyinə görə o, adi bir rabitəçidi.

– Rabitəçi olmaq da təhlükəlidir, – Rafiq dedi, – kinoda görmüşəm.

– Cəbhədə hər şey təhlükəlidir, – onun tərəfini saxladım. – Cəbhədə medalı elə-belə vermirlər.

Xorek daha dillənmədi...

Alay oğlunu çox gözləməli olduq. O, darvazadan çıxanda, Paxan bizə gücünü nümayiş elətdirirdi. Dörd nəfər iri bir daşı sürüyüb onun yanına gətirir, o isə ikiəlli daşı qamarlayıb uzağa atırdı.

Alay oğlunun necə yaxınlaşdığını sezmədik və buna görə də özümüzü itirən kimi olduq. Əlində içində boya və balaca fırça olan vedrə tutmuş alay oğlu yanımızdan keçdi. Hamı Paxana baxır, gözləyirdi ki, onu danışdıracaq. Amma Paxan nədənsə susurdu, yəqin o da özünü itirmişdi. Paxanın belə özünə inamı itirməsini birinci dəfəydi ki, göürdüm. Əlbəttə, o, özünü o yerə qoymurdu, amma mən bunu o saat duydum.

Sonra nədənsə daşını yerdən qaldırdı və nəhayət, alay oğlunu hayladı. Alay oğlu qanrıldı. Paxan daşı başının üstə tutmuşdu. Əlləri gərginlikdən titrəyirdi, əzələləri şişmişdi – daş yaman ağır daş idi.

– Bax, – Paxan dedi və köksünü dərib, daşı uzağa tulladı.

Hamı içini çəkdi. Daş alay oğlundan bir qədər aralı yola düşdü.

– İndi də sən gücünü göstər, – Paxan ona dedi və alının tərini sildi.

Hamı alay oğlunun nə deyəcəyini gözləyirdi. Mən heç istəmirəm ki, o razılaşsın!

– Sonra nə olsun? – Alay oğlu soruşdu.

Paxan yenə özünü itirdi.

– Heç nə.

– Onda gələn dəfəyə saxlayaq.

Alay oğlu gülümsünüb, evə tərəf yollandı. Hamı Paxana baxdı. Paxansa Xorekə. Amma Xorek də bir məsləhət verə bilmədi. Paxan hirslandı və axmaq bir hərəkət elədi.

O, alay oğlunu rəngsaz adlandırdı! Kaçan və bizimkilərin bəziləri gülüşdülər. Qalanları utandılar. Alay oğlu buna fikir vermədi.

– Qəhrəmana bax a, – Paxan donquldandı. – Belələrinə çox görmüşük. Saratovda itətdökdülər... Nə durub baxırsız?! – üstümüzdə qışqırdı. – Daşı gətirin bura!

O, daşı əvvəlkindən də uzağa atmağa başladı!..

Qorxuzma axşamdan xeyli keçmiş başlandı və mənimçün çox gözlənilməz bir vəziyyətdə qurtardı.

Əvvəlcə onların pəncərəsini döydük və gizləndik, sonra qadın səsiylə qışqırmağa başladıq: “Kömək edin! Doğrayırlar!”, “Öldürürlər!” və sair. Yalnız bundan sonra əsas mərhələyə keçdik. Hərə-miz evdən bir mələfə gətirmişdik. Rasim – Xorek onu bizə başçı təyin eləmişdi – bizi iki-iki böldü. Mən Rafiqlə yox, Kaçanla bir düşdüm. Bu yay ərzində onun başı daha da böyümüş və nazik boynu onu güclə saxlayırdı.

Başlama işarəsi verilənəcən biz onunla Rafiq yaşayan evin küçə qapısında oturdun.

– Hə, səni təriflədilərmi bu gün? – Mən elə-belə soruşdum.

– Hə, – onun üzü güldü.

– Sevinirsən?

– Nə olub bəyəm? – Sualımdakı ahəngi duyub, qulaqlarını şək-lədi.

– Heç nə, – dedim. – Sevinməli bir şey yoxdu. Səni, nəyə görə təriflədiklərinə anlayırsanmı?

– Niyə axı? – o incidi. – Mən əmri yerinə yetirirəm.

– Əmr cürbəcür olur...

– Bunda işim yoxdu. Mənə nə deyirlər, onu da edirəm. Bu intizamdı.

Mən cavabında dedim ki, intizam da cürbəcür olur. Kaçan anladı ki, elə bir söhbət salmışam ki, onun kefini yaxşıca poza bilərəm və qorxdı. Soruşdum ki, “Timur və onun dəstəsi” kitabını oxuyubmu. O oxumayıb, amma kinosunu görüb.

– Yadındadı, orda iki dəstə vardı? Birinə Timur, o birinə Mişka Kvakin başçılıq edirdilər. Yadındadı?

– Tutaq ki, yadımdadı...

– Yadındadısa, onda anlamalısan ki, Timurun dəstəsi adamlara fayda gətirirdi, Mişka Kvakinin dəstəsi isə dələduzlar bandası idi. Anladın?

– Nə istəyirsən məndən? – Kaçan qəfil hirsələndi. – “Yadımdadı, yadında deyil”, – o, məni yamsıladı. – Nə imtahana çəkmişən məni? Nəyi istəyirəm, onu da yadda saxlayıram. Qəmişini çək məndən! Yoxsa hər şeyi danışaram Xorekə, onda vay halına.

Bunu düz deyirdi. Doğrudan da, məni satsaydı, halım pis olacaqdı. İstehzayla dedim:

– Nə demək istədiyimi qanmadın. Əvvəlcə qulaq as axıradək, sonra nəticə çıxart. Bəlkə sən məni başqa cür başa düşdün?

Kaçan bir az sakitləşdi, nəşə demək istədi, amma bu vaxt hücum işarəsi verildi. – Rasimin fiti eşidildi – və biz qaça-qaça mələfələrə bürünərək Nelyagilin evinə tərəf götürüldük...

Qapını qızın anası açdı. O, qapını açan kimi biz mənzilə soxulduq. Hamımız mələfəyə bürünmüş və var gücümüzlə bağırırdıq. Kimsə hətta otağa baş vurdu, qalanları balaca, dar dəhlizdə vurnuxurdu. Təkcə mən qaçmırdım.

Nelya otaqda tək idi. Mən onu görmürdüm, amma Rafiq sonra dedi ki, qız yaman qorxmış və ağlayırdı. Nelyanın anası Aidə xala bərk qorxmışdu. Biz bundan sonra aradan çıxdıq.

Bu vaxt bizim heç birimizin gözləmədiyi bir hadisə baş verdi. Darvazaya tərəf götürüləndə, həyətdə girən Xristofor dayı ilə üz-üzə gəldik, o, Nelyanın atası idi. Həyətdə qaranlıq idi, buna görə də bizim kimliyimizi bilmədiyindən ayaq saxladı. Biz də dayandıq. Geri qaçmağın mənası yox idi: həyətdə bizi gec-tez tutacaqdılar.

– Bu nədi belə? – Xristofor dayı soruşdu və küçəyə tərəf geri-lədi: bizim ağ mələfələr onu qorxuzmuşdu. Aydın oldu ki, o, bizdən biz ondan qorxandan da çox qorxur və irəli cumduq. O, bir neçə butulkanı əlindən saldı və ayağı darvazanın dirəyinə toqquşduğundan yıxıldı. O, keçidi kəsdiyindən uşaqlar onun üstündən atlanıb qaçmalı oldular. Kimsə basabasda onun əlini tapdadi – o, ucadan qışqırdı.

Hamı qaçdı, tək mən qaldım. Nelyanın atasının üstündən atlanıb qaça bilməzdim axı!

O uzanmaqda davam edirdi. Birdən fikirləşdim ki, o yığılanda yəqin başı əzilib və bu məni qorxuya saldı.

– Xristofor dayı, – ondan xahiş elədim, – qalxın, uzanmayın.

O, sınmış butulkalardan dağılmış hansısa mayeyə bulaşmışdı. Onu qaldırmağa cəhd eləyəndə məni tanıdı.

– Dəli olmusuz, nədi? – arxası üstə uzanmaqda davam edərək acıqla dedi. Sonra ufuldaya-ufuldaya qalxdı və boynunun ardına bir dənə ilişdirdi. – Oynamağa vaxt tapmırsınız.

Onun ailəsini qorxuzduğumuzu hələ bilmirdi. Aradan çıxmaq vaxtı idi. Amma o onsuz da məni tanımışdı və məni nəşə onun yanında tutub saxlayırdı.

– Əlif dağıldı, – butulka qırıntılarına, yerdəki gölməçəyə və kostyumuna baxa-baxa təəssüflə dedi...

Aidə xalanın qışqırığı eşidildi və Xristofor dayı evlərinin qapısının taybatay açıq olduğuna yalnız indi fikir verdi. Elə bu an Aidə xala qışqıra-qışqıra həyətdə çıxdı: “Dələduzlar, başkəsənlər!” – üstümə cumub, yaxamdan yapışdı. Onun arxasınca Nelya göründü. Xristofor dayı məni çiynimdən tutub saxlamışdı.

Hay-küyə qonşular çıxdılar. Onların arasında Yurkanın anasını gördüm.

Məni dartıb işıq düşən yerə çəkdi. Heyrət dolu səslər eşidildi.

– Dözülməzdi! – Aidə xala dedi. – Ziyalı valideynlərin oğluna bir bax. Milisə xəbər vermək lazımdı. Belə dələduzluğa həbs düşür. Quldurluqdu lap! Yaxşı ki, Xristofor onu tutdu...

– Hələ bir anası rayispolkomda da işləyir!.. – Kimsə dedi.

Hər şeydən çox ondan qorxurdum ki, məni evimizə gətirəcəklər.

– Əlif hayıf oldu, – Xristofor dayı dedi. – Üç butulkaydı.

Aidə xala qışqırıb, əllərini şappıldatdı.

– Gör bir nə kökdəsən! – o, yenə səsinə qaldırdı. – Gör başına nə oyun gətiriblər?! Üstün tamam batıb-bulanıb!

– Ayağım ilişib yıxıldım, – o, özünü itirmiş halda dedi.

Bu vaxt dəhşətli bir hadisə baş verdi: məni ağlamaq tutdu. Bunu heç vaxt özümə bağışlaya bilməyəcəyəm. Rüsveyçilik! Kənardan özümü təsəvvür edirdim: oğru kimi boynundan yapışıb tutduqları yazıq, göz yaşı tökən uşaq.

– Burax onu, – Aidə xala ərinə dedi.

Onlar fikirləşirdilər ki, yəqin qorxumdan ağlayıram, mənə peşman olmuşdum. Onları qorxuzmağa niyə razılıq verdim? Niyə hamıyla birgə qaçıb aradan çıxmadım? Niyə indi göz yaşı tökürəm? Ən pisi buydu ki, hamının gözüünün qabağında ağlayır, amma özümü ələ ala bilmirdim...

Məni evlərinə saldılar. Kranın altında yuyundum. Nelya mənə dəsmal verdi. Qıza baxmamağa çalışırdım. Yəqin mən yuyunana kimi Xristofor dayı onlara danışmışdı ki, məni tutmayıb, özüm qaçmaq istəməmişəm, qəfil duydum ki, mənə bir qədər rəğbətlə baxmağa başlayıblar. Bu qanımı daha da qaraldı və bircə istəyim onları tezliklə tərk etmək idi, amma məni buraxmadılar.

– Heç utanmırsan? – Aidə xala dedi. – Sən yaxşı oğlansan axı, o cür ziyalı ata-anan var. O dələduzlardan sənə yoldaş olar?

Hiss eləyirdim ki, təzədən ağlaya bilərəm.

– Onun günahı yoxdu, – Xristofor dayı dedi, o, mətbəx stolunun arxasında oturmuşdu, – dostları avaradılar. Eyibi yox, sabah atalarıyla danışaram. Hamısını tapacağam.

– Heç kimin adını deməyəcəyəm, – mən qətiyyətlə dedim və bu mənə göz yaşlarımı boğmağa kömək elədi.

– Demirsən, demə, – Xristofor dayı dedi. – Yeməyə bir şey versənə? – O, arvadına dedi.

– Atana yemək qoy, – Aidə xala Nelyaya dedi.

– Özüm qoyaram, – Xristofor dayı dedi. – Durma, durma, qızım. Yoldaşlarını ələ verməməyin yaxşıdır, – mənə dedi. – Amma belə yoldaşlarla oturub-durmamaq daha yaxşıdır.

– Səndə baş da var, – Aidə xala dedi. – Özün də əlaçısı...

Məndə necə baş olduğunu o, hardan bilir?

– Əlaçı deyiləm! – mən etiraz elədim.

– Necə əlaçı deyilsən? Deyirlər, riyaziyyatı hamıdan yaxşı bilirsen.

– Riyaziyyatdan beşdi, – razılaşdım, – amma başqa fənlərdən dördüm var.

– Başqa fənlər boş şeydi, – Aidə xala dedi. – Əsas riyaziyyatdı. Bizim Nelya isə riyaziyyatdan yaman axsayır...

– Ana, yenə başladın? – Nelya narazılıqla dedi.

– Qızım, niyə həyəcanlanırsan? Pis bir şeymi dedim? Nə demək lazım gəldiyini mən bilmirəmmi? Lap az vaxt qalıb axı.

– Ana! – Nelya qorxurdu ki, anası təkrar imtahan barədə yanımda ağzından söz qaçırar.

– Qışqırma! – Aidə xala acıqlandı. – Mən tamam başqa şey barədə demək istəyirəm. Deməyim odu ki, sənə yeni dərs ilinə necə lazımdı hazırlaşmaq lazımdı. Səkkizinci sinif zarafat deyil...

Nelya sakitləşdi. Amma mən onun həndəsədən təkrar imtahan verməli olduğunu bilirdim.

– Həndəsəyə daha çox fikir verməlisən, – Aidə xala davam elədi.

– Həndəsəni başdan-ayağa təkrar eləməlisən, elə bil ki, imtahana gedirsən. Bunsuz olmaz... Elik də sənə kömək edər. Nelyaya kömək edərsənmi? – Aidə xala məndən soruşdu.

Bu yerdə birinci dəfə Nelyaya baxdım. Qız cavabımı gözləyirdi və mən gördüm ki, ona kömək eləməyimə heç bir etirazı yoxdu.

– Əgər Nelya razıdırsa... – dilim topuq vura-vura dedim və susdum, çünki qəfil səsim batdı.

– Niyə razı deyil?! Razıdır! Razısanmı, qızım? – Aidə xala Nelyaya gözlərini ağartdı.

– Nə vaxt lazımdı, məşğul ola bilərəm, – Aidə xalaya dedim. – Mən indi tamam boşam.

Nelya susurdu.

– Səhərlər yaxşıdır, – qızın əvəzinə anası cavab verdi. – Saat on birdə gəl.

– Şər deməsən, xeyir gəlməz, – Xristofor dayı dedi.

Xudahafizləşib qapıya yönəldim. Stula toqquşdum. Nelya arxamca qapını bağladı və "hələlik" deyəndə gülümsündü...

14 avqust

Səhər hərbi hissədən gələn şeypur səsinə oyandım. Oyanma marşını çalırdılar. Çoxdandı ki, belə tezdən durmamışdım. Pəncərəyə yaxınlaşdım və alay oğlunun qaça-qaça kəmərinə bağlayaraq, çöllüklə hissənin darvazasına tərəf götürüldüyünü gördüm. Doğrudanmı hələ də orduda xidmət eləməkdədi? Bəs onda niyə evdə yaşayır?

Çöllüyün kənarında, yarğan başlanan yerdə adam topası gördüm. Demə, gecə bizim çöllükdə milisionerin üstünə hücum çəkibləmiş. Çəkilə, ya da nəşə ağır bir şeylə başından vurub keyləşdiriblər və tapançasını qoburundan çıxarıb götürüblər. Yarğanın yanına qaçıb gələndə, onu artıq aparmışdılar, amma hadisə yerinə yığılmış adamlar dağılmamışdılar. Lyonyanın anası Sima xala səhər tezdən işə gedəndə onu birinci görübmiş. Bunu mənə işdən hali olan Şura dayı xəbər verdi.

– Milisioner özü onu səsləyibmiş, – o, bildiyini tələsik mənə danışdı. – İşə gedirmiş, eşidir ki, kimsə onu çağırır: “Vətəndaş, vətəndaş” və inildəyir. Bax, düz burda yığılıb qalıbmış. Sima xala fikirləşib ki, onun halı xarabdı, o isə deyir: “Yox, vətəndaş, mənə arxadan vurublar”. Doğrudan da, başında böyük bir şiş vardı. Şura dayı ovuclarını yumrulayıb göstərdi. – Demək olar ki, başı tamam şişmişdi. “Tapançamı da oğurlayıblar, xahiş edirəm, milisə xəbər verin”. Gəlib apardılar onu... Onu kimsə bizim dələduzlardan biri vurub, – Şura dayı səsinə yavaşdıb, yan-yörəsinə boylandı. – O, onları yarğanda kart oynamağa qoymurdu. Üstəlik də ki, tapançasını əkişdiriblər... Rafiq gəldi. Mən bildiyimi ona danışdım.

– Gedək zibilliyə, – Rafiq təklif elədi. – Orda tapança nədi, qumbara da tapmaq olar. Keçən dəfə uşaqlar bir neçə dənə “limonka” tapıb gətirmişdilər...

– Bu gün gedəmmərəm, – dedim. – Saat on birdə vacib işim var. Xorekə də ki, mənə anam nənəmin yanına göndərib.

Düz saat on birdə Nelyagilə gəldim. Dama-dama dəftər, imtahan biletləri və “Həndəsə” kitabı artıq stolun üstündə idi. Nelya anasının enli, ətəyi döşəməyə dəyən uzun xələtini geymişdi.

– Sən hələlik birinci biletdə bax, – o dedi, – mən indi gəlirəm.

Biletdə fikir vermədim və qız dəhlizdə nəşə eləyincə (deyərsən, saçını darayırdı) otağa göz gəzdirdim. Məxmər örtüyü olan dəyirmi stolun üstündə alçaqdan qırmızı abajur asılmışdı (buna görə də damdan otağın içi qırmızı görünürdü). Şifonərlə bufetin arasında pərdə asılmış, pərdənin arxasından iki carpayı görünürdü. Divarda Nelyanın, atasının və anasının fotosəkillərini gördüm, pəncərə önündəki dəyirmi stolun üstündə isə haşiyəyə alınmış daha bir şəkil vardı, şəkildəki qarası, iri gözləri olan cavan qadın xəyalpərvər bir tərzdə harasa dikmişdi baxışlarını.

Şəkli əlimə aldım.

– Xoşuna gəlir? – otağa girən Nelya soruşdu.

Saçını başqa cür daramışdı.

– Hə... qəşəngdi.

– Xalamdı... Moskvada yaşayır.

– Neçə yaşı var.

– Burda on doqquz, – Nelya portreti göstərdi, – indi isə iyirmi yeddi. Bunu müharibədən əvvəl çəkdirib. Biz onunla bir-birimizə oxşayıyıqmı?

Nelyaya baxdım və tez də gözlərimi çəkdim.

– Hamı deyir ki, biz çox oxşayıyıq. – Mənim utandığımı duyub, gülümsündü. – Mənəşə elə gəlir ki, yox. O, çox gözəldi...

– Sözsüz oxşarlıq var, – dedim.

– Mənim gözlərim bozdu, – Nelya dedi.

Ona baxmalı oldum. Gözləri doğrudan da, boz rəngdə idi.

– Mənəşə fikirləşirdim ki, onlar mavidir.

– Hamıya belə gəlir... Rəngləri dəyişir... Səninkilər necədi?

– Bilmirəm.

Gözlərimin içinə baxıb, soruşdu ki, niyə belə balacaboyam. Dedim ki, bilmirəm.

– On beş yaşı olub?

– Yox.

– A-a... Onda hər şey qaydasındadı. Mənəşə fikirləşirdim ki, yaşı çoxdu.

Dedim ki, fevralda on beş yaşı tamam olacaq.

– Sizin o Paxanın neçə yaşı var?

– On yeddi.

– Mənə möhkəm vurulub?

– Mən hardan bilim!

– Niyə hamınız ondan qorxursuz?

Qıza nə cavab verəcəyimi bilmirdim.

– Çox həyasızdı, – Nelya davam elədi. – Gücünə güvənir. Siz hamınız ondan qorxursuz. Bilirəm.

– Qorxmuruq, – mən etiraz elədim.

– Uşaqsız, vəssalam, – sözümü kəsdi. – Boş-boş şeylərlə məşğul olursuz. Mənim tanış oğlanlarım var. Onlar özlərini tamam başqa cür aparırlar. Halbuki sizinlə bir yaşdadılar.

– Biz yaxtalarda üzəcəyik, – dedim. – Açıq dənizdə əsl yaxtalarda.

Mənə inamsızlıqla baxdı. Sonra qəfil soruşdu:

– Şeir yazı bilirsənmi?

Yalandan dedim ki, bilirəm.

– Oxumağa verərsən? – Stol arxasına keçib, “həndəsə”ni əlinə aldı.

Dedim ki, verərəm və mən də stol arxasına oturdum.

İki saat məşğul olduq.

Sonra zibilliyə qaçdım. Son günlər burda yenə qumbara – “li-monka”lar, əleyhqazlar tapılmışdı. Onların arasında kara gələnini, işlədilisini axtarırdıq.

Zibillikdə döyüş gedirdi. Bizimkilər dəmiryolçuların evlərindən olan uşaqları qovurdular. Onlar on beş nəfər, bizimkilər bir qədər çox idilər.

Özümü vaxtında yetirmişdim. Arxadan cumub qışqırdım: “Dəmiryolçuları vurun!” Onlar aradan çıxmağa başladılar. Gonbulun birisinə iki-üç dəfə ilişdirdim. Mənə cavab verməkçün ləngidi və biz onu əsir aldığımız. Güclü müqavimət göstərirdi, əllərini burub, kəmərlə kürəyinə bağlamalı olduq. Təpik atmasın deyə, yerə oturduq. O, bizi əclaf adlandırdı və dedi ki, faşistlərdən də beşbetərik.

Mənə elə gəldi ki, onu hardansa tanıyıram.

– Faşist özünsən! – dedim. – Az qala gözümlə çıxartmışdın.

– Yaxşısı budu, yum, yoxsa daha pis günə salarım səni. – Xoryok¹ onu hədələdi. – Sizə nə qədər dəmişik ki, bura gəlməyin!

– Bu sizin yox, şəhər zibilliyidi. Bütün şəhər bura gələ bilər.

– Bütün şəhərə olar, sizə yox, – Xoryok dedi. – Biz ki, sizin parka başımızı soxmuruq.

– Buyurun, gələ bilərsiniz, – gonbul etiraz elədi. – Orda hamıya yer çatır. Kimdi sizi qoymayan?

– Parkınız-zadınız lazım deyil bizə, bizim zibilliyə də gəlməyin.

– Bura sizin zibillik deyil, – gonbul inadkarlıqla təkrar elədi.

Bu vaxt mən onu bulvarda gördüyümü xatırladım. İpdən yapışmış və özmək öyrənən o idi.

– Bizimdi, bizim deyil, fərqi yoxdu, biz zibilliyi tutmuşuq, – Xoryok dedi.

¹ Xoryok – safsar (xəz dərili heyvan. Burada ləqəb)

Gonbul dedi:

– Bəlkə elə bütün şəhəri də tutasınız?

– Bu sənə qalmayıb. Özünkülərə də ki, gələn dəfə lap pis olacaq sizi burda görsək.

– Bizə heç nə eləyə bilməzsiz! Biz ki, sizə dəymirik. Buyurun, gəlin bizim parka, nə qədər istəyirsiniz oynayın.

– Lazım deyil bizə sizin park! – Xoryok bir də dedi. – Sənə nə qədər təkrar eləmək olar? Tutuquşu kimi ötür elə ha. İndi payını alarsan.

– Deyirəm də: siz faşistsiz!

Xoryok bizdən soruşdu:

– Hə, neyləyəcək onunla?

Kaçan təklif elədi:

– İlişdirmək lazımdı ənginə ki, bizimkiləri yadda saxlasın.

– Bəlkə ayaqlarını sarıyaq? – Xoryok təklif elədi. – Qoy özünü günə versin!

– Gün vurur onu, – dedim.

– Onlar bizim düşmənlərimizdir, – Xoryok acıqla mənə baxdı. – Düşməne isə aman yoxdu.

Bu vaxt “dəmiryolçular” zibilliyin müxtəlif tərəflərindəki sığınacaqlarından çıxdılar və hücum başlandı. Onlar çoxalmışdılar, yəqin onlara kömək gəlmişdi. Xoryok vəziyyəti qiymətləndirib, gonbulu buraxmağı qərara aldı.

– ...Bilirsən mən hardaydım?! – Rafiqdən soruşdum.

Aydındı ki, onun ağlına gəlmirdi mənim harda olduğum. Onun beynini aparmaq istəyirdim, amma dözməyib dedim ki, düz üç saat Nelyanın yanında olmuşam. O inanmadı. Anamın canına and içməli oldum.

– Neyləyirdiz?

– Söhbət edirdik. Demə, onun gözləri boz, mənimkisə şabalıdı rəngdədi. Özü dedi.

– Mənsə üç güllə tapmışam. Partlatmaq olar, – Rafiq öyündü.

– Bu yaxşıdı, – dedim, – amma daha vacib işlər var.

– Nə işlər?

– Belə qərara gəlmişəm: – biz uşağıq-nəyik ki, ancaq boş-boş şeylərlə məşğul oluruq! Yaxt-kluba yazılmaq lazımdı.

– Bəs Paxan?

– İcazə verər. Biz ki, dəstəni tərk etmirik. Bədənimizi qaraldırıq, əzələlərimiz şişər. Açıq dənizə çıxıb, adaların birində gecələyəcəyik. Tüfəng götürəcəyik özümüzə, tonqal qalayacağıq. Yazılmaq istəyirsən?

Rafiq dedi ki, könlü var, amma Lyonyanın gününə düşmək istəmir. Demə, mən Nelyanın yanında olanda, onu yenə suya basırlarmış.

Axşamdan xeyli keçmiş evə qayıdanda həyətdə Paxanı gördüm. O, Xoryokin çarpayısının yanında kətilin üstə oturmuşdu. Xoryok yağışdan qorunmaq üçün çarpayısının başına adyal atmışdı və onlar mənə görmürdülər. Nəfəsimi çəkməyə belə qorxurdum: sonra gəl sübut elə ki, təsadüfən yanlarına düşmüşəm, deyəcəklər ki, danışqlarımıza qəsdən qulaq verirdin.

– ...Qaraçı arvad fəlimə baxıb, – Paxan dedi. – Sənin dəstən zəhləmi töküüb... Məgər mənə yalnız yemək lazımdı? Vaxt gedir axı, nə qədər gözləmək olar?

– Artıq az qalıb, – Xoryok cavabında pıçıldadı. – Qız demək olar ki, razıdır. Anasının səndən xoşu gəlir.

– Yalan deyirsən! Nə vaxta söz vermişdin?

– Sən qızın xoşuna gəlirsən, bilirəm.

– Nə faydası? Uşaqlar mənə gülürlər ki, gör kimə baş qoşuram.

Onlar yəqin ki, hələ çox danışacaqdılar, amma Zərifə xala qışqırdı ki, Xoryok getsin yatmağa. Paxan oranı tərk etməli oldu...

15 avqust

Bu gün Yurka və Rafiqlə biz kitab şkafigimizdən bütün şeir kitablarını çıxartdıq. Yurka onları vərəqləyib bir neçə şeir seçdi. Nelya üçün. Bəzi sətirləri ucadan oxudu. Hamısı sevgidən idi. Şeirləri bloknota köçürməyə başladım.

– Arada səhv buraxmaq da lazımdı, – Rafiq məsləhət gördü, – yoxsa başa düşər ki, sən yazmamısan.

– Yuxarıdan yaz ki, “Nelya Adamovaya həsr edirəm”, – Yurka dedi.

– Hamısının üstündən?

– Hə. De ki, bunlar sənin ən yeni şeirlərindi və xüsusi olaraq onun üçün yazmısan. Bunu isə, – barmağıyla şeirlərin birini göstərdi, – deyərsən ki, bu gün gecə yazmısan. Bütün gecəni yatmayıb yazmısan.

– Çox yetkin və sevgi dolu şeirlərdir... – dedim.

– Bəs sənə nə lazımdı?

– Təbiət, Vətən, ya da cəbhə barədə şeirlər...

– Sən ki Puşkin deyilsən, – Yurka dedi. – Nəyinə lazım təbiət barədə şeirlər?

– Nelya başlayacaq gülməyə, – üzünü köçürdüyüm şeirdən bir neçə sətir oxudum. – Belə şeirləri sevgililərə yazırlar.

– Bəs o sənin nəyindi? – Yurka soruşdu. – Özün deyirsən ki, onu sevirsən. Düzdüm?

– Amma qız heç nə bilmir axı – birdən-birə durub belə şeirlər göstərəsən ona.

– Necə bilirsən, o cür də elə, – Yurka incidi. – Mənsə belə hesab edirəm ki, həlledici an gəlib çatıb.

Daha bir şeiri ucadan oxudum, orda şəffaf geyim altından bədəni görünən sevgilinin yaz bağında gəzməsindən yazılmışdı.

Rafiq güldü. Bu şeir Yurkanı da bir az çaşdırdı.

– Özün yalan demisən ki, şeir yazırsan, – o dedi. – Səni bunu deməyə məcbur edən var idi?

– Olan olub, keçən keçib, amma belə şeirləri qıza göstərməyəcəyəm, – kitabı və bloknotu kənara atdım.

– Hə, onda qız sənin ona qarşı olan münasibətin barədə heç vaxt bilməyəcək, – Yurka əlini yellədi. – Beləcə gözbağlıca oyunu oynayacaqsız...

Amma Yurka səhv edirdi. Qız hər şeyi bildi. Məni içəri buraxanda baxmağından bildim ki, nəşə olub.

Yenə tək idi. Stolun üstündə mənim teoremlər yazdığım açıq dəftər, “Həndəsə” kitabı və biletlər vardı. Gözlərini qıyaraq mənə qərribə tərzdə baxmaqda davam edərək, stulu göstərdi.

Oturdum.

– Dəftərə bir şey yaz, – az qala əmrilə dedi bunu.

– Nə yazım?

– Yaz ki, “Bu gün hava yaxşıdır” Ver bura görüm, – mən sonuncu hərfi yazıb qurtarandan sonra qız dedi. – Belə də bilirdim.

Nelya qalibənə tərzdə mənə baxdı, sonra qaşqabağını tökdü, cibindən nəşə bir kağız çıxartdı.

– Bunu sən yazmısan?

Qızın əlindəki mənim bulvarda kitabın arasına qoyduğum həmin axmaq məktub idi. “Sevgilim mənim, artıq bir neçə aydı ki, sən dərdindən ölürem...” sözləri ilə başlayan məktub.

– Danmağın mənası yoxdu, – dedi. – Xətlər düz gəlir. – Nelya məktubu mənim hava haqqında yazdığım dəftərlə tutuşdurdu.

– Hə, sənmi yazmısan? – bir də soruşdu.

Başım la təsdiqlədim. (Niyə Yurkanın sözünə baxdım mən!)

– İyrəncdi! – Nelya məktubu stolun üstünə atdı. – Heç utanmırsan?!

Gözlərimi stol la dikib susurdum.

– Sən dəlisən, nəşən? – birdən yumşaq bir tərzdə soruşdu.

– Niyə?

– Mən hardan bilim, niyə! Çox qəribə məktubdu. Normal adamlar belə məktub yazmırlar. Mənə cürbəcür məktublar yazıblar, amma beləsini görməmişəm... Doğrudanmı məni sevirsən?

Susurdum.

– Olmaya mənimlə buna görə məşğul olursan?

– Yox, – dedim.

– Hə, indi biz onsuz da daha məşğul ola bilmərik.

– Niyə?

– Aramızda olan belə şeydən sonra biz necə məşğul ola bilərik?

Anam bilsə, o da razı olmayacaq.

– Mən susurdum.

– İstəyirsən, hər şeyi anamdan gizlədim?

Başım la təsdiqlədim.

– Deməli, istəyirsən ki, hər şey aramızda qalsın?

Yenə başım la təsdiqlədim.

– Onda söz ver ki, bir də heç vaxt bu barədə danışmayacaq və yazmayacaqsan. Heç vaxt! Söz verirən?

– Söz verirəm.

– Mən fikirləşərem, – o dedi. – Sən söz ver ki, bu sirri əbədi olaraq qoruyacaqsan.

– Anamın canına and içirəm.

– Unutma ki, mən səndən yarım il böyüyəm. Sənə başqa qız, yaşca kiçiyi lazımdı. Ümumiyyətlə, belə şeylər barədə düşünmək səninçün hələ tezdi.

Nəhayət, baxışlarımı stoldan ayırub ona baxdım.

– Əlbəttə, məni sevməyin mənimçün xoşdu, – o dedi, – amma bizim aramızda heç nə ola bilməz. Bu qəti mümkün deyil.

– Niyə?

– Axmaq suallar vermə. Bu mövzuda daha bəsdə danışdığımız. Yoxsa səni ad günümə çağıraram a.

Təəccüblə ona baxdım.

– Sabah mənim on beş yaşım tamam olur, – Nelya ciddiyyətlə dedi. – Səni dəvət edirəm. Amma gecikmə. Hamı saat yeddiddə yığılacaq.

Nelya başabələ məktubu stolun üstündən götürüb qatladı və cibində gizlətdi.

...Alay oğlu bütün gününü yenə hissədə keçirdi. Təlimləri vardı. O, doğrudan da rabitəçi imiş. Tut ağacından görürdüm ki, o, əlində səhra telefonu, kabeli aç-aça ərazidə qaçır.

Axşam evinin divarlarını ağardırı. Onun taxta nərdivana çıxıb balaca fırçayla divarı necə rəngləməsi həyətdə açılan pəncərədən görünürdü. Upravdomun və dalandar qadın Çimnazın səsləri gəlirdi. Upravdom onunla böyükə danışan kimi danışdı.

– Düz eləyirsən, – o deyirdi. – Başa düşürəm: əsl döyüşçü çətinlikdən qorxmur... Saat səkkiz tamamda xahiş edirəm mənim zirzəməmə iclasa gələsiz. Bütün sakinləri yığacağıq.

O daha nəşə əlavə elədi və astadan güldü.

– Mənim evdə sırınma yorğanım var, – Çimnaz dedi. – Axşam gətirərem.

– Sağ olun, xala, – alay oğlu dedi. – Ehtiyacım yoxdu. Niyə ev şeylərini gətirəsiniz axı?

– Hayıfım gəlmir, – Çimnaz dedi. – Yun yorğandı, isti saxlayır adamı.

Alay oğlu ona bir də “sağ ol” dedi. Upravdomla Çimnaz həyətdə çıxdılar. Məni gördülər.

– Budur, – Çimnaz dedi.

– Nə budur? – Alay oğlu eşitməsin deyə, astadan soruşdum, amma hər ehtimala qarşı bir neçə addım kənara çəkildim.

Upravdom bağırmağa başladı:

– Neçə dəfə deyərlər adama; pəncərə altında bir-birinizə daş atmayın.

Ondan xahiş elədim ki, qışqırmasın və daş atmadığımı dedim.

Bu yerdə Çimnaz bağırdı:

– Sən sındırdın! Özüm gördüm. Sadıq təsdiq edər.

Çimnazın səsinə alay oğlu həyəət çıxdı.

– Yaxşı, Çimnaz, qışqırma, – upravdom qəfil sakit bir tərzdə dedi. – Valideynlərini məcbur edərik, təzə şüşə salarlar.

Onlar getdilər.

Alay oğlu mənə baxdı və yenə evə girdi.

Bu axmaq hadisədən sonra onunla necə danışa bilərdim?

17 avqust

Məlum oldu ki, ad gününə getməkçün əynimə geyiləsi bir şey yoxdu: şalvarım ləkəlidi, dizləri torbalanıb, rəngi bozanıb, ayaqqabılarım cırılıb, dabanları yeyilib.

Ayaqqabılarımı vazelinlə sürtdüm. Şalvarımı anam yuyub ütülədi. Bir az daralmışdı, amma dizləri daha torbalanmışdı. Atamın uzunqol, zaponkalı, yaxalıqlı köynəyini geyindim. Atam dedi ki, bu köynəyi qalstukla geymək lazımdı. Razi olmadım.

– Pencəksiz də qalstuk taxmaq olar?

Anam dedi:

– Eybi yox. Pencəksiz də olar, yoxsa görünür ki, yaxalığı ayrı-cadı.

Qalstukları bir-bir taxıb baxmağa başladım. Atam əvvəlcə öz boynunda bağlayıb, sonra mən onları boynuma keçirirdim. Köynək çiyinlərimdən tökülürdü, qollarını qatlamaq lazım gəlirdi, çox uzun idi.

Hədiyyə məsələsində mübahisə düşdü. Anam belə hesab edirdi ki, Nelyaya Lermontovun ikicildliyini vermək bəsdə, mənə anamın ətirini bağışlamaq istəyirdim. Atam həm mənim, həm də anamın tərəfini saxlayırdı.

– Nə ətirbazlıqdı! – Anam özündən çıxdı. – İki qarış boyu var, indidən ətirlənmək istəyir!

– Lermontov onun nəyinə lazımdı? – soruşurdum. – Onu məktəbdə, onsuz da keçib!

Anam o biri otağa girəndə, atam ona nəşə pıçıldadı.

Anam ucadan cavab verdi:

– Ətiri verməyəcəyəm! Pedaqoji cəhətdən bu düzgün deyil. Mən belə hədiyyələrin əleyhinəyəm.

– Kitablار köhnədi, – köynəyimin qollarının güzgü qabağında çırmaya-çırmaya təzə bir bəhanə tapdım.

Bu yerdə atam anamın tərəfini saxladı.

– Sən haqlı deyilsən. Kitablار yaxşı qalıb və hökmən deyil ki, onlar təzə olsunlar.

Lermontovu aparmalı oldum. Kitabları ar kağıza büküb, lentlə bağladım.

Anam axırıncı dəfə məni nəzərdən keçirdi və razı qaldı. Amma mən bilirdim ki, bu köynək və qalstukda müqəvvaya oxşayıram.

– Nədənsə çöllükdə mülki geyimli milisionerlər növbə çəkirlər, cinayət axtarışı idarəsindəndirlər, – birdən anam dedi. – Kimisə güdürlər.

– Hardan bilirsən? – soruşdum.

– Görmüşəm. Mən axı onların hamısını tanıyıram.

– Yəqin ki, tapançanı oğurlayanı axtarırlar.

– Yəqin ki, – anam razılaşdı; ah çəkdi və alnımdan öpdü. – Hə, get...

Bizimkilərə rast gəlməyə qorxduğumdan kitabları köynəyimin altında gizlədərək çöllükdən keçib getdim.

Nelyagilin qapısının yanında onları çıxartdım, köynəyimi qaydaya saldım, saçlarımı tumarladım.

Nelyanın əynində təzə don vardı. Əlində bıçaq tutmuşdu. Məni görəndə güldü:

– Gecikirsən... Hamı yığışıb.

Onu təbrik elədim və Lermontovu əllərinə dürttdüm.

Dəhlizdə ondan başqa Aidə xala da vardı. Onlar kolbasa və pendirdən buterbrod düzəldib iri boşqablara yığırdılar. Aidə xala bizim məşğələmizlə maraqlandı, dedim ki, məşğələlər yaxşı gedir. Nelya məni arxasından səs-küy və musiqi eşidilən qapıya tərəf itələdi. Qapını açıb içəri girdim.

– Bu bizim qonşudu, – Nelya astanadaca dedi. – Adı Eldardı, – və qapını örtüdü.

Növbəylə hamıya əl verdim. Bizim çöllükdə döydüyümüz o iki nəfər gəlməmişdi. Bəlkə də Nelya onları dəvət eləməmişdi.

Hamıyla görüşəndən sonra pəncərə önündəki üstündə Nelyanın xalasının portreti olan stola yaxınlaşdım. Abajur altındakı iri stol yox idi, sonra gördüm ki, o stolu pərdə dalındakı çarpayılardan birinin üstünə ayaqları yuxarı aşırıblar. Stolu rəqs eləməkçün yer olsun deyə, otaqdan çıxarmışdılar.

Qonaqlar, görünür, bir-birlərini tanıyırdılar. On yeddi yaşların da iki oğlan və iki qız "flirt" oyunu oynayırdılar. Cütlüyün biri pəstefon və vallarla məşğul idi, o birilər isə bufetin yanında durub as-tadan nə barədəsə danışır-dılar. Uşaqların hamısı məndən iki-üç yaş böyük görünürdülər. Bəzilərinin artıq bıqları da çıxmışdı. Mən boyca hamısından kiçik idim və hamıdan da pis geyinmişdim.

Divanda oturanlar bir-birlərinə kartoçkalar verir və qiymətli daş-qaşların adlarını ucadan çəkirdilər.

Stula oturdum, Nelyanın xalasının portretini əlimə alıb baxmağa başladım, sanki birinci dəfəydi onu görürdüm.

Nelya və Aidə xala içində buterbroadlar olan boşqabları, vineq-ret, soyuq yemək və bir şüşə şərəb gətirdilər. Stolun üstündə port-rete yer qalmadı və onu bufetə qoymalı oldular. Onlara mane olma-maqçün divana tərəf çəkildim. Bekarçılıqdan "flirt" oynayan o dörd nəfərə baxmağa başladım. Onlar mənə məhəl qoymadılar və oynamağı təklif eləmədilər. Mən onsuz da boyun qaçıracaqdım, amma tərbiyəli adam olsaydılar, təklif edə bilərdilər.

Nelya və Aidə xala yenə dəhlizə çıxıb, arxalarınca qapını örtüldülər. Pəstefona yaxınlaşıb onu işə saldım və val qoydum. Bayaq-dan valları eşələyən o iki nəfər mənə narazılıqla baxdılar, amma heç nə demədilər.

Daha iki oğlan gəldi. Nelya onları otağa buraxdı, dedi ki, kim tanış deyilsə, qoy tanış olsun və Aidə xalanı çağırı.

Demə, oğlanlar yalnız mənimlə və "flirt" oynayan sarışın qızla tanış deyillərmiş. Birinin adı Fuad, o birininki Kotik idi.

Önlüyü çıxarmış Aidə xala içəri girdi, musiqini kəsməyi xahiş elədi. Mən valı dayandırdım.

– Əziz qonaqlar, – Aidə xala dedi, – bilirsiniz ki, bu gün Neloçka-nın on beş yaşı tamam olur. Burda onun yaxın dostları yığışıb. Mən

sizə mane olmayacağam, amma birinci tostu Nelyanın sağlığına qaldırmağı təklif edirəm, sonra necə istəyirsiniz elə də şənəlin.

– Anam çıxıb gedir, – Nelya izah elədi.

– Hamını stola dəvət edirəm, – Aidə xala dedi.

Hamı stola yaxınlaşdı, hərə bir buterbroad götürdü. Aidə xala stəkanlara bir az şərəb tökdü.

– Qızım, xoşbəxt ol, – Aidə xala dedi, stəkanını Nelyanınki ilə toqquşdurdu və onu öpüb getdi. Hamı stəkanını Nelyanın stəkanı ilə toqquşdurdu.

Rəqslər başlandı. Nəfəslərini dərmədən rəqs edirdilər. Mənsə bufetin yanındakı stulda oturub yenə də Nelyanın xalasının portre-tini nəzərdən keçirirdim.

Bir dəfə Nelya rəqs edə-edə mənə tərəf əyilib soruşdu ki, niyə rəqs eləmirəm. Dedim ki, istəmirəm.

– Olmaya, bacarmırsan?

– Yox.

– Burda çətin nə var ki. Öyrənmək lazımdı. – Nelya portrete baxıb gülümsündü.

– Çoxmu xoşuna gəlir?

Mən cavab verməyə imkan tapmadım, çünki o rəqsə uyğun ola-ra q çöndü və aramıza onunla rəqs eləyən oğlan düşdü...

Daha iki buterbroad yedim və "flirt"-i oxudum. Bizdə olanın ey-nidi, amma bizimkində qiymətli daşların əvəzinə gül adları vardı.

Dəhlizə çıxdım. Küncdə asılmış divar saati doqquzu göstərirdi. Ad günü artıq iki saat idi ki, davam edirdi. Dəhlizdə gəzindim. Mənim yoxluğumu heç kim sezməmişdi. Bir az gözlədim, amma məni geri çağıran olmadı.

Astaca bayır qapısını açdım və həyəətə çıxdım. Evə getmək istə-mirdim. Yurkanın evdə olub-olmadığını bilmək istəyirdim.

Şəhərin qaranlıqlaşdırılmasını artıq çoxdan ləğv eləmişdilər, amma buna baxmayaraq, bir pəncərədən belə işıq gəlmirdi. Yurka-gilin də pəncərəsi qaranlıq idi. Ərik ağacının altındakı skamyaya əy-ləşmək istəyəndə, qəfil duydum ki, orda kimsə oturub. Daha doğrusu, kiminsə nəfəsinin necə gedib-gəldiyini duydum. Yalnız indi gördüm ki, skamyanın o biri küncündə arxası ağaca tərəf bir nəfər uzanıb yatır. Onun yatmağını nəfəsindən bildim. Hətta bir az fisıldayırdı da.

Bilmirəm niyə, amma o saat bunun Xristofor dayı olduğunu fikirləşdim. Bəlkə də ona görə ki, ondan boya iyi gəlirdi. Bu doğrudanda o idi. Tək rəng iyi yox, araq iyi də gəlirdi ondan. Görünür, Xristofor dayı Nelyanın ad günü şərəfinə bir az vurmağı qərara almış və indi qızının qonaqlarının dağılışmasını gözləyirdi.

Bu dünən olmuşdu.

Bu gün isə çöllükdə qəfil motosiklet səsi eşidildi. Bu gün evdən çıxmaq fikrim yox idi, amma bu yerdə dözə bilərdimmi? Tələsik şalvarımı öynimə çəkdim, anamın tavada mənimçün qoyduğu qızarmış kartofu qəzetə bükdüm, bir parça çörək, bişmiş yumurta götürüb qaçdım.

Lyonyanın anası Sima xala yuyulmuş ağıları səirirdi. Gedə-gedə onunla salamlaşdım.

– Dostuna gəlib dəymirsən heç? – o soruşdu. – Yoldaşlığınız yoxmuş sizin.

– Mən onun xəstə olduğunu bilmirdim...

– Məsələ bunda deyil, Elik. Nə demək istədiyimi yaxşı bilirsən. Bu cür dostluq olmaz...

Mən susurdum.

– Di, yaxşı, – o ah çəkdi, – heç olmasa baş çək ona...

Lyonya çarpayıda uzanmışdı, onun hərərəti vardı...

– A-a, sənsən, – o zorla gülümsündü.

– Xəstə olduğunu bilmirdim.

– İki gündü yatıram. Hərərətim yüksəkdi.

– Xəbərim yox idi.

Ümidlə mənə baxırdı. Nə deyəcəyimi gözləyirdi.

– Başa düşürsən, – dedim. – Qusik sənin barəndə Xoryokla danışmaqdan boyun qaçırdı, ona görə də səni yenə suya basdılar.

– Başa düşürəm.

– Xoryokla özüm danışmaq istəyirəm, – dedim, – söz verirəm sənə... Günü bu gün danışacağam.

Deyəsən, sözlərimə inanmadı.

– Uzanıb hey düşünürəm ki, mənim başıma niyə bu oyunu açırlar? – Köksünü ötürdü. – Nəhayət, ağıma batdı... Əgər biz yaxt-kluba getsək, Xoryokun hakimiyyətinə son qoyulacaq. Orda hər şey başqa cür, ədalət üzrə olacaq. Bax buna görə də o əmr verib ki, mənim başıma bu oyunu gətirsinlər. Mənim sə ağıma gəlmirdi...

– Danışaram onunla. Gəlib yenə deyəcəm sənə.

– Çalış gəl, – o xahiş elədi.

– Hökmən, – mən bir də vəd elədim və çöllüyə yollandım.

Uşaqlar yanğın qülləsinin yanında toplaşmışdılar (motosiklet səsi ordan gəlirdi). Sonra aralandılar və mən yaşıl “xarley” tipli motosikletdə oturmuş Paxanı gördüm. Arxa oturmaqda Xoryok oturmuşdu. Mənim yanımdan ötür keçdilər və çöllükdə dövrə vurmağa başladılar.

– Bizim motosikletdi! – Rafiq mənə qışqırdı. – Paxan onu ucuz qiymətə alıb. İndi bizim öz motosikletimiz olacaq.

Paxan bir dövrə də vurub dayandı. Xoryok dal oturmaqdan düşdü. Basabas başlandı. Hamı onun yerini tutmaq istəyirdi. Qusikin bəxti gətirdi və Paxan yenə çöllük boyu götürüldü.

– Gördün? – Xoryok mənə dedi. – Xalis “xarley”di. Hərəkəti iki yüz manat qoysa, motosiklet bizimdi. Nə gətirmisən?

Bağlamamı ona verdim, o isə çuvalına qoydu, çuvalın içində qalan uşaqların gətirdiyi yemək vardı.

Qusikdən sonra motosikletə Rasim mindi. Sonra yenə basabas başlandı, amma Paxan tənəffüs elan elədi və motosikletdən düşdü.

Xoryok o vaxta kimi yeməyi böldü və oturub səhər yeməyinə girişdik.

Xoryok dedi ki, motosikletdə yalnız intizamı pozmayanlar gəzəcəklər.

Soruşdum ki, iki yüz manatı hardan tapacağım.

Xoryok mənə narazılıqla baxdı.

– O qədər pulu birdən-birə tapmaq çətindi, amma yığmaq olar, – dedi. – Hamıya tum pulu, kino pulu verirlər. Ya da lazımsız bir şey satmaq olar. – O yenə mənə baxdı. – Məsələn, Elikçün asandı başqalarına baxanda: həm atası, həm də anası qazanır. Di gəl, hamıdan çox danışan odu. Başqalarının bəlkə də evlərində yeməyə heç nələri yoxdu, amma susurlar, o isə elə danışır ki, guya kasıbdı...

Dedim ki, özümə görə əl-ayağa düşməmişəm, hərçənd iki yüz manat yığmaq mənimçün də çətin olacaq.

– Eyibi yox, yığarsan, – Paxan yeməyindən qalmayaraq dedi. – Sənə dedilər ki, başqalarının vəziyyəti səninkindən də çətindi.

– Elə bilirsən ki, ağılın aşır-daşır, – Xoryok davam elədi. – Neft dükanında danışmışam: kimin pulu yoxdu, çəndən neft daşıyacaq.

Asya xala yaxşı muzd verəcək. Çörək növbəsini satmaq, ya da Parapetdə karusel fırlatmaq olar.

– Dörd yüz manat verirəm, – təkgöz zavmağın oğlu dedi.

Bunu hamının yanında deməyi Xoryokun xoşuna gəlmədi.

– Nə anqırırsan?! – dedi. – Sonra danışarıq.

Paxan qalxdı, motosikletin qolunu fırlatdı və var gücüylə pedala basdı. Yemək hamının yadından çıxdı, yerlərindən sıçrayıb qalxdılar. Yenə basabas başlandı. Mən də özümü irəli soxmağa çalışırdım.

Bu dəfə Kaçanın bəxti gətirdi. Motosiklet çöllük boyu, biz də onun dalınca götürüldük.

– Lyonka xəstələnib, – mən Rafiqə dedim.

– Bilirəm.

– Xoryokla danışmaq lazımdı.

Rafiq dinmədi. Onun gözləri motosikletdə qalmışdı.

– Bu gün axşam onunla danışmaq istəyirəm.

Rafiq yenə dinmədi.

– Gedərsən mənimlə? – soruşdum.

O, qəfil özündən çıxdı.

– Bilirsen nə var? Məni qatma araya. Niyə görə Lyonyadan ötrü başım ağrısın? Xoryokun çox xoşu gəlirdi elə məndən.

Ona nəşə cavab vermək istəyirdim, amma imkan tapa bilmədim, motosikletin tırlıtısı kəsildi, bir neçə dəfə çırtılı-partılı salıb çöllüyün ortasında dayandı.

Paxan onu işə salmaq istəyir, amma sala bilmirdi. Bu vaxt alay oğlunu gördüm. O, uşaqların arasında durub, Paxanın motosikletlə əlləşməyinə baxırdı. Sonra əlini onun kürəyinə vurub dedi:

– Bir dayan görək.

Paxan o saat itaətlə motosikletdən düşdü.

– Belə saxla, – alay oğlu dedi və motosikleti yana əydi. Mühərrikdə əlləşdi, məftillə nəyisə təmizlədi, əyləşib, əlini yellədi ki, yolu kəsməsinlər.

İti sürətlə çöllükdə dövrə vurub, bayaqkı yerdə mıxlanmış kimi dayandı.

– Nə oldu? – Paxan dedi. – Gəzəydin bir az da...

– Qalsın gələn dəfəyə, – alay oğlu gülümsündü.

Hətta Xoryok da gülümsəməkdən özünü saxlaya bilmədi.

– O, yaşlı əsgərlərə rabitəçiliyi öyrədir, – dedim. – Öz gözlərimlə görmüşəm.

– Onunla işim-zadım yoxdu, – Paxan dedi. – Qoy yaşasın özüy-çün. Hə, dəbərdik.

Motosiklet yenə çöllük boyu götürüldü. Hamı onun arxasınca qaçdı... Axşam Xoryokun yanına gəldim. Onun anası Zərifə xala çox istəyir ki, biz dostluq eləyək. Tez-tez bunu mənə deyir. Atam ona rabfakda coğrafiyadan dərs deyib vaxtilə və o bunu heç cür unuda bilmir.

Məni görəndə yaman sevindi və içəri dəvət elədi. Boyun qaçırdım.

Xoryok otaqdan çıxdı. Həyətə düşdü. Su kranının yanında ayaq saxladıq.

– Bura bax, – dedim, – Lyonyanın xəstələnməyini bilirsen?

– Yox, – o yalandan dedi.

– Yalan deyirsən, – dedim.

– Mənimlə belə danışsan?! – Xoryok hədəylə soruşdu. – Sabah hamının yanında təkrar eləməyə hünərin çatar?

– Hamısını yalan deyirsən! Lyonya satqın-zad deyil. Hamısını özündən uydurmusan. Nə satqınlıq eləyib ki, o? Hə, desənə...

– Komandir bilir o neyləyib. Nədi, komandirin əleyhinə gedirsən?

– Bura bax, Xoryok, – köynəyinin yaxasından yapışdım, – sən özündən uydurmusan. Lyonyanın heç nədə günahı yoxdu. Anası bütün günü göz yaşı tökür...

– Burax yaxamı, – Xoryok tələb elədi, – yoxsa sabah cavab verməli olarsan.

– Xoryok, – onun yaxasını buraxmırdım, – məni yaxşı tanıyırsan. Səninçün Lyonya deyiləm. Mən qarışıq sən də başın ağrıyar... – Bunları ona deyəndə acığımdan tir-tir əsirdim.

– Mənə neyləyəcəksən? – o soruşdu.

– Nə istəsən, eləyəm, – dedim. – Kərpici geydirərəm təpənə. İstəyirsən elə bu saat geydirim?

O qorxan kimi oldu.

– Lyonyadan sənə nə? – dedi. – Başqasının işinə niyə başını soxursan? Yaxtalarda dəmiryolçular üzürlər. Onlarsa bizim

düşmənlərimizdilər... Yaxamı buraxmasan, sabah vay halına. Bu dəfə səni bağışlamayacağam.

– Mənə sənin rəhmin lazım deyil, – dedim. – Mənə yazığın-zadın gəlmir, qorxursan məndən.

– Sənin nəyindən qorxuram?

– Ona görə ki, sənin də, dəstənin də iç üzünə bələdəm. Xeyir götürən tək sənsən. Dəstəbazlığı da ona görə eləyirsən ki, çöllükdə hakimiyyəti ələ alasan. Deyirdin ki, hamıya kömək edəcəksən, uşaqlar da sənə inandılar. Paxansa tək sənə qulaq asır, çünki özün bilirsən ona nə söz vermişən... – Mən susdum.

– Hə, day nə sözün var?

– Lyonyada işin olmasın.

– Qurtardın?

– Qurtardım!

– Hə, indi də mənə qulaq as, – Xoryok fısıltıyla dedi. – Bu sözlərinə görə sabah qanınla cavab verəcəksən. Hər şeyi danışacağam Paxana. Çoxdan çıxmaq lazım idi sənin axırına. Adam kimi deyəndə qanmırsan...

Bu yerdə ona demək istəmədiyim sözləri deməkdən özümü saxlaya bilmədim. Məcbur olub dedim. Demək istəmirdim, amma məni hədələdiyinə görə məcbur oldum.

– Lyonyanı rahat buraxmasan, – dedim, – hamıya xəbər verəcəyəm ki, gecələr yerini isladırısan.

O belə dönüşü gözləmədi.

– Hə?

Xoryok dinmirdi.

– Deməzsən, – nəhayət dilləndi. – Deməzsən, üzün gəlməz.

– Üzüm gəlməz, – razılaşdım. – İndiyəcən heç kimə də deməmişəm. Amma indi deyəcəyəm. Özün məni məcbur edirsən.

– Yox, deməzsən, – o, yaltaqcasına gözümlün içinə baxdı. – Sənin xasiyyətinə bələdəm.

– Deyəcəyəm, – dedim, – Lyonyadan əl çəkməsən, dilimi dinc saxlamayacağam. Hamıya danışacağam.

Nəhayət təslim oldu.

– Oldu, – dedi. – Amma bir də dəstə, Paxan barədə ağzına gələnə danışma.

O, pilləkənə tərəf getdi...

İndi ondan hər cür əclaflıq gözləmək olardı. Amma Lyonyanın deyəsən, canı qurtardı...

19 avqust

Anam son vaxtlar gecələr də işləyir. Gah tikintidə, gah da limanda yükvurma işində yubanır. İctimai işdi. İri bir dəstəyə başçılıq edir. Qonşularımızın çoxunu səfərbər ediblər. Evə səhərə yaxın yorğun-argın, batıb-bulaşmış halda, ayaqlarını sürüyə-sürüyə gəlir.

Bu gün saat altıda, üst-başı onun içində gəldi. Yuyunub, paltarını dəyişincə mən bizim köhnə, üzü üzlər görmüş mebelimizin oraburasına baxdım, anama yaxınlaşdım.

– Ana, – dedim, – taxt nəyimizə lazımdı? Heç mebelimizlə uyuşmur.

– Niyə uyuşmur? – anam yorğun-yorğun gülümsündü.

– Forması da, rəngi də başqadı...

Atam primusun üstə badımcan qızardırdı.

– O taxt babanın kabinetindən qalmadı, – atam məlumat verdi.

– Orda iki dənə iri yumşaq kreslo və dəyirmi stol da vardı.

– Eşidirsən, – dedim. – Bizim kreslomuz yoxdu. Stullarımıza isə bu taxt yaraşmır.

– Birdən-birə bu mebel niyə belə maraqlandımağa başlayıb səni? – Anam təəccübləndi.

– Xahişim var sizdən, – dedim. – Gəlin taxtı alay oğluna verək. Onun mebeli – “keçevski”di, hamısı da yaman gündədi.

– Bu babanın taxtıdı, – anam dedi. – Atandan icazə al.

– Atamın etirazı yoxdu, – dedim, – tək sən razı olasan.

– Siz qabaqcadan sözləşmişiniz yoxsa? – anam güldü. – Mənim başımı ağrıtdığınız qalır?... Taxt onun nəyinə lazımdı?

– Necə nəyinə lazımdı? Üstündə yatacaq. Boyca elə mənim boydadı. Sərbəst yerləşəcək.

– Di yaxşı. Yatmaqçün lazımdırsa, onda ver getsin.

– Sağ ol, ana... Asılqanı da olarmı?

– Hansı asılqanı?

– Köhnəsini, – anamı sakitləşdirdim.
 – Di yaxşı, asılqanı da götür.
 – Sağ ol.
 – Elik, Lyonyanı suya basanın kim olduğunu bilmədik? – Anam ciddiləşib soruşdu:
 Cavabım ləngidi.
 – Yox.
 Bütün gecəni yatmayan anama yalan deməyə üzüm gəlmirdi. Bunu demək olardımı?
 – O alay oğlunu gətirəydin bir bizə, – atam dedi. – Tanış olardıq.
 – Heç özüm tanıyıram ki, onu.
 – Elə özün də tanış olardın. Hökmən gətir onu bura...
 – Yaxşı, – dedim...
 – Əvvəlcə asılqanı apardım. Qapının ağzında yerə qoyub, qapını döydüm.
 – Gəlin, qapı açıqdı, – o çıxırdı.
 İçəri girdim. Yurkagildə olduğu kimi onun da dəhlizi asfalt idi. Divarların suvağı artıq qurumuşdu. Döşəməyə taxta-tuxta tökül-müşdü, alay oğlu pəncərə önünə uzun çubuq vururdu. Məni görüb, əl saxladı, amma çəkici yerə qoymadı.
 – Asılqan gətirmişəm, – dedim. – Hara qoyum?
 O məni anlamadı.
 – Biz qonşu evdə yaşayırdıq, – izah elədim. – İkinci mərtəbədə, yaşıl balkonumuz da var. Xahiş edirik bizə qonaq gələsiz.
 O yenə də heç nə anlamadı.
 – Asılqan nəyə lazım?
 – Asılqanı elə-belə gətirmişəm. Bunun dəxli yoxdu. Asılqan və taxt.
 – Taxt? – o soruşdu.
 – Dəyirmi söykənəcəyi olan balaca divandı. Üstündə yatmaq olar, yumşaqdı. Amma gərək ikilikdə gətirək onu, ağırdı. Asılqanı gətirmişəm, divanın dalınca birlikdə getməliyik. Tək gücüm çatmaz.
 – Sağ ol, – dedi, deyəsən, məni anlamağa başlayırdı. – Amma mənə heç nə lazım deyil, ehtiyacım yoxdu.
 – Bu tamam başqa şeydi. Taxt çox yumşaqdı. Babamdan qalmadı... Həkim olub... Asılqansa burdadı.

Həyatə qaçıb, asılqanı dəhlizə gətirdim.
 – Yaxşıdı, – alay oğlu gülümsündü. – Amma ondan asılması bir şeyim yoxdu. Paltarımın olan-qalanı əynimdədi.
 – Bəs şinel?
 – Şineli başımın altına qoyuram. – O, çəkici pəncərə önünə qoydu, əlini sildi və tanış olmaqçün mənə uzatdı. – Rudakov Konstantin. Kostya, – o, əlavə eləyib, əlimi bərk-bərk sıxdı.
 – Elik. Eldar Qarayev.
 O diqqətlə mənə baxdı.
 – Bir dəfə görmüşəm səni...
 – Hə, – utandım, – o gün axmaqlıq elədik...
 – Dələduz çoxdu buralıqda, – o, yaşlı adam kimi ciddiyyətlə dedi. Ümumiyyətlə özünü yaşlı adam kimi aparırdı: ya kiməsə oxşamaq istəyirdi, ya da orduda özünü belə aparmağa öyrəşmişdi. – Arakəsmə düzəltmək istəyirəm, – taxtaları göstərdi. – Mətbəxçün yer ayırıram.
 – Bizdə rəndə var. Bəlkə lazımdı?
 O sevindi.
 – Elə lazımdı. Tez qaytaracam.
 – Əşi qoy lap həmişəlik qalsın. Biz onsuz da işlətmirik. Getdik. Həm də taxtı gətiririk.
 O, nədənsə tərəddüd edirdi.
 – Yaxşı düşməz, – o dedi. – Valideynlərin xəbərdardımı?
 – Əlbəttə. Onlara demişəm. Atam evdədi. Özün görərsən.
 O, gimnastyorkasını geyindi. Toqqasını gimnastyorkanın üstündən bağladı.
 – Atamın gözləri uzağı pis görür, ona görə də cəbhəyə aparmadılar, – dedim. – Gözü pis görənləri aparmırlar.
 – Neçənci sinifdə oxuyursan? – o soruşdu.
 – Səkkizə keçmişəm.
 – Sənin neçə yaşın var?
 – On dörd yarım. Bəs sənin?
 – Mayda on beş tamam olub. Amma mən beşinci sinfə gedəcəyəm. Müharibənin ucbatından üç il itirdim.
 Biz çöllüyə çıxdıq. Bizimkilər görünmürdülər, görünür, yarğana enmişdilər. Boylananda, Nelyanı pəncərədən baxan gördüm. Üzü-mü döndərmək istəyirdim, amma o işarə elədi ki, yaxına gəlim.

– Kostya, – dedim, – bir dəqiqə gözlə. Məni çağırırlar.
 O da qızı gördü.
 – Yaxşı, – o dedi.
 Pəncərəyə yaxınlaşdım.
 – Salam, – gülümsünə-gülümsünə dedi. – Hara yox olmusan?
 – Salam.
 – İncimisen yoxsa?
 – Yox.
 – Bəs niyə gəlmirsən?
 – Sabah gələcəm!
 – Yox, bu gün gəl. Mən gərək məşğul olam. Düzgün hərəkət eləmirsən. Söz vermişdin axı mənə kömək edəcəksən...
 – Yaxşı, bu gün gələrəm.
 – Hətta incimiş belə olsan da, məşğələləri buraxmamalısan. Nəcib adamlar belə hərəkət eləmirlər.
 – Yaxşı, – dedim.
 – Nə mısırmıyırsan? – gülümsünə-gülümsünə davam elədi. – Səni rəqsə dəvət etmək istəyirdim ki, yox oldun. Düzü, o oğlanların biri də xoşuma gəlmir.
 – Məsələ bunda deyil, – dedim.
 – Bəs nədədi?
 Məsələnin nə yerdə olduğunu ona deyə bilməzdim, nəinki ona, heç kimə deyə bilməzdim. Uzun və dolaşlıq bir izahat alırdı onda: necə izah edəydim ki, məsələ kimdəsə yox, mənim özümdədi, məsələ ondadı ki, boyum balacadı və rəqs edə bilmirəm, geyimim pisdi, hər şeydən utanıram, o isə artıq yekə qızdı, dostları da özü kimi-dilər, heç bir ümid və şübhə yeri olmasın deyə, onunla birdəfəlik bütün münasibətlərə son qoymaq istəyirəm.
 – Bu gün yenə sənə məktubunu oxuyurdum, – dedi, – nə deyirsən de, normal adama oxşamırsan sən.
 – Məni adam gözləyir, – ona baxmamağa çalışırdım. – Yarım saatdan sonra gələcəm.
 – Özünü kobud aparırsan, – o dedi. – Eyibi yox, gözləyərlər.
 Qanrılıb baxdım. Kostya əvvəlki yerində dayanmışdı.
 – Bu alay oğludu, – dedim. – Kostya Rudakov. Onun medalı da var.

– Bilirəm. Hə, gözləyirəm səni. Amma gecikmə. Başa düşdün?
 – Hə, – dedim və Kostyanın yanına qaçdım. Kefim birdən-birə kökəldi.
 Kostya rəqs meydançasının hasarını göstərərək bunun nə olduğunu soruşdu.
 – Rəqs meydançasıdır. Bu gün rəqs olacaq. Gedək?
 – Vaxt yoxdu, – Kostya dedi. – Rəqsin yeri deyil indi.
 Atam evdən çıxıb getmişdi. Qapının ağzındakı xalçacığın altından açarı çıxarıb, Kostyaya dedim ki, atam onunla tanış olmağı yaman istəyirdi. Heyif ki, gedib.
 Kostya otağa göz gözdürüb kitab şkaflarına yaxınlaşdı – başını yellədi.
 – Nə qədər kitabınız var!.. Atanıdır?
 – Bəziləri babamdan qalmadı. Atam qardaşlarıyla babamın kitabxanasını aralarında bölüblər. Atamın iki dənə də qardaşı var.
 – Atan nəçidi sən?
 – Coğrafiyaçı. Universitetdə dərs deyir. Bura bax, axşam gəl bizə. Oturariq, ata-anamla tanış olarsan. Evdə tək oturub neyləyəcəksən? Gəlib səni götürərəm. Yaxşımı?
 – Yaxşı, – o razılaşdı.
 – Bu da taxt, – mən taxtı göstərdim.
 – Qəşəng şeydi.
 – Bu da babamdan qalmadı. Onun kabinetində imiş. Hə, götür-dük?
 Taxtı qaldırıb qapıya tərəf apardıq.
 Çöllükdən keçib gedəndə, uşaqlar artıq rəqs meydançasında yığılmışdılar və aydınlıq ki, bizi gördülər. Amma heç nə demədilər.
 Nəyə pəncərədə görünmürdü...
 Geri qayıdanda elə elədim ki, məni görmədilər və düz saat iki-də artıq Nelyagildə idim.
 – Üç dəqiqə gecikmisən, – o dedi.
 Evdən çıxanda bizim saat ikiyə beş dəqiqə qalmış göstərirdi. Bunu ona dedim.
 – Gecikmisən. Radio ilə yoxlamışam. Söz vermişdin ki, dəqiq vaxtında gələcəksən.
 Aidə xala onun üstünə acıqlandı:

– Boş-boş danışma! Üç dəqiqə nədi ki, onu bəhanə eləyirsən? Aidə xalanı sakitləşdirdim ki, biz zarafat edirik və otağa keçdim.

– Demə, məni qışqırırsanmış? – Nelya gülümsünüb soruşdu. Özümü itirdim.

– Necə yəni qışqırıram.

– Sadəcə olaraq qışqırırsan və ona görə də ad günündən çıxıb getdin. Atam onunla skamyada oturmağınızdan danışdı.

– Qışqanmıram, darıxdırıcı idi orda.

– Bəs dünən niyə gəlmədin?

Dinmədim.

– Sənin barəndə indi hər şeyi bilirəm, – o dedi. – Məktubdan görünür ki, tez vurulan və balaca adamsan.

– Gəl məşğələmizə başlayaq, – dedim və “Həndəsə”ni açdım. Hə, məktubla başıma cəncəl açmışam, zəhləmi aparacaq mənim hər dəfə. Başqa xətlə, ya da çap hərfləriylə yazmaq lazım idi.

– Uzun müddət baş sındırırdım ki, belə məktubu yazan kim ola? Ağlıma da gəlməzdi ki, sən ola bilərsənmiş. Bircə xəttin səni ələ verdi. Çoxdandı sevirsen məni?

– Çoxdan.

– Nə vaxtdandı?

– Bir ildi.

– Mənasız yerə.

– Niyə?

– Balacasan.

– Nə olsun ki? Boyumuz ki, birdi.

– Kişi qadından boyca uca olmalıdı.

– Boyum hələ artacaq.

– Böyüyərsən, onda danışarıq. Harda qalmışdıq keçən dəfə?

– Altıncı biletdə.

Çöllükdən orkestrin səsi gəldi.

– Rəqslər başlandı, – o dedi. – İndi Sonka gələcək.

Doğrudan da qapı döyüldü. Aidə xala dedi ki, Nelya dərsləriylə məşğuldu.

– Keç ora ki, səni görməsin, – Nelya bufətlə şifonerin arasındakı pərdəni göstərdi və başını dəhlizə çıxartdı. – Eyibi yox, ana, bir dəqiqəliyə burax gəlsin.

– Əlinizdən rahatlıq yoxdu, – Aidə xala acıqla dedi. – Qızı ha-zırlaşmağa qoymursuz.

Sonkanı görməsəm də, səsindən tanıdım.

– Nelya, evdə oturmaqdan bezməmişən? – O heç nə olmayıb-mış kimi dedi, sanki onu qovan Aidə xala deyildi. – Rəqsə getmək istəmirsən?

– Sənə nə olub ey, gic kimi hər bazar günü eyni şeyi təkrar edirsən. – Nelya dedi. – Yüz dəfə sənə demişəm ki, rəqsə getmirəm.

Aidə xala eşitməsin deyə, Sonka səsinə yavaşladı.

– Ölür səndən ötrü. Deyir: “Ondan ötrü hər şeyi eləməyə hazır-ram, qoy bircə dəfə görüşə çıxsın” Motosikletini görmüsən onun?

– Görmüşəm.

– Bilirsən, nə iti sürür? Adamın qulaqlarında külək vıyılda-yır. Mayka yalvarır ki, onu gəzdirsən, o isə səndən ötrü ölür. Ya o, ya da heç kim, deyir.

– Əşi motosikletiylə lap zəhləmi tökdü mənim. Bütün günü pən-cərənin qabağında tırlı salır.

Sonka pıçıldadı.

– Qəsdən eləyir. İstəyir ki, ona fikir verəsən.

– Bir o çatmırdı ki, dələduzlara fikir verəm, – Nelya ağzını büzdü. – Bir adama göz verib, işıq vermir.

– O, hamıdan güclüdü, – Sonka razılaşdı. – Bəxtin gətirib sənin! Məni belə oğlan sevsəydi, özümü hamıdan xoşbəxt hiss edərdim.

– Pəhləvan tapılıb mənimçün! Ondan güclüləri var, – Nelya dedi. – Ona çatdır ki, qoluna çox da güvənməsin, yoxsa mənim də səb-rim tükənər.

– Yaxşı, deyərəm. Amma sənə görə elə əsəbidi, rahatlığı yoxdu.

Aidə xala otağa boylandı.

– Gəlirəm, gəlirəm! – Sonka stuldan sıçrayıb durdu. – Xudahafız, Neleçka. Sənə mane olmayacağam, – o, saxta bir səslə dedi. – Sonra gələm, danışarıq.

– Hələlik.

– Çıx, – Sonka gedəndən sonra Nelya məni çağırdı. – Zəhləm gedib daha! Yəni bu Paxanın dərslərini verə biləcək bir adam yoxdu-mu? Belə də həyasız olar! Əl çəkmir adamdan. Niyə hamı ondan qorxur?

– Hamı yox, – etiraz elədim.
 – Kim qorxmur?
 – Alay oğlu qorxmur.
 – Hardan bilirsən?
 – Özüm görmüşəm. Onunla heç danışmaq belə istəmədi. Dönüb yoluyla getdi. Paxan bilmədi nə desin, hətta özünü itirdi də.
 – Bu nə vaxt olub?
 – Bu yaxınlarda. İstəyirsən, səni alay oğluyla tanış eləyim? – soruşdum. – Bu gün axşam bizə gələcək.
 – İstəyirəm.
 Danışdıq ki, axşam Nelyanın dalınca gələcəm.
 – Bəs niyə şəir gətirmədin? Söz vermişdin axı!
 – Gətirəcəm. Yaxşılarını seçəndən sonra.
 – Şeir yazan oğlanlardan xoşum gəlir, – Nelya dedi, – yuxarısında da yaz: “Nelya Adamovaya həsr edirəm”.
 – Yaxşı.
 – Əhsən. Gəl başlayaq məşğələmizə.
 Biz həndəsəyə girişdik.
 Sonra rəqsə getdim. Birinci gördüyüm adam Lyonya idi. O, Paxanı dövrələmiş uşaqların arasında idi və sevincindən üzü gülüm-səyirdi, amma həm də xəstəhal görünürdü. Mənə minnətdarlıqla baxdı, amma ehtiyatkarlıq edib heç nə demədi. Rafiqdən başqa hamıyla salamladım.
 – Lyonyanın günahından keçdilər, – Yurka mənə pıçıldadı.
 Rafiq nədənsə incik halda üzünü məndən döndərirdi.
 – Nədi, o əsgərə “şestyorkalıq” eləyirsən? – Paxan məndən soruşdu. – Zabitmi olmaq istəyirsən?
 – “Şestyorkalıq” eləmirəm, – sakitcə cavab verdim. – Bu hədiyyədi.
 – Sənin divanındı?
 – Hə, bizimdi.
 – Harda itib-batırsan?
 – Evdə iş çoxdu. Günah məndə deyil ki, evdə çox işlədirlər.
 – Bizdən xəbərdarlıq eləməkdi, – Paxan dedi. – Birini bağışladıq, – o ciddi nəzərlə Lyonyaya baxdı, – amma başqalarına yazığımız gəlməyəcək. Yemək niyə gətirmirsən?

Xoryoka baxdım. O özünü elə göstərdi ki, guya bu söhbətin ona qəti dəxli yoxdu.

– Yemək olacaq, – dedim. – Qızarmış badımcan və kolbasa. İndi gedib gətirə bilərəm.

– Sürüş, gətir!

Yemək dalınca evə qaçdım.

Qayıdanda hərbi hissənin hasarı arxasından birdən nəfəsli orkestr çalmağa başladı. Hamımız tut ağacına tərəf qaçdıq.

Hissənin bütün şəxsi heyəti meydanda düzülmüşdü, komandir və bir neçə zabit bayrağın yanında durmuşdular. Məsafə uzaq olduğundan səsləri eşitmirdik, amma aydın idi ki, komandir fəmiliaları çağırır, çünki əsgərlərdən biri sıradan çıxıb bayrağa tərəf nizamlı addımlarla gedirdi. Orda naməlum zabit kağızdan nəyisə oxuyur və döyüşçünün döşünə medal taxırdı. Sonra orkestr çalırdı.

Alay oğlunu da təltif etdilər.

– Almaniya üzərində qələbəyə görə medalını təqdim edirlər, – təkgöz zavağın oğlu dedi.

Hissə komandiri alay oğlunu öpdü.

... Anam axşama əyirdək bişirdi və biz dördlükdə çay içdik: mən, anam, atam və Kostya.

O bir az utanırdı, amma buna baxmayaraq özünü böyükklər kimi ciddi və təmkinli aparırdı. Anamla atam onunla elə danışdılar ki, elə bil Kostya mənim yox, onların yaşadı idi. Həm də ki, onun döşündə ikinci medalı da asılmışdı.

– Sağ olun, daha istəmirəm, – anam onunçün yenə əyirdək qoymaq istəyəndə o dedi və atamın onun bizim şəhərə necə düşməsi barədə sualına cavab verdi.

– İyulda hissəmizi burdan yüz kilometrəcən aralı bir yerə köçürdülər...

– Bilirəm, – atam dedi.

– Elə o vaxtlarda tərxis barədə əmr çıxdı. Hissə komandiri məni yanına çağırıb dedi: “Rudakov, əsgəri xidmətinə görə sağ ol, amma müharibə artıq qurtarıb və sənə oxumaq lazımdı. Səni hissədə saxlamağa ixtiyarımız yoxdu”. Özümüzkülərdən uzaq düşməməkçün yaşamağa bura gəldim. Yüz kilometr nədi ki...

– Bəs bacıların? – anam soruşdu. – Onları tapmaq lazımdı axı.

– Axtarırıq. Dnepropetrovskda yoxdurlar. Komandirim ora yazmışdı, getmişdim. Tapa bilmədim. Evdə də yoxdular. Hara köçürüblər, bildim deyən yoxdu. Bakıdan Krasnovodskda, qalanı məlum deyil...

Kostyadan soruşdum ki, niyə gündə hissəyə gedir, guya ki, orda xidmət edir.

– Özüm gedirəm, könüllü olaraq, – o, utanan kimi oldu. – Məni axı öz himayələrinə götürüblər.

– Bacılarının indi neçə yaşı olar? – anam soruşdu.

– Böyükdülər: birinin on yeddi, o birinin on doqquz olacaq.

– Yazıq uşaqlar... – anam ah çəkdi.

– Axtarıb tapacam onları, – Kostya anamı sakitləşdirdi. – Təki sağ-salamat olsunlar.

– Sən oxumalısan, – atam dedi.

– Uşaq evinə getmək istəmirəm, – Kostya dedi. Uşaqlar mənə belə də dedilər: “Kostya, uşaq evi söhbəti olmasın ha. Ev alarsan, məktəbə gedərsən, qalanında işin olmasın, biz səni hər şeylə təmin edəcəyik. Səni tək qoyarıq”.

– Elikin anası iki il: qırx birdən qırx üçcən uşaq evinin direktoru olub, – atam dedi.

– Mən uşaq evinin əleyhinə deyiləm, – Kostya anamın xətrinə dəyməmək üçün dedi, – bəlkə də ora yaxşıdı. Amma ordudan sonra uşaq evinə getmək birtəhər çıxır ey...

– Heç nə yemirsən a, – anam dedi. – Qoy yenə çay töküm.

– Çay olar, – Kostya razılıq verdi.

Fasilədən istifadə edib stol arxasından qalxdım.

– Hara? – anam soruşdu.

– Bircə dəqiqəliyə. Qayıdıram.

Bir dəqiqə sonra mən Nelyagilin qapısı ağzında idim. Yəqin qapını bərkdən döydüyümdəndi ki, Aidə xala qorxu dolu bir səsle soruşdu: “Kimdi orda?” – və qapını açmadı.

– Mənəm, Elikdi. Nelyaya deyir ki, mən gəlmişəm.

– Nelya evdə yoxdu.

– Necə yoxdu?.. – təəccübləndim. – Biz ki onunla danışmışdıq, axşam gələcəyimi bilirdi.

– Bilmirəm. Birdən durub rəfiqəsigilə getdi. Buraxmaq istəmir-dim, zorla getdi. Evdə oturmaq istəmir.

– Mənə bir söz çatdırmağı xahiş eləmədi ki?

– Yox, heç nə demədi, – Aidə xala həтта mənim yanımda özünü pis vəziyyətdə hiss elədi. – Yəqin unudub. Nelya son vaxtlar yaman huşsuz olub. Gələndə nə deyir ona?

– Deyir ki, mən gəlmişdim. Sağ olun.

Aidə xala məni sakitləşdirmək üçün daha nəşə dedi, mənə qulağına vurub, evə yollandım.

Nelya hara gedə bilirdi? Biz axı onunla danışmışdıq.

Evə qayıdanda, Şura dayını bizdə gördüm. Yaralarını Kostyaya göstərirdi.

– Bax bu Kursk altında olub. Burdan girib, ordan çıxdı. Bu işə Armavirdən qalmadı. Görürsən, qolum bükülmür?

Şura dayı məni görüb sevinclə elan elədi:

– Demə, o da rabitəçi imiş. Deyirəm axı, nəşə doğma bir şey var onda.

– Siz indi harda işləyirsiniz? – Kostya soruşdu.

– Pedaqoji institutda işıqçı işləyirəm. Həm də ki, Qarayevlər ailəsinin şəxsi bərbəriyəm. Onların hamısının başını mən qırıram.

– Məndən başqa, – anam dedi.

– Mən kişi bərbəriyəm, – Şura dayı qürurla dedi.

– Şura dayının yaxşı valları var, – dedim. – Musiqini sevirsənmi? Onda bütün operalardan ariyalar var.

– İki yüz səksən dörd, – Şura dayı dəqiqləşdirdi.

– Cəmişi nə qədərdir? – anam soruşdu.

– Cəmişi beş yüz otuz altı.

– Nə olub sənə? – anam astaca məndən soruşdu: – Halın xarabdı deyən?

– Heç nə olmayıb, – onu sakitləşdirdim, – sənə elə gəlir.

Anam mənə inamsızlıqla baxdı.

– Elik, bir şey çal görək, – atam xahiş elədi.

Mən piano arxasına keçdim.

20 avqust

Səhər Lyonyanı arxamca göndərdilər.

– De ki, mən yoxam, – xahiş elədim.

– Yaxşı, – o, itaətlə razılaşdı, gözlərindən bilinirdi ki, qorxur. – Rafiq bu gün məni vurdu.

– Danışaram onunla.
– Lazım deyil. Ona görə demirəm, – Lyonya lap qorxuya düşdü.
– Ona yazığım gəlir. O, pis oğlan deyildi axı. Hə, qaçım, gözləyirlər mənə.

– Qaç, qaç, Lyonya.
– Xoryok hey Rafiqlə pıçıldaşır.
– Eyibi yox, qaç, Lyonya.

O qaçıb getdi. Saat on birəcən birtəhər gözlədim. Amma onlar çöllükdə motosiklet sürdülərindən evdən çıxmaq mümkün deyildi.

Eyvandan dama çıxdım və ordan Nelyagilin həyətinə ağacla sürüşüb düşdüm. Bu dəfə o, evdə idi.

– Dünən axşam hardaydın? – mən o saat soruşdum.

Təəccüblə mənə baxdı.

– Nə vaxt?

– Dünən.

– Rəfiqəmin yanına getmişdim. Nədi bəyəm? – o soruşdu.

– Sən axı söz vermişdin ki, bizə gələcəksən. Dalınca gəlmişdim.

– Nədi, yoxsa elə bilirsən mənim day başqa işim-gücüm yoxdu?

– Sən axı söz vermişdin?!

– Söz vermişdim, sonra fikrimi dəyişdim. Xahiş eləyirəm, sakit ol. Mənimlə elə danışsən ki, guya biz sənənlə görüşüb-eləyirik. Sənin mənə heç bir hüququn çatmır. Otur.

Oturdum.

– Nədənə hamıya elə gəlir ki, mənə əmr verə bilər.

– Mən sənə əmr-zad eləmirəm.

– Belə qoçaqsansa, yaxşısı budur Paxana de ki, mənə sataşmasın. Bilirsən, dünən neylədi? Rəfiqəmin qardaşını mənə ötürdü-yünə görə döydü. O da qorxduğundan ağzını da açamırdı. Hamınız ondan qorxursunuz, dildə qoçaqsınız elə!

Susurdum.

– Bir bax gör səhər Sonka nə gətirib. – Nelya cibindən yazılı kağız çıxartdı. Xoryokun xəttini tanıdım. Orda belə yazılmışdı: “Sənə yaxın düşən hər bir kəsin halı belə olacaq. Mənimlə dostluq eləməyə razılaşsan, səninçün nə desən edəcəyəm və sən hamıya əmr verə biləcəksən. Çöllüyün şahzadə xanımı olacaqsan. Fikirləşməyə üç gün vaxt verirəm. Arkadi”.

– Mən heç bilmirdim ki, onun adı Arkadidir. Anam bu kağızı görüb, – o, pıçıltıyla dedi. – Qorxuram atama deyə. Paxandan isə qorxub eləmirəm. Ona tərs-tərs baxanda dönüb ipək kimi olur.

Bu söhbətdən sonra anladım ki, Nelyanı müdafiə eləməliyəm.

Heç kimi görməməkçün bulvara getdim. Niyə kədərliyəm, nə barədə düşünürəm kimi suallara cavab verməməkçün bütün günü dəniz kənarında oldum. Günün qızdırdığı isti daşın üstünə oturub yelkənli qayıqlara baxdım. Onlar dövrə vurub mənim lap yaxınlığımdan üzüb keçirdilər. Tamam başqa şeylər haqda fikirləşsəm də, onlara baxmaq xoş idi, Ürəyimdən keçirdi ki, kaş o qayıqlardan birində Nelya ilə mən olaydım!

Qaş qaralandan sonra çöllüyə qayıtdım. Kostyaya baş çəkdim. Şura dayı patefonu və valları ilə birlikdə onun yanında idi. Döşəmənin boyası qurumuş və onlar otaqda oturmuşdular.

– Hissədən mənə məktub gəlib, – “Riqoletto” operasından her-soqun ariyası qurtaran kimi Kostya dedi, – sovqat da göndəriblər. – O, küncdəki konserv qutusu yeşiyini göstərdi. – Maşınla gətiriblər.

Şura dayı azacıq dəm idi.

– Mən də yetim böyümüşəm, – patefonu işə salaraq dedi, – amma böyük qardaşım vardı. Mən tək qalmaq deyə, hər gün özüyü məktəbə aparıb-gətirirdi. Mənim dörd, onun on dörd yaşı vardı.

– Mən də bacılarımı tapacağam, – Kostya dedi. – Hissədən uşaqlar xəbər verirlər ki, komandirimiz “Pravda” qəzetinə də yazıb.

– Bax mənim millətim gürcüdü, – Şura dayı dedi, – amma bütün ömrüm burda keçib. Gürcü mahnısına qulaq asın.

– Beşinci sinfin bütün dərsliklərini tapmışam səninçün, – val səslənməyə başlayanda astadan Kostyaya dedim.

– Əhsən! – Kostya sevindi.

– Onlar demə, eyvanda ki yeşiyin içində imişlər.

– Musiqini dinləyin, – Şura dayı dedi. – Sonra danışarsız.

Biz susduq...

Şura dayı on dənəyəcən val oxudub getdi.

Valları daşımağa ona kömək elədik. Patefonu özü aparır və do-daqaltı “Toska” operasından Kavaradosinin ariyasını oxuyurdu. Artıq lap qaranlılaşmışdı. O yırğalana-yırğalana qabaqda gedirdi və Kostya qorxurdu ki, patefon onun əlindən düşər.

Nelyagilin pəncərələri bağlı idi.

Qayıdanbaş Kostyaya dedim:

– O pəncərələri görürsən, orda mənim qızım yaşayır.

– Nədi adı? – Kostya soruşdu.

– Nelya. Məndən yarım il böyükdü.

– Olur belə şeylər, – Kostya dedi.

– Sənin heç qızın olubmu?

– Bunun yeriymidi? Mühəribəydi axı...

– Onu yaman sevirəm, – dedim. – Gecələr hey onun barəsində fikirləşirəm.

– Bizimlə qızlar xidmət edirdilər, – Kostya dedi, – amma onlar hamısı böyük idilər.

– Eyibi yox, Kostya, – onu sakitləşdirdim, – mühəribə qurtarıb, dinc həyat başlanıb, sənin də qızın olacaq.

– Əşi məsələ bunda deyil. Bu haqda düşünmək hələ tezdi. Gərək bacılarımı tapam, məktəbi qurtaram, sonrasına baxarıq...

– Məktəb sarıdan narahat olma, sənə kömək eləyəcəyəm. Bir ilə iki sinfi keçəcəyik.

– Sağ ol.

– Yuxum gəlmir, – dedim. – Bəlkə gəzək bir az da?

– Gecdi...

– Necə döyüşməyin barədə danışmağa söz vermişdin.

– Uzun söhbətdi, bir gecəlik deyil, – Kostya gülümsündü. – Bir gün danışaram sənə hamısını.

– Kostya, əgər Nelya mənim qızındırsa – deməli, mən onu müdafiə eləməliyəm?

– Bilmirəm, – Kostya gülümsündü, – belə şeylərdən bir o qədər də başım çıxmır.

– O axı güc işlədir.

– Kim?

– Paxan. Nelya onunla dostluq eləmək istəmir, o isə hamını döyür. Nelyanı həmişə qorxudur. Qız özü mənə şikayətlənib.

– Motosiklet sürən o oğlandı mı?

– Hə.

– Əgər siz yoldaşsınızsa, onda niyə sənin qızını incidir? – Kostya soruşdu.

– O hələ bilmir ki, qız mənimdi. Bu barədə heç kim bilmir. Səndən başqa.

Evə gəlib çatdıq.

– Dolaşmaq əhvalatdı, – Kostya gülümsündü. O susdu, çünki pəncərəsindən işıq gəlirdi.

Pəncərədən baxdıq. Stolun üstündə iri ağ qutu vardı, yanında konserv bankaları və bir neçə buxanka çörək dururdu. Taxtın üstündə iki əsgər oturmuşdu.

– Uşaqlar gəliblər, – Kostya tələsik mənə əl verdi, – sabah danışarıq.

– Görüşənədək, Kostya, – mən yaqın ki, kədərli bir səslə dedim, çünki o dedi:

– Burnunu sallama! Vəziyyətdən baş çıxararsız. Hər halda özünüzkülərdi.

– Hələlik, – dedim. – Get, Kostya, səni gözləyirlər.

O, darvazaya tərəf getdi. Mən çöllüyə baş aldım.

– Elik, – o qəfil mənə hayladı. Qanrıldım. Darvazanın ağzında durmuşdu. – Elik, – o, dedi, – bunların hamısı boş şeylərdi. At başından getsin.

Ona yaxınlaşdım.

– Necə yəni atım başımdan? – soruşdum. – Qızı sevirəm axı.

Mənə nə deyəcəyini bilmirdi.

– Onu kim müdafiə eləməlidir? – Mən davam elədim. – Paxan ona göz verib, işıq vermir. Qızın üzünə baxmağa utanıram.

– Hə, – Kostya dedi.

Biz ayrıldıq...

21 avqust

Bu gün yuxudan gec ayıldım. Elə bil duyurdum ki, gücümü toplamalıyam. Bizimkiləri çimərlikdən tapdım.

Paxan aralarında yox idi. Motosiklet də görünmürdü. Xoryokla Rafiq yanaşı uzanmışdılar.

– Dünən səni çağıranda niyə gəlmədin? – Xoryok soruşdu və nədənsə istehzayla gülümsündü.

– Nənəmin yanında idim. Nə olub?

– Sənin hərəkətlərin Paxanın xoşuna gəlmir. İntizamı pozursan. Yemək gətirmirsən. Bu gün də gətirməmişən?

– Yadımdan çıxıb... – Yeməyi doğrudan da unutmuşdum. – Sabah üç günün: dünən, bu günün və sabahın əvəzinə gətirərəm.

– Gətirmək lazımdı, – Xoryok razılaşdı. – Amma sənin məsələni onsuz da həll etmək gərəkdi.

– Həll eləyin, – dedim. – Paxan hanı? Onunla danışmaq istəyirəm.

– Gəlib çıxar indi, – Xoryok qımışdı, – amma başı qarışıq olacaq.

– Nə çox belə gülümsəyirsən, nə olub? – soruşdum.

– Kəfim kökdü, – Xoryok yenə qımışdı və çimməyə getdi.

Rafiq onun dalınca düşdü.

Yurka da çimirdi. Quma çökdüm və ayaqlarımın əsdiyini duydum. Ayaqlarımın necə əsdiyini görürdüm. Yurka məni görüb sudan çıxdı.

– Şeirlər xoşuna gəldi? – Biz salamlaşandan sonra o soruşdu.

– Hansı şeirlər?

– Dünən sizin stolunuzun üstündə şeir qoyub getmişdim.

İşdən sonra gəldim, evdə yox idin. Atan demədi sənə?

– Evə gec qayıtdım. Onu görməmişəm.

– Yaxşı şeirlərdi, – Yurka dedi, – bax beləsi lazımdı. Qızın hökmən xoşuna gələcək.

– Hardan tapmışan onları?

Yurka bir az susdu.

– Özüm yazmışam, – etiraf elədi. – Çoxdandı yazıram.

– Sevgi barədə?

– Sevgi şeirləri də var, amma azdılar.

– Nədən yazırsan?

– Adamlardan, təbiətdən, əməkdən. Sən istəyən şeirlər yazıram. İstəyirsən, oxuyum sənə?

– İndi istəmirəm, – ondan xahiş elədim. – Sonra oxuyarsan... Paxanla Nelya barədə danışmaq istəyirəm. – Yurka gözlərini bərəltdi.

– Qoy qıza sataşmasın. Qız özü məndən xahiş edib. Deyir ki, qoy məni rahat buraxsın.

Yurka daha da təəccübləndi.

– Nelya artıq bilir ki, onu sevirsən?

– Hə, hər şeyi bilir. Dedim ona.

– Əhsən! – Yurka sevindi. – Necə oldu ki, belə alındı, hə? Durub ürəyindəkilərin hamısını dedin ona, hə?

– Xəttimdən tanıdı məni. Məktub ondaydı axı.

– A-a... – Yurka vəcdə gəldiyindən yerindən sıçradı. – Əla alınıb!

– Bura bax, hələlik heç kimə demə, – ondan xahiş elədim. – Qoy Paxanla danışım, sonra.

– Hökmən onunla danışmaq istəyirsən? – Yurka soruşdu. – Bəlkə lazım deyil? O axı... Özün bilirsən...

– Hökmən danışmalıyam, – qətiyyətlə dedim. – Yoxsa özümə hörmət etməyəcəyəm.

Rafiq bizə yaxınlaşdı.

– Bilirsənmi dünən sənin Nelkan harda idi? – o məndən soruşdu.

– Sənə qalmayıb, – dedim. – Çəkil burdan, səninlə danışmaq belə istəmirəm.

– Paxanla görüşməyə getmişdi, – Rafiq dedi.

– Yalan deyirsən!

– Yanğın qülləsinin yanındakı divardakı yazını oxu, bilərsən.

Yurkaya baxdım.

– Mən heç nə görməmişəm, – Yurka dedi. – Düz sözümdü!

– Heç kim görməyib, – Rafiq dedi, – mənə Xoryok xəbər verdi. Onlar bütün axşamı qüllənin yanında oturublar. Qusik onlarçün oxuyub...

– Hamısını yalan deyirsən! – dedim.

– İndi özün görərsən... Paxan Nelyanın dalınca gedib.

– Çəkil burdan, – göz yaşlarımı zorla boğaraq dedim. – Dedim ki, itil burdan!

– Eşitmirsən? – Yurka ondan soruşdu. – Sənə söz deyirlər axı.

O, Rafiqi kənara çəkib, qulağına nəşə dedi və yanıma qayıtdı.

– Qadınların hamısı xainliyə meyillidirlər, – o məni sakitləşdir-məkçün dedi. – Bilirsən, sənə demək istəmirdim, amma indi deyəcəyəm, – Yurka davam elədi. – Mən də sevirdim axı onu, amma sonra başa düşdüm ki, mən hara, o hara. Onların pulu çoxdu.

– Pulun nə dəxli? – dedim.

Bu vaxt motosiklet səsi eşidildi. Sonra motosiklet göründü və çimərliyə tərəf şığıdı. Əvvəlcə mənə elə gəldi ki, Paxan təkdə, arxa-

da heç kim oturmayıb. Sonra onun köynəyindən yapışmış əlləri gördüm və ixtiyarsız dua eləməyə başladım ki, kaş bu Nelya yox, başqa qız olaydı.

Amma bu Nelya idi. Onlar yanımdan ötüb bizdən iyirmi metr aralıda dayandılar. Əvvəlcə Nelya, sonra o düşdü. Xoryok onlara yaxınlaşdı.

– Elik, – Yurkanın səsinə eşitdim, – fikir vermə. Nelya sənə dəyməz.

– Yurka, axı özü mənə demişdi, – pıçıldadım, – demişdi ki, onu Paxandan müdafiə eləyim.

– Gedək evə, – Yurka xahiş elədi. – Niyə burda oturmuşuq?

– Yox, – dedim, – istəyirəm ki, Nelya məni görsün.

Ayağa durdum.

– Lazım deyil, – Yurka yalvarıcı səslə dedi.

Onu itələyib motosikletə tərəf getdim. Yurka daldan mənə çatıb, çiyinlərimi tutdu.

– Burax! – çığırdım. – Nelyayla danışmaq istəyirəm!

Onun əllərindən dartınıb çıxdım və onların yanında dayandım.

– Nelya, – dedim, – səni bir dəqiqəliyə olarmı?

Mənə nə cavab verəcəyini bilmirdi. Paxan yadıma yalnız qız baxışlarını ona tərəf döndərəndə düşdü.

– Çəkil, – o mənə elə dedi ki, sanki mən ona qapıdan girməyə mane oluram.

Onlara baxdım. Hər şey Nelyadan asılı idi. Əgər desəydi ki, mənimlə danışmağa razıdı, hər şey başqa cür qurtara bilərdi. O isə başını dikib yerə, təkərin qumda buraxdığı izə baxırdı.

– Nelya, – soruşdum, – mənimlə danışmaq istəmirsən?

Mənə nəzər saldı, sonra ona baxdı, qayıdıb yenə gözlərini qumdakı zolağa dikdi.

Bu vaxt Paxan məni vurdu. Cavabında yumruqlarımı düyünləməyi də unudaraq əllərimi qaldırdım, heç olmasa birçə dəfə onun sifətinə yapışdırmaqçün var gücüm ilə zərbə endirdim. Sonra yığıldım. O məni ayaqlarıyla döyürdü. Şüurum özümdəydi, amma nədənsə qalxa bilmirdim, böyrü üstə uzanıb, bir əlimlə başımı tutmuşdum, onun məni təpiklədiyini anlasam da, ağrı duymurdum. Heç nə də eşitmirdim. Nə qızın qışqırığını, (Yurkanın deməyinə görə Nelya çığırırdı), nə də söyüşü...

Sonra onlar motosikletə oturub getdilər.

Uşaqlar mənə yaxınlaşdılar. Hətta Xoryok mənə yerdən qalxmağa kömək eləmək istəyirdi. Amma mən onu itələyib, çimərlikdən uzaqlaşdım...

Yanğın qülləsinin yanındakı taxta divarın üstündə oxudum: "Arkadi-Nelya. 20.8.45." Bu o demək idi ki, onlar doğrudan da dünən burda oturlarmış və Qusik onlarçün mahnı oxuyurmuş...

Evdə heç kim yox idi. Çarpayıya uzanıb ağlamağa başladım.

Məni anam oyatdı.

– Elik, nə olub? – soruşdu. – Kim səni döyüb?

Balıxımın, alt köynəyimin və hətta şalvarımın da qana bulaşdığını gördüm... Anam məni qucaqladı.

– Oğlum, de görüm, başına nə gəlib sənə? Kim səni döyüb?

Başımı onun dizlərinə qoyub susurdum.

– Sən onları tanıyırsan, – nəhayət dedim. – Onlar özgədilər.

– Necə özgədilər? Harda olub bu?

– Çimərlikdə.

– Yanında adam varmı?

– Tək idim.

– Elik, yalan deyirsən! Mənə həqiqəti demək istəmirsən?

– Yox, – dedim.

Anam çarpayıdan durub, otaqdan çıxdı. O qədər zəif idim ki, təzədən yuxuya getdim.

Tikiş maşınının və qapı arxasından gələn səsə ayıldım. Danışan atamla Şura dayı idilər.

– Belə hesab eləyirəm ki, – Şura dayı deyirdi, – mən tək, o tək, yaxşısı budu bir ailə olaq. Sizdən məsləhət almağa gəlmişəm. Məni iyirmi ildə ki, tanıyırsınız, məsləhətinizi əsirgəməyin.

– Başa düşürsən, Şaxro, – atam hərdən onu gürcü adıyla çağırırdı, – bu elə işdi ki, məsləhətlə məsələ düzəlir. Ürək necə deyirsə, elə də eləmək lazımdı.

– Hələ məlum deyil, o, razı olacaq, ya yox, – Şura dayı dedi.

– Siz yaxından tanış olmalısınız, – anam dedi.

– Bu vacibdi, – Şura dayı dedi. – Dünən bütün axşamı sizin Eliklə onun yanında keçirmişəm.

– Uşaqlar çətin məsələdi, Şura, – anam dərindən ah çəkib dedi.

– Üzərinə böyük məsuliyyət götürürsən.

– Belə oğlanı hardan tapacam? – Şura dayı dedi. – Sonra ömrümün axırınadək yanıb tökülərəm əldən buraxsam onu. Razılaşırsa, məndən xoşbəxti yoxdu.

– Hə, yaxşı oğlandı, – anam razılaşdı.

– Beləsindən bir dənədi, – Şura dayı qürurla dedi.

– Şuraya oğul lazımdı, – atam anama dedi. – Nə vaxtacan tək yaşayacaq!..

– Əlbəttə lazımdı, – anam təsdiqlədi. – Amma hər şey heç də asan deyil...

Anam qapıya yaxınlaşıb, onu kip ördü. Səsləri eşidilməz oldu. Başım bərk ağrıyır və hərlənirdi. Gözlərimi qapadım...

Gözlərimi açanda, Lyonyanı yanımda oturmuş gördüm.

– Saat neçədi? – soruşdum.

– On bir... Bərk ağrıdır?

Başımı yellədim.

– Səni suya basacaqlar, – Lyonya dedi və yanaqlarından yaş süzüldü. – Xoryok hamıya dedi ki, səni dəstədən qovsunlar və sabahdan hamı səni boğmağa başlayacaq.

– Niyə ağlayırsan? – dedim. – Mənimçün day fərqi yoxdu. Qoy boğsunlar.

Lyonya göz yaşı tökməyindəydi.

– Ağlama, – xahiş elədim və hiss elədim ki, özümün də gözlərim dolur. – Niyə ağlayırsan?

O məni qucaqladı.

– Elik, səni heç vaxt unutmayacağam, – dedi. – Ömrümün axırınadək. – Sən əsl kişisən... – daha heç nə deyə bilmədi, hıçqırtı onu boğurdu.

– Mənimçün doğrudan da fərqi yoxdu, – dedim. – Yalan demi-rəm... Day qorxmuram onlardan... qoy boğsunlar...

22 avqust (avqustun 29-da yazılıb)

Gecə yuxuda gördüm ki, hamımız yelkənli qayıqlarda üzürük. Paxan da bizimlədi. Nelya da... Biz Nelya ilə ayrıca qayıqda oturmuşduq...

Yenə gec, valideynlərim işə gedəndən sonra yataqdan durdum. Səhər atam çarpayıma yaxınlaşmışdı, amma özümü elə göstərdim

ki, guya yatıram. Onlar çıxıb gedəndən sonra yuyunmamışdan pəncərəyə yaxınlaşdım.

Hamı yığılmışdı, yanğın qülləsinin yanında oturub yeməyi bölürdülər. Yazıq Lyonya da onlarlaydı.

Hissənin darvazasından Kostya çıxdı. Çöllüyü keçib öz həyatının darvazasından girdi.

Güzgüdə özümə baxdım: sifətim ağlamaqdan və zərbələrdən şişmiş, üst dodağım partlamış, çənəmdə və sağ qulağımda qan ləkələri laxtalanmışdı. Dəsmalla qanı siləndə güzgüdəndən gördüm ki, əlim sakitcə, hətta yavaş-yavaş hərəkət edir. Bu xoşuma gəldi. Özümü necə aparacağımı daha bilirdim və buna görə də özümə yazığım gəlmədən üzüməndən sakitcə qanımlı silmək xoşuma gəlirdi. Deməli, doğrudan da day onlardan qorxmuram...

Sonra çöllüyə çıxdım. Onlar artıq çimirdilər, daha doğrusu, hovuzun yanında oturub məni gözləyirdilər. Əvvəlcə taxta divara yaxınlaşdım. Orda təzə yazı peyda olmuşdu: "Arkadi-Nelya. 21.8.45."

Hovuza yaxınlaşdım və soyunmağa başladım. Paxan mənə yaxınlaşdı.

– Sən... əclafsan, – dedi, – bütün dəstəni aldadırmışsan, hər gün onun yanına gedirsənmiş.

Dinmirdim.

– Al payını, – Paxan dedi və məni vurdu.

Yenə onun üstünə atıldım.

Məni hovuzla itələyib suda boğmağa başladılar. Əlimə nə keçdi yapışa-yapışa gücüm çatana qədər çapaladım, qarnıma su dolurdu və getdikcə zəifləməyə başladım. Sifətlərini seçə bilmirdim, yalnız məni suya itələyən ayaqlarını görürdüm... Boğulmamaq üçün ayaqlardan yapışmaq istəyirdim, amma qəfil mənə elə bir yorğunluq gəldi ki, tərənə bilmədim, heç nə görmür, heç nə anlamırdım.

Özümə gələndə hamını nədənsə hovuzun yanında topalaşmış gördüm, üzüm torpağa söykənmiş, qollarım yana açılmışdı; dizlərim suda hovuzun yaş divarına sürtünürdü. Anlıya bilmirdim ki, niyə məni geriye suya itələmirlər.

Birdən onlar aralandılar və mən kiminləsə dalaşan hərbi geyimli bir adamı gördüm. Gözlərimin qabağı duman çaldığından onların sifətlərini seçə bilmirdim, amma o saat anladım ki, bu Kostya ilə Paxandı.

Doğrudan da onlar idilər və mən indi də Paxanın ona əl qaldırmağa cürət etməsinə inana bilmirdim. "Bu axı alay oğludu! O axı cəbhədə vuruşub!" Mənə elə gəlirdi ki, bu sözləri Paxana qışqırıram, əslində dinməzəcə tərpənmədən uzanmışdım, Paxan isə Kostyanı döyürdü, çünki ondan yaşca böyük və güclü idi. Kostya bacardığı tək müqavimət göstərirdi, amma mən anlayırdım ki, bu mənasız müqavimətdi.

Güclə ayağa qalxdım və onlara tərəf getdim.

Paxan artıq Kostyanı yerə yıxmışdı. Özü də yerə yığılmış və Kostyanı altına basmışdı. Onlar bir-birlərinə zərbə endirməkdəydilər... Paxan ikiəlli var gücylə vururdu. Onun sifətini görürdüm. Bu sifətdə bir vəhşilik vardı. Kostya onun altında idi.

Özümü onların üstünə yıxdım. Neylədiyim yadımda deyil: vururdummu, dişləyirdimmi, cırmaqlayırdım? Kostyaya əl qaldırdığına görə Paxanı parçalamağa hazır idim. O, mənimçün bizim əsgəri döyən faşistə çevrilmişdi.

Kənara atılır, yığılır, onun əllərindən yapışır, ayaqlarını qamarlayır, yenə yığılırdım...

Xoryok məni kənara çəkməyə çalışdı, amma onu ayağımla vurdum və o, qorxusundan daha yaxın durmadı. Qalanları qarışmırdılar.

Biz Paxanı yerə sıxdıq.

Bizi üstündən atmaqçün çox əlləşdi. Biz isə nəfəsimizi güclə ala-ala nə edəcəyimizi bilmədən özümüzü onun üstünə yıxmışdıq.

– Sakit uzan, – Kostya ona dedi, – yoxsa əl-qolunu sarıyarıq sən...

Paxan altımızdan çıxmağa çalışırdı. O da yorulub heydən düşmüş, amma çapalamağından qalmırdı.

– Burax onu, – birdən Kostya mənə dedi.

Biz ayağa qalxdıq. Paxan da durdu. Yorgunluqdan səntirləyə-səntirləyə bir-birimizin üstünə atılmağa hazır bir vəziyyətdə ondan iki metr aralıda durmuşduq.

– Bəlkə bəsd? – Kostya dedi.

Paxan bizə nifrətlə baxırdı. Mənim qusmağım gəlirdi. Ayaq üstə güclə dayanmışdım. Əgər üstümüze bir də hücum çəksəydi, heç əlimi qaldıra da bilməyəcəkdim.

– Getdik, – Kostya mənə dedi. – Bir də onlara qoşulma. – O dönüb evlərinə tərəf yönəldi.

Mən onun arxasınca getdim. Bir neçə addım atıb geri qanrıldım. Paxan yerindən tərpənmədən dayanmış və yumruqlarını düyünləmişdi. Qalanları dayanıb gözləyirdilər ki, o neyləyəcək. Mən də, onlar da bilirdik ki, Paxan bir şey eləməli idi. Uşaqların gözü qabağında belə biabır olmasına dözə bilməzdi.

Kostyanın dalınca gedə-gedə Lyonyanın qışqırığını eşitdim. Kostya da, mən də ikimiz eyni vaxtda geri qanrıldıq. Paxan bayaqkı yerindəcə durmuşdu.

– Elik, – Lyonyanın qışqırığını eşitdim, – o, tapança çıxarıb!

Yalnız bu vaxt Paxanın əlində nəse tutduğunu gördüm.

– Yəqin xarab tapançadı, – dedim.

Elə bu an atəş açıldı. Kostya yığıldı. Uşaqların hərəsi bir tərəfə dağıldı. Paxan yargana tərəf qaçırdı.

Kostyanın bədənini əlləşdirir, güllənin harasına dəydiyini anlama bilmirdim. Tərdən islanmış gimnastyorka qanı buraxmırdı. Yalnız qan görünəndən sonra bildim ki, güllə sinəsinə dəyib.

Kostya gözlərini açdı.

– Bu milisionerin tapançasıdı, – dedim.

– Guya ki, onu hansı tapança ilə yaralamaqlarının indi fərqi-zadı vardı.

Adamlar bizi əhatəyə aldılar. Kostyanı əllərinə aldılar. Apardılar. Mən onların arxasınca getdim.

Onu xəstəxanaya apardılar. Məni maşına götürmədilər...

Bir saatdan sonra məni müstəntiq dindirirdi. O upravdom yerləşən zirzəmidə stol arxasında oturmuşdu.

– Arkadi Rezçikovda tapança olduğunu bilirdinmi?

– Yox.

– Səni nəyə görə suya basırdılar?

– Paxan əmr eləmişdi.

– Nəyə görə?

Susurdum.

– Quldur sən yoldaşını ağır yaralayıb, sənə susursan, – müstəntiq dedi. – Nədi, Paxanın quldur olduğuna inanmırsan? O, yaşlı cinayətkarlarla əlaqədədi. Sizin gəzdiyiniz motosikletin oğurluq olduğunu bilirsənmi?

– Yox.

– Oğurlanmış motosikletdi. Tapança isə milis starşinasının şəxsi silahıdır. Cinayətkarlar sizin çöllükdə ona qəsd edib, tapançasını oğurlamışdır. Məlumdu ki, bunu ya Paxan, ya da onun yaşlı dostları eləyiblər... Nəyə görə səni suya basmağı əmr eləmişdi?

- Bir qıza görə.
- Nə qızdı o elə?
- Nelya Adamova.
- O qızın sənə nə dəxli?
- Heç bir dəxli yoxdu.
- Bəs Rezçikova?
- Nelya onun xoşuna gəlir.
- Sənindəmi?
- Mənim də.
- Aydındı, – müstəntiq dedi. – Hə, di get. Amma evdə ol, bəlkə çağırılmalı olduq.

Dəhlizə çıxdım. Divar uzununu skamyada bizim “dəstə”nin bütün üzvləri oturmuşdular. Onlar yerlərindən sıçrayıb məni dövrəyə aldılar.

– Sən ona dedinmi ki, biz sizinlə savaşmamışdıq? – Qusik soruşdu.

Xoryok və qalanları qorxu içində mənim cavabımı gözləyirdilər.

Mən dinmirdim. Onda onlar bir-birlərinin sözlərini kəsə-kəsə xorla danışmağa başladılar:

- Biz hardan biləydik ki, onun tapançası var?
- Biz savaşırdıq! O, sizinlə tək savaşırdı.
- Bizə nə deyirdilər, onu da eləyirdik.
- O, bizi də döyürdü.
- Biz Paxandan qorxurduq.

Onlar heç nədə günahları olmadığını mənə sübut etmək istəyirdilər. Təkcə Lyonya sakitcə oturmuşdu.

– Qorxmayın, – dedim. – Sizə heç nə olmayacaq... Yol verin keçim...

Qapının ağzında Xoryok məni haqladı. Hamıdan çox qorxan o idi.

– Elik, – o dedi, – müstəntiqə dedinmi ki, mən sənənlə birlikdə Lyonyaya kömək eləmişəm. Yadındadımmı, yanıma gəlmişdin ki...

Məni xəstəxanaya buraxmadılar...

– Olmaz, oğlan, – növbətçi qadın dedi. – Halı bir az yaxşılaşandan sonra gələrsən...

Bir həftədən sonra onu xəstəxanadan hərbi qəspitala köçürdülər, ordan isə hissəyə, döyüş qəspitalının yanına apardılar. Mən onu bir daha görmədim.

29 avqust

Bu gün Kostyanın şey-şüyünü aparmaqçün hissədən maşın gəldi. Upravdom qapını açdı, şəkli Kostyanın otağının divarından asılmış bığlı serjant Kostyanın şeylərini torbaya yığıb maşına apardı. Serjanta kömək etmək istəyəndə, məni itələdi.

– Kişinin oğlu müharibənin yarısından keçdi, bir yeri də cızılmadı, sizsə burda onu az qala o dünyalıq eləmişdiniz...

O, torbanı arxa oturacağa qoydu, sürücüylə yanaşı oturdu və maşın yerindən tərpəndi.

Evə yollandım. Yəqin ki, çox asta-asta gedirdim, çünki adıma eşidib geri çevriləndə, böyükər artıq çöllüyü tərk eləmişdilər, bizim keçmiş dəstəmiz isə zəncir kimi düzülüb arxamca gəlirdi...

İŞGÜZAR SƏFƏR

Mərzədən azca aralıda yerləşən kiçik bir kənddə keçən il rəhmətə getmiş müəllimin ailəsi boy-buxunlu, üzündə indiki gənclərə xas qətiyyət dolu ifadə olan, hərəkətlərində inam duyulan oğullarını Bakıya yola salırdı. O, anasının və kiçik əkiz bacılarının verdikləri düyünçələrə yığılmış şey-şüyünü iri, qıraqlarına dəmir çəkilməmiş çamadan qoyurdu.

Ailənin beşinci üzvü olan baba qapının ağzında taxta kətilin üstə oturmuşdu.

– Oğlu böyük adamdı, – baba deyirdi, – harda işlədiyini bilmirəm. Onun da famili Bayramovdu. Deyəsən, savadlı adamdı. Adamlardan soruşarsan, onu yəqin ki, hamı tanıyır orda. Oğludu, hökmən atasının tərəfini saxlayacaq... Həmidlə görüşməmiş olma. O, dəniz kənarından bir qədər aralı iri meydanda durur. Anası belə deyir: “Azneft”dən bir az aralı meydanın ortasında durur. Maşınların hərəkətini tənzimləyir... Dövlət adamıdır, sənə çox şeydə köməyi dəyə bilər: Bayramovu tapar da, pulları qaytarmağa məcbur edərsən. Milisioner milisionerdi, balaca adam da olsa, əynində dövlət forması var. Sənə xeyri dəyər ki, zərəri yox. Özü də dostluq etmişiz bir vaxtlar... Təkcə öz gücünə güvənmə. Arxan olmasa çətinlik çəkəcəksən. Sözlərim çatdı mı sənə, Ənvər.

– Çatdı, – Ənvər başları düyünçələrə qarışmış, nəsə bükən, tikən, bağlayan anasına və bacılarına baxdı, – Həmid də, o əclafı da tapacam. Çəkib ciyərini çıxaracam, üç-dörd gündən sonra pulla qayıdacam.

– Rəhmətlik atan o pulları ala bilmədi ki, bilmədi, – anası yavaşdan dedi.

– Atam belə adamlarla danışmağı bilmirdi, – oğlun səsinə atasına, onun xatirəsinə qarşı ehtiramla yanaşı bir mərhəmət də duyulurdu, – atam mülayim adam idi. O, xahiş edirdi, amma tələb etmək lazım idi.

– Hər şey sən bilən qədər də asan deyil, bala, – babası dedi, – tələb etmək halvadımı. Sübut yox, yazılı iltizam yox, necə tələb edərsən? Atan onun sözüne inanmışdı. Qanun isə söz-zad tanımır.

– Qanun gücü tanıyır, – Ənvər var gücüylə çamadanı örtüdü. Anası və əkiz bacıları hamılıqca ağlaşdılar. Bacıları anası ağladığına görə ağlayırdılar, anası isə ona ağlayırdı ki, oğlunun şəhərə dalınca getdiyi iş və oğlundakı kükrəyən qəzəb onu qorxudurdu.

– Kirişin, – baba qadınlara acıqlandı. – Gücünə güvənəni türməyə basırlar, bala. Atan zor nədi bilmirdi, amma görünür başqa cür də mümkün deyilmiş. O Bayramov çox əclaf adam çıxdı.

– Eyibi yox, əgər işdi pullarımızı qaytarmasa, bu onun axırncı əclaflığı olacaq.

– Axırncı yox, – babası etiraz etdi, – on il keçib, bu vaxt ərzində yəqin çoxlarını aldadıb... Amma yenə də sən onu qorxutsan pis olmazdı.

Kirimiş anası və bacıları yenə ağlaşmağa başladılar.

– Pulları alandan sonra, – babası artıq onlara fikir vermədən dedi, – ehtiyatlı ol, şəhərdə julik çoxdu. Elə adam axtarırlar ki, hərisləsinlər. Ən çoxu da qadınlardan gözlə özünü, – ədəb naminə səsinə yavaşıdı, əlavə etdi: – Onlar hamısı bilirsən də, necədirlər... İşin ki, qurtardı, haydı geri. Ordan adama xeyir gəlməz. Odey, atan şəhəri xoşlayırdı, – özün şahidsən ki, axırı nəynən bitdi...

– Hökmən, – Ənvər dedi və çamadanı əlinə aldı. – Orda mənim başqa işim yoxdu, pulları ondan qoparan kimi evə qayıdacam. Təki onu tapaydım.

Anası və bacıları daha bərkdən ağlaşmağa başladılar...

Babası Ənvəri maşın yolunacan ötürdü. Onlar birbaşa Bakıya gedən maşın tutacaqlarını güman edirdilər. Bəd ayaqda Mərzəyədək gedib, orda Şamaxıdan keçib, Bakıya gedən avtobuslardan birinə oturmaq olardı.

Mərzə rayonunun bütün sakinləri kimi Ənvər də uşaqlıqda Bakıda çox olmuşdu. Onu ora şəhərə gedib-gəlməyi çox xoşlayan atası aparırdı; anası tez-tez bir-iki günlüyə uşağı özüylə götürürdü. Anası gah qatıq satır, gah da pulla yorğan sıyıdır, döşək üçün yun əyirirdi. Son beş-altı ildə Ənvər Bakıya getməmişdi. Bakıda onun bir işi yox idi, ata-anasıyla da gedə bilmirdi, işləməyə başlamışdı.

Atası şəhəri çox sevirdi. O, tez-tez şəhərdən danışır, mühari-bədən əvvəl dörd il fəhlə fakültəsində, sonra bir neçə ay pedaqoji institutda oxumağını qüссəylə xatırlayırdı.

Babası şəhəri xoşlamırdı, hərçənd o da orda bir neçə il yaşamışdı. Özü də tək Bakıda yox, bir çox rus, Avropa şəhərlərində, müharibə vaxtı olmuşdu. Hətta onun üç dənə fotosəkli də dururdu – şəkillər Kiyevdə hərbi qospitalda və hardasa Polşada çəkilmişdi, – bu şəkillərdən anlamaq olardı ki, babası cavanlıqda və yetkin vaxtında zirək adam olub.

Babası söhbətçil adam idi. İndi də, onlar kəndin əyri-üyrü küçələrlə alçaq evlərin qısa kölgələrinə qısıla-qısıla gedərkən – buna görə də əlində çamadan olan Ənvər babasıyla yanaşı yox, onun arxasınca gedirdi – babası ürəyindəkilərin hamısını boşaltmaq üçün tələsik nəvəsinə son öyüd-nəsihətini verirdi.

– Sırağaün axsaq Əvəzin oğlu ora qarpız aparıb, – o deyirdi, – iki maşın. Orda taparsan onu. İkinci Paralelnidəki balaca bazarda olacaq. Bəd ayaqda ondan borc pul alarsan. Səndə olan pul azdı. Şəhərdə pul çox xərclənir. Şəhərlilər pulu asanca qazanıb, asanlıqla da xərcləyirlər. Mən deyəndə ki, şəhərliləri yüngül qazanc azdırır, rəhmətlik atan həmişə mənə etiraz edirdi. Məsələ onda deyil ki, kiminsə pulu çoxdu, ya azdı, – məgər bizdə varlı adam yoxdu, elə ordakı qədərdir. – Əsas budu ki, bu pullar necə qazanılıb. Şəhərlilər asan yolla qazanırlar o pulları. Tər tökmədən. Odu ki, tez də xərcləyirlər. Pulları olmayanda isə fırıldaq işlətməyə başlayırlar. Özün bilirən də, Allaha şükür, çox şəhərlər: özümüzküləri də, rus şəhərlərini də görmüşəm. Xaricdə olmuşam, bilməsəm demərəm ki... İndi hamı şəhərdə yaşamaq istəyir; lazım olan da, olmayan da çalışırlar ora çıxıb getsinlər. Qanmırlar ki, axmaq elə orda da axmaq olaraq qalır, bəxti gətirməyən isə heç yerdə bəxti gətirmir. Bunları atana dəfələrlə demişdim, sözümə qulaq asmırdı; həmişə şəhərə can atırdı. Orda onu aldadırdılar, başını tovlayırdılar, o isə şəhərdən soyumurdu. Burda bir əməlli-başlı yurd salmadı, ora da düşəmmədi, eləcə də qaldı lümlüt...

– Mənim şəhərlik işim yoxdu, – Ənvər dedi. – Mən şəhərə can atanlardan deyiləm.

– Elədi, – babası razılaşıdı. – Bunları sənə qəsdən demirəm. Sənə inanıram. Şükür Allaha, atanın aqibətini bir nümunə kimi gördün. Mən hər şeyə tüpürüb, dəstəylə şəhərə axışanları deyirdim. Heç bilirən, belələri nə qədərdir? Minlərlədi...

– Qoy axışsınlar, – Ənvər dedi. – Onlar hara, mən hara. Mən ki şəhərdə yaşamaq istəmirəm...

Maşın yolunun qırağında şəhərdə milisioner işləyən Həmidin anası onları gözləyirdi. Qara ipək yaylığının qırağıyla balaca hörmə səbətin üstünü örtmüşdü, gün düşməyə qoymurdu.

– Ənvər, bala, – o dedi, – istəyirəm səninlə Həmidimçün bir şey göndərəm. Yazıq balam dörd ildi ev xörəyi yemir. Sən onu şəhərdə görməmiş olmazsan...

Baba dedi:

– Hökmən görəcək.

– ...De ki, onu qışa gözləyirik, özü vəd eləmişdi. Bir şey xahiş eləmişdi, yerinə yetirmişəm. Qoy yubanmasın, gəlsin. Necə demişdi, elə də eləmişəm...

Baba soruşdu:

– Nədi, Həmid evə qayıtmaq mı istəyir?

– Bə nədi, – ana dedi, – şəhərə həmişəlik getməmişdi ki, bir ildən sonra qayıtmaq fikrindəydi, amma sonra həmin bu işə düzəldi və bir az yubanmalı oldu. Məktubunda mənə beləcə də yazmışdı: “Bir müddətə şəhərdə qalıram, narahat olmayın...”

– Lap yaxşı, – baba dedi, – şəhərdə onluq bir iş yoxdu. Şəhərdə onsuz da keçinirlər...

Ənvər şəhərə avtobusla gəldi. Vağzalyanı meydanda şeylərini divar dibinə qoydu, oğurlamasınlar deyə, bir ayağını çamadana söykəyib, cibindən rəhmətlik atasının var-yox köhnə pulla səkkiz min manat pulunu on il bundan əvvəl borc kimi alıb, indiyədək qaytarmayan Ağamehdi Bayramovun ünvanı olan kağızı çıxartdı. O vaxt atası bir az şey-şüy satıb kənd ibtidai müəllimlərinin üç aylıq təkmilləşdirmə kursuna Bakıya gəlmişdi və bu pulları da özüylə götürmüşdü ki, şəhərdə daimi yaşamaq məsələsini birtəhər həll eləsin. Ünvan olan kağızda rəhmətlik atası Bayramovların evini necə tapmaq planını ətraflı təsvir eləmişdi; burda avtovağzalda ora gedən tramvayların nömrələri də göstərilmişdi. Buna görə də Ənvər çamadanından təzə, tünd-göy, bolqar malı olan pencəyini çıxarıb, isti olmasına baxmayaraq geydi və heç kimdən heç nə soruşmadan tramvay dayanacağına tərəf yönəldi.

Ona lazım olan on iki nömrəli tramvay o saat gəldi və vaqona ilk minənlərdən biri olan Ənvər çamadanı ayaqları arasına alıb oturdu.

Tramvay tərpəndi, açıq pəncərədən külək vurdu və vaqon yırğalana-yırğalana, cırıldaya-cırıldaya dik küçəylə üzünəşığı götürüldü. Böyürdən iki-üç mərtəbəli evlər, mağazalar və çoxlu-çoxlu adamlar görünüb yox olurdular. Tramvay basırıq idi. Çamadan meydançada çox yer tuturdu (skamya altına yerləşməmişdi); çamadanla işlənələr hamısı deyir, keçidi kəsən bu çamadanın kimin olduğunu soruşurdular. Ənvər qasqabaqla hamıya deyirdi ki, çamadan onundur. Daha sual verən olmurdu, çamadan isə əvvəlki yerində qalırdı.

Bir oğlanla bir qız çamadanın üstə oturmağa icazə istədilər və Ənvər çamadanın onlara davam gətirib-gətirməyəcəyini düşünün-cə, onlar yanlarını basdılar. "Hə, bu şəhərlilərlə doğrudan da sayıq olmaq lazımdı" – Ənvər uzunsaq oğlanı və qısa donlu qızı nəzərdən keçirə-keçirə düşündü.

– Dar olsa da, yerimiz rahatdı, – qız dedi və Ənvərin üzünə gülümsədi. "Başın üçün, – onların baxışları qarşılaşanda Ənvər düşündü, – gözlə, dişlərimi ağardaram səninçün".

– Beşmərtəbəyə nə vaxt çatırıq? – O, qızın təbəssümünə cavab vermək əvəzinə soruşdu.

– Növbəti dayanacaqdı. Biz də orda düşürük.

Otuzuncu illərdə tikilmiş Beşmərtəbədən plana görə üzüyuxarı gedib, tikilməkdə olan teatrın yanından keçməli idi. Teatr artıq tikilib qurtarmışdı, qarşısında da şair Füzulinin heykəli qoyulmuşdu.

Pencəkdə isti idi, tər damcıları boynundan, kürəyindən axır, köynəyini sıxmaca edirdi. Ənvər cəld, qətiyyətli addımlarla gedirdi. Hədəfə yaxınlaşdıqca – teatrdan Bayramovun yaşadığı küçəylə əl uzatsan çatardı, – addımlarını daha cəld və daha qətiyyətlə atırdı. Ənvərin qarşısına səki boyunca hardansa axan, küçənin bir hissəsini basmış su çıxdı. – Ənvərin ağına gəldi ki, yəqin hardasa borudeşilib. Suyun hardan axdığını düşünən vaxt yaxınlıqdan maşın keçdi və suyu onun üstünə sıçratdı.

– Əclaf, – Ənvər qışqırdı, – boynun qırılsın.

Maşının ardınca götürülmək istəyirdi ki, çamadanı xatırlayıb dayandı. Xoşbəxtlikdən su çirkli deyildi və pencəyi çox da bulanmamışdı. Ənvər indi divarın dibiyə gedirdi.

Üzüyuxarı qalxdığı küçənin atasının planına görə Bayramovun yaşadığı küçəylə kəsişdiyi yerdə Ənvər ayaq saxladı və ətrafa göz

gəzdirdi. Soldan, birmərtəbəli evin zirzəmisinə aparən pilləkənin üstündə o, mebel emalatxanasının lövhəsini, sağdan, küçənin o tərəfində isə ikincisini, neft dükanının lövhəsini gördü. Bütün bunlar plana uyğun gəlirdi. İndi dalanı tapmaq lazım idi.

Neft dükanının yanından ötərkən Ənvər dükanın girişində səkidəcə qoyulmuş mallarla maraqlanıb, ayaq saxladı. Orda yaxşı tənəkə ləyənlər, vedrələr, paltar sabununu və kağız paketlərə bükülü nəşə naməlum şeylər düzülmüşdü. Satıcı dükanda görünmürdü.

– Bala, könlün istəyəni seç, – Ənvər yaşlı bir adamın səsinə eşitdi.

Qarşı səkidə kölgədə alçaq oturmaqda yaşlı, arıq, həsir şlyapalı bir kişi oturmuşdu.

– Dükancı azarlıdı, – o həvəslə Ənvərə izah elədi, – mən də dedim ki, camaata bir şey-zad lazım olar, getdim yanına, açarı aldım, indi mallara göz oluram.

Qoca Ənvərin xoşuna gəldi və o, küçənin o biri tərəfinə, kölgəyə keçdi. Kişinin yanında çamadanı qoyub, üstünə oturdu, Bayramovu tanıyıb-tanımadığını soruşdu.

– Tanıyıram da sözdü, – qoca əlinə kiməsə qulluq göstərmək imkanı düşdüyünə sevindi, – burdan köçdüüyü üç il olar. Ondan əvvəl oğlu köçüb, "Monolit"dən bir az aralı, Bazarıda təzə ev alıb. Elə uşaqlıqdan baxıb deyərdin ki, böyük adam olacaq. Bu yaxınlarda ondan qəzetlərdə yazmışdılar...

Ənvər soruşdu:

– Ağamehdi özü hara köçüb?

– Bunu deyəmmərəm, – qoca etiraf etdi, bundan xəbəri olmadığına görə narahat oldu və sonra üzrxah bir tərzdə danışmağa başladı. – Eşitmişəm ki, yenə evlənib, birinci arvadı rəhmətə gedəndən sonra.

– Necə yəni, evlənib? – Ənvər çaşqınlıqla soruşdu. – O, yəqin mən axtaran adam deyil. Mən axtaran adamın yaşı əllidən yuxarı olmalıdı.

– Elədi, elədi, yaşı əllidən yuxarıdı. Nədi, sizin kənddə belə sinnidə evlənmirlər?

– Hərdən... evlənilirlər...

– Bax, o da evləndi. İndi harda yaşadığını bilmirəm. Oğlu bilər. Sən oğlunu tap, onu tapmaq asandı. Adı Ramizdi. Ramiz Ağamehdi oğlu Bayramov. Alimdi. Harda yaşadığını kimdən soruşsan deyərlər.

– Sağ ol, ata, – Ənvər dedi.

– Nə olub ki? – Qoca qayğıkeşliklə soruşdu. – Niyə belə qanın qaraldı?

– Mənə pul borcludu, – Ənvər hələ də yandan axan suya baxa-baxa dedi, – çoxlu pul. On ildə ki vermir. Atam qəbirdə yatır, indi o pulların dalınca mən gəlmişəm.

– Adamın inanmağı gəlir, – qoca təəccübləndi, – o cür hörmətli adam idi.

– Şəhərdə elə hamı hörmətlidi, – Ənvər qəzəblə dedi və çamadanın üstündən durdu, – yazıq atamı isə aldadıblar. Nədi onun adı, o “Monolit” hardadı?

– Trolleybus yolundək üzüaşağı gedərsən, – qoca karıxmış halda dedi, – sonra sağa, qala divarınadək, orda soruşarsan, hamı deyər sənə... Bala, mənə niyə acığın tutdu? Sənə bir pisliyimmi dəydi?

– Ata, sən bir pis iş tutmadın, amma şəhərin havası elədi ki, burda yaşayanların hamısı hiyləgərlik azarına tutulurlar.

Bir neçə saat da keçdi və o, Bazarı küçəsində (küçə indi başqa cür adlanırdı) təzə evlərin birində Ağamehdinin oğlu, Ramiz Bayramovun mənzilini axtarınca hava qaraldı. Qapıda beləcə də yazılmışdı: R.A.Bayramov. Zəng səmindən sonra yüngül addımlar eşidildi, qadın səsi soruşdu: – Kimdi?

– Açın, – Ənvər dedi, – Ağamehdi Bayramovla işim var.

Qapı arxasında susdular, sonra həmin qadın səsi dedi ki, Ağamehdi Bayramov burda yaşamır.

– Bilirəm. – Ənvər dedi, – burda onun oğlu yaşayır. Açın.

Qadın bir az tərəddüd edəndən sonra nəhayət qapını açdı. Ənvəri, onun kəndçi çamadanını, hörmət zənbilini görüb, sakitləşdi və bir addım geriləyib, onu içəri dəvət etdi. Ənvər çamadanı dəhlizdə qoydu və qadının arxasınca otağa girdi.

Onuncu sinfi qurtarmış, bəzi kitabları oxumuş, kino görmüş bir adam kimi Ənvər şəhər mənzilinin necə olduğunu təsəvvür edirdi. Amma buna baxmayaraq, parket döşəmənin parıltısı, cilalanmış mebel, dəbdəbəli çilçıraq və divarlardan asılmış şəkillər onu hey-rətə gətirdi.

– Əyləşin, – qadın ona oturmağa yer göstərdi. Qadının otuza yaxın yaşı olardı, gözəgəlimliydi.

– Mən Ağamehdi Bayramovun harda yaşadığını bilmək istəyirəm, – Ənvər qadının dəvətinə fikir vermədən dedi; səsinin kobud çıxdığını duysa da, danışmaq tərzini dəyişmədi. – Bilirəm, nəyinizdi.

– Ərimin atasıdır, – qadın sanki Ənvərin kobudluğunu sezmədən sakitcə dedi.

Qadın ona xoşüzlə və maraqla baxmaqda davam edirdi.

– Ərimin atasıdır, – qadın təkrar etdi, – amma mən təəssüf ki, onun ünvanını bilirməm. Bir dəfə orda olmuşam. Hardasa Salaxanıdadı. Amma dəqiq bilirməm harda.

– Bəs əriniz nə vaxt gələcək? – Ənvər onun sözünü kəsdi.

– Bilirməm. O, hərdən gecə yarıyadək yubandır. Nə olub ki?

– Mənə ya Ağamehdi, ya da onun oğlu lazımdı, – qadına izahat verməyə həvəsi olmayan Ənvər dedi.

Ənvər duyurdu ki, qadının əsəblərinə toxunmağa başlayıb. Bu, ona məmnunluq gətirdi. Bu mənzilin, bu tox, zərif qadının, onun sadələvh atasını on il bundan əvvəl aldatmış Ağamehdinin oğlunun arvadının görkəmi onu da acıqlandırır.

– Belə, – qadın dedi və qasqabağını tökdü, – qərribə danışmaq tərzin var, cavan oğlan. Ağamehdi burda yaşamır. Yenə sualın varmı?

– Bəxtin onda gətirib ki, evdə təksən, – qəfil duyduğu qəzəbi boğan Ənvər dedi, – ərin evdə olsaydı, məndən hələ çox şeylər eşidəcəkdiniz. Az fırıldaq işlədin, onda sizinlə nəzakətlə danışarlar.

O, çamadanını götürüb, qapıya yönəldi. Qadın qapını onun arxasınca bağlayanda, o, qapını diziylə saxladı və başını içəri soxub, hədəli bir səslə dedi:

– Bu gün bir də gələcəyəm. Ərinə de.

– Yaxşısı budu, zəng edin, – Ənvərin sözləri qadını karıxdırdı və onda özünə qarşı inamsızlıq oyatdı, buna görə də qadın yenə ona “siz” deyər, müraciət eləməyə başladı. – Qadın telefonu dedi. – İstəyirsiniz, kağıza yazım?

– Eyibi yox, yadda saxlaram.

Ənvər pilləkənlə düşdü, həyətdən keçib, küçəyə çıxdı. Hardansa uzaqdan musiqi sədaları gəlirdi. Ənvər səs gələn tərəfə getdi.

O, şair Nizaminin heykəli olan bağın yanından ötdü və sola döndü. “Şairləri sevirlər. Fırıldaqçılar”, – balaca proyektorların işıqlandırdığı abidəyə gedə-gedə baxaraq, acıqla düşündü.

Musiqi səsi hardasa lap yaxınlıqdan, kolların arxasından gəlirdi. Ənvər bir on metr də gedəndən sonra kolların arxasında yay restoranasının meydançasını və hündür yerdə oturmuş musiqiçiləri gördü. Onlar dörd nəfər idilər. "Kontrabas, truba, piano, təbil", – Ənvər alətlərin adlarını təyin elədi və təəccüblə düşündü ki, şəhərdən başı yaxşı çıxır, çox şeyi bilir, hətta təsəvvür elədiyindən də çox.

Onu təəccübləndirən bir də bu oldu ki, heç kim rəqs eləmirdi. Stol arxasında, meydançanın ora-burasında, qıraqlarında, kollar arasında adamlar oturmuşdular. Üç nəfər dəm, iri, yumru kepkalı gənc orkestrdən bir metr aralı durub, dinməzəcə baxırdılar. Amma rəqs eləyən yox idi.

Ənvər musiqiyə qulaq asdı. Restorana qalxmadı. Çamadanını divara yaxın qoyub, küçədən musiqini dinlədi. Burdan orkestri restoranda gözlərini zilləyib, musiqiçilərə baxan o üç gəncdən heç də pis görmürdü.

Dörlük həvəslə çalırdı və restoran lampalarının parlaq işığı altında musiqinin ritminə uyğun olaraq mığmığalar ora-bura uçurdular.

– Musiqi yaxşı şeydi, – Ənvər bir müddət sonra düşündü, – amma harda yatacağam bu gecəni?

O, restorandan aralandı və su köşkünün yanında ayaq saxladı. Ətli pirojnalər satırdılar. Ənvər soruşdu:

– Neçəyədi?

– Orda yazılıb. Gözün görmür?

– Səndən soruşurlar, cavab ver, – Ənvər acıqla dedi, – bəlkə savadım yoxdu mənim.

– Beş qəpik.

Ənvər sancaqla bağlanmış döş cibindən pullarını – qəzet parçasına bükülmüş on beş manatı çıxartdı. Qayıdanbaş üçün dörd manat ayrıca idi, üç dəne üçlük və iki dəne manatlıq isə yeməyə, qalmalı yerə nəzərdə tutulmuşdu.

Ənvər satıcıya bir manat uzadıb, altı dəne pirojna istədi, qalan pulları gizlətdi.

Burdaca, azacıq aralı skamyada oturub, çamadandan yarım litrlik qatıq bankasını çıxartdı və restorandan gələn musiqi sədaları altında pirojnalər yedi.

Kefi kökəldi. Bayramovun naməlum ünvanlı təzə mənzilə köçməsi pis idi, amma əvəzində oğlu tapılmışdı. Ata, ya oğlu – nə fərqi? Əsas budu ki, pulu qaytarsınlar... Oğlu lap yaxşı: pullu adama oxşayır, yəqin ki, atası kimi fırıldaqçı deyil. Beləsindən tapılmaz. Amma babam demişkən, burdakılar hamısı bir-birlərinin tayıdırlar... Amma oğlu oğlu olaraq qalır, atasını darda qoymaz. Ona anlatmaq lazımdı ki, atasının nazıyla oynamayacağam. Qoy pulu versin, verməse pis olacaq. Di bax, yaxşı oğulsansa, atana yazığın gəlsin...

Ənvər çamadanını örtüb, bu gün səhər babasının xatırlatdığı milisioner Həmidə, kəndçisini axtarmağa yollandı.

"Azneft"-in yanındakı iri meydana yaxınlaşanda artıq hava xeyli qaralmışdı və Ənvər orda Həmidə yox, başqa milisioneri dayanmış gördü. Ənvər ona yaxınlaşdı. Milisioner əlini gözünün üstünə apardı.

– Mənə deyiblər ki, Həmid burda işləyir, – Ənvər dedi.

– Hansı Həmid? – milisioner soruşdu. – Həsənov? Səhər olacaq.

– Bəs o harda yaşayır?

– Hardasa mənzil kirayə edib. Səhər səhər onun özündən soruşarsan.

Milisionerə biri də yaxınlaşdı və Ənvər ondan əl çəkib, dənizə tərəf getdi. Burdan, dənizi dövrələyən bulvardan bir neçə dəfə Bayramovun oğluna zəng elədi, amma arvadı cavab verirdi ki, əri hələ də evə qayıtmayıb.

Bir azdan, bulvarda adam çoxalandan sonra Ənvər skamyaların yanından keçib, xiyabanlar arasına kənar, gözə uzaq bir yer seçərək çamadanı başının altına qoydu, uzandı, pencəyini üstünə çəkdi və yuxuya getdi...

Səhər küyə oyandı və həm də başında qərribə yumşaq bir zərbə duydu. Gözlərini açanda qarşısında yerdən başlayıb göyə ucalan, tarım çəkilmiş məftil tor gördü. Ənvəri bürüyən dəhşət yalnız birçə anlığa onun əl-qolunu bağladı. Bir an sonra isə o, məftil tordan kənara atıldı, bütün gecəni dəstəyini əlindən buraxmadığı çamadanını arxasınca dartdı. İkinci hərəkətiylə pencəyini qamarladı və yerində donub qaldı.

Torun arxasında yarıçılpaq bir qız durmuşdu. Qızın əynində qısa ağ tursik, döşlərini qabardan ağ mayka vardı. Arxadan düşən günəş şüaları qızın bədən cizgilərini nəzərə çarpdırır və çılpaq qılçalarında ki narın tükü qızılı rəngə boyayırdı. Qız da qorxmuş kimi görünürdü.

Onlar bir müddət karıxmış halda bir-birlərinə baxdılar. Sonra qız əyilib, torun yanına düşmüş topu qaldırdı. Ənvər qızdan arxada voleybol meydançasını yalnız indi gördü və onu qorxudan torun meydançanın hasarı olduğunu başa düşdü.

Qız bir neçə addım atandan sonra qanrıldı və istehzayla ağzını büzdü, görünür, bayaqkı qorxunun əvəzini çıxırdı. Sonra onun kimi geyinmiş iki rəfiqəsinə nəsə dedi və onlar da gülüşərək qızın arxasınca tora, qızın Ənvərin gördüyü yerə tərəf getdilər.

Amma Ənvər onların gülüş hədəfinə çevrilmək fikrində deyildi. Çamadanını və pencəyini götürüb, kolluqdan çıxdı.

– Odur ey, odur ey! – O, arxadan qızın səsini eşitdi, amma heç qanrılmadı da...

...Həmid meydanın ortasında durmuşdu. Sağdan və soldan gedən maşınlar onun əllərinin və bədəninin hərəkətlərinə tabedilər. Maşınlara yol göstərə-göstərə astadan öz-özünə nəsə deyirdi, sanki onu hər tərəfdən əhatə edən maşınlara yol göstərən hərəkətləri barədə özüylə danışdı. “Bir – dönüş, əl yellənir, ayaqlar düzlənir! – o yəqin ki, öz-özünə bunları deyirdi. – İki – bir də dönüş, dayan, əl qalxır!.. Hə, hara soxulursan? Hara soxulursan? Əlimə bax! Düzdü. İndi isə; bir iki, üç – əl бүkүлүр, yol açıqdır, gedə bilərsən...”

Bəlkə də o öz-özünə başqa şey deyirdi? Amma bircə şeyə şübhə yox idi – o, ara vermədən nəsə dodaqaltı deyirdi, özü də bu dediyi sözlər belə qıvrıqlıqla, dəqiqliklə və həvəslə çubuğu qaldırmağa, bədənini döndərməyə və qolunu бүkməyə kömək edirdi.

Ənvəri görəndə dişlərini ağartdı, onu gülmək tutduğundan belini aydı, hərəkəti tənzimləməkdə davam edə-edə dedi:

– Sən hara, bura hara? Sən ki deyirdin şəhərdə yaşamaq istəmir-sən?

– İşim var, gəlmişəm, – Ənvər qaşqabaqla dedi, amma dözə bilmədi və o da milisionerin üzünə gülümsədi. Bu onun şəhərdə ilk təbəssümü idi.

Onlar kənd, Həmidin kənddə yaşayan çoxlu qohumları barədə danışdıqları bir neçə dəqiqə ərzində üzlərindən təbəssüm əskilmədi.

Həmid maşınların hərəkətini tənzimləyirdi. Ənvər onun yanında çamadanın üstündə meydanın ortasındaca oturmuşdu və onlar

gülümsünə-gülümsünə bir-birləriylə danışdılar. Sonra Ənvər qaşqabağını tökdü və ikicə kəlməylə şəhərə gəlməkdə məqsədini dedi.

Onu şəhərə gətirən səbəb Həmidin karıxdırdı. Əvvəla ona görə ki, o, milisioner idi, ikincisi, şəhər həyatı artıq onu şəkkak adama çevirmişdi.

– Mənasız işdi, – o, çubuğunu hərlədə-hərlədə dedi, – sübut-zad yoxdu, məhkəmə bu işə heç baxmayacaq da... Üstündən də ki, çox keçib.

– Dəxli yoxdu – Ənvər onun sözünü kəsdi. – O, atamı aldadıb, pulları ondan qoparmayınca əl çəkdi yoxdu.

– Yavaşca, çox da atlanıb-düşmə. Bura səninçün Mərzə deyil. Xuliqanlığa görə səni elə basarlar ki, özünün də xəbərin olmaz.

– Sübut, qanun, üstündən keçib... – Ənvər istehzayla dedi. – Bəs vicdan, namus, düzlük – belə şeylərlə burdakıların arası yoxdu? Bəlkə şəhərdə yalnız daşürək fırıldaqçılar yaşayır?

Həmid maraqla Ənvərə baxdı və narazı bir tərzdə başını yellədi.

– Belə kəlmələrinlə nəinki pulunu almazsan, üstəlik hamını o saat özünə düşmən edərsən. Yadında saxla ki, hərbə-zorbayla burda heç nəyə nail ola bilməyəcəksən, yalnız canın gedəcək. Çalış, onun oğlunu dilə tut. Ümid təkəcə onadı. Amma hamısından yaxşısı tüpür bu işə. İnan mənə, belə şeylərdən bir az başımız çıxır. Gəl, yaxşısı budu, səni düzəldim, işlə. Əla bir iş yeri var. Əgər bu çubuq olmasaydı, – o, metal çubuğunu göstərdi, – özüm düzələrdim o işə. Orda cəmi dörd nəfər adamdı. Yuxa yapırırlar. Beşinci də lazımdı. Şəhərdə əlindən yuxa bişirmək gələn adam yoxdu. Gündə yalvarırlar mənə. Gəl səni düzəldim ora.

– Şəhərdə yaşamaq istəmirəm, – Ənvər dedi, – mən bura pulumun dalınca gəlmişəm.

– Düzdü, kənd yaxşıdı, – Həmid razılaşdı, – amma bax, sən şəhəri tanımaya-tanımaya onu pisləyirsən. Burda teatrılar, kino, restoranlar var... Qızlarına da ki söz yox! – Həmid başını yırğaladı, yandan ötən “Volqa”nın sürücüsü isə bunun ona aid olduğunu düşünüb, özünü təmizə çıxartmaqçün nəsə qışqırdı.

– Görmüşəm, – Ənvər dedi.

– Kimi?

– Qızları. Lap indicə birini gördüm. Trusik maykadaydı. Top-top oynayırlar. Qıvrıq qız idi.

– Hə-ə, voleybol meydançasında? – Həmidin ağlına gəldi, – onların hamısını tanıyıram. Hə, tanış oldunmu?

– Çox lazımdı elə mənə. Mən pul dalınca gəlmişəm.

Həmid istehzayla gülümsədi.

– Bunun pula nə dəxli? Pul pul yerində, qızın öz yeri var. Düz sözümdü, bunu bacarmaq lazımdı. Hər adamın işi deyil. Sözü düzü, onların milis formasından o qədər də xoşları gəlmir. Odu ki, axşamlar onlarla gəzməyə çıxanda paltarımı dəyişirəm... Sənsə nəhaq tanış olmamısan... Yəqin ürəyin gup eləyib. Əvvəl-əvvəl mən də onlarla ürəksiz idim.

– Mən heç kimdən qorxmuram, – Ənvər acıqla dedi, – onlar hamısı.... – O, söyüş söydü.

– Əşi, nəhaq belə deyirsən. Burda yaxşı qızlar çoxdu. Sənin yəqin baban beynini doldurub. Bircə dəfə xəstəliyə tutulandan bəri bütün şəhər qadınlarının dalınca ağzına gələni danışır.

– Özüm də görürəm. İşini nə vaxt qurtarırsan?

Həmidin iş vaxtının qurtarmasına çox qalmışdı, buna görə də onlar danışdılar ki, Ənvər şəhərdə bir az veyllənər və Bayramovun oğluna bir də zəng vurur, saat ikidə isə yenə bura gələr və onlar Ənvərin çamadanını Həmidin mənzilinə apararlar.

Ənvər bulvara getdi. Bayramovun oğluna bir neçə dəfə zəng vurdu, amma telefonu götürən olmadı.

– Beləmi oldu, – Ənvər dəstəyi asmazdan əvvəl dedi, – Mərazədən necə oğullar çıxdığını axşam göstərərəm sizə.

Tora alınmış meydançada hələ də voleybol oynayırdılar. Ənvər lap yaxın gəldi və səhər onu qorxudan qızı baxışlarıyla aradı. Qız yaxşı oynayırdı “Lap idman ustasıdı ki, – Ənvər düşündü, – ola bilər, zarafat deyil ki, səhərdən axşamadək topdan əl çəkmir. İkicə il gedəydi pambığa, onda baxardım halına”.

Qız da onu gördü. Gülümsündü.

– Ey, – o, qıza tərəf qışqırdı, – nə dişlərini ağardırısan?

Qız ona əl elədi və topdan əl çəkib, tora yaxınlaşdı. Torun o biri tərəfindən lap yaxına gəldi.

– Nə dediniz? – qız hiyləgərliklə gülümsəyərək soruşdu.

– Soruşuram, nəyə gülürsən... – Ənvər gülüb-eləmək fikrində deyildi.

– Hər şey belə ey, gülməli çıxdı, ona görə də gülürəm. Kolluqda niyə gecələyirsiniz?

– Səbəbi olmasaydı, gecələməzdim, – Ənvər qızın səsiylə həmahəng bir səslə cavab verdi, – sənə qalmayıb.

– Bu nədi, mənimlə “sən” deyə danışırırsız? – qızın təbəssümü üzündən yox oldu.

– Səninlə nə cür danışmağı əmr edirsən?

– “Siz” deyə.

– Bir bu qalmışdı, – Ənvər çiyinlərini çəkdi, – belə də keçinmək olar.

– Toma! – rəfiqələri onu səslədilər. – Qurtar!

– Sənə “siz” deyə, müraciət edən kimi, o saat minərsən adamın boynuna.

– Qərribə oğlansan, – qız onu, onun sarı-bənövşəyi naxışlı çamadanını, bütün düymələri düymələnmiş zolaqlı köynəyini təəccüblə nəzərdən keçirərək dedi – kəndçisənmi, nədi?

– Görmürsən?

– O saat baş açmaq olmur.

– Toma, – qızı yenə səslədilər.

– Hə, mən gedim, – qız dedi, – axşam oyunum var...

Qız məşq eləməyə getdi, o isə Bayramovun oğluna bir də zəng vurdu. Telefon susurdu.

Həmid evə gedəndə, yolüstü qəsdən dövrə vurub, onu şəhərdə yuxa bişirilən yeganə çörəkxanaya gətirdi.

– Bax, – Həmid dedi və onu pəncərənin yanına gətirdi.

Ənvər iri, ağappaq ağardılmış bir otaq gördü, küncdə sacları əvəz edən peçlər vardı. Otağın ortasındakı stolun üstündə bir qalaq un vardı və qurşağadək çılpaq olan iki gənc xəmir yoğururdular. Qalan iki nəfər yuxaları əllərində yayır, tez-tez onları o üz-bu üz atıb tuturdular. Sonra növbəylə peçə baş soxub, yuxaları peçin iç divarına yapışdırırdılar.

– Görürsən, – Həmid dedi, – beşinci adam da lazımdı. İnan mənə.

Axşam o, Bayramovun oğluligə gəldi. Orda qonaqlar vardı. Buna görə də Bayramovun oğlu Ənvəri içəri buraxan kimi dəhlizdə onun gəlişinin səbəbini öyrənmək istədi.

– Mən burda danışmayacağam, – Ənvər ucadan dedi, – söhbətim uzundu.

– Yavaş danış, – Bayramovun qıvrıq bədənli, qarabığ, qara gözləri, qara yoğun qaşları olan, təxminən otuz beş yaşlı oğlu dedi, – gəl arxamca.

O, Ənvəri yataq otağına gətirdi. Burda iri damaları olan tüklü adyallarla örtülü iki çarpayı, bütün divarı tutan açıq rəngli şkaflar və balaca stolu olan güzgü vardı. “Gözəl yaşayışları var”, – Ənvər düşündü və yenə öz-özünə təəccüblə dedi ki kəndçi adam olsa da, bu şəhərdə nəyin qəşəng, nəyin pis olduğunu duyur. Bayramovun oğlunun ona “sən” deyərək müraciət etməsini də o saat duydu və bu onun xoşuna gəlmədi.

– Nə olub? – Bayramovun oğlu soruşdu və ciddi tərzdə Ənvərə baxdı.

Ənvər onun baxışlarına məhəl qoymadı, sonra divar dibində olan stullara baxdı. Stullar elə iki dənə idi.

ixinləşdirib, özü o birinə oturdu. – Qulağım səndədi.

– Sənin atan, – Ənvər bayaqının əvəzini çıxaraq, “sən” sözünü xüsusi ağızla dedi, – on il bundan əvvəl atamdan səkkiz min manat pul borc alıb.

– Təzə pulla? – gənc Bayramov soruşdu.

– On il bundan əvvəl köhnə pul işləndi? – Ənvər cavab verdi və həmin soyuqqanlı bir tərzdə davam elədi: – Onlar təkmilləşdirmə kurslarında bir yerdə oxuyublar. Atam evdə nə vardişə hamısını satdı... Bunları sənə atama və mənə yazığın gəlsin deyərək yox, ona görə danışırım ki, atanın necə vicdansız adam olduğunu başa düşsən.

– Hə, o fırıldaqçıdır, – Bayramovun oğlu razılaşıdı, – mən bu əhvalatı eşitmişəm. Mən hələ evdə olan vaxtlar atan bir neçə dəfə gəlmişdi. Balacaboy, eynəkli bir kənd ziyalı idi...

– Atama bir qəpik də vermədilər, – Ənvər dedi, – pulu mənə qaytarmayınca burdan çıxıb gedən deyiləm.

– Necə yəni getməyəcəksən? – Bayramovun oğlu soruşdu.

– Bax elə beləcə, getməyəcəyəm. Pulu mənə verincə bu otaqda oturacağam.

– Sən dəlilsən, nədi? – Bayramovun oğlu heyfə ilə gəldi. – O pullardan mənə nə? Mən evdən on beş il bundan əvvəl çıxıb getmişəm, onda mənə heç iyirmi yaşım da yox idi. Atamın başqa ailəsi, uşaqları vardı.

– Heç nə bilmirəm, – Ənvər təslimləndi, – boğaza yığılmışam axartmaqdan, zəng etməkdən. Pisdi, yaxşıdı – atandı və sən onun əvəzinə borcu verməlisən.

– Bura bax, mənim zəhləmi tökürsən a, – Bayramovun oğlu acıqlandı, – o, borcu borc üstünə yığacaq, mənə onun əvəzinə borc qaytarmalı və üstəlik sənə kimi gicbəşlərin tələblərinə qulaq asmalıyam.

– Kimdi gicbəş? – Ənvər soruşdu.

– Sən, – Bayramovun oğlu sakitcə cavab verdi, o, Ənvərdən qəti qorxmurdu, – istəyirsən ömrünün axırına qədər burda otur, amma mən sənə bir qəpik də verməyəcəyəm. Əşi heç mənə o qədər pulum da yoxdu.

– Görürsənmi atanı, – Ənvər dedi.

Bayramovun arvadı otağa boylandı.

– Ramiz, – arvadı dedi, – yaxşı deyil, camaat gözləyir axı.

– Di yaxşı, – Bayramovun oğlu dedi və ayağa qalxdı, – oturmaq istəyirsən, otur. Amma yadında saxla ki, burda heç nə ala bilməyəcəksən.

O, otaqdan çıxdı və Ənvər tək qaldı. Stuldan qalxmadan otağa bir də nəzər saldı, sonra başını aşağı dikib, gözlərini parketə zillə-yərək qapı açılib, həmin qadın otağa girəndə beləcə oturdu. Qadının ona mərhəmətlə baxmasından Ənvər başa düşdü ki, qadın artıq hər şeyi bilir.

– Ramizin öz atasından zəhləsi gedir, – qadın dedi, – atası elə la-yıqdi buna, amma yenə də atadı axı... Sizi atasının yanına aparsın deyərək, onu dilə tutmağa çalışdım, amma bu işə baş qoşmaqdan qəti imtina elədi. Təsliliyi tutanda onu dinə-imana gətirmək qeyri-mümkündü. Çox inadkar adamdı, sizin kimi inadkardı. – Qadın yumşaq bir təbəssümlə Ənvərə gülümsündü. Bu güclə sezilən təbəssüm gözlərində oyanıb, demək olar ki, sifətinə heç yayılmadı, yalnız qadının uşaq dodaqları kimi incə dodaqlarına toxundu, bu dodaqları azacıq aralayıb yox oldu. Amma yadda qaldı. Bu, Ənvərdə qadına qarşı bir mərhəmətlik oyadı.

– Onun ünvanını verin mənə, çıxım gedim, – o dedi.

– Ramiz də ünvanı bilmir. Biz birlikdə orda bir dəfə olmuşuq, atası onda xəstə idi. Maşınla getmişdik. Hardasa Salaxanıda yaşayır.

Məncə evin nömrəsi yüz iyirmi beşdi. Dəqiq bilmirəm, ya dörd, ya da beş mərtəbəli evdi. Amma ordakı evlərin hamısı bir-birinə oxşayırdı. Bir də ki, onun sabah harda olacağını bilirdim. Onunla özüm danışaram. Mənə zəng edin, nəticəsini sizə deyərəm. Utanmayın, tezdən, mən işə getməmişdən əvvəl zəng edə bilərsiniz.

– Oldu, – Ənvər dedi və ayağa qalxdı.

– Siz Allah, bağışlayın, – dəhlizdə qadın ona dedi, – qonaqlarımız var, ona görə də sizi yataq otağında qəbul etmək olardı.

Qonaq otağından taqqatıq səsi gəlirdi. Orda nərd oynayırdılar.

– Oğlana yazığım da gəlir, – Bayramovun oğlu kiminləsə razılaşırdı, – amma niyə axı o əclafdan ötrü uşaqlarımın boğazından kəsməliyəm.

“Hər şeyi qonaqlarına danışıb, – Ənvər düşündü. – Belə də şey olar, bu şəhərlilərdə utanan üz yoxdu...”

Bayramovun evində baş verənlərə Həmidin münasibəti qərribə oldu.

– Yaxşı adam imişlər, – o dedi.

– Yaxşı adam? – Ənvər təəccübləndi. – Yaxşı adam olsaydılar, pulu qaytarardılar.

– Sağ ol de ki, milisə zəng etməyiblər. Bircə zəngi bəs idi – səni o saat tutacaqdılar.

– Bilirsən sonra onların başına nə oyun gətirərdim? – Ənvər sual verdi. – Evdə pul gözləyirlər. Almamış qayıdan deyiləm. Sən də ki, mənə kömək etmək əvəzinə əsəblərimlə oynayırsan.

– Di yaxşı, yaxşı, özündən çıxma. Gedək özümüzü havaya verək bir.

Amma Ənvər gəzməkdən imtina elədi. Bura gəzməyə gəlməmişdi ki. Evdə pul gözləyirdilər.

– Anana qışacan evə qayıtmağı söz vermişəm? – o, Həmiddən soruşdu.

– Əlimdən nə gəlir? – Həmid köksünü ötürdü. – Üç ildə ki, vəd verirəm. Kənddən gedəndə də demişdim ki, şəhərdə müvəqqəti qalacağam. Düzü, o vaxt şəhərdə qalacağımıza özüm də inanmırdım. Ağlım nə kəsirdi ki... Fikirləşirdim ki, bir az yaşayıb, geri qayıdaram...

Həmid çıxıb getdi. Ənvər paltarını soyunmadan otaqdakı yeganə carpayıya uzandı, özü və həyatı barədə fikirləşməyə başladı. Yuxulamazdan əvvəl gün ərzində başına gələnləri fikirləşmək adəti idi.

Gələcək barədə də tez-tez düşünürdü. Əvvəlcə səhərin və yaxın günlərin ən vacib işləri barədə düşünür, sonra daha irəliyə, həyatının, nə vaxtsa özünün məşhur olacağı mərhələsinə uçurdu xəyalı. Nəyə görə məşhurlaşacağının fərqi yoxdu. Bax, onda şəhərə köçmək sərf edirdi. Onun mənzili Bayramovun oğlunun mənzilindən də yaxşı olacaq. Onun da ağ hamar dərilili, incə koppuş dodaqlı qəşəng arvadı olacaq. Özü yaxşı işdə işləyəcək, pul, nüfuz da ki, öz yerində. Bütün bunlar olmasa, şəhərdə yaşamağın nə mənası? Həmid yaşayan kimi elə kənddə də yaşamaq olar. Əgər atası vaxtında bura köçə bilsəydi, indi hər şey ayrı cür olardı. İndiki vəziyyətində burda qalması mənasızdı. Milisionerliyi elə Mərzədə də etmək olar...

Ənvərin xəyalları həmişəki dövrəni vurub yox oldular. Yuxusu gəlmirdi ki, gəlmirdi, halbuki Mərzədə bu vaxtlar adətən artıq yatırdı. Ətrafda hələ də həyat qaynayırdı və bu duyum yatmağa mane olurdu. Hardasa Həmid şəhəri gəzir, restoranda musiqi çalınır, bu gün səhər onu ayıldan qız isə hələ də voleybol oynayır...

Ənvər qalxıb ayaqqabılarını geyindi və evdən çıxdı...

Tora alınmış voleybol meydançasının tribunaları yox idi, buna görə də iyirmiyədən çox tamaşaçı meydançanın kənarında dayanmışdılar.

Giriş qapısında bir qadın oturub tum çırtlayırdı. Ənvər qadının yanından ötürüb-keçmək istədi, amma ağına gəldi ki, oyun pulla ola bilər, ayaq saxladı və meydançanın çıxışında oyunun sonunu gözləməyi qərara aldı. İki cərgə bir bərabərdə başları vurulmuş kollar qapıdanca başlanıb, dar bir xiyaban əmələ gətirmişdilər və buradan keçəndə Ənvəri hökmən görməliydilər...

Əvvəlcə beş nəfər çıxdı. Sonra daha üçü. Arxalarınca qız gəlirdi. Əynində ağ kofta vardı. Rəfiqəsi də yanındaydı.

– Ey, – qız özü onu görsə də, Ənvər qızı çağırdı. – Axşamın xeyir, – qızlar onunla bərabərləşəndə o dedi.

Qızlar gülüşdülər.

– Yenə gülürsən? – Ənvər soruşdu.

Qız cavab vermədi və gülümsəyə-gülümsəyə bir müddət onu nəzərdən keçirdi.

– İra, yaxşı, sən get, – qız, nəhayət, rəfiqəsinə dedi, – mənə bu cavan oğlanla bir az söhbətləşim, – bəlkə maraqlı söhbət olar.

Rəfiqəsi yoluna davam elədi. Onlar da getdilər, amma başqa istiqamətə...

Qız acmışdı, ona görə də dünən Ənvərin yaxınlığında durub qatıqla pirojna yediyi restorona gəldilər.

Elə həmin orkestr çalırdı. Dünənkilərə oxşar, bəlkə də elə onlar idilər, qara kostyumlu, kepkalı üç gənc iri lampaların gur işığı altında, estradadan azca aralı eləcə dinməzəcə, ifadəsiz bir sir-sifətlə dayanıb, dünənki tək bərkdən, həvəslə çalan çalğıçılara baxırdılar. Heç kim rəqs eləməirdi. Ənvərdən və yanındakı qızdan başqa restoranda cəmi on nəfərdək adam vardı. Ənvərlə qız üzbəüz oturmuşdular. Stolun üstündə Ənvərin sifariş verdiyi şampan şüşəsi, üç pirojna və qız üçün götürdüyü ətli salat vardı.

– Şüşəni açım? – böyükdən keçən ofisiyant soruşdu. Ənvər onun ləhcəsindən şəkili olduğunu başa düşdü.

– Açı.

Ofisiyant tıxacı çıxartdı, şüşədən azacıq tüstü və köpük qalxdı. Ənvər qədəhini yaxın tutdu.

– Əgər o fırıldaqçıdırsa, sənə heç nə verməyəcək, – ofisiyant gəndəndən sonra qız dedi, – dilindən iltizam olsaydı, bəlkə də bir şey çıxardı.

– Atam onun sözünə inanmışdı.

– Bəs atan indi neyləyir?

– O ölüb.

– Bəs sən nəylə məşğulsan?

– Kitabxanaçı işləyirəm.

– Belə sağlam oğlan? – Qız istehzayla gülümsündü.

– Onsuz da tezliklə əsgərliyə gedirəm. Məktəbi təzə qurtarmışam.

– İnstituta niyə girmirsən?

– Neyçün?

– Necə neyçün? Hamı neyçün qurtarır institutu, sən də elə.

– Atam da qurtarmışdı, nə faydası? Başa-baş güclə çatdırırdı...

Üstəlik hamı ona gülürdü ki, o cür sevdidiyi şəhərdə onun başını uşaq kimi aldadıblar. İnstitut qurtarıb, qurtarmamağın dəxli yoxdu. Harda yaşamağın da dəxli yoxlu. Biri şəhərdə pis yaşayır, o birinin kənddə güzəranı yaxşıdır. Hər şey adamın özündən, onun xarakterindən, gücündən, bacarığından asılıdır. Əgər bacarığın varsa günün hər

yanda yaxşı keçər diplomla da, diplomsuz da, şəhərdə də, kənddə də, harda ürəyin istəyir, orda... Odu ey, qonşum Həmid, şəhərə köçüb, milisioner işləyir, çubuq oynadır, bunun harası yaxşıdır. Güzəranını görürəm elə. Pullarını qızların üstündə qoyur, elə heç nəyi yoxdu, bircə çarpayısı və stolu var. Bomboş evdi, heç o da özünün deyil. Hə, bəziləriyçün kənddə yaşamaq sərfəlidi. Şəhərin bütün hiylələrini bilmək, onlardan baş çıxartmaq üçün burda doğulmaq lazımdı. Vərdişin olmasa, adam batar burda, yazıq atamı aldadan kimi adamı aldadarlar... Düzdü, mən başqa cürəm, – Ənvər istehzayla dedi, – babama oxşamışam. Şəhərin dilini bilirəm. Şəhərdə bir şeyə hörmət qoyurlar – qol zoruna. O da ki, məndə. Burda rəhm-siz olmaq lazımdı... Kənddə nəyim çatışmır? Şəhər adamı oxuyan qədər oxuyuram, geyinib-kecinməyi bacarıram, yeri gəlsə, lap çox lazım olsa, qiyabi instituta da girərəm. Düzmü deyirəm?

– Bilmirəm, bəlkə də haqlısan. Amma şəhərdə sən deyən qədər də çox deyil fırıldaqçı adam. Onlardan elə kənddə də var.

– Bunu bilirəm, – Ənvər razılaşdı, – amma bizim fırıldaqçıları baxan kimi tanıyıram. Onlar mənimçün təhlükəli deyillər. Ona görə də deyirəm ki, hərə doğulduğu yerdə yaşamaladı. Atam bunu anlamırdı, hey şəhərə can atırdı. İki il kənddə yaşayıb, şəhərə gedirdi, qayıdıb, yenə iki ildən sonra şəhərə yollanırdı. Savadlı olmasına baxmayaraq, şəhər onun axırına çıxdı.

– Şəhər niyə? – qız etiraz etdi. – İş şəhərdə deyil. Bir ətrafa fikir ver: indi burda oturanların hamısı kənddən gələnlərdir. Ofisiantlar da, müştərilər də, o üç nəfər də. – Qız gözlərini orkestrə zilləmiş cavanları göstərdi. – Burdakılardan yalnız mən və çalğıçılar şəhərdə doğulmuşuq... Sən bir küçəyə çıx: hər iki nəfərdən biri kənddən gələn, addımbaşı kəndçilərdi, üstəlik hey gəlir, gəlir, gəlirlər.

– Bizim kəndi demək olar ki, tərək edən olmayıb, – Ənvər dedi. – Gedən iki cütdən artıq olmaz, qalanlar hamısı öz ev-eşiklərindədilər...

– Ola bilər, bilmirəm. Mən gözümlə gördüyümü deyirəm... Atamınsa sadəcə bəxti gətirməyib. Olur da belə şeylər – fırıldaqçıya rast gəlirsən... Onun axırına şəhər yox, o fırıldaqçı çıxıb. Sən onu görmüsənmi?

– Bir dəfə görmüşdüm. Qırmızısisfət adamdı, lovğaydı. Şəhərdə ev düzəldəcəyini, yaxşı iş tapacağını atama vəd eləmişdi. Borc pul

istəyib, bir aydan sonra qaytaracağını deyibmiş. Yazıq atam, səkkiz il o pulların dalınca gedib-gəldi. Eləcə də alammadı... Eyibi yox, əlimə düşəcək əvvəl-axır! Ona yazığı gəldi yoxdu! Mən atama oxşamamışam.

– Hə, görürəm, sənın əlinə düşməyəsən, – qız gülümsündü. – Pirojna niyə yemirsən?... Yadından çıxıbsa, bir də deyim: mənim adım Tomadı.

– Yadımdadı, – Ənvər unutmağına baxmayaraq belə dedi. Bir pirojna götürüb ləzzətlə yedi, əllərini də bulamadı. O bunu da bacarırdı. Atası ona bəzi şeyləri öyrədə bilmişdi.

İri bir böcək onların stolunun üstündə yanan lampanın gur işığından keyiyib, şüşəni yarıb işığa yaxın gəlmək üçün uğursuz cəhdlər edən kəpənək və miğmığa yığını arasından qəfil çıxdı və Tomanın çiyninə düşdü.

– Oy! – qız səsləndi və ucadan vızıldayaraq koftasının yarığında sinəsinə yeriyən böcəyə çəpəki baxa-baxa yerində dondu.

– Kənar elə onu, – qız dodaqlarını belə tərpətməyə cəsarət etmədən astadan pıçıldadı.

Ənvərin böcəkdən qorxusu yox idi. Amma bu böcək nazik neylon parçanın tarım çəkdiyi döşlərin üstüylə yeriyirdi və onu kənar eləmək üçün bu döşlərə toxunmaq lazımdı.

– Kənar elə onu, – Toma bir də xahiş elədi, o, qızın baxışlarından anladı ki, qız indi ona hər şeyə icazə verir. O, stolun üstündən əyildi və böcəyi barmağıyla vurub saldı.

– Sağ ol, – Toma rahat nəfəs aldı. – Utanmağa da vaxt tapdın. Birdən qorxudan öləydim... Bir dəfə az qala ürəyim partlamışdı, yaxşı ki, ərim yanımdaydı...

– Ərin var? – Ənvər soruşdu.

– Var idi.

– Neçə yaşın var sənın?

– İyirmi. Bəs sənın?

– Mənim də iyirmi.

Qız şampan şərabından bir neçə qurtum vurdu və pirojnadan bir dişləm götürdü.

– Hələ məhkəmə yoluyla boşanmamışsıq, amma bir ildi ki, ayrı yaşayıyıq.

– Harda yaşayırsan?

– Anamgildə. Səkkizinci kilometrə... Biz gərək tələsək, yoxsa avtobusa gecikərəm. İçmirsən?

Ənvər şampandan bir az vurdu.

– O, voleybol üzrə məşqçidi, – qız dedi.

– Cavandı?

– İyirmi beş yaşındadı.

– Bəs niyə ayrıldınız?

– Heç özüm də bilmirəm... Onun dostlarının ucbatından. Həmişə onlarla itib-batırdı. Mən də bezdim... Hələ də onun familiyasını daşıyıram.

– Bəs niyə evlənmişdiz?

– Sevirdim, onu isə bilmirəm, – qız yenə şampandan bir neçə qurtum içdi, pirojnadan dişləm götürdü, – yəqin xoşuna gəlmişdim, onda qəşəng idim.

Qız güldü, içində pirojna olan nimçəni qırağa itələdi və yerindən qalxdı.

– Hə, getdik, yoxsa gecikərəm avtobusa.

– Sən get, mən sənə çataram, – Ənvər dedi. O istəmirdi ki, qız onun cibinin ağzını sancaqla bağladığını görsün.

– Yaxşı. Onda mən də dəyim ora, daranım, – qız stol arxasından keçib, güzgü olan tərəfə yönəldi...

Ağamehdi Bayramovu axtarmaq uzun çəkdiyinə görə, o biri gün Salaxaniya getməzdən əvvəl, Ənvər Bakıya qarpız satmağa gəlmiş yerlisi Nurunu tapıb, ondan borc pul almaq üçün Kolxoz bazarına yollandı.

Qarpız mövsümünün qızgın vaxtı idi. Bazarda qarpız əlindən tərpənmək olmurdu. Köşk çatışmırdı, ona görə də qarpızları yığın-yığın asfaltın üstünə töküüb, tərəzi çıxarır və piştaxtasız-zadsız satırdılar.

– O-ho-ho-ho! – bazarın müxtəlif tərəflərindən alverçilər qışqırırdılar. – Sabirabad qarpızı! Baldan şirin! Qan kimi qırmızı!

Yerlisi də qışqırırdı. O, əlində bir dənə iri zolaq-zolaq qarpız tutub, müştəri çağırırdı.

Sonra kəməmindən bir bıçaq çıxartdı və bıçağı dörd dəfə qarpıza soxub, qarpızdan iri, ağımtıl-qırmızı bir piramida çıxarıb, bıçaq qarışıq başı üstə qaldırdı.

– Bax bir, bax bir!... – o qışqırdı. – Beləsi tapılmaz. Tez alın ha, yoxsa özüm yeyərəm. Havayı verirəm: kilosu iyirmi qəpikdən.

Adamlar həm ondan, həm də başqa alverçilərdən alırdılar; qarpızların arasına girərək, əyilib seçir, sonra qarpızları qulaqlarına tutaraq əlləriylə bərk-bərk sıxırdılar. “Şəhərdə ticarət xod gedir, – Ənvər düşündü, – camaat yaxşı yaşayır”.

Əlində iri göy zənbil olan bir qadın yerlinin qarpızlarına baxıb, sonra qarşı tərəfdəki qalağa yaxınlaşdı.

– Hara gedirsən? – yerli qışqırdı. – Mənim qarpızımdan yaxşısı yoxdu!

O yenə nəsə demək istəyirdi, amma qadın əyildi (qadın arxası ona tərəf dayanmışdı) və qarpız seçməyə başladı. Qısa donu dartıldı, ayaqlarına göy rezinlə sıxılmış alt paltarınadək çılpaq baldırları göründü.

Demək istədiyi sözlər Ənvərin yazıq yerlisinin boğazında ilişib qaldı. O, gülməli bir vəziyyətdə durmuşdu, bir əlində başı üstə qaldırdığı qarpız dilimi vardı, o biri əlində güc-bəla on kiloluq iri, kal bir qarpız tutmuşdu, ağzı ayıra qalmış, gözləri bərəlməmişdi.

Ənvər də bu qadını onun bədəninin göz qabağında olan həyasız açıq detallarıyla görürdü. Məlum deyildi ki, niyə qadın bədənini hər ötüb-keçənin baxışlarına hədəf edən belə açıq-saçıq don geyinmişdi.

Qadın hərənlənib-fırlanıb, heç nə almadan çıxıb getdi. Bu vaxt Ənvərin yerlisi bağırdı və bu bağırta bazarın qalan hay-küyünü batırdı.

– Bədbəxt oldum! – o qışqırdı. – Mən bədbəxtin oğlu. Uşaqlarım çörəksiz qaldı, zəhmətim hədəf getdi. Bu əclafları görüm lənətə gəlsinlər. Qoy mənim pulum onlara haram olsun.

O, uzun-uzadı qışqırdı. Onu, dərindən şərək çıxmış adamlar dövrəyə almışdılar. O ağlaya-ağlaya, özünə və dünyanın bütün oğrularına lənət yağdıra-yağdıra onlara izah edirdi ki, o qadın qəsdən onun diqqətini yayındırmış və o, göy zənbilli, yoğun baldırlı qadına baxınca, gündüz qazancının hamısını oğurlamışdılar.

– Əşi nə özünü yırtıb-dağıdırsan, – onu sakitləşdirirdilər, – yenə qazanarsan. Gör bir nə qədər qarpızın var. Dünən də bütün günü satmışan.

Amma yerlisi qışqırmaqda davam edirdi. Ənvər anladı ki, belə bir hadisədən sonra ondan borc almaq qeyri-mümkün bir işdi və bazarı tərk etdi.

Camaat arasından çıxandan sonra əliylə cibini yoxlayıb, dünən restorandan sonra qalan üç manatlığın yerində olduğunu görüb sakitləşdi.

Salaxanıyadək çox getdi, üç dəfə maşın dəyişdi, Bayramovun mənzilini axtarıncan isə bundan da çox vaxt itirdi və aydındı ki, mənzili tapa bilmədi...

Axşam Həmidin yanına bir şəhərli dostu qonaq gəlmişdi. Mədəniiyyət evində inzibatçı işləyirdi. O həvəslə Ənvərlə tanış oldu. İstiqanlı adam idi, ya da ki, Həmid Ənvər barədə ona nəsə danışmışdı.

– Telman deyir ki, – Həmid dilləndi, – əgər o voleybolçu qız ərdə olduğunu boynuna alıbsa, demək sənə qarşı münasibəti yaxşıdır, adətən onlar bunu gizlədirlər.

– Faktıdır, – Telman təsdiq etdi. – İstəməyəndə, tapança altında da bunu boyunlarına almazlar. Deməli, qızın çox xoşuna gəlmişən.

Bazardakı oğurluğa, Bayramovu tapmaqçün apardığı uğursuz axtarırlara görə Ənvər pərt idi, amma Həmidin və dostunun Tomanın ona olan hisslərini belə yüksək qiymətləndirmələri Ənvərə ləzzət verdi və o, dərindən deməyi bir az yubadı.

– Bizim kənddəkilər hamısı belədilər, – Həmid gülümsədi, – mən də gələn kimi şəhərin çəmini tapdım.

– Bazara getmişdim, – Ənvər dedi. – Çolaq Əvəzin oğlu Nurunu soyublar.

– Kim?

– Necə yəni kim? Şəhərin fırıldaqçıları. Gözü bir qadında qalmışdı, bu vaxt da ki, pulunu əkişdirdilər.

– Deyirəm də, bizimkilərin hamısı belədi – qadın hərisidirlər, – Həmid güldü, – başlarına nə gəlir, qadınların ucbatından gəlir. Daha haralarda olmusan?

– Bütün Salaxanıyı ayaqdan saldım. Onu tanıdım deyən yoxdu.

– Əşi gəl əl çək bu işdən. İnan mənə. Mənə inanmırsansa, Telman deyənə bax. O sənə yəqinini deyər.

– Bəsdi bundan danışdığımız, – Ənvər xahiş elədi, – sabah oğlunun arvadı mənə ünvan verər, onda baxarıq... Yaxşısı budu, mənə bir az borc pul ver.

– Nə qədər istəyirsən?

– On manat.

– Azdı. Qız onu Pırşağıya dəvət edib bu gün, – Həmid Telmana izah elədi, – axşam işdən sonra...

– Bir bax a! – Telman heyrləndi. – Bağamı dəvət edib?

– Yox, – Ənvər qətiyyətsizliklə etiraz etdi, – heç özüm də bil-mirəm. Orda nəse çəkilişləri var...

– Əşi dəxli yoxdu. Əhsən qıza. Adamların bəxti gətirir də, – Telman Ənvərə göz vurdu.

– Gəlin Pırşağıya uğurlu gəzintinin sağlığına içək, – deyib, Həmid çamadanından bir şüşə şərab çıxartdı.

Pırşağıya avtobusla da, elektrik qatarıyla da getmək olardı. Onlar elektrik qatarını seçdilər. Toma cədvəli bilirdi, ona görə də, görüşən kimi, bir neçə dəqiqədən sonra tərpənəcək qatara gecikməmək üçün yerlərindən götürüldülər.

Bir stəkan çaxır vurmuş Ənvərə qaçmaq ləzzət verirdi. Ərdə olmuş, amma voleybol oynamaqdan qalmayan qadınla yanaşı, camaatın gözü qabağında balaca uşaq kimi baş götürüb qaçmaq ona həm bir az gülməli, həm də qərribə gəlirdi. Amma bir şeyi bilirdi ki, kəndlərinin hər hansı bir sakini indi onu qızla görsəydi həsəd aparardı. Düzdü, heyrlənərdi, amma paxılıqdan ölərdi.

Qaçıb vaqona girəndən sonra yanaşı oturmağa yer də tapdılar, hətta qızın zənbilini də oturmağa qoydular.

– İki şüşə çaxır götürmüşəm, – qız dedi, – orda hər şey olacaq, bunları hər ehtimalla qarşı götürdüm...

– Bilsəydim, özüm alardım, – Ənvər karıxdı.

– Nə fərqi var.

Ənvəri sakitləşdirmək üçün qız əlini onun dizinə qoydu.

Qız onu yarisını qum basmış Abşeron pioner düşərgələrindən birinə gətirdi. Onlar darvazanı ötəndə artıq hava qaralmışdı. Bir az əvvəl ayaqqabılarını soyunmuş və əllərində tutaraq, topuqlarınacan quma bata-bata gedirdilər. Bir neçə ikimərtəbəli düşərgə tikilisini və üzüm sahələrini keçəndən sonra bir tərəfi alçaq köhnə divar olan iri qumlu meydançaya çıxdılar. Meydançanın böyründə tini divara baxan, günbəzvarı bacası və təzə ağardılmış uzun eyvanı olan uzunsov, birmərtəbəli bir ev vardı. Eyvanın talvarına vaxtın qaraldığı və buna görə də ağ divarın fonunda aydın görünən bir neçə taxta dirəkədən dayaq vurulmuşdu.

Evin yanında iki yüngül maşın, “Volqa” və “Moskviç”, iki avtobus dayanmışdı. Eyvanla maşınlar arasında ocaq yanır və bir neçə nəfər ocağın yanında vurnuxur, kabab bişirirdilər. Qalanları, bir iyirmiyədək adam eyvanda bir-birinə yaxın çəkilmiş dəmir çarpayılarda uzun stol arxasında oturmuşdular.

Tomanın tanış olan bir nəfər pilləkənlə qaçaraq enib onları qarşıladı, astadan, amma sevincə salamlaşdı, onları eyvana, stolun yanına gətirdi.

– Niyə gecikdin? – O, Tomaya deyirdi. – Gözləməkdən gözü-müzün kökü saraldı ki. Dedim, day gəlməzsən... Rejissor gəlib, burdadı, – o, pıçıltıyla əlavə etdi. – Qabağa, qabağa keçin, orda mənim yanımda yer var.

Toma oturandan sonra daha bir neçə nəfərlə salamlaşdı. Onlar hamısı qızın gəlişinə şad idilər. Tomadan başqa burda daha üç qız vardı.

– Tanış olun, – Toma onları qarşılayan oğlana dedi, – bu Ənvərdir.

– Rasım, – oğlan özünü təqdim elədi.

Astadan danışdılar, çünki stolun o biri başında alçaqboy, şişman, qəşəng çal saçları olan bir kişi sağlıq deyirdi.

– Məmnuniyyətlə qeyd edərdim ki, – o əsasən özündən azacıq aralı oturmuş iki cavan oğlana üz tutaraq deyirdi, – qrup ruh yüksəkliyi ilə işləyir. Mən çox filmlər çəkmişəm, hərəsinin taleyi bir cür, birininki yaxşı, o birininki pis olub, amma bir şey şübhəsizdi – filmlərdə bunu heç kim inkar edə bilməz, – mənim qruplarımda həmişə intizam və qayda-qanun olub. Bu indiki qrupa xasdı. Normal iş üçün zəruri olan bu iki komponentə daha birisi, ən vacibi əlavə olunub – qrup həvəslə və qüvvəsini əsirgəmədən işləyir. Bunda iki nəfərin: Tahir və Arifin xidməti çox böyükdü. Təklif edirəm, onların sağlığına içək. Sağ olun, Arif! Tahir!

Hamı qədəhlərini toqquşdurmağa başladı. Tomayla Ənvər üçün də artıq şərab süzmüşdülər və onlar da içdilər.

– Gecikənlər cərimə qədəhi vurmağıdır, – çalsaq rejissor dedi; Ənvərəsə əvvəlcə elə gəlmişdi ki, rejissor onların gəlişini heç sezməyib. – Toma, necədi işlər? – soruşdu.

– Sağ olun, – Toma minnətdarlıqla gülümsünüb cavab verdi. – Sizin işləriniz necədi?

– Mənim? Gördüyün kimi, – rejissor əliylə stol arxasında oturanların hamısını göstərdi.

– Sən onu hardan tanıyırsan? – Ənvər soruşdu.

– Epizodik rolda çəkilmişəm.

Ənvər epizodik rolda çəkilməyin nə olduğunu bilmirdi. Buna görə də susdu.

– Musiqini qoşun! – Kimsə qışqırdı.

Avtobusların birinin damında qurulmuş dinamikdən gur musiqi eşidildi. Bir neçə nəfər aşağı, quma atılıb rəqs eləməyə başladı.

– Toma, gedək? – Onları qarşılamiş Rasim adlı oğlan qızı çağırırdı.

– Sən rəqs eləmirsən? – Toma Ənvərdən soruşdu.

– Yox, – o dedi.

– Mən bir az rəqs eləyim, – qız da quma atlandı.

Stol arxasında qalan rejissor idi, sağlıqlarına içilən o iki cavan oğlan və bir də stolun o biri başında Ənvər. Onlar nə barədəsə astadan danışır, arabir qədəhlərini toqquşdururdular. Ənvər rəqs oynayanlara baxır və rejissor növbəti sağlıq deyəndə içirdi.

Onların ocaq işığındakı rəqsi gözəl idi. Bir oğlan qurşağadək çılpaq və saqqallı idi. Qalanlarının geyimi qaydasında idi, amma hamısı, qızlar da daxil olmaqla ayaqyalındılar. Bu ya şeyx, ya da sonralar meydana çıxan başqa bir rəqs idi. Ənvər musiqinin adını bilmirdi, amma onu artıq hardasa eşitmişdi. Yəqin belə musiqiylə cüt-cüt rəqs eləmək olmazdı, ona görə də hamısı birlikdə, bir dəstədə idilər və utanıb eləmirdilər. Adamlardan utanmamaq şəhərin bir xüsusiyyəti idi və Ənvər bunu bura gələn kimi hiss eləmişdi. Burda ərli qadınlar küçəylə qaçır, harasa şəhər ətrafına gedir və orda hamının gözü qabağında həyasız, utanmaz hərəkətlər edir, oyunlar çıxarırlar. Gözəl hərəkətlərdi, amma bunlarda bir həyasızlıq vardı. Özü də bu heç kimi: nə rəqs edənləri, nə də onlara kənardan baxanları utandırmırdı. Əlbəttə, babası haqlıydı: bu həyasızlığı, sərbəst davranışı, çevikliyi, hiyləgərliyi ana südüylə birgə əmməkçün gərək şəhərdə doğulasan. Onunkimilərinə buralıq bir işi yoxdu. O, hər hansı bir qızın xoşuna gələ bilərdi, necə ki, Tomanın xoşuna gəlmişdi. Amma o, onlarçün yad olaraq qalacaq, ona lağ edəcəklər və kəndçi olduğunu həmişə üzünə vuracaqlar. Şəhərdə yaşamaq, işə düzəlmək, kimləsə dostluq eləmək olar, amma şəhər, iş, o dostlar sənə doğmalaşmayacaq; özgə paltarı da belədi, ömrü boyu geyin-

mək olar, amma sənə bağışlanmayınca səninki olmur. Amma hər şeyi hədiyyə eləmək mümkün deyil axı: şəhərli başını, şəhərli fikirlərini, şəhərli utanmazlığını sənə heç kim hədiyyə eləməz. Bütün bunlar sənə olsun deyə, burda doğulmaq lazımdı. Yazıq atası, ömrünün son saatınadək bunu başa düşmədi, hey bura can atırdı, anlamırdı ki, şəhərə köçsə də, şəhər məktəbində kənd müəllimi olaraq qalacaq... Niyə o bunları anlaya bilmirdi, məgər bunu görmək çətinmi idi. Budur, Ənvər cavan olmasına baxmayaraq, hər şeyi o saat anladı və dünya dağılsa da burda qalmayacaq. Onu heç nə şirnikləndirə bilməz. Əşi onu şirnikləndirəcək nə vardı ki? Burda baş verən şeylərimi? Rəqslər, qızları? Kinomu? Teatrımı? Təhsilimi? Yaxşı işmi? Bunlar onu şirnikləndirə bilməz. Onluq burda bir iş yoxdu. O əclafdan pulu qoparıb geriye qayıtmaq lazımdı. İndi qonaylıqda olmasında, dünən qızla restorana getməsində qorxulu bir şey yoxdu. Çünki o, bir də heç vaxt belə eləyə bilməyəcək, bu həyatında birinci və axırıncı dəfədi, o da nəsə görməliyi, adamların necə yaşadığını bilməliyi, ya yox. Odur, babasının görmədiyi şey qalmayıb, haralarda olmuyub, di gəl kənddə yaşayır, elə bil heç yanı gəzib eləməyib. Yazıq yalnız xatirələrlə təsəlli tapır... Yaxşı adamdı babası, xeyirxah, müdrikdi. Atası da xeyirxah idi, amma onda müdriklik çatışmırdı. Hey şəhərə can atırdı. Niyə axı? O sirsifətlə, o xasiyyətlə şəhərdə neyləyə bilərdi? Di gəl, atası o vaxt bura köçsəydi, uşaqları şəhərli olacaqdılar. Kinoya çəkilər, qısa don geyinərdilər... Maraqlıdı, o, Ənvər öz bacılarına icazə verərdimi ki, dizlərindən yuxarı don geyinib, indi bunlar oynayan kimi rəqs oynasınlar? Yəqin ki, icazə verərdi: axı onda o özü başqa cür, şəhərli oğlan olacaqdı, şəhərli oğlanlarda isə utanan sifət yoxdu... Gör bir nə oyunlardan çıxırlar... Qız ona əvvəlcə sadə görünmüşdü. Nəinki sadə, lap ciddi görünmüşdü. Özünü elə aparırdı ki, guya Ənvər onun xoşuna gəlib. Deməli, hamıyla beləymiş. Şəhərdə belə şeylərə icazə var. Qızla rəqs edən oğlan da fikirləşir ki, onun xoşuna gəlir. Amma yox, o bu cür düşünür. O hər şeyi bilir, qızın iç üzünü tanıyır. Əşi onun nəyinə lazımdı qızın xoşuna gəlmək. Ona başqa şey lazımdı və istədiyini alacaq da...

Musiqi ara vermirdi və çalsaq rejissorun zəhləsini tökməsəydi, bəlkə də heç vaxt ara verməyəcəkdi.

– Bədir! – o çığırdı. – Beynim-başım getdi. Keçin stolun dalına.

Musiqini bir az gec kəsdilər və hamı tədriclə eyvana qalxdı. Toma Ənvərdən iki-üç adam aralı düşdü.

– Hələlik burda oturum, oldumu? – Qız ona dedi. – Yoxsa orda yer yoxdu.

– Yaxşı, – Ənvər tutqun tərzdə dedi.

Qız ona diqqətlə baxdı, amma heç nə demədi.

– Təklif edirəm ki, stolumuzun bəzəyi olan burdakı qadınların sağlığına içək, – saqqallı oğlan dedi.

Sağlıq hamılıqca qəbul olundu, qədəhlər toqquşdu. Ənvər də içdi.

– Gəl bura! – Toma onu çağırırdı. – Burda maraqlı söhbət gedir.

– Durmaq istəmirəm, – Ənvər dedi.

– Gəl, gəl, naz eləmə, – qız dedi və yenə üzünü qonşusuna tutub danışmağa başladı.

Yerindən durmazdan əvvəl Ənvər bir neçə dəfə qıza nəzər saldı, amma qızın başı söhbətə qarışdığından bunu sezmədi. Bu, Ənvərin xətrinə dəydi.

– Toma! – O, qızı çağırırdı. Qız onun səsinə eşitmədi. Bu lap ağ oldu. Qız onu özü bura gətirib, amma indi ona laqeydlilik göstərir, onun varlığını sanki yaddan çıxarıb...

Ənvər yanında oturmuş balacaboy, dazbaş oğlanla bir qədər də şərab vurub, Tomayla necə tanış olmasını ona danışmağa başladı.

– Toma məni topla vurdu, – o dedi, – orda hündür, lap hündür bir tor vardı, torun arxasında dayanmışdı.

Hekayətini qəfil başladığı kimi qəfil də kəsdi, stol arxasından durub, toqquşmasın deyər, yavaş addımlarla Tomaya yaxınlaşdı.

Qızla iki nəfər oğlan kinodan, dəniz kənarındakı çəkilişdən bir-birilərinə aman vermədən, Ənvəri sezmədən danışdılar. Onların dedikləri yer, adam adları Ənvərçün naməlum idi. Ənvər onların çadır qurub sahilində yaşadıkları o dənizin yerini, epizodda çəkilməyin nə olduğunu bilmirdi, ümumiyyətlə, onların danışmaları şeyləri anlama bilmirdi. Eşitdikləri onun üçün yeni və yad idi, lap elə bu adamlar, onların musiqisi və rəqsləri kimi.

Amma Ənvər inadla Tomaya baxmaqda idi. Onu bura gətirib, lazımsız bir şey kimi atan bu qadının əlaflığı, hiyləgərliyi onda elə bir acıq, stol arxasında oturanların hamısına qarşı elə bir nifrət oyatdı ki, evdə onun pulla qayıdacağını gözləyən iki bacısı, anası, babası olmasaydı, bu kefkömləri bircə-bircə boğazlayardı.

Doğmaları yadına düşdüyü üçün Ənvər bir az ayılan kimi oldu. İndi onu və ömrü boyu atasını aldatdıqlarına görə hamını yalnız ucadan söyməklə kifayətləndi.

– Fırıldaqlar! – deyər, o qışqırdı və kənara çəkildi.

O, eyvandan atlandı, dizləri bükülsə də yıxılmadı və tını buruldu. Evin arxasında qaranlıq idi.

– Ənvər! – o, arxadan Tomanın, sonra onu adla çağıran başqalarının qışqığını eşitdi.

– Ənvər! – onlar çağırırdılar. – Dayan! Dayan!

Amma Ənvər ayaq saxlamadan üzüm tənəkləri arasında suvaşqan qumdan ayağını qəzəblə darta-darta, çəpərlərin mətilinə ilişərək, onların daşlarına toqquşaraq qaçırdı. Boyunu qəfil zəifləşdiyindən başı çiynlərinə düşürdü, şüşə kimi donuqlaşmış gözləri önündə gah göy, gah pəncərə işığı, gah da qumlu torpaq oynayırdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra hardan, hara, niyə qaçdığını artıq dərk eləməirdi...

Ətrafı beş-altı mərtəbəli evlər olan bir bağın skamyasında ayıldı. Hələ də ya axşam, ya da gecə idi. Ənvər yerindən qalxıb, aşa-aşa getdi. Əvvəlcə bağı, sonra küçəni keçdi, bir-iki evin yanından ötdü, səkinin o biri tərəfinə addımlayıb, tını buruldu və tamam heysiz halda divar boyu sürüşdü.

Dördmərtəbəli bir evin küçə qapısı yanında dayandı. Qapını itələdi və küçə qapısının arxasındakı zil-qaranlığa baxmazdan əvvəl bir neçə dəfə yerində səndələdi. Ordan xışıltı, asta pıçıltı səsi gəlirdi.

– Toma, – Ənvər dilini güclə hərləmə-hərləmə dedi, – Toma... Mənəm...

Küçə qapısında susurdular. Sonra boğuc gülüş eşidildi.

– Toma... Səni görürəm... Mənəm – Ənvərəm.

– Burda Toma yoxdu, – qaranlıqdan kişi səsi dedi, – sən Tomanın yaxınlıqda yaşayırsan.

– Bəs sən kimsən, gizlənmisən orda? – Ənvər soruşdu.

– Bura bax, bir stəkan vurmusan, gəlib başımıza çıxmıyacaqsan ki, – həmin səssə dedi, – sürüş burdan get Tomanın yanına.

– Sən onu hardan tanıyırsan? – Ənvər soruşdu.

– Uşaq bağçasında bir qorşoka oturmuşduq.

Qaranlıqda qadın gülüşü eşidildi.

– Uşaq bağçasını göstərərəm sənə, – Ənvər dedi və irəli, qaranlığa yeridi.

– Baş qoşma ona, – o, azacıq xırıltılı qadın səsinə eşitdi. – Görürsən sərxoşdu, ağı başında deyil.

Ənvər qulağında kəskin bir küy duydu və qaranlıqdan işığa düşdü. Asta-asta ayağa durdu. Səndələyə-səndələyə yenə küçə qapısına girdi. İkinci zərbədən sonra daha dura bilmədi.

Səhər Ənvər telefon budkasına girib Bayramovun oğluna zəng eləyəndə sifəti öz formasını itirmiş vəziyyətdə idi: sağ gözünü iri, şişkin, göy bir qançır tamam örtmüş, alt dodağı parçalanmışdı.

Ənvər ikiqəpikliyi atıb nömrəni yığdı. Hərəkətləri kəskin, səsi xırıltılı idi.

– Ünvanı öyrəndinizmi? – Qadın səsi ona cavab verəndə soruşdu.

– Yaxşı ki, zəng elədiz. Getməyə hazırlaşdım, – qadın sevincək dedi. – Hə, ünvanı öyrəndim. Onun üstəlik telefonu da var. Qələminiz varsa, yazın.

– Yadda saxlayaram.

Qadın ünvanı dedi.

– Onunla danışmışam. Söz verdi ki, səhər evdə olacaq.

– Qulaq asın, – o, dəstəyi asmaq istəyəndə, qadın qəfil əlavə etdi, – mənim də pulum var. Düzdü, o qədər də çox deyil... Bəlkə onları götürəsiniz? Amma bu çox da böyük məbləğ deyil.

– Mənim sədəqəyə ehtiyacım yoxdu, – Ənvər dedi, – mənə atamın pulları lazımdı və mən onları alacam.

O, dəstəyi asıb, həmin ünvana yollandı.

Bayramov təzə bir binada yaşayırdı. Əslində, Salaxanıda bütün binalar təzə idi.

Ənvər üçüncü mərtəbəyə qalxıb. Bayramovun qapısını tapdı və bir neçə dəfə dalbadal zəngi basdı. Sonra yenə əlini düyməyə qoydu və uzun müddət çəkmədi. Eyni zamanda qapını bir neçə dəfə təpiklədi...

Ağamehdi Bayramov evdə idi. Stolun üstünə yun adyal sərib çesunça kostyumunun pencəyini ütüləyirdi. Onun əlli dörd yaşı vardı və belə baxanda öz yaşından cavan görünürdü. Amma Bayramov özü ayrı fikirdə idi. Atası Zeynal səksən yaşına kimi canıslu kişiydi və əgər bədbəxt hadisə olmasaydı, yəni o bir qazan plovu yeyəndən sonra bağırıqları dolaşmasaydı, bir iyirmi-otuz il də yaşayardı...

Bayramov pencəyinin yaxalığına su çiləyib düşündü ki, deyərsən uğursuzluqlar zolağına düşüb. Bunu hələ dünən anlamışdı...

Dünən Azərbaycan dilindən rus dilinə "Orta məktəbin 8-10-cu siniflərində fizika tədrisinin metodikasının bəzi sualları" adlı dissertasiyanın avtoreferatını tərcümə edib qurtarandan sonra artıq on ildən bəri hər gün adət elədiyi kimi nahar yeməyinə "İnturist"-ə getdi.

Taksi pulunu verib, məmnuniyyətlə iri mərmər pilləkənlə qalxdı və restoranın vestibülünə girdi. Paltarasının yanında bir neçə nəfər dayanmışdı. Qapıçı onları restorana buraxmaqdan qəti boyun qaçırmırdı, çünki orda boş yer yox idi. Bayramovu görəndə nəzakətlə, amma hardasa dostcasına onunla salamlaşdı.

Restoran üçüncü mərtəbədə yerləşirdi. Bayramov liftə tərəf yönəldi. Qəzet köşkünün yanında onu çoxtirajlı qəzetin işçisi Qədirova gözləyirdi. Qadın yanındakı üz-gözlərindən dələduzluq yağan iki nəfər oğlana barmaqla onu göstərdi. Bayramov özünü elə apardı ki, guya Qədirovanı görmür. Amma o, liftə girəndə, oğlanlardan biri onu harayladı.

– Cavan oğlan, – gənc dedi və Bayramovu barmaqla çağırdı.

– Mənimləsiz? – Bayramov soruşdu.

– Bəli, sənirləyik. Bura gəl.

Bayramov anlaşılmazlıqla çiynilərini çəkdi, amma liftə girmədi. O, Qədirova ilə sevincək salamlaşdı və oğlanlara baxmamağa çalışaraq, qadına yaxın gəldi.

– Nelli, sizi tanımadım, – o, xoşluqla gülümsünərək dedi. – Varlı olacaqsınız. Görkəminiz əladır. Şərtimiz yadımdadır. Elə bu gün təcili bir işi qurtarmışam...

Onu barmaqla çağıran yox, o biri oğlan bir addım irəli atıb Bayramovun qasığına diziylə bir zərbə endirdi. Bayramov ufuldadı, portfeli əlindən düşdü. Kəskin ağrıya üstün gəlib, qəddini düzəltdi və kənara atıldı.

– Mənə elə gəlirdi ki, siz ziyalı adamsız, Nelli, – o kənardan məzəmmətlə dedi.

– Pulu nə vaxt qaytarırsan? – birinci oğlan soruşdu.

– Bu gün... Nelli, sizdən bunu gözləməirdim.

– Yarım il başımı tovlamaq lazım deyildi, – Qədirova sərtliklə dedi.

– Bu gün pulu qaytarmasan, özündən küs, – onu vuran ikinci oğlan söhbətə qarışdı.

– Dedim axı, bu gün verəcəyəm, – Bayramov incidi. Oğlanlara cavab verərkən, çalışırdı ki, yalnız Qədirovaya baxsın. – Elə təzəcə təcili bir iş qurtarmışam. Bir saatdan sonra pulunuzu verəcəyəm, Nelli. Redaksiyaya gətirərəm.

– Gözləyəcəyəm. Getdik, uşaqlar.

– Görüşənədək, – Bayramov onların arxasınca dedi və lifti gözləmədən pilləkənlə qalxmağa başladı.

Qalxa-qalxa pilləkənin ətrafında bir neçə dəfə dövrə vurduğu sütuna yapışdırılmış güzgülərə baxırdı.

Sir-sifəti xoşuna gəlmədi. Burnunun və yanaqlarının qan damarları üzə çıxaraq qızarmış, onu alkoqoliklərə oxşadırdı, amma məsələ bunda deyil. (Bəyəm anadan al yanaqlı doğulan adamlar olmurmu? Niyə onu belə adam hesab eləməsinlər? Həm də ki, nə ədaləri, nə sarı portfeli, nə təzə, səylə ütülənmiş, təmiz paltarları onu alkoqolikə oxşadırdı). Bayramovun xoşuna gəlməyən sifətindəki şişkinlik, daha doğrusu nəşə bir doluluq idi və elə təəssürat oyanırdı ki, sanki daxilində güclü bir təzyiq oyanmışdı və gec-tez bu təzyiq özünü göstərəcəkdə.

Bayramov restorana girəndə, inzibatçı öz otağından onu səslədi.

– Ağamehdi müəllim, – o dedi, – zəhmət olmasa, bir dəqiqəliyə yanıma gəl.

– İndi, – Bayramov başıyla onun salamını aldı, – indi gəlirəm.

O, restorana girib, zalda yeganə boş olan öz stoluna tərəf yönəldi. Bu on ildə ilk dəfə olaraq o stolun arxasında tək nahar eləməliydə.

– Mişaya de ki, mən gəlmişəm, – Bayramov zalda vurnuxan ofisiant qadınların birindən xahiş elədi.

Mişa o saat peyda oldu.

– Zeynalzadə yoxdu? – Bayramov soruşdu.

– O, səhərdən ordadı, – Mişa məzəmmətlə dedi.

– Mən də indi ora gedəcəyəm, bu gün təcili bir işi təhvil verməliydim, – Bayramov izah edib, portfelinə göstərdi.

– Çələngi görmüsüz? – Mişa soruşdu.

– Yox, hardadı ki?

– Xaliddədi.

– İndi yanına gedəcəm. – “Deməli bunun üçün çağırırmış məni”,

– Bayramovun ağlına gəldi. – Yaxşısını?

– Ən yaxşısını seçmişik.

– Əhsən. Bəs kim aparacaq?

– Mən və Alik. Xalid də gedəcək.

– Hə, tez məni yedirt, mən də gedim ora.

– Bulyon piroznasız olacaq.

– Eyibi yox. Gətir.

Mişa bulyon gətirməyə qaçdı, Bayramov isə inzibatçının yanına getdi. İnzibatçı onu görüb yerindən qalxdı, divara söykədilmiş iri dəfn çələngini göstərib soruşdu:

– Hə, necədi?

Çələngin qara lentində yazılmışdı: “İnturist” restoranının qocaman müştərisi, unudulmaz A.N.Frolova, restoran kollektivi adından”.

– Yaxşısı, – Bayramov cavab verdi.

– Deyirlər, evi bomboşdur, notlardan və preferens oyunu üçün yazılı bir neçə yüz metr pulkadan başqa heç nə yoxdu... Komissiya əmlakı qeydə almaq istəyib, bir şey tapmayıb.

– O nə komissiyadı elə?

– Dəfi komissiyası. Konservatoriyadan. Sən hələ orda olmamısan, nədi?

– Gedirəm indi. Əlimdəki təcili işi qurtarırdım.

– Yaxşı deyil, Ağamehdi. Kişinin qohumları yoxdu. Heç olmasa, siz, dostları köməyinizi əsirgəməyin. Kişini necə lazımdı elə də basdırmaq lazımdı axı.

– Hökmən, – Bayramov razılaşdı. – Zeynal ordadı. Məncə konservatoriya dəfn üçün pul ayırır.

– Dəfnə pul ayırır? Bəs ehsan? O, rusdu axı, ehsansız basdırmaq olmaz.

– Elədi, – Bayramov ah çəkdi. – Kimsəsizlik pisdi... Deyirsən ki, dostları, dostları. Guya ki, biz doğrudan da dost idik, sadəcə tanışdıq, vəssalam.

– On il bir stol arxasında oturmusunuz, – inzibatçı Xalid məzəmmətlə dedi.

– Elədi, – Bayramov razılaşdı. – Bu olub... Yazıq. Yaxşı adam idi. Konservatoriyanı bir qurtarmışdıq.

O, musiqi təhsili aldığını və hətta bir neçə il simfonik orkestrdə çalışdığını xatırlamağı xoşlayırdı. Görkəmli Bakı musiqiçilərindən çoxları bu günə kimi onu özlərinə dost sayırdılar.

– Sən konservatoriyanı qurtarmısan? – Xalid artıq neçənci dəfəydi ki, heyrtlənirdi.

– Əlbəttə. Rostropoviç və Xrennikovla bir yerdə oxumuşam. Onlar hamısı mənim dostlarımdı. – Bayramov dedi və getdi nahar eləməyə.

Tələsmək lazım idi. Əvvəla ona görə ki, kitabxanada sifarişçi avtoreferatı gözləyirdi, buna qədər isə arvadının iş yerinə baş çəkməliydi; ikincisi cənazəni çıxarmazdan bir-iki saat əvvəl Frolovun evinə çatdırılmalıydı özünü. Dostuydumu, ya tanışydımı fərqi yoxdu, on il bir stol arxasında oturmuşdular və bu məlum fakt idi.

Ümumi kitabxanaya Bayramov tək gəlmədi. Arxasınca arvadı gəlirdi – bu otuz səkkiz yaşında olan və azı iyirmi yaş cavan görünməyə çalışan bir qadın idi.

– Verə bilmərəm, inan mənə, verə bilmərəm, – Bayramov gedə-gedə portfelini açaraq arvadına deyirdi. – Cəmi yüz əlli manat pul alacağam və onun da yüz manatını qaytarmalıyam. Namus borcumdu.

Arvadı Bayramovun ələyindən dartdı və o, ayaq saxlamalı oldu.

– Sən ki səhər söz vermişdin, – qadın özündən çıxmağa hazır bir vəziyyətdə idi.

Bayramov onların danışığını kənardan müşahidə edən sifarişçiyə çəpəki bir nəzər salıb, pıçılıyla dedi:

– Yaxşı deyil. Kişi baxır. Sonra danışırıq.

Arvadı onun ələyini buraxdı. Bayramov arıq sifətindən tərki dün-yalıq yağan cavan bir oğlan olan sifarişçisinə yaxınlaşıb, gecikdiyi üçün üzr istədi və portfelindən içində dissertasiya və üç nüsxədə rus dilinə tərcümə olan qovluğu çıxardı.

– Budur, – o dedi, – buyurun, hazırdı, üç nüsxədə çap olunub. Bundan yaxşı sizin üçün tərcümə etməzdilər... Bəzi terminləri necə tərcümə etməyi bilmirdim, buna görə də boş yerlər qoymuşam. Siz özünü bir mütəxəssis kimi onları asanlıqla tərcümə edərsiz...

Sifarişçi avtoreferatı təcili mətbəəyə verməliydi; müdafiəyə az qalmışdı, buna görə də Bayramovun son sözləri onu təşvişə saldı.

Bayramov ona izah elədi ki, boş şeylərdən təşvişə düşmək lazım deyil və sabah səhər görüşüb, birlikdə çatışmayan sözləri tərcümə edərlər...

Bayramovun aldığı yüz əlli manatdan yüzünü yubanmadan Nelli Qədirovaya vermək lazım idi, yoxsa cəncəl çıxacaqdı. Amma arvadı bunu başa düşmək istəmirdi. Bu məbləğ nəyə görə ona lazım idi.

– Bu borcu mənim maaşımdan vermək olar, – arvadı Bayramovu dilə tuturdu. – İki gün qalıb maaşa.

Bayramov isə dediyindən dönmürdü. O, Qədirovanın tanışları ilə bir daha üz-üzə gəlmək istəmirdi. Arvadına otuz manat verdi, yüz manatı Qədirova üçün ayırdı, iyirmi manatı isə guya makinaçı qadına vermək bəhanəsiylə özündə saxladı.

Bu gün qızlarını bağçadan götürə bilməyəcəyini arvadına xəbər verən və çox içməyəcəyinə söz verən Bayramov dəfnə tələsdi.

Rəhmətlik Frolov ünsiyyətli adam deyildi. Son bir neçə ili təqaüddə idi. Buna görə də onun dəfninə qırx nəfər adam ancaq gəlmişdi. Onlar həyətdə, ikinci mərtəbəyə aparən pilləkəndə və qonşunun mənzilində dayanmışdılar.

Frolovu həmin qayğıkeş qonşunun verdiyi stolun üstündə uzatmışdılar. Bayramov ölüdən qorxan idi, buna görə də həyətdə qaldı.

Adamların arasında restoran inzibatçısı Xalid də vardı. Konservatoriyadan gələn dörd çələngin yanına restoran kollektivi adından olan çələngi qoydu. Nəfəsli orkestrin alətləri də burda qoyulmuşdu.

– Hər şey qaydasındadı, – Xalid Bayramova xəbər verdi, – Konservatoriya bütün xərci öz üzərinə götürüb. Onun üçün mərmər başdaşı qoymaq fikirləri var.

– Bu yaxşı oldu, – Bayramov razılıqla qarşıladı.

O, qollarına qara parça bağlamış üç kişiylə yaxınlaşdı. Bu, konservatoriyadan olan komissiya idi. Bayramov onlarla salamlaşdı və cənazəni nə vaxt çıxaracaqlarını soruşdu.

– Düz saat beşdə, – komissiya üzvlərindən biri dedi.

– Eşitmişəm ki, konservatoriya dəfnə bir xeyli pul buraxır?

– Bəli.

– O buna layiqdi... – Bayramov dedi. – Əla müşayiətçi idi.

Komissiya üzvləri onunla dinməzcə razılaşıdılar.

Nədənsə Zeynalzadə görünmürdü. Yəqin o, hardasa otaqların birindəydi. Bayramova bir oğlan uşağı yaxınlaşıb dedi ki, onu çağırırlar. Bayramov uşağın ardınca qonşunun mənzilinə getdi. Onların keçdikləri birinci otaqda telefon vardı.

– Bircə dəqiqə, – Bayramov dedi və telefona yaxınlaşdı. Oğlan dayanmayıb getdi.

Qədirovanı telefona çağıranaqədər, oğlanın girdiyi otaqdan Zeynalzadə iki dəfə başını çıxarıb boylandı.

– Səni gözləyirik, – o acıqla dedi.

– Gəlirəm, bircə dəqiqə, – Bayramov üzr istədi. – Təcili işdi.

Zeynalzadə burnunun altında nəşə donquldandı, görünür, söyüş söydü.

– Alo, – Bayramov dəstəyi əliylə örtüb astadan dedi. – Mənəm, Ağamehdidi... Yox, yox, hər şey qaydasındadır. Heç utanmırsız, Nelli, mən heç elə adama oxşayırammı? Bir az yubanıram, iki saatdan sonra yanınızdayam. Mən səhər gətirmək istəyirdim sizə. Hətta arvadıma da demişdim: bu pulları Nelliçkaya verməliyəm... İndi gələmmərəm, dəfndəyəm. Axşam hökmən gətirərəm... Keçən dəfə təsadüfən elə alındı, necə deyirlər, gözlənilməz iş çıxdı ortaya, bu günsə arxayın olun – axşam pul sizdə olacaq.

İkinci otaqda Bayramovu Zeynalzadə və bu mənzilin yiyəsi olan qonşu gözləyirdilər. Zeynalzadə Bayramovla quru-quru salamlaşdı və üzünü ondan döndərdi. Frolovun ölümündən sonra onun bura birinci dəfə gəldiyinə görə acıqlıydı. Özü, yəqin, bütün bu üç günü burdaymış. Referat-zad tərcümə eləmişdi ki, ona nə vardı...

– Bərk məşğul idim, başım işdən təzəcə ayrılıb, – Bayramov otağa girəndə qıvrıq bir səslə dedi, – gərək bağışlayasız məni... Konservatoriyaya söz ola bilməz, bütün xərci öz üzərinə götürüb...

Zeynalzadə qəsdən baxışlarını Bayramovdan yayındırırdı.

– Mən həmişə bilirdim ki, – Bayramov konservatoriyanı tərifləməkdə davam etmək istəyəndə onun sözünü kəsdilər.

– Ağamehdi müəllim, – Frolovun qonşusu dedi, – o, rusdu, onların adətində görə dəfndən sonra əhsan verilir.

– Məncə hər şey qaydasında olacaq, – Bayramov bayaqkı qıvrıqlıqla dedi. – Şəxə yaxşı adam adı və onun dəfndə hər şey necə lazımdı elə də olacaq. İndicə konservatoriyadan olan komissiyanın üzvləri ilə danışırıdım...

– Konservatoriya hər nəyə istəsən pul buraxa bilər, yalnız əhsandan başqa, – Zeynalzadə Bayramovdan baxışlarını gizlədərək söhbətə qarışdı, – belə bir xərc maddəsi yoxdu.

Bayramov bir də təkrar etdi ki, hər şey qaydasında olacaq. Amma bunun bir köməyi olmadı.

– Ağamehdi müəllim, – Frolovun qonşusu mehribanlıq və xeyirxahlıqla danışdı, – dünən Zeynal müəllimlə birlikdə qərara aldığ ki, vəziyyətdən yeganə çıxış yolu budu ki, gərək pul qoyub, əhsanı özümüz verək... Buna necə baxırsız? Qoşulsuz bizə?

Zeynalzadə susurdu. Bayramov cib dəsmalını çıxarıb, söylə əlinin tərəfini sildi.

– Bu nə sözdü? – o dedi. – Mən, aydın ki, razıyam... Necə manatdan yığırsız?

– Hərəyə yüz manat qoyuruq.

– Yüz manat?.. – Bayramovun nitqi kəsildi, o, məbləğin belə böyük olacağını gözləməirdi. – Buna nə söz ola bilər? – O, daha da incik səslə dedi. – Yüz deyirsiniz, yüz olsun. Buyurun, – o, əlini pencəyinin döş cibinə atdı və arvadının ağızını güc-bələ yumub, Qədirova üçün ayırdığı yüz manatı çıxartdı.

– Buyurun, – təkrar etdi, – elə yüz manatdı.

Qonşu pulu ondan aldı.

– Biz artıq bəzi şeylər almışıq, – o dedi.

– Hardaydın? – Zeynalzadə soruşdu. – İki gündü ki, səni gözləyirdik. – Yaxşı ki, özümle pul götürmüşəm, – Bayramov dedi. – Fikirləşdim ki, qoy özümle hər ehtimala qarşı pul götürüm. Dəfndə axı birdən lazım oldu.

Həyətdə orkestr səsləndi. Çələngləri çıxarmağa başladılar.

– Siz qabaqda gedin, – Bayramov ofisiyent Mişaya və Alikə dedi. Onlar bir söz demədən qabağa keçdilər. Onların arxasınca konservatoriyanın tələbələri çələngləri apardılar.

Orkestr matəm musiqisi çalmaqda idi. Bayramov Zeynalzadəyə demək istəyirdi ki, şəxsən hər ikisinin adından çələng sifariş vermək lazım idi, yazıq Frolovun onlardan yaxın adamı yox idi ki, amma kimsə onun dirsəyini tutdu və o heç nə deyə bilmədi. Qanrılıb oğlu Ramizin arvadını gördü. Qadın təşvişlə ona baxırdı. Bayramov artıq onda başa düşdü ki, onu yeni xoşagəlməz hadisələr gözləyir...

Qonşunun mənzilində pəncərələrdən pərdələr asılmış, mebelin üstünə örtüklər çəkilmişdi.

– Üz istəyirəm, – qonşu dedi, – mənimkilər bağdadılar, mən özüm də işdən sonra ora gedirəm. Buna görə də evdə belə səliqəsizlikdi. Bu, saat pəncərəni açaram.

– Əşi nə zəhmət, lazım deyil. Bircə dəqiqəliyə gəlmişəm. Məni aşağıda gözləyirlər. Dostumun oğludu, belədi məsələ. Qəflətən zəng elədi, məndə də ki, evdə pul yoxdu...

– Hə, hə, – qonşu əl-ayağa düşdü, – bircə dəqiqə.

O, qonşu otağa girdi və pulla qayıtdı.

– Yüz əlli manatdı, – o dedi, – bir az əvvəl desəydiniz, daha çox verə bilərdim.

– Əşi elə bunun üçün də sağ olun, – Bayramov təsirlənmiş halda dedi. Biləydiniz mənə necə köməkdi. Bu rəhmətlik dostumun oğludu... Ona pul verməkdən boyun qaçırmaq istəmədim... – O utanmış halda gülümsündü.

Onlar dəhlizə çıxdılar. Bayramov bir daha qonşusuna minnətdarlıq elədi, onun əlini sıxdı və öz mənzilinə endi. Qapının yanında onu Ənvər gözləyirdi.

– Budur, – Bayramov pulu ona uzadaraq dedi, – tapdığım elə budu. Yüz əlli manat...

Ənvər dinmirdi.

– Budu pul, – Bayramov astaca geriləyərək dedi, – atanın canına and içirəm ki, olanı budu.

Ənvər ona yaxınlaşırdı.

– Götür, xahiş edirəm, – Bayramov dedi.

Ənvər qolaylanıb, onun sifətinə zərbə endirdi.

– A-a-a! – Bayramov bağıraraq, pilləkənlə aşağı qaçmağa başladı.

O, pilləkənin bir aşırımını qacaraq düşdü və Ənvərin onsuz da ona çatacağını duyaraq (bəlkə də qorxudan heysizləşdi) birdən kökü kəsilmiş ağac kimi dizləri üstə çökdü və əlləriylə başını tutdu.

Bağırtı, qaçıq, Bayramovun burnundan şırıltıyla açılan və əlini bulayan qan Ənvəri yerinə mıxladı. O, ayaqları altında, döşəməyə sərələnmiş, qorxudan titrəyə-titrəyə döyülməyini gözləyən bədəne baxırdı və ona yaxınlaşa bilmirdi. Öz-özünə deyirdi ki, yerə sərələnmiş adam onun başına gələn bütün bəlaların səbəbkarıdı və bir

neçə pillə enib, Mərzədə arzuladığı kimi, ədalətin tələb etdiyi kimi, ondan hayıf almaq lazımdı, amma Ənvər yerindən tərpənməyə özünü məcbur edə bilmirdi...

Bayramov zəif bir hərəkətlə divara tərəf süründü. Başını əlləri arasında gizlədərək, küncə qısıldı ki, Ənvərin zərbələrindən başını yayındıra bilsin...

– Atanın çörəyi sənə haram olsun, – Ənvər öz-özünə dedi, – aşağı düşüb, ailənizi bu qədər incidən adamdan haqq-hesabı çürüdə bilmirsən. Neçə ildə niyə bunu arzulayırdın? Niyə şəhərə gəlirdin? Niyə bu qədər vaxtı onu axtarırdın?

Bayramov döyüləcəyini gözləyirdi. O buna layiq olduğunu bilirdi və əlləriylə başını tutaraq həmin itaətkar vəziyyətdə uzanmaqdaydı. Peysərindəki çoxdan qırılmamış saçları qıvrım-qıvrım idi, Ənvər bu saçların altında bu boyda bədəne tən gəlməyən nazik bir boyun gördü.

– Qalx, – Ənvər dedi, – sənə əl vurmayaçam...

O, bir neçə addım atıb, əyildi ki, Bayramovun başını tutan əllərini aralasin. Amma Bayramov başını unudub o saat Ənvərin ayaqlarını qucaqladı və bütün bədəniylə bu ayaqlara qısıldı. Döyülmüş bir adam kimi o bilirdi ki, əsas ayaqlardı, tək bu ayaqlar təpik atmasınlar, qalan şeylərə Allahın köməkliliylə dözər...

Müvazinətini itirməmək üçün Ənvər onunla yanaşı döşəməyə çökdü. Bayramov yazıq-yazıq hıçqırırdı.

– Qalx, – Ənvər dedi, – sənə əl vurmayaçam... Əşi sakit ol, kişi ağlamaz...

Amma Bayramov hıçqırmaqdaydı. Ənvər onun sifətinin qanını sildi. Qanı silərkən duydu ki, yanaqlarından yaş axır və birdən Bayramovun üstünə yığılıb, özü də ağladı...

Yarım saatdan sonra Ənvər "Azneft"-in qarşısındakı meydana idi. Həmid gur işıq altında meydanın ortasında durmuşdu. Əlində zolaqlı çubuq vardı. Sağdan və soldan gedən maşınlar onun hər bir hərəkətinə tabe olurdular. Həmid onlara istiqamət göstərə-göstərə burnunun altında nəse deyirdi, bu, dəqiq və həvəslə işləməkdə ona kömək edirdi: bircə kəlmə – sağa dönüş, o biri kəlmə – əl qalxır, daha bir kəlmə – ayaqlar yana qoyulur... Sonra fasilə oldu və bu fasilə vaxtı Həmid sim kimi tarım duraraq, dabanlarını qaldırmışdı.

O fikirləşirdi. Özü də nəşə məzəli bir şey barədə. Ənvər meydanın kənarından onun necə gülümsədiyini görürdü. Həmidin üzərinə düşən gur işıq onun inamlı, şübhə nə olduğunu bilməyən sifətini diqqətlə nəzərdən keçirməyə imkan verirdi.

Meydanda hər şey birinci gün axşam və ikinci gün səhər olduğu kimi idi: adamlar addımlayır, maşınlar gedirdilər, hamar vurulmuş bulvar kolluqları üstündən voleybol meydançasını dövrəyə alan metal tor görünürdü. Meydança boş idi.

Ənvər meydanı keçdi və Həmidin dayandığı dairəyə yaxınlaşdı. Həmid təəccüblə onun şişmiş sifətinə baxdı.

– Apar məni çörəkxanaya, – Ənvər dedi. – Müvəqqəti şəhərdə qalıram.

9-cu XREBTOVIDA

Bu cənub şəhərində əlli nəfər ancaq olar ki, onları bütün şəhər tanıyır, amma qeyri şəhərlərdə olduğu kimi hamıdan çox tanınan buranın Mişoppa adlı dəlisidi.

Şəhər dik amfiteatr şəklində dənizə enir və əgər dəniz kənarını bu amfiteatrın birinci cərgəsi hesab eləsək, onda Mişoppanın yaşadığı 9-cu Xrebtovi küçəsini hardasa sonuncu cərgələrdə axtarmaq lazımdır. Cəmi bir neçə il bundan əvvəl bura şəhər kənarı sayılırdı. İndi 9-cu Xrebtovıdan yuxarıda bir-birinə oxşar beşmərtəbəli evləri və müxtəlif təmtəraqlı adları olan çoxlu dümdüz küçələr salınıb, buna görə də bura daha şəhər kənarı demək olmaz. Amma küçə bundan nə hamarlaşmış, nə evləri yüksəlmiş, nə də ki, dənizə yaxınlaşmışdı, elə əvvəlki kimi məhəllədən-məhəlləyə burula-burula uzanır və sağ səkisi sol səkidən bir xeyli hündürdü. Axşamlar, bürkü səyriyəndən sonra 9-cu Xrebtovının sakinləri atalardan qalma adət üzrə küçəyə çıxır, səkilərə su çiləyir, xalça salır, armudu stəkanlarda çay içir, alçaq oturmaqlarda oturub nərd atır, ya da ki avara-tində durub ordan-burdan mırt vururlar.

Bir neçə il bundan əvvəl 9-cu Xrebtoviya asfalt çəkildi, keçən il isə ona Həmkarlar İttifaqının 12-ci qurultayı adı qoyuldu, di gəl küçədə bir elə dəyişiklik duyulmadı; yalnız səkilərdə istirahət edən adamların yanlarından ötən maşınların sayı çoxalmış və uşaqlar üçün futbol oynamaq rahat olmuşdu...

Yaxınlıqda yerləşən üç Dağlıq, yeddi Paralel və qalan Xrebtovılar həm zahirən, həm də yaşayış tərzlərinə görə 9-cuya çox oxşayırlar və bir müddət bundan əvvəl 9-cu Xrebtovıda baş verən hadisələr bu küçələrin hər hansı birində baş verə bilərdi...

Həmin gün Mişoppa həmişə olduğu kimi vağzalın yanındakı taksi dayanacağında "Volqa"ların arasında vurnuxurdu. Ağabalanın gəlişi axşama yaxın gözlənilirdi. Mişoppanın təsəvvüründə axşam saat altıda başlanırdı və evə vaxtında çatmaq üçün o, dayanacağı altı-

nın yarısında, Tbilisi axşam qatarını gözləmədən tərk etməli idi. Amma beş dəqiqə vaxtı qaldığına görə müştəri götürə biləcəyinə ümidini itirmirdi: Bəxti gətirib, müştərisi düşmüş yoldaşları gah sağdan, gah soldan yola düşürdülər və bu, onu ruhlandırır.

Müharibədən əvvəl Mişoppa 9-cu Xrebtovida yeganə sürücü idi və raysovetin sədrini gəzdirirdi. Amma güclü kontuziya aldığına görə cəbhədən qayıdandan sonra həkimlər ona maşın sürməyə icazə vermədilər. Uzun müddət buna dözən Mişoppa şəhəri dolaşmış, yad adamlardan xahiş edirdi ki, onun başını əlləşdirsinlər və saçlarını dibinin necə yumşaq olduğunu görsünlər. Amma şəhərdə ilk "Pobeda"lar olan günü Mişoppa təqaüddən imtina elədi və ona bir maşın versinlər deyərək, müxtəlif təşkilatlara ayaq döyməyə başladı.

Bütün bu vaxtı isə 9-cu Xrebtovida sürücülərin sayı get-gedə artmaqda idi. Mişoppanın maşın sürən vaxtlarında təzə-təzə ayaq açıb yeriyən uşaqların indi forsla "Pobeda"ları, ZİS-ləri, "studebeker"ləri sürməsi ona yer eləyirdi. Ağabalanın "Volqa"sından sonra isə rahatlığını tamam itirdi. Mişoppa axşamlar onu yuyur və Ağabalanın kefi kök olanda maşının signalını basırdı. Ağabalanın arvadı olan bacısı Sona Mişoppanı çimmək üçün dilə tutanda, onun üçün beləcə parlaq və açıq-qəhvəyi rəngli "Volqa" alacağına söz verirdi.

İki il bu cür davam elədi, amma günlərin bir günü Mişoppa daha dözmədi, o, mühərrik kimi nərildədi, qoşquları basdı, gözəgörünməz dəstəkləri işlətdi, həyətdən bayıra atıldı və ucadan signal verə-verə düşdü küçələrin canına.

O vaxtdan onun işi-gücü çoxaldı. Səhər tezdən Moskva qatarını qarşılamaq üçün vağzalda cumurdu. Sonra xaltura axtara-axtara bütün şəhəri maşınla dolaşırdı. Axşama yaxın yenə vağzalyanı taksi dayanacağında öz yerini tuturdu.

Hərdən Mişoppa öz cəbhə qazikini xatırlayır və bütün günü onu sürürdü. Vağzal əvəzinə mebel mağazasına yollanır və mebel almış adamlara öz xidmətini təklif edirdi. Belə günlərdə o, əlavə çətinliklərlə üzləşirdi – yük nəqliyyatının gedişi qadağan olunmuş küçələrə dövrələməli olurdu. Bu, çoxlu vaxt və qüvvə tələb edirdi, amma Mişoppa vicdanlı sürücüydü, küçə hərəkəti qaydalarını pozmamışa çalışırdı.

Bu illər ərzində 9-cu Xrebtovinin cavanlarından heç kimə bir dəfə də olsun Mişoppanın "maşını" görə bilməmişdi. Bununla belə o, ruhdan düşmüşdü, Ağabala tutulandan sonra Səfəralinin pivə dükanında işə girmiş bacısı Sonaya sərf elədiyi iki saati işə hədəf getmiş vaxt hesab edirdi...

Düz saat altının yarısında, uşaqlı ər-arvad onun maşınına minməkdən boyun qaçırandan sonra Mişoppa mühərriki işə saldı və üçüncü sürətlə evlərinə tərəf götürüldü. Vağzalyanı meydan avtobusları, taksilər və cürbəcür dükanların arasıyla vurnuxan adamlarla doluydu; meydanı keçincən Mişoppa bir kimsəni basmamaq üçün aramsız signal verməli oldu; o, şəhərdə yeganə sürücü idi ki, signal verəndə milis bir söz demirdi.

Mişoppa vağzal meydanından Lenin prospektinə, sonra Basın küçəsinə dönüb, tramvay xətti boyu getdi. Mühərrik yaxşı çəkirdi, yalnız səsi həmişəkindən azacıq küylü çıxırdı, amma bu, Mişoppanı narahat eləmədi: yoxuşa qalxanda belə şeylər tez-tez olurdu, axı Mişoppanın yaşı artıq qırxı ötmüşdü.

Kirov prospektinin tinində onu tramvay haqladı. Konduktor başını pəncərədən çıxarıb, Mişoppaya minməyi təklif elədi. Bu şirnikdici olsa da Mişoppa boyun qaçırdı. Tramvay bir müddət yanaşı gedib, sonra yavaş-yavaş onu ötdü. Amma Təzə bağın yanında, yol tənzimləyicisi Şamaxı yoluyla gələn maşınları buraxmaq üçün hərəkəti saxlayanda, Mişoppa tramvayı haqlayıb, hətta keçdi də, çünki tənzimləyici Mişoppanı görəndə kimi o saat çubuğuyla cəld bir hərəkət edib onu salamladı və növbəsiz buraxdı.

Təzə bağın yanından Səfəralinin dükanına əl uzatsan çatardı və Mişoppa bir neçə dəqiqəyə ora yetişdi.

Səfərali təzəcə bir neçə yeşik pivə almışdı və Mişoppanı görəndə sevindi. O, yeşiklərin üstündə oturub, sinəsinin, boynunun tərəfini silirdi, sağ gözü adətən piştaxtanın üstündə suyan dolu stəkanda olardı, bu günə yerindəydi və öyrəncəli olmadığından azacıq nəmliydi.

Sona dükanın qapısı ağzında qaz balonunun üstündə oturmuşdu.

– Maşını qoy, pivələri daşımaq lazımdı, – Səfərəli dedi.

Mişoppa döndü – bədəni bir xeyli sağa, sonra sola əyildi, başı isə dala elə atıldı ki, yalnız göyü və evlərin yuxarısını görürdü – evə tərəf götürüldü.

– Bəlkə sən də evə gedəsən? – Səfərəli Mişoppanın hərəkətlərini müşahidə edən Sonadan soruşdu. Küçədə bir neçə maşın dayanmışdı: 9-cu Xrebtovıda Səfərəlinin dükanından neft dükanınaqədər yüz əlli metrlik məsafədə otuz nəfərədək sürücü yaşayırdı. Həmişəkinə nisbətən indi adam az idi, tində, Davudun çəkməçi dükanının yanında Murad, onun kiçik qardaşı tələbə Sabir, onların bacısının adaxlısı Tofiq və daha bir neçə nəfər söhbət edirdilər. Milisioner Mustafa öz darvazalarının yanında qəzet oxuyurdu.

– Səninlə deyiləm? Yeri evə! Getsən yaxşıdı, – Səfərəli səsinə qaldırdı.

– Kimçün yaxşıdı?

– Qorxma, o sənə toxunmaz...

Sona dinmədi.

– Axşamın xeyir, – Səfərəli qonşu həyətdən çıxan qocanın salamını aldı. – Mənimki day keçib: səni yanımda işləməyə məcbur eləmədim – özün gəldin. Hamı da bilir bunu. Axşamın xeyir...

Dükanın yanından keçən-keçən Səfərəliylə salamlaşır və o, hamının salamını alırdı. Su və ya pivə içmək istəyənlərə isə üstündə “təkrar uçot gedir” sözləri yazılmış karton parçasını dinməzəcə göstərirdi.

– Onu boş yerə hirsəndirmək nəyə lazım? Mən deyənə bax. Evdə sənə toxunmaz, – Səfərəli gözünü rahatladı. Mühəribə qurtaran kimi bu gözü düzəldən həkim ölçüdə səhv eləmişdi və göz üst qapağı yaman sürtürdü. Buna görə də Səfərəli qayırma gözdən nadir hallarda: bayramlarda, toylarda, qortorqa çağrılarda, yoxlama vaxtı istifadə edirdi.

Sona kirimişcə yerindən qalxıb dükana girdi, “təkrar uçot” yazılmış lövhəciyi götürüb, piştaxta arxasında oturdu.

– Özümə təzə göz də sifariş verə bilmədim, – Səfərəli dedi. – Bu nə hərəkətdi eliyirsən? Onu daha da hirsəndirəcəksən, vəssalam. Yeri get.

Bu vaxt Mişoppa evlərinə çatdı, signal verdi, darvaza açılınca o geri “verdi”, döndü və bir də signalı basıb, arxa sürətlə həyətdə girdi.

Səfərəli qalxmaq istədi, amma darvazadan çıxanın milisioner Mustafanın oğlu olduğunu görüb sakitləşdi, yenə oturdu.

– Bir bunlara bax, – o, tində duranlara tərəf istehzayla ağzını əydi. – Qeyri vaxt yanımı kəsdirib zəhləmi aparardılar, bu günə kənarda durublar. Onlara ancaq yaxşılığım dəyib, hamısının mənə minnəti olsun... Ay uşaqlar! Gəlin pivə vurun, qonaq eləyirəm!

– Sağ ol, – biri cavabında qışqırdı. – Bir azdan gələrik.

– Qancıq balaları, – Səfərəli astadan dedi. – Onları gözüm görməyəydi, itilib gedəydilər.

Sonamı evə göndərə bilmədiyinə görə indi istəyirdi ki, yanında adamlar olsun, amma təkrar dəvət eləməyi şəninə sığışdırmırdı...

Mişoppa otağa daxil olanda, Ağabala artıq paltarını dəyişmişdi. Altı il bundan əvvəl, tutulmağına bir ay qalmış aldığı ağ çesuça kostyum indi əyninə dar gəlirdi. Mişoppa sevinclə movuldadı, ona tərəf atıldı və onlar uzun-uzadı bir-birlərinin əllərini sıxdılar. Sonra Ağabala çamadanından bir cüt alt paltarı, alışıqan və maşın açarı üçün breloklu zəncir çıxartdı – bunları Mişoppaya gətirmişdi.

Mişoppanın başı hədiyyələrə qarışan vaxt Ağabala otaqda gəzirdi, uşaq çarpayısının yanında ayaq saxladı və çarpayının başına atılmış uşaq köynəklərinə, – ləçəklərinə kədərlə baxdı. Sonra divara vurulmuş saysız-hesabsız fotosəkillərdən birini cibinə qoydu – bu o şəkildə idi ki, Ağabala, Sona və Mişoppa Kislovodskda, şüşəli fəvvarənin yanında çəkirmişdilər, – dəhlizə çıxdı, iri qazanda bozbaş qızan qaz plitəsinin yanında dayandı və yenə Mişoppanın yanına gəldi...

Tində isə bu vaxt belə bir söhbət gedirdi:

– Beş ildə ki, onlara hər baxanda ürəyim ağrıyır, – Tofiq başıyla dükana işarə elədi. (Səfərəli hələ də piştaxtanın yanında durub, piştaxta arxasında oturan Sonaya əl-qolunu ölçə-ölçə nəşə deyirdi). Dünən əlimizdən nə gələrdi? Bilsəydim söz deməyəcək, çoxdan, bu işə bir əncam çəkərdim. Amma o bizdən böyükdü, gəlib, qoy indi özü həll eləsin.

– Bizdən böyüklükdə deyil məsələ, – maşınını iki oğlan uşağına yudurdan Həsən dedi, – küçəmizdə belə şeyə nəhaq dözmüşük.

– Fikir verirsiniz, gör evdən çıxmağa heç tələsir? – Sabir istehzayla dedi.

– Sən mumla, – Murad kiçik qardaşının sözünü kəsdi.

Hamı susdu. Elə-belə, divara söykənmiş halda dayanıb gözləyirdilər.

– Qardaşının sözündə haqq da var. Mənim bu mədyanlılardan heç gözümlə su içmir! – Həsən az sonra dedi.

– Ağabala mədyanlıdır?

– Tərtəmiz mədyanlıdır! Onların içində bir kişi görməmişəm! Dünən yenə ordaydım...

– Ay uşaqlar! – Səfərəli yenə çağırırdı. – Həsən, Murad! Pivə sizi gözləyir, gəlin!

– Neyliyək? – Murad astadan dedi. – Kişi dəvət edir.

– Mən getməyəcəm, – Tofiq dedi və çömbəldi. – Namusumu pivəyə satmam. Sizin öz işinizdir, gedirsiz, gedin!

Hamı başa düşürdü ki, Ağabala onları Səfərəlinin dükanının yanında görsə, yaxşı düşməyəcək, amma Səfərəlinin də xətrinə dəymək istəmədilər – onu neçə illərdi tanıyırdı və hər gün pivəsini içirdilər.

– Bəlkə bir-iki butulka vuraq? – Murad təklif elədi.

– Tofiq, Mahmud! – Səfərəli çağırmaqda davam edirdi.

Tofiq də ayağa qalxdı. İndi, Səfərəli ona hörmət göstərərək şəxsən onu çağırandan sonra düşündü ki, deyəsən, namus məsələsində lap ağ elədi.

– Gəlirik, gəlirik, – Murad qışqırdı. – Bir dəqiqə.

– Mən getməyəcəyəm, – Həsən dedi.

– Ay-hay, bizim yazıçımıza baxın! – Tofiq qəfil bağırırdı. – Nə gözü qalın adammış. Söz-zad kar eləmir ona!

Hamı gözüünü küçənin qarşı tərəfinə zillədi. Səkidə iki qızın müşayiəti ilə prokuror İbrahim oğlu Cahangir göründü. O, universitet qurtarmışdı və boş vaxtlarında yazı makinasında nəşə çap eləyirdi, buna görə də 9-cu Xrebtovıda ona yazıçı deyirdilər.

Sabir pıçıldadı:

– Onları hardan tapır görən?

– Şəhərdə abırsız-həyasız gözən belələri azdımı, – Murad ciddi səslə dedi.

Qonşu evlərin pəncərələrində, qapılarında bir anda peyda olan qadınların həqarətli baxışları altında utana-utana gülümsünən Cahangir və qızlar küçəni keçdilər.

– Onunla bir də danışmaq lazımdı, – Tofiq dedi. – Amma nə qızlardı! A-a... – O yırğalandı.

Qızlar doğrudan da, qəşəngdi, xüsusən də donu dizdən yuxarı olan qız, hətta Səfərəli də Sonayla söhbətini kəsib onlara həris-həris baxırdı.

Qızları baxışlarıyla bir-birlərinə ötürürdülər: Səfərəli onları tində dayananlara, ordakılarsa məşindən sıçrayıb düşən Nuru kişiyə; yuxarıda öz darvazasının ağzında qızları qəzeti bir kənara atmış milisioner Mustafa gözləyirdi. O, təəssüfləndi ki, həyətdə nahar edən çəkməçini əvvəldən çağırmaq əqlinə gəlmədi, amma qızlar artıq darvazaya yaxınlaşan vaxt bu əla mənzərədən tək ləzzət almağa tabı qalmadığından dözməyib, Davudu harayladı.

Cahangir və qızlar tını ötürüb, öz taksilərindən çıxan, onları görüb qarovul kimi “Volqa”nın hər iki tərəfində donub qalan taksi sürücüləri Adil və Ramiz qardaşlarının bu an yaxınlaşmış maşınıyla bərabərləşəndə Muradla dostlarının nitqi açıldı.

– Mən buna dözmərəm! – Həsən dedi. – Bizim ana-bacılarımızın gözü qabağında o, yanına qəhbə gətirir!

– Qəhbə niyə? – Sabir etiraz etdi. – Sadəcə qəşəng qızlardı.

– O belə hərəkətlər eləməməlidir!

– Amma qızlar nə qızlardı! – Tofiq inildədi. O elə bil ləzzətdən ağlıni itiribmiş kimi yırğalanmaqda və dodağını marçıldatmaqda davam edirdi. – Konfet kimidilər!

– İki birdən nəyinə lazımdı onun? – İki saatdan bəri yalnız uzun saçlarını daramaqla məşğul olan, darağını üfürüb, yenə daranmağa başlayan alçaqboy, kök Mahmud maraqlandı.

– Cahangir! – Elə ucadan qışqırmağa ehtiyac olmasa da, Həsən qəfil bağırırdı. – Cahangir!

Cahangir dayandı.

– Vaxtın olsa, sonra yanımıza bir baş çək.

– Yaxşı, – Cahangir cavabında dedi. – Ağabala gəlib?

– Gəlib, – tindən dedilər.

Cahangir milisioner Mustafayla, onun oğlu Ariflə və arvadı Səkinəylə, çəkməçi Davudla, öz mənzillərindən qaçıb çıxmağa macal tapmış bütün qalan həyət qonşuları ilə salamlaşaraq, qızları irəli buraxdı, ikinci mərtəbəyə qalxmağa başladı. Onlar uzun, evi döv-

rələyən, bütün ikinci mərtəbənin istifadə etdiyi ayaqyolundan başlanıb, prokuror İbrahimin xüsusi olaraq öz ailəsi üçün tikdiyi ayaqyolunda qurtaran eyvanla dinməzcə keçdilər. Yalnız Cahangir qapını örtüb, onlar Cahangirin otağına, onun valideynlərinin yataq otağına və nahar otağına üç qapının açıldığı iri işıqlı dəhlizə düşəndən sonra qızlar gülüşdülər.

– Gözlərini üstümüzdə niyə elə bəreltmişdilər? – qızların qəşəngi Rəna nəfəsini dərib soruşdu. – Qadın görməyiblər, nədi?

– Belə də rayon olar! – o biri, Fəridə dedi. – Təkcə ayaqyolular və bütün bu həyat nəyə desən dəyər. Sən burda necə yaşayırsan?

– Əyləşin, əyləşin. Evi tezliklə sökəcəklər, bütün küçəni sökəcəklər. – Cahangir canfəşanlıqla divandakı yatağı düzəldərək, radio-qəbuledicinin tozunu silə-silə qızları sakitləşdirdi.

– Lap başkəsəndilər! – Rəna dedi. – Xüsusən də o biğli, üzündə çapıq olan.

– Bizim də biğımız var, – Cahangir gülümsəyib, biğlarını tumarladı. – Hamımız da başkəsənlik! – O, dişlərini qıcardıb nərilədi. – Acsız, ya meyvəylə keçinərsiz?

– Meyvə bəsimizdi.

Cahangir otaqdan çıxdı. Fəridə “Sovetski ekran” jurnalının sonuncu nömrəsini götürüb taxtda yerini rahatladı; Rəna ətrafına boyladı və eyvana çıxan qapını görüb, ona yaxınlaşdı.

– Odur ey, yanından keçdiyimiz dükən, – dedi. – O tiplər isə görülmülər. Yəqin eyvanın altındadırlar.

Qız eyvana çıxmağa ürək eləmirdi.

– Bax, sən onları quldur sayırsan, – əlində üzümlə dolu nimçə otağa qayıdan Cahangir dedi. – Onlar sadəcə olaraq babalarımıza bizdən bir az çox oxşayırlar. Vəssalam.

– Mənim babam vəkil olub, Peterburq universitetini qurtarıb, – Rəna etiraz etdi.

– Əşi hamının babası ali təhsilli olmayıb ki. Mənimki kəndçiydi. Səninki necə? – o, Fəridədən soruşdu.

– Bilmirəm, – qız jurnaldan ayrıldı. – Anketlərdə yazıram ki, “qulluqçu ailəsindənəm”, amma deyəsən, o, hamamçı olub.

– Bunlar əla oğlanlardı, öz zəhmətləriylə dolanırlar. Bəlkə də hardasa kobuddular, amma bunun nəyi pisdidi! Bizim cazibələr və

müxtəlif yeniliklər əsrində bu cür bütöv adamlar azdı! Siz təsəvvür etməzsiz ki, bunlar necə yaxşı adamlardı: namuslu, mərdirlər, onlar da bir cür əxlaq sahibidirlər. Vəcdanlı adam belələrindən yazmalıdı, konyak butulkası arxasında sevgi varmı, oxumağa dəyərmi, böyükler kiçiklərdən ağıllıdımı, deyə mübahisə edən saqqallı uşaqlardan yox...

– Hə, hə, yenə öz atını yəhərlədin...

– Rəna, sözümü kəsmə. Bilirsinizmi, sizi niyə bura gətirmişəm?

– Cahangir qalxıb eyvanın qapısına yaxınlaşdı. – Bu gün burda elə bir şey baş verə bilər ki, ömrünüz boyu unutmazsınız.

Qızlar ehtiyatla boyunlarını uzadıb, otağın içindən dükana baxdılar.

– Küçədə Ağabalanı soruşmağımı eşitdinizmi? O, sürücüdü. Adam basdığına görə tutulmuşdu. Onun arvadı, Mişoppanın bacısı Sona isə keçən il bu təpəgöz satıcıdan uşaq doğub. Fikirləşirdilər ki, Ağabala gec qayıdar, ona on il vermişdilər. O isə bu gün gəlib və mənə elə bu gün onlarla haqq-hesab çəkəcək.

– Necə yəni, haqq-hesab çəkəcək? – Rəna qeyzləndi.

– Əgər kişidisə! – Cahangir istehzayla dedi.

– Aqlını itirmisən, nədi? Elə sən də onların tayısan! Milisə zəng etmək lazımdı!

Cahangir qəhqəhə çəkdi. Rənanın ona acığı tutmuşdu, amma o, elə ürəkdən gülürdü ki, qız da gülümsədi.

Qız soruşdu:

– Telefonunuz hardadı?

– Əşi qoy görək! Qonaq otağındadı. Milisdə sənə güləcəklər! Bizim sübutlarımızı var? Bəlkə heç yazıq intiqam almaq istəmir. Əşi bir də ki, bizim öz milisionerimiz var – Mustafa.

– Bu dəhşətdi, – Rəna dedi.

– Dəhşətdi?! Hm! Bəs Səfərəlinin dörd uşağı ola-ola Sonanı yoldan çıxarıb, Ağabalanı bütün şəhərdə biabır eləməsi dəhşət deyilmi? Bunlar sənincün boş şeydi, hə? Yox, əzizim, bura Paris deyil! Bizdə belə nömrələr keçmir: əxlaqsızlığı bacaran, cəzasını layiqincə çəkməyi də bacarmalıdı.

– Boş-boş nə mübahisə edirsiniz, – Fəridə tənbel-tənbel söhbətə qarışdı. – Həmişə döyüşürsüz. Sonanın neçə yaşı var?

– Otuza yaxın.
– Qəşəngdimi?
– Pis deyil, gözəgəlimlidi.
– Onda hər şey düzələr. Heç olmasa bu günlüyə. Altı illik ayrılıqdan sonra qəşəng arvadını öldürmək hər adamın işi deyil!
– Əgər kişidisə, – Cahangir təkrar etdi.

Eyvandan hər şey: Ağabala yaşayan həyətin darvazası, Səfərəlinin dükanı və onları birləşdirən qarşı küçə səkisi yaxşı görünürdü. Milisioner Mustafa hələ də qəzet oxuyurdu. Hərdənbir boylandı ki, görsün arvadı baxır, baxmır və qoburunu açıb, arvadının ona gecə növbəsi üçün verdiyi pendirli buterbroddan bir dişləm alırdı. Bir neçə oğlan uşağı kapotu qaldırılmış yük maşınını dövrəyə almış və tez-tez mühərrikə baş soxa-soxa nə barədəsə qızgın mübahisə edirdilər. Burdaca, maşının kölgəsində, səkidə, iki nəfər yaşlı kişi cib dəsmallarını altlarına sərib nərd oynayırdılar; onlar zərləri hər dəfə atanda coşqunluqla çıxır və daşları taxtaya bərkdən vururdular. Səfərəli dükanın yanında görünmürdü.

Darvazadan birinci Mişoppa çıxdı, Ağabala onun arxasınca gəlirdi. Əlində boru sayaq bükülmüş qəzet vardı. Onlar Mustafanın yanından keçən kimi o, qəzet oxumağı qoydu, amma qəzeti kənara atmadı, açıq-aşkar maraq göstərmək kişiyyə yaraşan iş deyil. Qalan hamı – küçədə olanlar da, pəncərələrdən və eyvanlardan müşahidə edənlər də çalışırdılar ki, onları görənlər olmasın. Oğlanlar yük maşının başına dolanmaqda, kişilərsə nərd oynamaqda davam edirdilər. Cahangirin eyvanından çəkməçi dükanı görünməsə də, dükanın yanında duranların öz yerlərini tərk etmədiklərinə şübhə yox idi – bütün küçə öz işindəydi, amma Ağabalanın bir addımı belə küçənin diqqətindən yayınmırdı.

Ağabalanın dükana çatmağına beş metr qalmış Səfərəli əlində iki butulka ordan çölə atıldı və küçəni qaçaraq keçdi. Ağabala onun arxasınca götürüldü.

– Tez küçəyə çıxmaq, – Cahangir dedi, – burdan heç nə görməyəcəyik.

Amma üçü də eyvanın qapısı yanında qaldılar, çünki Səfərəli yenə qaçaraq küçəni bəri keçdi və yük maşını, nərd oynayan kişilər olan yerdə dayandı. O, ağır-ağır nəfəs alır, qarnı tez-tez köpüb, yatırırdı.

– Yaxın gəlmə! – o nərildəyirdi. – Uşaqlarım yetim qalacaqlar, yaxın gəlmə!

Ağabala yaxınlaşdı. Əlində yenə həmin borusayağı bükülmüş qəzet vardı.

– Hara qaçırsan? – onun səsinə hətta mehribanlıq da vardı. – Camaat baxır, yaxşı deyil, – dediyini təsdiq edirmiş kimi artıq ədəb naminə yox, təhlükəsizlik baxımından kənarda duran adamlara tərəf boyladı.

– Canına and verirəm! – Səfərəli qışqırırdı. – Yaxın gəlmə!

– Qışqırma, – Ağabala onu dilə tuturdu, – yavaş. Yaxşı deyil.

Səfərəlinin kürəyini divara söykəyə-söykəyə cəld uzaqlaşmasına baxmayaraq, aralarındakı məsafə qısaldı, Ağabala küçəyə təxminən həmin sürətlə addımlayırdı.

– Bircə dəqiqə gözlə, – Ağabala onu dilə tutmaqda davam edirdi, – çox yox, cəmi ikicə kəlmə sözüm var.

O cür ki səmimiyyət vardı səsinə, yaqın bu an o özü də inanırdı ki, istədiyi yeganə şey bu ikicə kəlməni deməkdir.

Nəhayət Səfərəli dözmədi və qolunu hərhləyib, butulkalardan birini Ağabalaya atdı. Ağabala güclə imkan tapıb qorundu və butulka möcüzə nəticəsində Ağabalanın arxasınca gələn Mişoppaya xəttər yetirmədən asfalta dəyib parçalandı, limonad küçəyə dağıldı.

Onlar bir-birləriylə daha danışmadılar. Səfərəli fürsət tapıb, ikinci butulkanın altlığını divara vurub sındırdı və indi onun sağ əlində yoğun iti şüşə dişlər vardı. Ağabala azacıq bükülmüş vəziyyətdə qısa addımlarla düşməninə yaxınlaşırdı.

Rəna telefona tərəf atıldı və tələsik milisin nömrəsini yığdı. Cahangir göz çəkmədən aşağı baxırdı.

– Mənasızdı, – qız növbətçiyə xəbər vermək üçün ondan ünvanı soruşanda, o qanrılmadan dedi. Gecdi.

Bu vaxt Ağabala Səfərəlinin üstünə atıldı və bir anda qana boyanan sol əlini butulka altına verib, qəzeti var gücü ilə təkgöz satıcının başına endirdi. Butulka qırığı Səfərəlinin əlindən düşdü və o, gicəlməmiş öküz kimi başını hərhləyib, diz çökdü. Qəzet onun başına bir də endi. Səfərəli başını itiribmiş kimi iri əllərini yellədi və milisioner Mustafanın axşamlar üstündə oturub qəzet oxuduğu daşın yanında asfalta sərilirdi.

Camaat o saat tökülüşdü. Bəziləri qəzetə bükülmüş lingi Ağabalanın əlindən aldılar və onun əllərini tutmağa girişdilər, digərləri isə Səfərəliyə tərəf əyildilər.

Milisioner Mustafa uzun müddət cəsarət eləmədi ki, adamların sıx halqasını yarıb ölüyə və qatilə yaxınlaşsın. O, hey təkrar edirdi.

– Belə olmaz axı... Belə şeymi olar..

Cəsədə baxmaqdan qorxmayan arvadından soruşdu:

– Qan çoxdumu? Səninləyəm, çoxmu qan axıb?..

– Onu qan aparıb, dayanmaq bilmir. Gözü də çıxıb, – Səkinə cavab verdi, – şüşə gözü. – Deyib, yenə izdihama qarışdı.

Nəhayət vəzifə borcu üstün gəldi və Mustafa yavaş-yavaş Ağabalaya yaxınlaşmağa başladı. Elə bu vaxt milis maşını yetişdi və ordan dörd nəfər milis nəfəri atılıb çıxdı. Mustafa cinayətkarı təhvil verdi və rahat nəfəs aldı.

Cahangir və onun qonaqları küçəyə çıxanda, artıq Ağabalanı, Səfərəlini aparmışdılar, yumrubaş, balaca, altı yaşında bir oğlan uşağı iri çaydanla pəncərələrinin altında səkiyə su çiləyirdi, adamlar isə özlərinə gəlib yenə qəşəng qızlara tamaşa edirdilər.

– Görən bu uşağın axırı nədi? – Rəna dedi. – O quldurun tayı olacaq.

– Yavaş, – Cahangir pıçıldadı. – İndi diskussiya vaxtı deyil. Tələsmək lazımdı.

Yenə bütün küçə onlara baxırdı.

– Belə şeylərdi bunlara səbəb, – Həsən Cahangirin və qızların arxasınca deyilərək, sağ əlinin iri barmağını Səfərəli öldürülən yerə tuşladı. – Elə bilirsiniz bu modabaz qızların ataları, qardaşları yoxdu? Elə bilirsiniz Cahangirin onları öz evinə gətirdiyini biləndə, onlar bunu ona bağışlayacaqlar? Səfərəli kimi bir qurdu gördünüz necə göndərdilər o dünyaya? Cahangirinmi nazıyla oynayacaqlar?

– Biz də bu fikirdəyik, – Tofiq onun sözünü kəsdi. – Ona xəbərdarlıq da etmişik.

– Deməli, bir də xəbərdarlıq eləmək lazımdı. Hamilıqca onun başına ağıl qoymalıyıq.

Cahangirə bir də qəti xəbərdarlıq etmək qərarına gəldilər.

– Bunu ürəyivə salma, – Murad Həsənə dedi. – Yaxşısı budu, Mədyana dünənki səfərindən danış.

Həsən canlandı.

– Düz burdan üz qoydum ora, – o danışmağa başladı. – Bütün yolu həştad-doxsan sürmüşəm, iki saata çatdım! Çayxanaya girib görürəm ki, adam keçəndəfəkindən də çoxdu. İki stəkan çay içib, sonra qalxdım və dedim: “Bu qotur şəhərdə bircə kişi də yoxdu! Kimin buna nə sözü var!” Hamı susur, dillərini udublar, it kimi qorxurlar məndən. Onda çıxıb, maşına mindim və geri qayıtdım. Saat ona qarajda idim.

– Bəs Ağabalaya nə sözün? Bu da sənə mədyanlı! – Tofiq dedi.

– Hə, – Həsən razılaşdı. – Ağabala kişidi. Əşi, eyibi yox, gələn dəfə deyərəm: “Bu Mədyanda bircə kişi vardı, onu da tutdular!” – Həsən son kəlmələri maşınına tərəf yönəldikən dedi. Maşını tinə sürüb, qapısını araladı: – Mahmud, getmirsən, nədi? Saat ondu!

Mahmud və daha iki nəfər öz maşınlarına tələsdilər.

– Murad, – Tofiq soruşdu, – sabah işdəsən?

– Hə.

– Torpaq gətirməyi unutma, – Tofiq ona xatırladı. Sonra tutulan kimi olub, əlavə etdi: – Çəkilek kənara, bir balaca söhbətim var səninlə.

Onlar bir neçə addım kənara çəkildilər.

– Murad, sənə, bütün ailənizə necə hörmət elədiyimi bilirsən də – Tofiq sözə başladı. – Solmazı mənə verməyə razı olmağınız mənimçün böyük şərəfdi. Bilirsən ki, mən Həsən kimi avam adam deyiləm, başa düşürəm, qız tələbədi, kinoya da, teatra da getmək istəyir, oğlanlı-qızlı bir yerdə oxuyurlar və bu cür sair şeylər...

– “Bu cür sair şeylər” nə deməkdir?

– Bu yaxınlarda qızı oğlanla kinoya gedən gördüm. Oğlan aydındı ki, üfləmənin biridi, eynəkli dılqırdı, başa düşürəm ey, Həsən kimi ibtidai deyiləm ha. Amma di gəl başqa birisi gördü, ağılına vur bir? – Tofiqin səsi codlaşdı. – Gör onda nə olacaq?

Murad başını tərpətdi.

– Sənə deməyə heç dilim gəlmirdi, amma bugünkü hadisədən sonra... Adaxlısıyam axı qızın.

– Arxayın ol, – Murad dedi. – Başına ağıl qoyaram. Onu bağışla. Özün başa düşürsən, savadlıdı də. – Murad acı-acı istehzayla gülümsündü.

– Əşi, şəxsən mən hər şeyi başa düşürəm. Təki başqaları görməsin.

– Bir də görməyəcəklər, arxayın ol, – Murad təkrar edib, evlərinə tərəf getdi. Sabir onun arxasınca qaçdı.

Qadınlar həyətdə bugünkü hadisəni müzakirə edirdilər. Muradın və Sabirin artırmada oturmuş anası Mənsurə oğlanlarını görüb tez yerindən qalxdı və onların arxasınca getdi.

– Solmaz hanı? – Murad anasından soruşdu.

– Dərsləriylə məşğuldu. Nə olub?

Murad qətiyyətlə bacısının otağına tərəf addımladı, qapını araladı, stolun üstünə əyilmiş Solmazı görüb, sakitcə qapıdan uzaqlaşdı.

– Nə olub? Qızı neynirsən? – Mənsurə narahat oldu.

Murad cibindən siqaret çıxartdı, birini anasına verdi, o birini damağına qoydu. Kibrit axtardı. Anası öz kibritini çıxartdı, onlar siqaretlərini tüstülətdilər. Sabir yanlarında durub, Muradın nə vaxt dillənəcəyini gözləyirdi.

– Solmaz yenə eynəklinin birisiylə kinoya gedib, – nəhayət Murad dedi.

– Kim görüb? – Mənsurə tez soruşdu.

– Tofiq.

Mənsurə sakitləşdi.

– Qızla danışmaq istəyirəm, – Murad dedi.

– Özüm deyərəm, sən qarışma, – anası təklif etdi.

– Sənin nəsihətlərinə baxan yoxdu, hamının savadı aşıb-daşır.

– Murad məlum olmadı Sabirmi, ya Solmaz olan otağa tərəfmi əliylə qeyri-müəyyən bir hərəkət elədi. – Özüm danışaram.

Sabir soruşdu:

– Sən ona nə demək istəyirsən axı?

– İndi eşidərsən. Əşi bu evdə bir böyük var, ya yox?

– Var.

– Kimdi?

– Sən.

– Onda qarışma!

Solmaz səs-küyü eşidib, otaqdan çıxdı.

– Axşamınız xeyir, – qız hamıya gülümsədi.

– Axşamın xeyir, – Murad qaşqabaqla donquldadı və siqaretini sümürdü.

– Murad səni danlayacaq, – Sabir bacısını xəbərdar elədi.

– Bilirəm nəyə görə! – Solmaz cavabında dedi. – Ona görə ki, qrupumuzun uşaqlarıyla kinoya getmişdim, Tofiq bizi gördü. Düz-dümü?

– Hə, – Murad razılaşdı. – İndicə bunu mənə dedi...

– Qərribə adamdı! Özü bizimləydi, gülür, zarafat edirdi durub dedi-qodu yayır...

– O, səninlə təsadüfən qarşılaşıb.

– Nə olsun ki? Qarşılaşıb, sonra ki yanımızdan əl çəkməyib.

– Bəs o eynəkli oğlan kimdi?

– Qrup nümayəndəmizdi.

– Məsələ belədi. Qulağın məndə olsun, bacıcan. Mən əlimdən gələni edirəm ki, siz savad sahibi olasız – sən və o, – Murad başıyla Sabiri göstərdi. – Amma bu o demək deyil ki, savadlı olub, namusu, şərafəti itirərsiz. Yaxşı ki, səni elə Tofiq görüb, birdən başqası görəydi? Ağılna vurursanmı? Tofiq bizim ailəyə, mənə hörmət elədiyinə görə hələ ki, dözmür, amma birdən camaat bundan xəbər tutdu və o bu rüsvayçılığa dözmədi, onda necə?

– Dözmür, qoy dözməsin! – Sabir söhbətə qarışdı. – Bacımızı o avaraya, dil pəhləvanına verdiyimiz azmış, hələ bir qızı evdən bayıra da buraxmamalıyıq!

– Sən burnunu soxma.

– O, mənim də bacımdı!

– Əgər o, yalançı və avaraydıda, onda niyə bacın ona ərə getməyə razılıq verdi? Məcbur eləyən vardı? Səndən soruşuram, səni məcbur edirdim? – Murad bu söhbətdən utanmış Solmaza tərəf çevrildi.

– Yox, – qız cavab verdi. – Mənim ona qarşı etirazım yoxdu. Amma necə yəni, mən bircə dəfə kinoya gedə bilmərəm? O özü bütün günü yoldaşlarıyla tində durur, mənə evdə oturmalyam?

– Evlənərsiz – onda kinoya baxarsız. Onda artıq mən baş qoşmayacağam. Nə qədər ki, sən bu damın altında yaşayırsan, ədəb-

ərkanı pozmamalısan. Hələ Tofiqin mənim ən yaxın dostum olduğunu demirəm... – Murad nəfəsini dərdi, yenə nəşə demək istədi, amma demədi. Hə, neynək, sən ki çoxbilmişsən, həkim olmağına nə var ki, az qalıb axı.

Murad stola yaxınlaşdı, bununla da bildirmək istəyirdi ki, nahara başlamaq olar.

– Dostunun hörmətini gör necə saxlayırsan, – Sabir dedi. – Tofiq də sənə və bacına belə hörmət edirsə, onda niyə avaraçılığından əl çəkməsin?

– Arxayın ol, o, artıq işə düzəlib. Rayonlara gedib-gələcək, bütün çayların, göllərin suyundan laboratoriyaya analiz üçün gətirəcək. Axşam məktəbinə də gedəcək.

Sabir dodağını büzdü, Solmaz isə dedi:

– Eh, otuz iki yaşında beşinci sinfə getməyə heç ehtiyac da yoxdu...

Səhər tezdən Murad əynində sırtqlı və uzunboğazlar küçəyə çıxdı. Dalandar hələ küçəni süpürməyə imkan tapmamışdı, amma küçə təəccüblü dərəcədə təmiz görünürdü – gecə xəzrisi kağız-kuguzu götürüb aparmışdı. Murad tində ayaq saxladı.

9-cu Xrebtovıda daha iki nəfərin günü belə tezdən başlanırdı – Mişoppanın və çəkməçi Davudun. Elə bu vaxtlarda hərdən milisio-ner Mustafa gecə növbəsindən qayıdırdı. Adətən onlar dayanıb kəlmə kəsirdilər, Murad hamını siqaretə qonaq edirdi və çəkib qurtarandan sonra, dostlar dağılışırdılar. Mustafa yatmağa gedirdi, Mişoppa vağzala yollanırdı, Davud isə əlində iri qapçaq qonşu həyətləri gəzməyə başlayırdı. Gecələr o çust tikirdi və hər səhər onu ifşa edə biləcək maddi dəlilləri – rezin və dəri qırıqlarını özgələrinin zibil yeşiklərinə atırdı. Belə incə bir hiyləyə o guya ki, OBXSS işçilərinin başını aldadırdı.

...Murad saatına baxdı. Getmək vaxtıydı, amma bir kimsə görünmürdü. O, bir az da gözləməyi qərara aldı.

Birinci Mustafa yaxınlaşdı. Onlar salamlaşdılar, Murad siqaret çıxartdı, tüstülətdilər.

– Pis adam da olsa, qoy rahat yatsın, – milisio-ner dedi. – Dul arvada və uşaqlara başsağlığı vermək lazımdımı?

– Hökmən, – Murad razılaşdı. – Amma onun harda yaşadığını bilmirəm.

Davud əlində qapçaq göründü və küçəni keçib birinci həyətcə girdi!

– Saat üçdə tində yığışib hamımız birlikdə gedərik.

– Yaxşı, – Murad razılaşdı. – Başqalarını da xəbərdar eləmək lazımdı.

Davud ikinci həyətcə girdi və ordan Mişoppa ilə birlikdə çıxdı.

– Mənə bir manat borc verərsən? – Mustafa həmişəki kimi xahiş elədi.

Murad əlini dal cibinə saldı. Davud və Mişoppa üçüncü həyətdən çıxıb, onlara tərəf yönəldilər.

– Bircə təqaüdə çıxsaydım, – Mustafa aldığı manatlığı səliqəylə bükə-bükə xəyalpərvər tərzdə dedi. – Nədi, bir şey qalıbmı? – o, Davuddan soruşdu.

– Əşi hələ qalıb, – çəkməçi dedi.

– Ver, mən yolüstü ataram, – Murad təklif elədi.

Davud qapçağı ona verdi və siqaret yandırdı.

Poxludərə dağının arxasından boylanən günəşin ilk şüalarından Mərkəzi kolxoz bazarının pəncərələri alışıb-yandı. Murad dostları ilə xudahafizləşdi və cəld addımlarla tramvay dayanacağına tərəf getdi. Mişoppa onun arxasınca qaçdı, o da vağzala tələsirdi – Moskva qatarını qarşılamağa.

Mustafa və Davud dinməzcə siqaret çəkir, onların arxasınca baxırdılar. Onlar Muradı öz maşınında aparmaq üçün Mişoppanın ona qır-saqqız olacağı amı gözləyirdilər. Bu, həmişə tramvay dayanacağında olurdu və indi Murad Mişoppanı başdan eləyib tramvaya minəndə, incimiş Mişoppa isə tramvayla yanaşı, qaçmağa başlayanda, onlar həmişə olduğu kimi gülüşdülər.

Murad elektrik qatarıyla Suraxanıya qədər getməli, ordan isə maşında on il bundan əvvəl sahildə tökmə sahilə bəndlə birləşdirilən Qum adasına, daha sonra isə katerlə adanın ətrafına səpələnmiş dəniz buruqlarına çatmalıydı. Murad qazma idarəsi yerləşən körpücüyə yetişəndə artıq səkkizə az qalmışdı. Avtobuslar və üstüörtülü yük maşınları fəhlələri gətirməkdə idilər, amma onun briqadasından olan uşaqlar körpücükdəki yeganə skamyanı tutub, evdə vaxtlarını necə keçirdiklərindən danışirdılar. Həmişə olduğu kimi kürən qazmaçı köməkçisi Semyon diqqət mərkəzində idi. O, bir

müddət bundan əvvəl öz məktəb müəlliməsinin qızına evlənmişdi və indi hər fürsət düşən kimi müəllimənin necə adam olduğundan və xoşbəxt ailə uğrunda apardığı mübarizədən danışdı.

Murad uzaqdan onlara əl elədi və dispetçərləri, katerlərin kapitanlarını dövrəyə almış idarə mühəndislərinə yaxınlaşdı. Ona kran gəmisinin kapitanı Hüseynov lazım idi. Murad onu kənara çəkdi.

– Nə yerdədi? – Murad astadan soruşdu.

– Olacaq, olacaq – Hüseynov müəmmalı tərzdə ətrafına boylanıb onu sakitləşdirdi. – Başın haqqı, olacaq! Yalnız sənin xətrinə. Ən yaxşı qazmaçı kimi. Heç kim bir kəlmə də bilməsin. Bilsələr – dağıdılar adamı.

– Nə vaxt?

– Bu günə söz vermirəm.

– Qulaq as, nə dediyini bilirsənmi? Mənim quyumun dərinliyi beş min metrdir, başa düşürsən? Beş min! Uçqun olsa kim cavab verəcək? Yəni bu borulardan ötrü dayandırma lıy qazmanı?

– Yavaş, – Hüseynov dedi. – Bu günə çalışaram. Ən yaxşı qazmaçı olduğunçün.

– Sən artıq iki həftədi ki, beynimi doldurursan! Babayan alıb, Məmmədov alıb, mənə gələndə elə söz verirsən, aradasa bir şey yoxdu.

– İşlə, işlə! Sənin xətrinə əlimdən gələni edəmə.

Murad inamsızlıqla başını yelləyə-yelləyə uşaqlara tərəf getdi, Hüseynovun üstünə isə başqa bir qazmaçı hücum çəkdi. Murad bu kəlmələri eşitdi:

– Canım-gözüm, Murad Eyvazov kimi bir adama boyun qaçırdım, gedə-gedə söyür məni, sənə: direktora deyəcəyəm. Get de! Direktor mənə neyləyəcək? Mən bu işdə canımı qoymuşam!..

Onlar beş ildə ki, birlikdə işləyirdilər və bütün bu illər ərzində Hüseynov qazmaçıların boynuna minnət qoyurdu: şam gətirməli idi – minnətlə; balta gətirməli idi – minnətlə; qasırğalı havada adamları aparmalı idi – minnətlə.

Murad əvəz edəcəyi qazmaçıyı tez dilə tutdu. “Dəfnə getməliyəm” – o, izah elədi və cihazların göstəricilərini yazıb, həmin katerlə də körpüyə qayıtdı. Yol maşını çox gözlədi və bu müddət ərzində Tofiq üçün torpaq yığa bildi. Tofiqin xahişinə görə torpaq ayrı-ayrı

yerlərdən götürülməliydi: iki ovuc dispetçer otağının yanından, bir az yol qırağından yığdı, qalanını isə Suraxanıdan götürməyi qərara aldı.

Səfərəli 9-cu Xrebtovıdan yuxarıda tikilən təzə evlərdən birində yaşayırdı. Burdan qəbiristanlığa yaxın idi, buna görə də kifayət qədər maşın olmasına baxmayaraq (bütün 9-cu Xrebtovı gəlmişdi), mərhumu əllərində apardılar.

Qabaqda qocaların əhatəsində molla gedir və dua oxuyurdu, arxasınca üstünə qara örtük çəkilməmiş mafə gətirirdilər. Xərəyin dalınca kişilər və Səfərəlinin üç oğlu addımlayırdı; böyüyünün on səkkiz yaşı vardı. Üç yaşında olan qızını qadınlar növbəylə qucaqlarına alırdılar. Qadınların hamısı qara bürüncəklərdə idilər və kişilərdən ayrı gedirdilər. Mişoppa mərhumun aparılması üçün nəzərdə tutulan “Zil”lə qara “Volqa”nın arasında gedirdi.

Günəş asfalta adamların və maşınların düüst kölgələrini salaraq yandırır-yaxırdı. Ağ kəfənə bürünmüş və mafəyə güclə yerləşən Səfərəlidən başqa hamını tər basırdı və onlar cib dəsmalları ilə tərlərini silirdilər. Mafəni aparanların vəziyyəti lap zülm idi. Tər gözlərinin qabağını tuturdu, əlləri isə sərbəst deyildi. Murad, Həsən, Mustafa və daha üç kişi – hamısı təxminən bir boydaydılar – sağ tərəfdən gedir və bir-birlərini əvəz edirdilər. O biri tərəfdən tərs kimi ucaboy adamlar gedirdilər, mafə sağ tərəfə əylir və boynları sıxırdı.

– Özünü həlak eləmə, – Mustafa mafə düz olsun deyərək onu çiyinlərində yox, yarıbükülü qollarında aparan Muradı dilə tuturdu.

– Yorulmamışam, – Murad fısıldayırdı, – indicə götürmüşəm.

– Əşi, sən çoxdandı aparırsan, – Mustafa əl çəkmirdi. – Hamını əvəz ediblər. Ver kömək eləyim.

Murad isə razı olmurdu.

– Gördün başına nə gəldi, yeri cənnətlik olsun, – Həsən pıçiltıyla Cahangirə deyirdi. – Sən də axırın belə olacaq. – Onları təzəcə əvəz eləmişdilər və onlar söhbət edə-edə sustalmış əllərini oynadırdılar.

– Niyə məni başa düşmək istəmirsən? Elə sən də! – Cahangir Mustafanın dincini almağa razı saldığı Murada müraciət elədi. – Mən o qızlarla işləyirəm bir yerdə? Onlar yanıma iş üçün gəlirlər. Biz başqa heç nəylə məşğul olmuruq.

– Mənimçün qaranlıq qalan budur ki, atan niyə dözürlər! – Həsənin acığı soyumurdu. – Sizin nə oyunlardan çıxdığınızı, mən bilirəm, uşaq deyiləm ki.

– Tofiq hanı? Siz ikiniz də ucaboysuz, – Murad üzünü Cahangirə tutdu. Qıraqlarda gedərsiz; biriniz qabaqda, o biriniz arxada, onda bizim tərəf yuxarı olar və aparmaq da asanlaşar.

– Bilmirəm, – Cahangir həvəslə söhbətin mövzusu dəyişdi. – Mustafadan soruşmaq lazımdı.

– Niyə sən onları hökmən evə gətirməlisən? – Həsən əl çəkirdi. – Başqaları birtəhər keçinirlər axı... Mən də Biləcəridə birisiylə tanış olmuşdum, konduktor işləyir, çox yaxşı qadındı, amma onu evimə gətirmirəm ki! Ya da Muradı götürək... Elə bilirsən, belələ-rindən onun yoxdu?

– Yaxşı, yaxşı, – Cahangir acıqlı halda razılaşdı. – İndi belə söhbətlərin vaxtı deyil...

– Mən Mustafanı əvəz edirəm, – Murad dedi. – Sənsə Tofiqi tap. Elə etmək lazımdı ki, bizim tərəfdə ucaboylular olsun.

Murad irəli qaçdı və mərasimin başında gedən kişilərdən birinə nəsə dedi; onlar məsləhətləşdilər, sonra matəm dəstəsinin üzünü başqa küçəyə döndərdilər. Dəstənin getdiyi başqa küçələrdə olduğu kimi burda da mollanın həzin səsinə həyətlərdən adamlar çıxır və ölən kim olduğunu müəyyənləşdirənəcən gedirdilər.

Murad Mustafanı əvəz etmək üçün mafənin yanına gəldi.

– Tofiqi görməmişən? – O soruşdu, çiyinini mafənin altına verdi.

Tofiq isə bu vaxt səbəbsiz həbs olunmasına dərin etiraz əlaməti olaraq milis şöbəsinin döşəməsində ağnayırı.

– Özünü gicliyə qoyma! – leytenant Xəlilov onun arxasınca küncdən-künçə gedərək onu dilə tuturdu. – Kişi deyiləm, bunun əvəzini səndən çıxmasam. Yaxşısı budu, qulaq as!

Tofiq döşəmədə bir az ağnadı, sonra dincəlməyi və həm də Xəlilova qulaq asmağı qərara aldı. Leytenant stol arxasına keçdi və yəşikdən hansısa kağızları çıxartdı.

– Boğaza yığılmışam sizin əlinizdən! Sizi şəhərdən qovmaq üçün burda kifayət qədər material var. Mədyan məsələsinə görə isə on beş sutka alacaqsan. Şəhər sənə darlıqımı edir? Atanın xatirəsinə hörmət edib bir utansana...

– Atamda işin olmasın, – Tofiq onun sözünü kəsdi. – Hansı ixtiyarla günün günortaçağı məni tutursan?

– Bağırma! On beş sutka otursan – onda bilərsən!

– Bağırmıram! Günahım nədi?

– Əvvəla, bizim məlumata görə zooparkdan qovulandan sonra heç yanda işləmirsən.

– Özüm çıxmışdım, qovulmamışdım.

– Bilirəm, bilirəm! Şirlər üçün olan əti bir manata, pələnglər üçün olanı yetmiş qəpiyə necə satdığını danışblar mənə.

– Özüm çıxmışdım!

– Bunun fərqi yoxdur. Fərqi olan budu ki, sən bir ildə işləmirsən. Şəhər sovetinin qərarına görə səni tüfeyli kimi şəhərdən köçürə bilərik.

– Əşi mən artıq bir aydı ki, zəhmət çəkirəm! – Tofiq əlini çəsuça pencəyinin döş cibinə salıb, arayı çıxartdı.

Xəlilov stol arxasından durub, hələ də döşəmədə uzanılı qalan Tofiqə tərəf əyildi, kağızı alıb, gözdən keçirdi.

– Buna baxmayaraq, – o qəti dedi, – sən özünü belə aparmama-lıydın!

– Nə ixtiyarla məni burda saxlamısan?

– Bura bax, məni hirsəndirmə, yoxsa kimin əlində nə ixtiyar olduğunu göstərəm sənə. Məni bura yığmırsız, – Xəlilov boğazını göstərdi. – Dünən Səfərəlini öldürüblər, işlərim pisdə, töhmət yapışdırıblar – bir tədbir görməliyəm, ya yox?

– Mənim nə təqsirim? Hamının əvəzinə mənmi cavab verməliyəm?

– Lazım gəlsə, cavab da verəcəksən! Mədyandan şikayət gəlib.

– Nə şikayət? Tüpürüm o şikayətə! Mənim nişanım var, sənsə məni cinayətkar kimi qamarlayırsan!

– Bir nəfər, – Xəlilov səsinə qaldıraraq davam elədi, – son iki ay ərzində üç dəfə şəhərdən Mədyana gəlib, mərkəzi meydandakı çayxanaya girərək, orda oturanların hamısını söyüb. Nədi, elə bilir-siz ki, o adamların içində sizin zərəfatlarınıza son qoyacaq bir ürəkli kişi yoxdursa, deməli, onda milis işə qarışanadək xuliqanlıq etmə-lisiz?! Bir dəfə gedərlər, iki dəfə gedərlər... Nə qədər olar?

– Mənim nə təqsirim? Niyə məni sürüyüb bura gətirmisən?

– O, kimdisə, sizin küçədəndir, – Xəlilov qəti tərzdə dedi, yenə stol arxasına keçib, yazmağa girişdi.

– Nə yazırsan? – Tofiq soruşdu.

– On beş sutkanı rəsmiləşdirirəm.

– Nəyə görə?

– Hər şeyə görə. Mədyana görə.

– Vəcdanın olsun! Heç nədən tutmusan, hələ bir şər atırsan boy-numa.

– Onda de görüm, Mədyana gedən kimdi.

– Mən hardan bilim?

– Deməli, gedən elə sənsən! Belə də yazarıq.

Tofiq döşəmədə uzanmaqdan bezdi, dizlərini qucaqlamış halda döşəmədə oturdu.

Murad və Cahangir dəfn mərasimi qurtaran kimi Həsənin yük maşınına oturub, Tofiqə bir yolun kömək etmək ümidiylə milisə tələsdilər. Onlar kuzovun müxtəlif küncələrində oturub, əbəs yerə həbsin səbəbini tapmağa çalışırdılar.

– Baş açılacaq deyil! Kişi təzəcə işə düzəlmişdi, evlənmək istəyirdi – tutdular! – Murad dedi, – Mustafanın dili dinc duran deyil, hamıya car çəkəcək, Solmaz bilsə, yaxşı düşməyəcək.

– Mustafanı xəbərdar eləmişəm ki, dilini dinc qoysun.

– Bəs orda nə deyəcəyik?

– Yerində aydınlaşdırırıq. Saxla burda. – Cahangir yumruğunu kabinənin damına döyəcəldi. Cahangir səkiyə tullandı, küçəni qaraçaq keçdi və çoxmərtəbəli binaya tərəf yönəldi, binanın önünə vurulmuş lövhədən bilinirdi ki, burda çoxlu təşkilatlarla yanaşı gənc-lər qəzetinin redaksiyası da yerləşir.

Həsən maşının ayaq yerinə çıxdı.

– Bu fintiflyuşkanın nə köməyi dəyəcək ki? – O şübhə eləyirdi.

– Xəlilov o qızla heç danışmaq belə istəməyəcək! Boş yerə vaxt itiririk...

– Xahiş eliyirəm, Mədyana getməyə hələlik ara ver. Özün görürsən ki, vəziyyət pisləşib, – Murad onun sözünü kəsdi.

– İndi gördünmü ki, necə adamdılar? Onları nə qədər söyürdüm, onlarsa... Xoşuna gəlmirsə, adamın üzünə də, daldan şikayət yazmaq nədi! Bircə kəlmə – mədyanlıdırlar!

Redaksiyanın giriş qapısından Cahangir və Rəna çıxdılar. Murad və Həsən bunun Cahangirin dünənki qızlarından biri olduğunu o saat gördülər. O, arabir maşını göstərə-göstərə qıza nəsə deyirdi.

– Axı nə köməyim dəyə bilər? – Cahangir onu məsələdən həli edəndə Rəna soruşdu. – Bir də ki mən indi “Azneft”ə getməliyəm.

– Niyə?

– O yenə də mənim materialımı kəsib. Neftçilərdən bir şey yazmağımı tələb edir.

– Bu lap əla! Kuzovdakı o oğlanı görürsən? O, məşhur neftçi Murad Eyvazovdu. Elə ondan yazarsan. Gedirik! Xahiş edirəm, məni pis vəziyyətdə qoyma.

– Mənim onsuz da sizə heç bir köməyim dəyməyəcək.

– Eyibi yox, gedirik, xahiş edirəm səndən.

– Di yaxşı, çantanı götürüm qoy.

Rəna çantasının dalınca qaçdı, Cahangir isə maşına tərəf getdi.

Tofiq artıq stulda oturmuşdu. Xəlilov stəkanda qaşıqla çayı qarışdırır və deyirdi:

– Yalnız atanın xatirəsinə və bu məktuba görə buraxıram səni. Get gör, camaat yoldaş Əsgərovun xatirəsinə necə yad edir. Bəlkə bu, sənə adam olmaqda kömək edə. Amma yadında saxla ki, atana görə buraxıram səni.

– Sağ olun, minnətdaram sizə, – Tofiq nəzakətlə dedi. Onun əvvəlki dikbaşlığından əsər-əlamət belə qalmamışdı.

– Atan barədə dediklərinin hamısı isə axmaqlıqdı! Onun nə günahı var?

– Siz, düzü, yaxşısını bilirsiniz, məndən böyüksüz... Amma əgər o, həlak olmasaydı, mən indi burda oturmazdım.

– Boş-boş danışma! Mən səni xüsusi olaraq seçməmişdim, sən olmasaydın, küçənizdən başqa birisini tutacaqdım. O ki qaldı atana, o həтта həlak olsa belə sənincün lazım olan hər şey eləyib. Qarşıda bütün qapılar açıq idi – qəhrəman oğlu! Nə çıxdı səndən?

– Əgər o sağ olsaydı... – Tofiq yenə zəhlə tökməyə başladı, amma Xəlilov onun sözünü kəsdi:

– Sus! Günahkarsan, amma atanın üstünə yıxırsan. İndi də sənə kömək elədi, yoxsa basacaqdım səni on beş sutka! Onunla fəxr etməlisən, başa düşdün?

– Başa düşdüm... Mən gedə bilərəmmi icazənilə, işdə olmalıyam, analizləri yoxlamağa verməliyəm...

– Get.

Tofiq yerindən qalxdı, Xəlilovun əlindən məktubu aldı və yazı stolunu hörmətlə hərlənib, sahə müvəkkilinin balaca otağından çıxdı.

Həyətdə dostlarıyla üz-üzə gəldi. Hamısı ədəblə salamlaşdılar.

Tofiq gözlərini bərəldib, Rənaya baxırdı.

– Səni buraxıblar?! – Murad sevindi.

Tofiq məktubu ona uzatdı. Orda belə yazılmışdı:

“Sovet İttifaqı Qəhrəmanı qvardiya polkovniki Əsgərov. A.R.-in hörmətli ailə üzvləri!

Ensk şəhərinin şəhər Soveti Sizə bildirir ki, 1965-ci il iyulun 20-də şəhərimizi alman-faşist işğalçılarından azad edən döyüş qrupuna komandirlik etmiş Azərbaycan xalqının şanlı oğlu Əsgərov A.R.-in məzarı üstə abidə açılacaq.

Şəhər zəhmətkeş deputatları Soveti, şəhərin ictimai təşkilatları Sizin hamınızı şəhərimizə təntənəli mərasimdə iştirak etməkçün dəvət edir”.

Aşağıdan imzalar gəlirdi.

– Siz Əsgərovun oğlusuz? – Rəna təəccübləndi.

– Bəli! – Tofiq təmtəraqla dedi. – Əgər bu kağız olmasaydı, mənə on beş sutka basacaqdılar, bəlkə də lap çox! Yaxşı ki, kağız yadıma düşdü. Üç gündü ki, gəlib, sizə göstərmək elə yadımdan çıxırdı. Xəlilov o saat qorxdı və mənə baş qoşmadı.

Rəna Cahangiri kənara çəkdi.

– Mən gedim, – qız dedi. – Hər şey mənsiz düzəldi.

– Bir az gözlə, birlikdə gedərik. Mən xudahafizləşim. Hə, bu oğlandan yazmağı təklif edəndə, zarafat eləməirdim, – Cahangir Muradı göstərdi. – O doğrudan da neftçidi.

– Harda, hansı idarədə işləyir?

Cahangir Muradı çağırırdı.

– Bu qız, – o dedi, – jurnalistdi, yazıçıdı. Neftçilər barədə qəzetçün yazmalıdı. Sən ona kömək edərsən? Öz buruğunu, briqadanı göstərsən, özün barədə danışarsan...

Murad Rənaya şübhəylə baxdı. Qız yazıçıya heç oxşamırdı!

– İcazəsiz... ixtiyarım yoxdu... – o yalan dedi. – Yuxarıdan icazə lazımdı.

– Bütün bunlar olacaq! – Rəna bloknotunu çıxartdı ki, idarənin nömrəsini, Muradın familiyasını və vəzifəsini yazsın.

İkilikdə Tofiğin balaca otağına gələndə, Murad məktubu bir də oxudu. Tofiq bu vaxt köhnə çamadandan tələsik boş ara q butulkalarını çıxarıb stolun üstünə yığırdı.

Murad soruşdu:

– Gedəcəksən?

– İndi bu söhbətə vaxtım yoxdu! Torpaq gətirmisən?

– Gətirmişəm, evdədi.

– E-e, lənət şeytana! Eyibi yox...

Tofiq həyətdə qaçdı, bir az küncdən, sonra su kranının yanından torpaq yığdı, iki çimdik də artırmanın yanından götürüb, yenə evə girdi. Stolun üstündə üç qalaq eləyib, işə başladı.

Murad pəncərənin ağzında oturub, gələcək qohumunun hərəkətlərini müşahidə edirdi. O inanmırdı ki, Tofiq deyən kimidi, elm sahəsində hərə öz bildiyi tək fırıldaq işlədir, elmdə vicdanla işləmək mümkün deyil, bunu bacarmağın özü elə alimlikdi. Əgər doğrudan da hər şey belədirsə... o bacısının adaxlısı üçün heç də belə bir fırıldaq iş arzulamırdı.

Tofiq hər butulkaya bir az torpaq töküüb, üstündən vedrədən su əlavə edirdi, çalxalayıb stolun üstünə qoyurdu. Butulkalarla qurtarandan sonra çamadandan avtomat qələmini çıxartdı və stolun üstündəki siyahıya baxa-baxa yoxlama üçün torpaq götürüləsi nohurların adlarını və yerini kağız qırıqlarında yazmağa və onları butulkalara yapışdırmağa başladı.

– Kömək elə mənə, – Muraddan xahiş elədi, – tələsirəm. Hələ dünən aparasıydım.

Murad razılaşıdı və işi sürətlə başa vurdular.

– Sən hökmən getməlisən ora, – Murad dedi. – Bu sənə borcundu, qoy hamı bilsin ki, sənə atan necə kişi olub.

– Hansı pulla gedim?

– Mən verərəm.

Tofiq butulkaları qoyub, atasının xoşladığı oynunağı alacağına gözlənilmədən söz verdiyi uşaq kimi Murada baxdı, – bu baxışlarda məhəbbət, ümid, ehtiyat vardı.

– Bununçün nə qədər pul lazım olduğunu bilirənsənmi? Ora uzaqdı axı burdan.

– Yüz əlli manat çatır?

– Bilmirəm... Bilet yəqin ki, bahadı. Vaxt azdı, gərək təyyarəylə uçam, – Tofiq stoldan aralandı və otaqda gəzinə-gəzinə danışmaqda davam elədi. – Orda beş-altı gün qalacağam. Dilənçi kimi yaşamayacağam ki! Onlar bəlkə də mənim böyük adam olduğumu düşünürlər.

– Dilənçi kimi niyə? – Murad incidi. – Bilet əlli manatdan baha deyil. O baş – bu baş – yüz manat. – Beş günə sənə əlli manat çatmayacaqmı?

– Əlbəttə, çatır. Bəs birdən kimisə qonaq eləməli oldum? Bizdə hüzdə içmirlər. Orda bilirsən necə içirlər! Bir dəfə olmuşam rus hüzündə, stolda nələr yox idi – araş, çaxır! Deməli, mən də hər şeyi necə lazımdı, elə təşkil eləməliyəm. Yəqin ki, hüsr sayağı bir şey olacaq.

Murad kağızların üstünü yazıb yapışdırmaqda davam edirdi.

– Təkcə bizdə yoxdu belə adət. Bizdən başqa hüzdə hamı içir – gürcülər də, ermənilər də...

Buna mənim pulum çatmaz. Yüz manat isə verə bilərəm. Gecikmirsen ki?

– Gecikirəm də sözdü, – Tofiq azacıq acıqlı tərzdə dedi, stola yaxınlaşıb, növbəti butulkani götürmək istədi, amma götürmədi və yenə otaqda gəzinməyə başladı. – Sonrası, nə vaxta kimi mənə pul verəcəksən? Daha üzüm sırtılıb yanında. Yazdır məni pasportuna, götür öhdənə, heç olmasa səndən subaylıq çıxmasınlar!

İkisi də istehzayla gülümsədi.

– Bunlar hamısı boş şeylərdi, – Murad işləməkdə davam edirdi, – ürəyinə salma. Əgər biz də bir-birimizə kömək eləməsək, onda kim kömək eləyəcək?

Tofiq Muradın çiyinlərini qucaqladı.

– Yavaş, – Murad ona xəbərdarlıq elədi, – butulkaları sındırıraq.

– Rus dilini bilməməyim pisdi. Birdən orda çıxış eləməli oldum, rusca cəmi beş kəlmə bilirəm... Əynimə geyiləsi bir şey də yoxdu. Bu tökülmüş üst-başla adam arasına necə çıxım? – Tofiq birdən xatırladı və pencəyinin milisdə cırılmış əyeyini Murada göstərdi. – Bəxtimə belə yazılıb! Atam həlak olub, dilənçi kökündə yaşayıram, qabaqda məni yaxşı bir şey gözləyəndə, hökmən bir əngəl çıxır ortaya. – Tofiq qəhərlənmiş halda stulu çəkib oturdu.

– Onsuz da sənə kostyum almaq lazımdı, getdin, getmədin. Anam da hey bunu deyir.

– Hə, əgər bu səfər olmasaydı, həmin yüz əlli manata kostyum alardım, indi isə hamısı səfərə xərclənəcək.

Murad üstünü yazıb, axırıncı kağızı yapışdırdı.

– Hə, deyəsən, hazırdı.

– Mən yaman istəyirəm ki, sən ora gedəsən. Bu çoxlarının ağzını yumar! – Murad qəfil dedi.

– Əşi, onda gedirəm! – Tofiq qətiyyətlə çamadanı özündən itələyib, həyəcanla otaqda var-gəl eləməyə başladı. – Belə fikirləşirəm ki, kostyum üçün başqasından borc almaq olar. Sonra verərik. Həsəndən borc istəyirik, onun həmişə pulu var. Sənə inanar, mən isə yaxşı bir işə düzələn kimi, qaytararam borclarımı.

– Bir şey fikirləşərik, – Murad onu sakitləşdirdi. – Sən gecikirsən.

– Gedək mənimlə, – Tofiq təklif elədi. – Çox çəkməyəcək. Mən bunları təhvil verənəcən, küçədə durarsan. Bilirsən də, bu işdən çıxıram, axırıncı haqq-hesabımı alaram ki, pul da mənə indi hər şeydən vacibdir...

Onlar küçəyə çıxdılar və tramvay dayanacağına tərəf getdilər.

O biri gün Həsən, Mahmud və taksi sürən qardaşlar Ramizlə Adil Tofiqi ötürükdülər. Murad buruqda yubanmışdı və buna görə də düz aerodroma gəlməliydi.

Muradın Həsəndən borc götürdüyü pulla alınmış təzə qara iki yanlı kostyum və yazıçı Cahangirin hədiyyə elədiyi ağ kraxmal yaxalıqlı köynək geymiş Tofiq dostlarından azacıq qabaqda gedirdi. Onlar müharibə qurtaran kimi yalnız gəzintiyə çıxanların tam ixtiyarına verilmiş adam çox olan reklam fənlərinin gur işığına qərq olmuş küçələrdən biriylə gedirdilər – maşınların gedişi burda qadağan olunmuşdu və milisionerlər piyadalara küçənin ortasıyla getməyə icazə verirdilər. Dördü də Tofiqə baxmaqdan doymurdu və növbəylə onun köhnə çamadanını aparırdı. Tofiq çoxdan arzulayırdı ki, bax beləcə əynində qara kostyum, ağ köynək mərkəzi küçələrin şən, geyimli-kecimli izdihamına qarışsın, qəşəng qızların çiyinlərini qucaqlayıb, qulaqlarına elə şeylər pıçıldasın ki, onlar qızarıb utansınlar... Ya da ki, dostlarıyla gəzişsin, ucadan gülsün, tanışlarına əl eləsin – onda o, hamıyla tanış çıxacaqdı... Tofiq əmin

idi ki, nə görünüşünə, nə də ədəb-ərkanına görə bu adamların heç birindən geri qalmır, buna görə də xəyal onu uzaqlara – teatra, restoranolara aparırdı. Qara kostyumsuz bütün bunlar qeyri-mümkün idi. Qara kostyum hər halda lazımdı. Budur, kostyum var! Tofiq pencəyini hamarlaya-hamarlaya xüsusi bir yüngüllüklə addımlayır və hərdənbir dostlarına tərəf baxırdı.

– Yavaş-yavaş gedin, – o yalvarırdı.

Onu ötürənlər addımlarını yavaşdırdılar, o isə əksinə, addımlarını azacıq sürətləndirirdi. Dostlarından beş-altı metr aralı məsafədə sanki Tofiqlə onlar arasında ümumi heç bir şey yox idi.

– Sağdan, sağdan, bax, o su içən qıza bir bax! Nə yaman şeydi! – Birdən arxadan fişiltıya bənzər pıçiltı eşidildi. Mahmudun onsuz da xərcəng gözləri kimi bərəlməmiş gözləri indi az qala hədəqəsindən çıxacaqdı və dibədək sağa əyildi ki, Tofiqə hara baxmaq lazım gəldiyini göstərsin.

– Səndən xahiş eləmişdim axı mənimlə danışma! Hər şeyi korladın! – Tofiq hirsələndi. – Gözləyin burda, – o, su avtomatının yanında duran qızın ona layiq olduğuna əmin olandan sonra qısa şəkildə dostlarına dedi. Dostları əla ifa olunmuş bir laqeydliliklə ətrafa boylana-boylana bir anda geri döndülər, Tofiq isə iri bir yarımqəvrə vurub qıza yaxınlaşmağa başladı. Qıza o qədər yaxınlaşmışdı ki, onun dediyi sözləri heç kim eşidə bilməzdi, o oğrunluqla dedi:

– Ay qız, arxada kürəyiniz var.

Qız qorxu dolu baxışlarını ona dikdi və arxasına baxmağa çalışdı, Tofiq güldü.

– Zarafat elədim, – o, qızı sakitləşdirməyə başladı. – Belə bir zarafat var!

Qız yarımqıq içdiyi stəkanı avtomatın yarığına qoyub, cəld addımlarla aralandı. Tofiq onun arxasınca cumdu. Qarşıdan gələn adamlarla toqquşmamaq üçün gah bu tərəfdən, gah o tərəfdən gedir və tələsik deyirdi:

– Niyə belə qorxdunuz? Mən zarafat elədim axı! Əzizim, sizinlə tanış olmaq istəyirəm... Ayaq saxlayın, kəlmə kəsək... Anamın gəlini olmaq istəyirsənmi? Hara qaçırsan? Qulaq as! Səni yeməyə-cəm ki?

Tofiq adamların baxışlarını duyub afişalar yapışdırılmış divara tərəf çöndü, bir az gözlədi və geri qayıtdı. Dostları ona tərəf tələsirdilər.

– Dəlinin biriydi! – Tofiq özünə bəraət qazandırırırdı. – Bəlkə də kimisə gözləyirdi? Ya adaxlısını, ya da qardaşını.

– Tələsmək lazımdı. – Həsən dedi. – Gecikərik.

– Hələ vaxt çoxdu, – Tofiq etiraz etdi. – Bir az da gözək.

O biri tində Tofiq başqa bir qızla tanış olmağa cəhd elədi. O, birinciyyə dediklərini sözbəsöz buna da təkrar elədi. Nəticəsi həmin kimi oldu. O, qızın əlindən tutanda isə, qız onu həyasız adlandırdı.

– Getmək lazımdı, – Həsən təkid edirdi. – Təyyarə maşın deyil, uçar, çatmaq. – O, dəqiq bilirdi ki, hələ vaxt var, amma istəmirdi ki, Tofiq tamam xəcalət çəksin. Üçüncü uğursuz cəhd onu dostlarının gözündən salardı.

– Necə istəyirsiniz, – Tofiq tezəcə boyun qoydu. – Əgər belə hesab edirsiniz ki, getmək lazımdı, gedəyin, amma hələ gözə bələdik.

– Burda nə gəzmək? – Həsən etiraz etdi. – Modabaz-zad deyilik ki.

Onlar məyus halda şəhər aeroagentliyinə doğru getməyə başladılar. Tofiq köynəyinin yaxasını açdı və yaxalığın boynuna cib dəsmalını qoydu. Dözülməz bir isti olmasına baxmayaraq pencəyini soyunmadı.

Ətrafda isə şənlik hökm sürürdü. Kimsə hay-küylə öz tanışları ilə salamlaşdı, cavanlar qızların çiynlərini qucaqlayırdılar, pəncərələrdən musiqi səsi gəlirdi. Kinoteatrların və mağazaların yanında camaat elə sıxlaşmışdı ki, aralarından zəncir kimi düzülüb keçmək lazım gəlirdi.

“Vətən” kinoteatrının yanında onlar birdən qışqırıq eşidilər. Bir kişi boğuc və anlaşılmaz səslə qışqırırdı. – Qabaqda gedən Tofiq izdihama cumdu və dirsəklərini işə saldı. Dostları da onun arxasınca,

Çığırtılar artıq kəsilməmişdi, amma onlar çığırtı gələn yerdə Mişoppanı tapdılar. Dəli küçənin ortasında geyimli-kecimli bir oğlanın qarşısını kəsmişdi. Onları əhatəyə alanlar maraqla, amma bir az utanmış halda, onlar tez-tez ətrafa baxır və bununla da baş verən hadisəyə qəti daxli olmadığını bildirmək istəyirdilər – hər ikisinə göz qoyurdular.

Ucaboy oğlan Mişoppanın ovcuna xırda pul atırdı və hər iki əlini qabağa tutmuşdu, barmaqlarıyla bildirirdi ki – on dəfə bağıracaqsan. Mişoppa başını yellədi və bir əlini uzatdı – beş. Oğlan üç

barmağını yumdu – yeddi. Mişoppa mövuldadı və bir əlavə elədi – altı. Bununla da razılaşıdılar. Gənc tələsik Mişoppadan aralandı, tamaşaya duranlar da kənara çəkildilər. Mişoppa sinəsini doldurub zarıltıya oxşar həmin o uca səslə bağırdı. Tofiq və dostlarının indicə eşitdikləri həmin bu bağırtı idi. Küçə ayaq saxlamışdı. Hamı dayanıb, şərtə görə altı dəfə bağırən dəliyə baxırdı..

Hamıda olduğu kimi Mişoppanın da öz zəif cəhətləri vardı, amma başqa normal adamlardan fərqli olaraq bu cəhətlər onda az idi: bircə zəif cəhəti vardı, bircə dənə də günah işi. Zəif cəhəti buydu ki, qəndi sevirdi, günahı isə bu qəndi necə qazanmağında idi. Mişoppa bu sənətin xəcalətli olduğunu yaxşı başa düşürdü və 9-cu Xrebtovinin sakinlərinin axşamlar şəhərin mərkəzində heç vaxt görünmədiklərinə əmin olduğuna görə qəpik-quruş naminə avaraları əyləndirərək hərdən qışqırırdı.

Tofiqin və yoldaşlarının ağllarına gələn ilk şey bu oldu ki, bədbəxti burdan çıxıb getməyə dilə tutsunlar, o avaraya isə yaxşıca ilişdirlərsinlər, amma nəsə onları saxladı. Bəlkə də bu fahişəlikdən başqa çörək qazanmağın hər hansı bir üsuluna ana südüylə birlikdə onların qanına hopan hörmət idi, ya da onlar Mişoppaya onun xəcalət doğuran sirrinin açıldığını bildirmək istəmirdilər. Bəlkə də onlar düşünürdülər ki, Mişoppaya qışqırmağı qadağan etməklə onu bu miskin qəpiklərdən də məhrum edəcəklər. Nə isə, onlar cəld addımlarla burdan uzaqlaşdılar.

Tofiq hələ də qabaqda gedirdi, bu yapışqan kimi bürküdə, tamam ağ paltar geyinmiş izdihamın arasında onun qara şeyvot kostyumu çox qəribə görünürdü. İrəlində gedən dostları kimi Tofiq öz uğursuzluqlarından və 9-cu Xrebtovinin birinci sürücüsü, vaxtilə onun pərəstiş elədiyi Mişoppanın belə alçalmasından çox da dilxor olmamışdı. Tofiqi sirli və çox şey vəd edən Rusiya gözləyirdi.

Dostların arxasınca yenə də Mişoppanın bağırtıları eşidilirdi.

Səfərlərini basdırdılar, Tofiq uçdu və Muradın həmişəki həyat tərzi yenə də öz yoluna düşdü: bir gün – buruq, bir gün ev. Amma Murad bilirdi ki, əvvəli olan şeyin sonu da olmalıdı və buna görə də onu qazma işləri idarəsinin direktorunun yanına çağıranda və o, kabinetdə direktorla yanaşı Cahangirin tanışı Rənanı görəndə təəcüblənmədi.

– Salam, Eyvazov, – direktor dedi. – Buyur tanış ol – yoldaş jurnalist sənin buruğunla maraqlanır. O, indi təhlükəsizlik texnikası qaydalarıyla tanış olmalıdı, sonra onu yanına apararsan.

... Murad artıq bir saat idi ki, boş kabinetdə oturub, dəhlizdən gələn addım səslərinə qulaq verirdi. Nəhayət direktor qayıtdı. Murad ona tərəf addım atdı.

– Gözlə bir az. Bu Feyzullayev gənə kimidi, hər şeyi özbaşına mənəş getməyə icazə vermir, – direktor dedi. – Eyibi yox, mənim katerimdə gedərsiz. Uşaqları göndərdin?

– Hə, amma mənəş onlar...

– Başa düş bilmirəm, niyə məhz sənin buruğunu seçib? – Direktor uzun, T-şəkilli stolun arxasındakı kreslosuna yaxınlaşdı. – Sən onunla nəzakətlə davran, başımıza iş açə bilər. Onun barəsində eşitmişəm. Hidrotormozsuz kolonu buraxma. Çimmək istəsə, icazə ver.

– Bəs Feyzullayev?

– Onunla özüm danışaram. Qoy çimsin. Nə qədər təklif elədim ki, sahil buruğunu seç, boyun qoymadı, sənin kimi istəyir! Əminəm ki, bizim barəmizdə ona qabaqcadan məlumat verilib.

– Mən balaca adamam, belə şeyləri qanmıram, amma mənim buruğumda hər şey qaydasındadı, – Murad incidi. – Qoy baxsın.

– Mübahisə eləmirəm, sözüm yoxdu, sən yaxşı işçisən, amma onunla sayıq olmaq lazımdı, yaman şeydi, onu Moskvada da tanıyırlar.

Təhlükəsizlik texnikası mühəndisinin səsi direktoru son sözləri pıçıltyla deməyə məcbur elədi. Qapını döydülər və Rəna Feyzullayevin müşayiəti ilə içəri daxil oldu.

– Hə, qurtardız? – Direktor soruşdu.

– Bəli. – Feyzullayev cavab verdi. – Amma yoldaş çimməyə icazə istəyir. Deyirəm ki, ətraf yüksək gərginlikli cərəyan xəttidi.

– Qoy görək, Feyzullayev, bir dəfə icazə vermək olar. Deyirlər, qəşəng qızları cərəyan vurmur, – direktor Rənaya gülümsədi.

– Məsuliyyəti boynumdan götürürəm.

– Sizde qayda-qanunun belə ciddi olduğunu bilmirdim, – Rəna dedi.

– Eyibi yox, eyibi yox, çimin, – direktor təkrar etdi və qapıya tərəf getdi. Hamı onun arxasınca düşdü...

Günortaya qədər onlar kolonun çox hissəsini quyuya buraxdılar, buna görə də Murad hər dəfə növbəti şam ciyildəyərək dərinə gedəndə, hərdənbir bütün bədənini bucurqadın dəstəyinin üstünə verirdi. Kürən qazmaçı köməkçisi Semyon və işıqçı Əliağa təzə şamları dartırdılar, onları elevatora qoyur, onlar kolona bərkidilib quyuya enəndən sonra isə boşalmış elevatori "verxovoy" Şıxbalaya verirdilər. Murad ikinci qazmaçı köməkçisi olan diplomlu mühəndis Vasifə buruğu Rənaya göstərməyi tapşırırdı.

– Onlar hanı? – Murad tez-tez Semyondan və Əliağadan soruşdu.

– Mədəni budkada, – ona məlumat verirdilər. – Nasosların yanında dirlər. Bura gəlirlər.

Rəna və Vasif mədəni budkanı buruqla birləşdirən estakada ilə gedirdilər və hündür, arıq, eynəkli bir oğlan olan Vasif aravermədən nəsə danışır.

– Gör necə üyüdür! Ağzı bir dəqiqə də yumulmur! – Semyon istehzayla, amma vəcdlə dedi.

– Əbəs yerə on beş il oxumayıb ki, – Murad qasqabaqla dedi. – Qızı bircə tez sahilə göndərsəydim! Hava da korlanır, ilişib qalar burda.

– Göndərmək niyə? Qoy yanımızda qalsın, bir halda ki, özü bizi seçib.

– Hazırdı, – işıqçı Əliağa qışqırdı, o, mühərriklə məşğul idi. – Buraxmaq olar.

– Get öyrən gör qıza nə danışır! Yəqin öz diplomundan deyir.

– Əşi sən narahat olma, hər şey qaydasında olacaq, – Semyon Muradı sakitləşdirdi.

– E-e, nə bilirən! O yəqin ki, yuxuda da özünü mənim yerimdə görür. Səkkiz sinif də olsa, qurtarmışam ki, – həyəcanlanmayım deyirsən? – Murad ötürücünü qoşdu və sürəti kəskin tərzdə dəyişdi, rotor uğultusuyla o tərəf-bu tərəfə hərhləndi.

Rəna və Vasif buruğa yaxınlaşdılar. Burda eyni şey təkrar olunurdu: alçaqboy, güclü Murad bədənini dəstəyinin üstünə verirdi ki, fırlanıcıdan asılan qazma borularının iki kilometrlik kolonunun hərəkətini yavaşıtın, Semyon və Əliağa əlli kiloluq elevatorlarla və səkkiz metrlik şamlarla əlləşirdilər, yuxarıda isə gözəgörməz Şıxbala işləyirdi, hərdənbir ordan səs gəlirdi: "Ver, ver, tərpnə", ya da "Dayan, dayan ilişdi".

Vasif gah rotoru, gah da bucurqadı göstərə-göstərə Rənaya nəsə izah etməyə başladı. Rəna yazırdı. Murad mühərriki söndürüb onlara yaxınlaşdı. Semyon və Əliağa altı düyməli boruları seçməkçün buruğun altından çıxıb, körpüdə qalaqlanmış borulara tərəf yönəldilər.

– Çimmək istəyirsizsə, indi lap vaxtıdır.

– Bunun üstündə sizə söz gəlməz ki?

– Bir halda ki, direktor icazə verib, yox. Çiməndən sonra isə yaxşısı budu ki, çıxıb gedəsiz, xəzri olacaq, uzun müddətə ilişib qalarsız burda.

– Sağ olun, – Rəna dedi. – Sizin fəhlələr körpüdə nəylə məşğuldular.

– Şamları ayırırlar.

– Baxım, sonra çimərəm, yaxşımı? – Rəna onlardan aralandı.

– Necədi? – Murad həyəcanla soruşdu. – Hər şey qaydasındadı?

– Deyəsən qaydasındadı, – Vasif cavab verdi. – Amma onunla dil tapmaq yaman çətindi.

– Səndən xahiş edirəm, bir az da döz, mənim savadım azdı, onunla danışmaq mənimçün çətindi. Bir az da dolandır. Çalış ki, onu burdan bacardığca tez uzaqlaşdırasan. Ona de ki, axşam xəzri olacaq.

– Di yaxşı. – Vasif boyun oldu. – Sənin xətrinə bir az da fırlanım onunla. Birdən qız istəsə ki, onunla çimim?

– Yaxşı olar ki, çimməyəsən. Feyzullayev bilsə, başımı üzər.

– Başa düş, bu axı məndən asılı deyil! Birdən təkid elədi. Onsuz da onunla gəzmək məni bezdirib.

Murad karıxdı.

– Oldu, – o razılaşdı. – Amma tez bazar eləyin. Əcəb qulağımız dinc idi...

– Qız sənənlə maraqlanır! – Vasif istehzayla qımıışdı. – Deyir ki, səni tanıyır, buna görə də bura gəlib.

– Əşi bir dəfə görüb məni, – Murad həvəssiz halda təsdiq etdi və Semyonla Əliağanın qayıtdığını, Rənanın isə mədəni budkaya tərəf getdiyini görüb, tələsik əlavə etdi: – Get, get qızın yanına.

Vasif guya ki, həvəssiz halda Rənanın arxasınca getdi. Amma buruqdan uzaqlaşdıqca, addımlarını da yeyinlədirdi və üzündəki təşviş səbirsizlik ifadəsiylə əvəz olunurdu.

Rəna mədəni budkada paltarını dəyişənədək, o yuyundu, yüngülvarı qəlyanaltı elədi və divarın buruqdan görünməyən gün düşən tərəfində oturdu. O, bir müddət mədəni budkadan gələn xışiltıya qulaq verdi, sonra səbri çatmadı:

– Paltar dəyişməyiniz nə uzun çəkdi!

– Siz gözləyirsiniz mənə? – Rəna heyrtləndi. – Mən elə bilirdim siz artıq işləyirsiniz!

– Heç iş yeridi...

– Nə olub ki?

– Əgər unutmusunuzsa, təkrar edə bilərəm və təkrar eləməkdən usanmaram.

– Oy, xahiş edirəm, hər şeyi təzədən başlamayın!

– İcazə verərsizmi sizinlə çimim?

– Olmaz! Bu təhlükəsizlik texnikasının pozulması deməkdi.

– Cəfəngiyatdı! Rəislik sizin könlünüzü xoş eləməkçün hər şeyə hazırdı.

– Mənim könlümü, sizin yox! – Rəna hiyləgərliklə etiraz etdi.

Qız mədəni budkadan çıxdı.

– Xahiş edirəm, geyinin! – qız onu bircə trusikdə görüb yalvardı. – İstəmirəm ki, burda olmağım iş prosesinə təsir etsin.

– Bircə dəfə! Sizsiz mənə heç vaxt icazə verməzlər. Adama pis gəlir axı, ömrü boyu dənizdə işləyəsən və bir dəfə də olsun çimməyəsən. Xahiş edirəm! – Vasif qaçıb, suya tullandı. Qız da onun arxasınca suya atıldı.

Onları birinci “verxovoy” Şıxbala gördü.

– Çimirlər, – o, məlumat verdi.

Murad mühərriki söndürdü və körpünün qırağına yaxınlaşdı.

– Diplomlu olmaq bu deməkdi a! – Semyon Əliağa göz vurdu.

– Feyzullayev bilsə, başımı üzər, – Murad şikayətləndi.

Pəzəvəng Əliağa susurdu. O, ümumiyyətlə qaradınmaz adam idi. Şəxsi təsərrüfatı üçün bir qədər pul qazanmaq naminə yay vaxtı qazma idarəsinə işə girirdi, buna görə də buruqda baş verən hadisələrə biganə idi, kim nə deyirdi onu təsdiqləyirdi.

– Belə qıza görə adam canından da keçər! – Semyon vəcdlə deyirdi.

– Bu elə kinodu da, – Əliağa dedi.

Sonra onlar sudan çıxan Rənanın dolu, amma qamətli bədənini dinməzçə nəzərdən keçirməyə başladılar.

– Yaxşı deyil, – Murad özünü ələ aldı. – Görər...

Hərə öz yerinə çəkildi.

Vasif çimib çıxana kimi Rəna artıq geyinmişdi və dəftərinə nəse yazırdı. O, qızla yenə danışmaq istəyirdi, amma fikrini dəyişdi və məhəccərdən paltarını götürüb, buruğa tərəf yönəldi.

– Güclə dilə tutmuşam ki, sabah gəlməsin! – o, Murada tərəf qışqırdı. – Amma bu gün bizdən getməyə heç cür razı olmur, səninlə danışmaq istəyir.

Murad narazı halda başını buladı və rotoru söndürdü.

– Nə barədə?

– Bilmirəm.

– Əşi vecimə deyil, – Murad qətiyyətsizliklə dedi. – Planı verirəm, qəza olmayıb. Oğurluq eləmirəm, adam öldürmürəm. Mənə neyləyəcək ki? Təhsilim yoxdumu? Nə olsun! Bizdə təhsilsiz ustalar azdımı? Qoy nə istəyirsə yazsın.

– Əşi bu qız pis adama oxşamır, – Vasif onu sakitləşdirdi.

...Nahar fasiləsi vaxtı Rəna Muradla danışa bildi. Onlar ayaqlarını suya tərəf sallayaraq, estakadanın qırağında oturmuşdular. Onları ayıran qəzetin üstünə Muradın naharı – qızardılmış ət, pomidorlar və pendir qoyulmuşdu.

– Bir qədər vaxtınızı alacağam, – Rəna pomidordan bir dişləm vurub dedi. Murad dinməzçə gözləyirdi. – Gizlətməyəcəyəm, sizin barənizdə məqalə yazmaq istəyirəm. İri bir oçerk.

Rəna bunun Murada nə cür təsir elədiyini aydınlaşdırmaq üçün sözüne ara verdi, amma Murad elə bil ağzına su alıb durmuşdu.

– Buna görə də gərək mənimlə açıq danışasız. Sizə bir neçə sualım var. Niyə yemirsiniz? Yeyin, yeyin. Deyin görüm, küçənizdə baş verən hadisəyə necə baxırsız? Qətlə nəzərdə tuturam.

Murad fikrə getdi. Rənanın sualı onu bir qədər sakitləşdirdi, amma o özünü ehtiyatlı aparmaqda davam edirdi.

– Yaxşı, cavabınızı bir az yüngülləşdirim. Yeyin, yeyin. Necə bilirsiniz, haqlı idimi o... nədi qatilin adı?

– Ağabala.

– Hə, Ağabala. O haqlıdımı?

– Yox. Bu qalıqdi.
– Nəyin qalığıdı?
– Keçmişin. Kapitalizmin.
– Yaxşı! – Rəna onun sözünü təsdiqlədi. – Deyin, siz belə həərəkət edərdinizmi?

– Yox, – Murad inamla dedi. – Amma Səfərli də düz eləməyib. Ağabalanın türmədə olmasından, Mişoppanın dəliliyindən istifadə edib.

– Əlbəttə, bu qeyri-əxlaqıdır. Amma konflikti belə vəhşi üsullarla aradan qaldırmaq yaramaz axı.

Murad razılaşdı, amma üz-gözündən bilirdi ki, bu məsələdə onun özünün bəzi şəxsi fikirləri var.

– Yeri gəlmişkən, Mişoppa niyə ağlını itirib? O, həmişəmi belə olub?

– Müharibədən sonra olub. O, bizim küçəmizdə birinci sürücü idi. Kontuziyadan sonra həkimlər ona maşın sürməyə icazə vermədilər. Küçəmizdə məndən, Tofiqdən və başqa bir-iki nəfərdən savayı hamı sürücüdür.

– Tofiq – bu, Əsgərovunmu oğludu? O, nəylə məşğuldu?

– O da sürücülük eləyirdi, – Murad birbaşa cavabdan yayındı. – Amma siqnal vermək qadağan olunandan sonra başqa işə keçdi. “O nə sürücüdür ki, kefi istəyəndə siqnal verməyə icazəsi yoxdu?” Onlar güldülər.

Rəna evə qayıdanda elektrik qatarında da onu sorğu-suala tutmuşdu. Murad artıq inanmışdı ki, bu müsahibənin onun vəzifəsinə heç bir qorxusu-zadı yoxdu və hətta cavab vermək artıq onun xoşuna gəlməyə başlamışdı – ona ömründə belə diqqətlə yanaşmamışdılar.

Vaqzal binasından çıxanda o qədər gec idi ki, taksi dayanacağında hərlənən Mişoppadan başqa meydanda heç kim yox idi. Mişoppa onları gördü və sevinclə movuldadı. Adətən Mişoppanın qırsaqqız olmasına laqeyd yanaşan Murad indi Rəna yanında olduğuna görə xəcalət çəkdi.

Mişoppa öz maşınının imkanlarını nümayiş etdirirdi – siqnal verir, dişlərini qıcıdır, ulayırdı. Muradın onu dilə tutmasına və hədələməsinə baxmayaraq, o biri tərəfdən onlara qaçaraq yaxınlaşdı və gözlərində yalvarış dolu bir ifadə onları ötürüb keçdi ki, bu dəfə başqa tərəfdən yaxınlaşsın.

Rəna addımlarını yeyinlətdi. Onlar gur işıqlı Lenin prospektinə çıxdılar. Gec olmasına baxmayaraq, burda arabir adam gözə dəyirdi. Murad Mişoppanı başdan eləməyə çalışırdı, Rəna isə dəlinin pul istədiyini düşünərək, həm də çaşqınlığını gizlətmək üçün çantasını eşləməyə başladı.

Nəhayət, Murad onu dinə-imana gətirə bildi və Mişoppa vağzala tərəf geri qayıtdı. Murad baş verən hadisədən yaman pərt olmuşdu. Rəna güləndə, o, anlaşılmaz bir tərzdə donquldandı:

– Müharibəni lənətə gəlsin görüm...

O, başqa heç bir söz deyə bilmədi. Onlar bir müddət dinməzəcə getdilər, nəhayət, o, utancaqlığını boğub dedi:

– Sizdən bir şey xahiş etmək olarmı?

– Əlbəttə.

– Tofiqin atası barədə, ona göstərilən hörmətdən, onu abidənin açılışına dəvət etmələrindən qəzetə yazmağa dəyərmimi?

Onlar Rənanın yaşadığı evə çatdılar.

– Yadınızdadırmı, həmin gün mən özüm də bu barədə düşünürdüm. Amma onun gedəcəyinə əmin deyildim.

– Getdi! Bu onun borcuydu.

– Əlimdən gələni edəram. Məncə, çap edirlər.

– Sağ olun, çox sağ olun, – Murad mütəəssir oldu.

– Siz də sağ olun, hər şeyə görə. Nə qədər təəssüratım oldu! – Rəna əlini Murada uzatdı.

O, küçə qapısında durub qızın dabanlarının taqqıltısına qulaq asdı, sonra asta addımlarla küçəyə çıxdı.

Polkovnik Əsgərovun xatirəsinə balaca rus şəhərində təşkil olunan təntənə Tofiqin təsəvvür elədiyindən qat-qat yaxşı keçdi. Şəhərin girəcəyində, ağ örtüyə bürünmüş abidədən bir qədər aralı təzə yonulmuş taxtalardan iri bir tribuna düzəldilmişdi. Açılış saat dördə təyin olunmuşdu, amma mərasimə bir saat qalmış tribunanı və abidəni camaat artıq dövrəyə almışdı. Şəhərin bütün dörd məktəbi tam heyətlə gəlmiş və düz tribunanın qabağında dayanmışdılar. Vilayət mərkəzindən dəvət edilmiş tərtibatçılar briqadası tələsik son hazırlığı başa vurmaqda idilər, tribunanın taxtalarını, üstünə: “Yaşasın faşizm üzərində böyük qələbəmiz” sözləri yazılmış parçayla örtürdülər; dörd nəfər bədən tərbiyəsi müəllimi ilə xüsusi olaraq

seçilmiş pionerlərə (boyları 145 sm, az deyildi) fəxri qonaqları, şəhər rəhbərlərini və ictimaiyyətin nümayəndələrini necə dəqiq salamlamağı söylə öyrədirdilər. Müəllimləri kimi ağ köynək və qara şalvar geymiş pionerlər artıq neçənci dəfəydi ki, cəld addımlarla tribunaya mikrofon qurulan tərəfdən yaxınlaşıp, bir-bir sağa və sola ayrılırdılar ki, XX rum rəqəmi şəklində yenə tribuna qarşısına ensinlər, sonra ora qalxıb arxa tərəfdə pioner salamı verərək – bu vəziyyətdə donub qalsınlar. Bəzən uşaqlardan biri nəyisə düz elə-mirdi, onda ranonun tribunadan baxan nümayəndəsi əlini şappıldadıb, onları dayandırır, yaxında duran müəllimlərdən biri isə təqsirkarın üstünə cumurdu.

– Hələ də başa düşürsən? – o, xırıltılı bir səslə deyirdi. – Sağa o qaçır, sola sən, sonra əksinə. Adam bu qədər də küt olmaz axı! Eyni şeyi iyirmi dəfə təkrar edirik...

– Ona görə də çayıram, – məktəbli cavab qaytardı.

– Sus! – müəllim gözlərini hədəli bir tərzdə bərəldib səsinə ucaldır. – Məktəbi biabır eləmə! – Ranonun nümayəndəsi tərəfə baxıb, qışqıra-qışqıra geri qaçırdı; – Hazırlaşın!.. Getdik!

Tribunanın qarşı tərəfindən nəğmə müəllimləri yuxarı sinif şagirdlərinə xorla oxunacaq salam mətnini öyrədirdilər.

Tribunanın özündə isə qızgın mübahisə gedirdi. 1 nömrəli məktəbin xalq çalğı alətləri orkestrinin rəhbəri, həmin məktəbin pioner dəstə rəhbəri olan pioner qalstuklu, dolu cavan qadın və iki müəllim əlini şappıldadan nümayəndəni dilə tuturdular ki, onların orkestrinə mitinqi müşayiət etməyə icazə versin.

– Musiqi-zad olmayacaq! – nümayəndə arabir deyirdi. – Həlak olmuş adamın abidəsinin açılışı, musiqi-zad olmayacaq!

– Matəm musiqisi ki, olar! – Musiqi müşayiətinin tərəfdarları yalvarırdılar. – Uşaqlar nə vaxtdandı hazırlaşınlar! Qeyri-pedaqoji hərəkətdi onların birinci çıxışlarını pozmaq. Heç olmasa matəm musiqisi çalmaq icazə verin...

Nümayəndə ovuclarını şappıldadırdı, eyni sualla onlara müraciət edirdi: “Qələbə günündə!” – yenə ovuclarını şappıldatmaqda davam edirdi.

– Himni ki çalmaqlar? – pioner dəstə rəhbəri əl çəkmirdi. – Siz uşaqlara baxın bir!

Uşaqlar tribunanın yanında toplaşmışdılar və yalvarış dolu baxışlarıyla rəhbərliyə təsir etmək istəyirdilər. Yaxınlıqda, otluqda alətlər və notlar qoyulmuşdu. Ranonun nümayəndəsi təslim oldu.

– Ondən xahiş edin, bəlkə də icazə verdi, – o, xahişə gələnləri rəssamların işinə nəzarət edən şəhər sovetinin nümayəndəsinin yanına göndərdi.

– Bəs necə? Hökmən! – Şəhər sovetinin nümayəndəsi dedi. – Musiqi olmasa, məndən aman gözləməyin. Başınızla cavabdehsiz!

Bir neçə saniyə sonra orkestr son məşqə başladı.

Düz saat dördə, hamı yığışandan sonra, tribunaya iki “Volqa” yaxınlaşdı. Birinci məşindən şəhər sovetinin sədri, Tofiq, şəhərdə yeganə iri sənaye müəssisəsi olan evtikmə kombinatının direktoru və daha iki nəfər yaşlı kişi düşdülər. Tofiqdən başqa hamının ordeni və medalları vardı. Tribunada daha on beş nəfərdək ordenli adam dayanmışdı.

– Yoldaşlar! – gələnlər tribunaya qalxandan sonra şəhər sovetinin sədri dedi. – İcazə verin faşist Almaniyası üzərində qələbənin iyirmi illiyinə və qvardiya polkovniki Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, şəhərimizin azad edilməsi uğrunda canından keçmiş Əli Əsgərovun məzarı üstündə abidənin açılışına həsr olunmuş təntənəli mitinqi açıq elan edim!

Alqışlar qopdu, orkestr marş çaldı, pionerlər nizamlı tribunaya tərəf addımladılar. Qəfil bütün müəllimlər, sədrilər və nümayəndələr harasa yox oldular, vəzifələr, tabelik və zəhlətökən məşqlər unuduldu. Tribunada dəhşətli müharibənin ağırlığını çiyinlərində duymuş adamlar durmuşdu və övladları öz ehtiramlarını bildirmək üçün onların yanına qalxırdılar.

Pionerlərin sifətləri ciddiləşmişdi, tribunada duranların və abidəni dövrələmiş ata-anaların gözləri yaşarmışdı. Tofiqin mis tək qaralmış yanaqları boyu göz yaşları axırdı.

– Yoldaşlar! – Şəhər sovetinin sədri dedi. – Polkovnik Əsgərovun oğlu, atasının xatirəsini yad etmək üçün bura gəlmiş əziz qonaq aramızdadır. – Sədr Tofiqin çiyinlərini qucaqladı. – Bu bizim təntənəyə xüsusi məna, xüsusi əhəmiyyət verir. (Alqışlar.) Abidəni açmazdan əvvəl sözü Tofiq Əsgərova verirəm.

Tofiq tribunanın kənarına gəldi, qurumuş dodaqlarını yaladı, mikrofonu toxundu.

– Братья и сестры, – о астандан dedi. – Я плохой говорю по-русскому... Но два-три слова говорю, от всей сердца... Когда отес погибнул, я был совсем маленький пасан. Мне много раз говорили, что он хороший человек был. Теперь я вижу это свои глазами. В прокляты война погибли много отес, тоже хороши люди. Мы, дети их, должны помнить о наши отес и мать, которы приняли смерть, чтоб мы жил...

Tofiq danışdıqca səsi qüvvətlənirdi və öz çıxışının axırında gur səslə bağdırdı:

– Да здравствуй великий победа над фашизмом!

O, alqış səslərinə başını aşağı dikmiş halda qulaq asdı.

...Miting qurtaran kimi Tofiqi adamlar əhatəyə aldılar.

– Sizdən xahiş edirəm, – 1 nömrəli məktəbin pioner dəstə rəhbəri ona deyirdi, – məktəbimizə gəlin! Atanız barədə uşaqlara danışarsız.

– Bizdə neçə gün qalacaqsınız? – Fotoaparatu olan cavan oğlan soruşdu. – Düzdürmü ki, siz futbolçusuz?

– Biz getməliyik, – şəhər sovetinin musiqi çalınmasına icazə vermiş nümayəndəsi onun ətəyindən dartırdı. – Saat altıda banketdi.

– Я приду, – Tofiq pioner dəstə rəhbərinə deyirdi. – Сделаем свидании... Говори.

– Sabah gələ bilərsiz?

– Sabah gələ bilməyəcək, – Şəhər Sovetindən olan adam cavab verdi. – O, çörək zavoduna gedəcək. Yoldaşlar, sıxışdırmayın, sıxışdırmayın, qoyun çıxacaq!..

O, müqavimət göstərən Tofiqi arxasınca dartırdı, Tofiqi isə onun əhatə edən adamların arasında yalnız ağbəniz və dolu bədənli pioner dəstə rəhbəri Marina maraqlandırırırdı. Qızın yumşaq döşləri onun çiyinlərinə toxunur və başını gicəlləndirirdi.

– Завтра семь часов ночи я гостиница, приходи, – Tofiqi maşına oturtmazdan əvvəl o, imkan tapıb qıza dedi.

Gəlinin və onun cer-cehizinin saysız-hesabsız faytonlarda adaxlı evinə gətirildiyi dövr çoxdan arxada qalmışdı. Faytonları çox adam tutan avtobuslar, iti gedən yüngül maşınlar, iri yük maşınları əvəz etmişdi. Adamla dolu olan maşınlar küçələrə signal səsləri, musiqi sədaları, şən çığırıtlar yaya-yaya, sürətlə gedirdilər. Şəhər rəhbərləri belə küylü şənlikləri qadağan edən bir neçə qərar çıxarmışdılar və milis imkan daxilində bu qərarlara əməl olunmasına nəzarət

edirdi. Amma 9-cu Xrebtovi şəhərin həmin o nadir küçələrindən idi ki, günün hər hansı vaxtında musiqi həvəskarları klarnet və ya zurna üfürürdülər, çalğı aləti olmayanlar isə küçə sakinlərinin narazılığından çəkinməyərək qışqırıb, zuy tuta bilərdilər. Buna görə də toy dəstələri, necə ki, indicə biri ötmüşdü, 9-cu Xrebtoviya bir neçə dəfə dönürdülər.

– Anaları xoşbəxtdi! – Toy tini burulandan sonra Mənsurə ah çəkdi. – Zəhmətlərinin bəhrəsini görürlər. Mənsə ömrümü uşaqlarıma həsr eləmişəm, nə faydası? Nəvələrimi görəməyəcəyəm.

Murad günahkarcasına durub gözləyirdi ki, anasının xətrinə dəymədən çıxıb gedə bilsin. O, artıq çoxdandı ki, darvaza yanında durub, hara gedəcəyini fikirləşirdi: dükanın yanında yığılmış uşaqlarınmı yanına, ya öz daşının üstündə oturub qəzet oxuyan Mustafanın yanına getsin.

– Şəhərdə hər gün toydu, – Mənsurə davam edirdi. – Hamı evlənir: kasıblar da, varlılar da, gözəllər də, axsaqlar da...

– Gün o gün olsun Muradın da toyunu görək – onlara yaxınlaşan milisioner arvadı Səkinə dedi. – Ay Mustafa, bəsdir qəzet oxudun, evdə nə qədər iş tekülüb qalıb!

– Biz elə bunun söhbətini edirdik! – Mənsurə tərəfkeş tapdığına sevindi. – Deyirəm, gəl evləndirim, istəmir. – Deyirəm, özün evlən, amma başısağa qız tap, tapammır.

– E-e-eh, – Səkinə ah çəkdi, – hardadı indi başısağa qızlar? Onların dövrünü keçdi. Ay Mustafa! Allahın qəzəbinə gəlim, əgər o qəzetlərin hamısını cırmasam! Nə qədər qəzet oxumaq olar?

Mustafa qəzetdən ayrılmadan əlini yellədi ki, indi gəlirəm.

– Özün tapammırsan, anan ölməyib ki – iki günə gəlin taparam! – Mənsurə sözünə davam elədi.

– Yaxşı, yaxşı, ana, – Murad dedi və qadınları qoyub, Mustafanın yanına getdi. Böyüründə oturub, qəzetlərdən birini götürdü.

– Mahmud onuncu şəkər çörəyi yeyir, – Mustafa xəbər verdi. – Yenə təzə satıcıyla mərc gəliblər.

Murad dükan tərəfə baxdı. Piştaxtanın qabağına on nəfərədək adam yığılmışdı.

– Elə bil heç Səfərəli orda oturmayıbmış, – Mustafa dedi. – Kişi gəldi də, getdi də... İş-güc necədi? Cavan mühəndis ayağının altını qazmır ki?

– Elə adama oxşamır. İşləyir. Onun əlindən nə gələ bilər ki? Planı verirəm, eşşək kimi işləyirəm. Savadım yoxdu? Əvəzində təcürübəm var.

– Aydındı, – Mustafa dedi. – Sən köhnə işçisən.

– Mustafa, on iki imam haqqı, əgər bu qəzetlərdən ayrılmasan, od vurub özümü odlaram! – Səkinə üz-gözünü əyişdirib pəncərədən qışqırdı. – Evə gəl!

– Zəhrimara qalsın! – Mustafa yerindən qalxaraq deyindi. – İşdə Xəlilov, evdə də bu. İt həyatı yaşayıram.

Murad qəzetləri ona qaytardı. Mustafa həyəətə tərəf, Murad isə tinə, uşaqların yanına getdi.

Səfərlərinin yerində təzə satıcı oturmuşdu, adı Ənvərdir, iyirmi səkkiz yaşında eynəkli bir oğlandı, Kirovabadan idi. İlk günlər boş vaxtlarında o, kitab oxuyurdu, amma tezliklə məlum oldu ki, Ənvər hər şeydən və hər şərtlə mərc gələndi. Bu, küçə sakinlərində ona qarşı maraq oyatdı, həm də ki, uzun illər ərzində dükən özünəməxsus küçə klubu kimi bir şeydi, onsuz keçinmək çətin idi.

Ənvər tez-tez mərc həvəskarı olan gonbul Mahmudla söz qoyurdu. Bu gün məlum olacaqdı ki, Mahmud bir saata yağlı, şirin, böyüklüyünə görə rom-bobadan geri qalmayan şəkər çörəkdən iyirmisini yeyə biləcəkmə, ya yox. Üstündən nə istəsən, özü də nə qədər istəsən içmək olardı. Uduzan xərci verir və tamaşaçılar üçün iki yeşik pivə alırdı.

Murad dükana yaxınlaşanda, Mahmud on ikinci şəkər çörəyi yeyirdi. Ənvər eynəyini çıxararaq oturmuş və gərgin halda hər tikədən sonra pivədən qurtum vuran Mahmudun iri çənəsinin bir hərəkətini də gözədən qoymurdu. Tamaşaçılar birbaşa butulkalardan başlarına pivə çəkir və mübarizənin gedişini müzakirə edirdilər. Onlar da boş durmamaq üçün öz aralarında mərc gəlmişdilər.

– Axşamınız xeyir, – Murad növbəylə hamıyla əl tuta-tuta salmışdı.

Həsən göz vurub, mərcin nəticəsi barədə onun fikrini soruşdu. Murad Ənvərin uzatdığı pivədən qurtum vurub, bir Mahmuda, bir qalan şəkər çörəklərə, dükanın qapısı yanındakı divarın dibində oturmuş Ramizlə Adilə və sonra yenə ciddiyyətlə ağzı işləyən Mahmuda baxdı, fikirləşib, qətiyyətlə dedi:

– Mahmud udacaq.

– Mərc gələk! – Ənvər dedi. – Bir yeşik pivədən.

– Oldu, – Murad razılaşdı.

Pota Mahmud dirsəklərini piştaxtaya söykəyib, qırmızı xərcəng gözləriylə tomat şirəsi balonuna baxa-baxa çeynəyir, udur və içirdi.

– Bəsdir! – Murad boyun qaçırdı.

– Gəl mənimlə mərcləşək, – Həsən təklif etdi.

Mahmud on beşinci şəkər çörəyi yeyirdi. Murad dükandan aralandı.

Geyimli-kecimli, dabanlarının taqıltısı və səsləri bir-birinə qarışan adamların arasında Murad sezilmədən və fikirli halda bir neçə gün bundan əvvəl Tofiqi ötürdüləri həmin o küçələrdə gəzirdi.

Torqovı və Korqanov küçələrinin tinində kimsə onu çağırırdı. Boylananda küçənin qarşı tərəfində Cahangirlə Rənanı gördü. Onlar ona əl edirdilər. Murad küçəni keçdi.

– Adını çək, qulağını bur! Yaxın günlərdə sənə haqqında əla bir məqalə olacaq, – Cahangir məqalənin ölçüsünü göstərərək əllərini geniş açdı.

Murad ehtiramla Rənanın ona uzatdığı əlini sıxdı.

– O gün gördüklərimdən o qədər danışmışam ki, hamının başbeynini aparmışam. Hökmən bir də gələcəyəm yanınıza!

Murad sevinclə başını yellədi.

– Hökmən gələcəyəm. Etirazınız yoxdu ki?

– Yox, yox, nə danışsınız, – Murad dodaqaltı dedi. – Şad olaram.

– Bu lap yaxşı! – Rəna güldü. – Görüşənədək, biz tələsirək. Bağışlayın.

Murad onların arxasınca baxa-baxa durduğu yerdə bir qədər ayaq döydü, sonra həmin istiqamətdə getdi. O, təxminən on metr aralı gedirdi və tez-tez dayanıb, adamların arxasında gizlənirdi. Hər dəfə Cahangirlə Rənanı tanışları dayandırır, onda Murad o biri tərəfə keçir və ordan Rənaya baxırdı. Nəhayət o, Cahangirin qızın yaşadığı evin küçə qapısına girdiyini gördü.

Mitingin səhəri günü pioner dəstə rəhbəri Marina Tofiqi mehmanxanada tapdı və onlar danışdılar ki, sabah səhər görüşüb, məktəbə, uşaqların yanına getsinlər.

Səhər o, qızı nömrəsinin pəncərəsindən gördü və tələsik pəncərəni geyib, qapıya tərəf atıldı. Dəhlizdə baxdı ki, şəhər sovetinin nümayəndəsindən xahiş edib aldığı çəkələklərdə, öz ayaqqabı-

larını geyməyi unudub. Bir dəqiqə belə hədə itirmədən nömrəyə qayıtdı, güzgüyə baxdı, çamadanından ayaqqabılarını çıxartdı, cəld onları geydi, güzgüdə bir də özünə baxdı, alt çənəsini irəli uzatdı – belə vəziyyətdə özündən daha çox xoşu gəlirdi, sonra küçəyə qaçdı.

Məktəbə gedən yolda Tofiq hey özü barədə danışdı qıza.

– Doğrudurmu ki, sizin şəhərdə neft küçələrindən axır? – Marina əl-qolunun hərəkəti ilə sualını izah eləyə-eləyə soruşdu.

– Нет, нет! – Tofiq özündən çıxırdı. – В городе нефть нет. Ок-райна нефть. Город чиста. Сады.

Marina anladığını bildirən bir təbəssümlə cavab verirdi.

– Большой город. Красива, красива. – Tofiq başını yığalayır və Marinanı inandırmaq üçün dodaqlarını marçıldadırdı. – Двасат, нет, трисат раз больше ваши город!

...Məktəbdə pionerlərin coşqun alqışları kəsiləndən sonra Tofiq dedi:

– Дети, учись. Мой отец отдал жизни, чтобы вы учились, стали образовани трудяши, строител коммунизма. Учись, учись и учись.

Axşam qızı mehmanxanaya gətirdi.

– Ты мне не бойся, – Tofiq yolda qıza deyirdi.

– Мән qorxmuram. Amma bunda bir mənə da götmürəm....

– Ты хороши девушка, только окошко надо лезыть, женщина ночи гостиница не разрешит.

– E-e-eh, – Marina ah çəkdi, – bacarmaq olmur sənənlə. Təmiz havada gəzirdik də, yox olmaz, mehmanxanaya getmək istəyir!

– Зачем ходит по улиса? Злой глаза будут видеть, злой язык говорит о тебе плохо.

– Hə, səni bir gör nədi narahat edən? İstəmirsən ki, bizi bir yerdə görsünlər?

– Как тебя стыдно! – Tofiq asıqlandı. – Ай-ай-ай! Я тебя лублу, а такой веш мне говоришь. – Qızın çiynlərini qucaqladı.

Hələ şəhər mehmanxanasının birinci mərtəbəsində həyətə baxan pəncərəyə fikir vermiş, elə onda pəncərə sürgülərinin hamısını çəkmişdi, amma indi narahat idi ki, birdən bu vaxt ərzində mehmanxana işçilərindən biri pəncərəni təzədən bağlaya bilərdi. Xoşbəxtlikdən, hər şey yaxşı oldu. Birinci Tofiq dırmaşdı və əlini Marinaya uzatdı.

– Bəlkə lazım deyil? – qız tərəddüd elədi. – Görərlər, pis olar.

– Xahiş edirəm! – Tofiq həyəcədən boğulan bir səslə dedi.

– Xahiş eləmə. İstəmirəm, – Marina pəncərədən aralandı.

Tofiq qızın yanına düşdü. Qızı dilə tutmaq üçün bir də cəhd göstərdi, amma Marina fikrindən dönmədi.

Tofiq əmin idi ki, qapıdan onu qızla mehmanxanaya buraxmayacaqlar. Amma təəccüblü burası oldu ki, onları heç kim saxlamadı. “On birdən sonra ləngiməyin”, – növbətçi qadın xəbərdarlıq eləməklə kifayətləndi.

– İşiq hardadı? – onlar nömrəyə girəndə, Marina soruşdu.

– Свет не надо, с той стороны все видна.

– Yarıqaranlıqdan xoşum gəlmir.

– Bura gəl, – Tofiq qızı səslədi. O, çarpayının başında durmuşdu. Marina yaxın gəldi və əlini onun çiyninə qoydu. Onlar öpüşdülər.

– Nəfəsim tənqiyir, burax, – Marina xahiş elədi. Amma o buraxmırdı. Onlar çarpayuya oturdular. – Burax, – Marina tələb elədi. – Karsanmı, nədi?

Qız onu itələməyə cəhd elədi. Amma bu Tofiqi daha da coşdurdu, – o yenə qızı öpdü və bərk-bərk özünə sıxdı. Qızın daxilində nəşə şirin-şirin göynədi, ayaqları sustaldı... Gözləri qaranlığa öyrəşdiyindən qız indi onun ölü gözləri kimi örtülü gözlərini, tərdən işıldayan sifətini yaxşı görürdü. Tofiq qızın baxışlarını duyub, bir gözünü araladı. Onların baxışları toqquşdu. Tofiq cəld kirpiklərini yumdu.

– Burax, əclaf! – Marina bütün gücünü toplayıb, onu itələdi və Tofiq döşəməyə oturdu.

Marina çarpayıdan durub, donunu düzəltdi. Tofiq ağlayır və Azərbaycan dilində ucadan nəşə deyirdi. Qız ağzını əydi:

– Nə ulayırsan?

– Прокляты жизн! – Tofiq ağlayırdı. – Счасти нету! Трисат два года, еще ни одна женщина не лубил. Другой в армии жизни видят, а я такой мест служил – за сто километр живой душа не был. Теперь тебя любил, ты бьешь...

Bu yerdə o, artıq danışmamadı. Marina yaxınlaşdı və döşəmədə onunla yanaşı oturdu.

– Di ağlama, xahiş edirəm. Mən də səni “лублу”.

Qız onu qucaqladı.

Daha bir neçə gün keçdi və Muradın həyatında təzə heç bir şey baş vermədi. Rəna buruğa gəlib çıxmadı, evdə isə yuyunub, stol arxasına keçməyə imkan tapmamış, anası hər axşamki öyüd-nəsihətinə başladı.

– Deyirəm, xoşbəxt analar var! Bu gün Balacaxanımı, rəhmətlik Məcidin bacısı oğlu Bəylərin baldızını gördüm, – anası bu axşam da həmişəki kimi şaqraq bir səslə, stolun kənarına baxaraq, süfrəni hamarlaya-hamarlaya deyirdi. Övladlarına, nəvələrinə baxıb fə-rəhlənir! Ən kiçik oğlunu da evləndirib, sonbeşiyi müharibə başla-nanda onun qarnındaydı. Tezliklə bir nəvəsi də doğulacaq.

Murad soruşdu:

– Narşərab varımızdı?

– Var, – anası cavab verdi, iri, palıddan olan bufetə tərəf tələsdi və nar şirəsinə çıxartdı.

– Məni heç kim soruşmayıb ki? – Anası yenə onun yanına otu-randa, Murad soruşdu.

– Yox. Oğlum, bunları deməkdə fikrim var. Sənin də ailə sahibi olan vaxtıdır. Yaxşı qazanırsan, sənə nə lazımdı hamısını hazırla-mışam, günü bu gün toya hazıram.

– Yaxşı, ana, yaxşı, Allahın köməkliliylə mən də evlənərəm.

– Təki olsun, təki olsun, – Mənsurə onun sözünü təsdiqlədi. – Amma sən özün də əl-ayağa düşməlisən axı.

– Yaxşı, ana. Yaman yorulmuşam, qoy bir dincələk.

– Dincəl, oğlum. Allaha şükür, balaca deyilsən, özün hər şeyi bi-lirsən, amma valideyn sözünə baxmaq da günah deyil.

– Borcumuzdu böyükələrin sözünə qulaq asmaq, – Murad ömrü boyu anasına necə cavab vermişdisə, indi də elə dedi.

– Gəlinə, ailəsinə də baxmaq lazımdı. Sən baxanacan iki il də keçər. – Mənsurə davam elədi.

– Gəlinə illərlə göz qoyulan dövrən keçib ana, – Murad qəfil eti-raz elədi və stol arxasından qalxdı. – İndi bir-birlərinin xoşuna gələn kimi o saat evlənilər.

– Həm də boşanırlar! Gəlin yaxşı ailədən olmalıdı. Ən əsası budu, – Mənsurə stolun üstünü yığışdırmağa başladı.

– Solmaz hanı? – Murad soruşdu.

– Xəstəxanada növbə çəkir.

– Bir qız xoşuma gəlir.

Mənsurə nimçələri bir kənara qoydu.

– Kimdi?

Murad karıxdı.

– Sən onu tanımırsan. Qız jurnalistdi, yazıçıdı.

– O bizim Cahangirin tanışını deyirsən?

Murad başıyla təsdiqlədi. Üzü bir sükut çökdü.

– Yaxşı qızdı, – Murad sükutu pozdu. – Ağlına başqa şey gəl-məsin...

– Ağlıma başqa şey gəlmir! Əgər qız subay kişinin evinə gəlib-gedirsə, daha burda nə fikirləşmək – hər şey ovuc içi kimi aydınlı! Səndən belə şeyi gözləməzdim. Bəs qonşular, qohumlar nə deyər-lər? “Qızı evinə gətirməzdən əvvəl, qız Cahangirlə gəzib”, – Mən-surə kimisə yamsıladı.

Murad özünü itirmiş halda susurdu.

– Bil ki, onu bu evə gətirsən, mən gedəcəyəm burdan. Bir qapı-dan siz girəcəksiz, o birindən mən çıxacağam. Belə rüsvayçılığa dözməmmərəm!

Murad cəld paltarını dəyişdi və anasının ağılarını eşidə-eşidə hə-yətə çıxdı. İkinci mərtəbənin eyvanında çay içən prokurorla salamlaşdı.

– Axşamınız xeyir, İbrahim dayı. Cahangir evdədi?

– Evdədi, evdədi, qalx. Çoxdandı səni görmürdüm, bizə gəlib-getmirsən. Mənsurəni, Sabiri görürəm. Solmaza baxanda adam fə-rəhlənir, sənə görünürsən.

– İşdəyəm, İbrahim dayı. Özünüz bilirsiniz də, dənizdi...

Murad eyvanın məhəccəri ilə İbrahimin stulu arasından sivişib prokurorun mənzilinin qapısından içəri qədəm basdı.

Cahangir yazı makinasını taqqıldadırdı. Muradı görəndə dik qalxdı.

– Salam. Salam! Elə yaxşı oldu gəldin! Burda əyləş, bura sərindi. Neçə gün idi görünmürdün?

– Dörd gün. Sizinlə küçədə qarşılaşdığım gündən oturmuşdum orda. Qasırgaydı.

– Rəna səni soruşdu. Sizin neftə dair işlərinizdən bəzi şeylər ona qaranlıq qalıb. – Cahangir gülümsünüb, Muradın çiyinlərini döyəclədi. – Qarpız, yemiş, üzüm – meylin nə çəkir?

– Sözün düzü, heç nə. İndicə yemişəm. Bir dəqiqəliyə gəlmişəm yanına.

– Həmişə beləsən. Bəlkə, nərd ataq?
 – Yox, yox, bir balaca işim var səninlə...
 Cahangir nərdi götürmək üçün qalxmaq istəyirdi, amma yenə oturdu. Murad tərəddüd eləyirdi.
 – Cahangir, qardaşımsan, məndən incimə və mənimlə açıq danış...
 – Aydın, əlbəttə! De gəlsin, utanma.
 – Bilmirəm heç necə deyim... Səndən xahiş edirəm, düzünü de: Rənayla aranızda nə var?

Sual Cahangirə təhqiramiz göründü. Onun sifəti qızardı, gözləri qanla doldu. Lənət şeytana, gör nə günə qalib ki, indi bu adamlar həyasızcasına onun şəxsi işləriylə maraqlanırlar! Ömrü boyu onlarla bir yerdə olub, heç vaxt aralarındakı fərqi onlara bildirməyib. Hə, hə, bəsdə buna göz yumduğu! Onlarçün əlindən gələni edib, bəxtsiz qardaşlar kimi onları sevib. İndi gör hər şey nə cür döndü. Bəlkə düşünülər ki, onların kefi istəyəndə o, hər dəfə hər şeyi açıb tökməli idi ortaya. Yox, əzizlərim, ağzıboşlar! Sizi yerinizə oturtmaq vaxtı çatıb!

– Murad, elə suallar var ki, onların cavabını hətta doğma qardaşına da deyəmmirsən, – o quru bir tərzdə dedi. Cahangir dediyi sözlərin ikibəşliğini yalnız bunları deyəndən sonra anladı. Muradın gözlərində elə bir ağrı, elə bir kədər gördü ki, birdən tamam əks bir ahənglə keçdi:

– Murad, məni düzgün başa düş. Biz qızla yalnız və yalnız dostuq, canına and içirəm! Aramızda heç nə yoxdu. İnan mənə!

Murad susurdu. Nəhayət, güclə dedi:

– Mən onunla evlənmək istəyirəm. Buna görə də soruşdum...

Bu xəbər Cahangirçün daha da gözlənilməz oldu, üstəlik, çoxlu başağrısı gözlənilirdi bu xəbərdən.

– Məni tək sən başa düşə bilərsən, Cahangir. Sən savadlı adamsan, o qədər kitab oxumusan. Yaxşı dostların var, görmüşəm... Mən Rənani sevirəm və onunla evlənmək istəyirəm. Anam onu pozğun qız sayır, amma sən təsdiq edə bilərsənmi ki, o belə qız deyil?

– Əlbəttə, əlbəttə, buna şübhən olmasın, – Cahangir qalxıb, otaqda gəzindi. – Amma sən ananı tanıyırsan axı, Murad. Mənə inancaqmı? Əminəm ki, inanmayacaq. Ananı başa düşmək olar. Məgər o belə gəlinmi arzulayır? Anan istəyir ki, sən sakit, başaşağı bir qızla evlənəsən.

– Deməli, sən də belə hesab edirsən ki, onunla evlənmək olmaz?

– Niyə olmaz? Amma bu... məsələnin doğru həllidimi? Anan tərs qadındı və heç vaxt razılıq verməyəcək. Qonşuları da unutma. Sən burdan getməli olacaqsan. Onlar həmişə deyəcəklər: “Cahangirlə gəzən qızla evləndi”. Sən özün yaxşısını bilirsən ki!

– Hə, hə, anam da bunu deyir...

– Məni düz başa düş. Mən belə fikirləşmirəm. Amma bizimkilərin beyninə bunu yeritmək çətindi axı! Sonra yadımdan çıxartma ki... qız səndən əvvəl başqasıyla görüşüb.

– Görüşüb?

– Aydın məsələdi, – Cahangir bu xilasedici bəhanədən yapışdı. – Özü də yəqin ki, bir neçəsiylə. Qızın axı iyirmi beş yaşı var! İnstitutda oxuyub, üç ildi ki, işləyir. Yəni deyirsən indiyədək onun xoşuna gələn olmayıb?

– Sən özün onu başqasıyla görmürsənmi?

– Mənim görüb-görməməyimin dəxli yoxdu. Özüm görməmişəm, amma...

– Əgər qızla danışsam, onda necə? Qızın özündən soruşaram?

– Bu sən öz işindi. Amma mən məsləhət görmürəm. Sənin arvadın su kimi saf olmalıdı.

– Hə, yaxşı, sağ ol. – Murad yerindən qalxdı. – Mən gedim. Hələlik.

– Dediklərimi bir götür-qoy elə, – Cahangir sağollaşanda dedi.

– Sənin yalnız xeyrini istəyirəm.

Cahangir Muradı ötürəndən sonra telefona cumdu.

– Salam, mənəm, – Rəna cavab verən kimi, o dedi. – Diqqətlə qulaq as, işlər fırtındı! İndicə Murad yanımda idi... Hə, həmin o Murad. Dedi ki, sənə evlənmək istəyir.

– Ola bilməz!

– Demə olarmış. Əlimdən gələni elədim: sənə bütün günahlarını dedim ona. Amma deyəsən, tamam inandıra bilmədim. Məncə, ürəyini açmaqçün sənə yanına yollandı.

– Canik, əzizim, neyləyək? Bircə bu çatışmırdı elə!

– Nədi, yenə işlər düz gətirmir?

– Həmişəki kimi. Deyir, buraxmayacağam, mənimçün bircə qatillər barədə oçerk çatışmırdı elə. Beyninə yeridirəm ki, Eyvazov

yaxşı neftçidi, qatil tamam başqa adamdı, qətl yalnız ekspozisiyadır, şəxsiyyətin ikiləşməsi məsələsi ortaya çıxır: işdə bir cür, evdə başqa cür adamdı və bunu təhlil etmək lazımdı... Yox, deyir, hər şeyi bir qazana tökmək olmaz. Yaxşı neftçidisə, onun əmək uğurlarından yaz, onun şəxsi həyatına baş soxma. Bax belə işlər... Deməli, mən indi evdən qaçım, hə?

– Məncə o, sənin yanına qalxmağa cəsarət etməz. Başlıcası, küçəyə çıxma.

– Bu lap yaxşı! Girişərəm işə.

– Səni onunla tanış eləməklə başına cəncəl açdığımıza görə başla məni...

– Boş şeydi! Bir şey olan kimi sənə zəng edəcəyəm.

...Murad iti addımlarla gedirdi və on dəqiqədən sonra artıq Rənanın evinin yanında idi. Demək olar ki, bütün pəncərələrdə işıq yanırdı. Küçə qapısında sakinlərin siyahısını oxudu. Amma siyahıdan bir fayda olmadı: Murad Rənanın familiyasını yaddan çıxartmışdı. O, küçəyə çıxıb, o biri səkiyə keçdi və divara söykəndi. Küçə qapısından tək-tük adamlar çıxırdı, amma Rəna görünmürdü.

Üç saatdan sonra Murad evlərinə qayıtdı. Hələ həyətdə anasının çığırtılarını eşitdi.

– Yazıq qızım! Kəməksiz yetimciyəzəm. – Qonşu qadınların əhatəyə aldığı anası ağ deyir və dizlərinə, sinəsinə döyürdü. – İndi bəşimə nə gələcək? Bu rüsvayçılığın əvəzini kim çıxacaq? Kaş atan sağ olaydı!

Mustafa, onun oğlu və Sabir bir kənarda durmuşdular.

– Nə olub? – Murad soruşdu.

– Sakit ol, oğlum, sakit ol, – Mustafa Sabiri dilə tuturdu. – Budu, böyük qardaşın da gəldi. Bir əncam çəkər bu işə. Lazım olsa sənə deyər, neyləmək gərəkdir.

– Nə olub? – Murad ısrarla təkrar etdi. Sabir gözlərini qaldırdı, bu gözlərdən rəhm və nifrət oxunurdu. O, heç vaxt Murada belə baxmamışdı.

– Nə olub? – Murad bir də soruşdu.

Sabir susurdu.

– Tofiq gəlib, – Cahangir dedi, Mustafanın çiyinini dürtmələdi və qapıya tərəf gəldi.

Milisioner və Arif onun arxasınca düşdülər. Baş verən hadisələri evvandan izləyən İbrahim ordan çəkildi, qadınlar səslərini kəsib həyətdə çıxdılar. Murad heç nə anlaya bilmirdi. Ömründə birinci dəfəydi ki, o, tamamilə öz aləminə qapılmışdı və onun ağrıdan çatlayan beyni başqa heç nə qavramırdı.

– O özüylə arvad gətirib, – nəhayət Mənsurə izah elədi. – Bədbəxt qızımı rüsvay elədi! Niyə sənə qulaq asdım, məgər o avara mənim qızıma tay idimi?

– Görək indi nə deyəcək, – Sabir həqarətlə ağzını aydı. – Dostuna necə bəraət qazandıracaq?

– Ola bilməz! – Murad güclə dedi.

– Kifayətdir! – Sabir qışqırdı. – İyirmi ildə sənin gicliyinə dözü-rəm. Solmazı bu əclafə nişanlamaq kimin ağına gələrdi! Yalnız sən kim axmağın ağına gələrdi belə şey.

Murad soruşdu:

– Solmaz hanı?

– Onu xalasıgilə göndərdim, – Mənsurə dedi.

– Yazıq?! Əşi bacım buna yalnız sevinir! Başa düşürsən? Sevinir!

– Sabir özündən çıxaraq qışqırırdı. – İndi başa düşürsənmi ki, bacının başına nə oyun gətirmək istəyirdin?!

– Məgər mən onu məcbur eləmişdim? – Murad özünü itirdi.

– Kifayətdir! Bədsir! Ana, zəhmət olmasa çıx o biri otağa... De görüm, neyləmək istəyirsən?

– Sakit ol, sakit ol. Bir şey fikirləşərik. Onunla danışmaq lazımdı. Sabir yumruqlarını düynələdi.

– Onunla danışmağın nə faydası?! Nə boş-boş danışsın?! Hə-mişə namusdan, qeyrətdən dəm vururdun, indi niyə bunları yaddan çıxartdın?

– Neyləyəcəyimi özüm bilərəm, – Murad qətiyyətsizliklə dedi.

– Sən göstəriş vermə. Necə lazımdı elə də olacaq. Sən qarışma... Oxumağında ol. Bu, mənim işimdi.

Murad kepkasını başına keçirdi. Təşvişə düşmüş anası Mənsurə qapıda özünü ona yetirdi.

– Hara gedirsən? Məni bədbəxt eləmə...

– Narahat olma, ana. Ora getmirəm. Başqa yerə gedirəm.

Küçədə prokuror İbrahimlə qarşılaşdı. O, rəsmi geyimində idi.

– Axmaq iş tutma, Murad, – prokuror ona xəbərdarlıq elədi. – İndi dövrən elə dəyişib ki, kömək edə bilmərəm.

Murad dinməzəcə başını tərpətdi.

– Amma nə əclaf imiş! Neçə ildi dostluq edirdiz, duz-çörək kəsmişdiz... Ona nə qədər yaxşılıq eləmişən, o isə? Onu öldürmək də azdı.

Murad yenə başını tərpətdi. Onlar ayrıldılar. Prokuror uzun-uzadı onun arxasınca baxdı və canıyananlıqla başını yellədi.

– Ehtiyatlı ol! – O, Muradın arxasınca qışqırdı.

Murad tək evdən, anasından, qardaşından, Tofiqdən, prokurordan aralı olsun deyərə hələ gəlmişdi. O, dənizə tərəf endi, sonra Rənanın pəncərələri altında gəzindi, Kirov parkına qalxıb, uzun müddət burda daş pillələrdə oturdu və aşağı, şəhərin işıqlarına baxdı. Bura şəhərin ən yüksək nöqtəsi idi. Yuxarıda yalnız Kirovun abidəsi idi. Abidənin altındakı “Drujba” restoranından musiqi səsi gəlir və sərxoş adamlar görünürdülər. Kimsə Muradı səslədi.

– Ey, nə oturmusan, gedək bizimlə!

Bir az əvvəl, Rənanın evindən azacıq aralı o öz qazmaçı köməkçisi Vasiflə qarşılaşmışdı.

– Burda niyə durmusan? – Vasif soruşdu. – Bir şey olub?

– Heç nə olmayıb. Yoldaşımı gözləyirəm.

Amma Vasif inanmadı.

– Sən hər şeyi mənə deməlisən! Sən hələ mənə tanıyırsan! Mən sənənin ölümündən gələnə edərəm! – O öz köməyini təklif edərək uzun müddət Muraddan əl çəkmədi.

Vasif də bir az dәм idi.

Gecəyarı, hamı yuxuya gedəndən sonra Murad 9-cu Xrebtoviya qayıtdı. Oğrun-oğrun Tofiqin pəncərəsinə yaxınlaşdı. Örtülü pəncərə taxtaları arasından işıq süzülürdü. Murad yavaşdan pəncərəni döydü. Işıq söndü və pəncərə qapağı azacıq aralandı. Tofiqin gözü qaranlığa alışanadək otaqda sakitlik hökm sürürdü. Nəhayət Murad cavab taqıqlarını eşitdi. Üzünü şüşəyə yaxınlaşdırıb, şüşənin o biri üzünə sığınıb ona qapıya gəlsin deyər, işarələr verərən Tofiqi gördü.

Dəhliz qaranlıq idi. Amma otaqda yenə işıq yanırdı. Tofiqin köhnə çamadanı bir bucaqda durmuşdu. O biri, açıq çamadan stolun üstündə idi və qənd kimi ağ, dolu bir qadın ordan alt paltarlarını çıxarırdı. Muradı görəndə kimi qıpqırmızı oldu və tələsik çamadanı bağladı. Qadın hündürboy, girdəşifət, qəşəng idi.

Murad qapının ağzında durub, həyəcanla ona baxan Tofiqə tərəf döndü.

– Salam niyə vermirsən? – Murad soruşdu. – Yoxsa dilini orda arvadının əvəzinə girov qoyub gəlmisən?

– Salam, salam, – Tofiq sevinclə ona tərəf atıldı. – Bağışla, özümü itirdim. Marina, bu Muraddı! Yadındadı, mən həmişə ondan danışmışdım.

– Əlbəttə, yadımdadı, – Marina gülümsədi. – Xoş gəlmisiz!

– Əyləş, xahiş edirəm. – Tofiq Murada tərəf stul çəkdi, stoldan nəyi yığırdırmağı arvadına işarəylə göstərdi və üzünə bir çırtma vurdu: içmək pis olmazdı. Marina vurnuxmağa başladı. Murad onun ailəsində ilk qonaq idi.

– Nəse arıqlamısan. – Tofiq Murada zənlə baxıb dedi. – Bir şey olub?

– Hə.

– Nə? Xahiş edirəm, məndən gizlətmə.

– Uzun əhvalatdı. Yaxşısı budu, özündən danış. Başıma nə oyun gətirdin! İndi neyləyim mən?

– Bağışla mənə, – Tofiq qızgınlıqla dedi. – Sənin qarşında necə günahkar olduğumu bilirəm. Marina bütün axşamı mənə deyirdi: “Çıxaq gəzməyə”. Mənsə bacarmıram, utanıram! Mənə öldürmək də azdı! Amma sən başa düşməlisən. Sən bilmirsən sevgi necə şeymiş! Başımı itirdim! Günümüzü keçirirdik, elə bilirdik ki, yaşayırıq, demə, həyat bizdən yan ötürmüş!

– Bilirəm, – Murad dedi.

– Lap yaxşı. Görürəm bu vaxt ərzində səndə də dəyişiklik baş verib, – Tofiq Murada zənlə baxa-baxa davam elədi. – Sonra hökmən danışarsan mənə. Marina, – rus dilinə keçdi və əllərini oynatdı, – rumka tam, xleb, kastrul.

– Yemək istəmirəm, – Murad dedi.

– Xətrinə dəymə! Hə, nədən danışmışdım? Sən bir dost kimi mənə başa düşməlisən.

– Başa düşürəm.

Tofiq hamıya şərab tökdü.

– Marina, gəl.

– Mən içmirəm, – Marina stol arxasına keçdi. Tofiq onun çiynlərini sıgalladı. Qız qızardı və Muradın üzünə gülümsədi, Murad da əvəzində gülümsədi.

– Dostluğumuzun sağlığına içək! – Tofiq təklif elədi.
 – Gəl bu qızın sağlığına içək, – Murad etiraz elədi.
 – Deyir, sənin sağlığına, – Tofiq Marinaya dedi.
 Üçü də qədəhlərindən bir qurtum vurub, stolun üstünə qoydular.
 – Neyləməli? – Murad soruşdu.
 Tofiq ayağa durub, otaqda gəzindi.
 – Bilmirəm Sabirlə neyləyim. Özünü yırtır, – Murad şikayətləndi.
 – Mənimçün ən əsası dostluğumuzdu. Sən məni öldürə bilərsən, amma ən vacibi budu ki, məni başa düşsən, – Tofiq dedi. – Qaldı Sabir, bir şey fikirləşərik. Solmaz necədi?
 – Onu görməmişəm. Anam deyir ki, sevinirdi.
 – Hə?! – Tofiq ayaq saxladı. – Niyə də fikir çəksin axı? Mən onun tayı deyiləm! O, elə əvvəllər də məni saymırdı.
 – Belə niyə deyirsən? – Murad etiraz etdi. – Məgər səni dörd il gözləməyib? Sən onu biabır elədin...
 – Düzdü, düzdü, boş-boş danışram. – Tofiq stol arxasına keçdi.
 – Niyə içmirik? Marina, pey. Vot kto menə löbit, – o qızı qucaqladı, – duşu za menə otdast!
 – Mən getməliyəm, – Murad dedi. – Neyləyək?
 – Mən artıq fikirləşmişəm! – Hələ orda olarkən ağlıma gəlmişdi.
 – Tofiq susdu, fikrini daha yaxşı ifadə etmək istəyirdi. – Sən məni cəzalandırma! Mən heç vaxt razı olmaram ki, sənə namusuna ləkə düşsün. Sənə də adamın yazığı gəlir axı! Elə etmək lazımdı ki, namusunu necə qoruduğunu hamı görsün, buna görə də belə edərək: sən mənim elə bir yerimə vurarsan ki, ölümçül olmasın.
 – Haradı o yer? – Murad anlaşılmazlıqla soruşdu.
 – Ayağım! Sən yaxşı işçisən, kollektiv sənəin tərəfini saxlayacaq. Sənə bir ildən-il yarımdan artıq verməzlər. Bəlkə də icbari verərlər. Hamının da köpü yatar. Sabir sakitləşər. Məsələ bununla da qurtarar. Necədi?
 – Bilmirəm. Birdən ayağına vurammadım?
 – Vurarsan, bir çətin şey yoxdu burda! Hər şey qaydasında olandan sonra, bir kimsə də dillənəməyəcək – hər şey necə lazımdı, elə də davam edəcək... Bu mənim ən yaxşı dostumdu, – Tofiq Marinaya tərəf döndü. – Bunu bacardıqca tez etmək lazımdı, – o davam elədi. – Yoxsa Sabir səni qabaqlayar. – Tofiq yenə Marinanı qucaqladı. – Onunla Göy kölə getməyə hazırlaşırıq. Orda qohumlarımız var, qoy tanış olsunlar.

– Aramızda danışmaq olduğunu duya bilərlər.
 – Necə duyarlar?
 – Niyə mən qəfil ayaqdan vurdum? Elə bilirsən, başa düşməzlər? Birinci Sabir başa düşər!
 – Hə, onda neyləyək? Başqa çıxış yolu yoxdu! Sən ki məni öldürmək istəmirsən?
 – Aydındı ki, yox, amma sən deyən də düzəlmir.
 – Bəs sən nə təklif edirsən? Mən artıq on gündü ki, baş sındırıram!
 – Bəlkə burdan çıxıb gedəsən? Get qızın yanında yaşa.
 – Qulaq as, ağlını başına yığ: əgər orda qala bilsəydim, qayıtmazdım. Elə bilirsən ayağım mənə artıqlıq eləyir?.. Sənəin canfəşanlığın əvvəl-axır axırına çıxacaq. Mən istəyirəm sənə də, mənə də yaxşı olsun.
 – Bacarmıram.
 – Başımı tovlama! – Tofiq acıqlandı. – Birdəfəlik de ki, məni öldürməyi qərara almısan!
 – Öldürmək istəmirəm, amma teatr da göstərməyəcəyəm, – Murad qətiyyətlə dedi.
 – Hə, belə de də! Bunu əvvəldən deyəydin də. Amma sən də, qardaşın da yadda saxlayın, mən Səfərli deyiləm, məni o dünyaya göndərmək hər adamın işi deyil!
 Murad yerindən qalxdı.
 – Ubit mne xoçet, – qonaq qapıya yönəldə, Tofiq Marinaya dedi. – Ey, dayan bir! – Tofiq Muradı qapıda haqlayıb dedi. – Axmaq olma, mənə qulaq as.
 Murad dinmədən küçəyə çıxdı. Nədənsə qaranlıq idi, hərçənd gecə fənərləri adətən səhərdəyək yanırdı. Murad ətrafa baxındı. Bir kimsə görünmürdü. Buna baxmayaraq küçəni o saat keçmədi, bunu o biri tində etmək üçün divar boyu getdi. Bir neçə addım atmışdı ki, darvazalarının ağzında adam gördü.
 – Murad? – adam soruşdu.
 Murad səndən Mustafanı tanıdı və küçəni keçdi. Onlar dinməzə dayanıb, siqaretlərini tüstülətdilər.
 – Yuxum gəlmir ki, gəlmir, – Mustafa şikayətləndi. – Hə, o əclaf nə deyir?
 Murad əlini yellədi.
 – Sabirdə gözün olsun, – Mustafa dedi.

– Hələlik, – Murad xudahafizləşdi və Mustafanı darvazanın ağzında qoyub getdi.

O biri gün Murad Davudun çəkməçi dükəninin yanında oturmuşdu. Axşam saat səkkiz olardı və həmişə olduğu kim bu dəfə də hamı küçədə idi. Davud ləhləyə-ləhləyə ayaqqabı altlıqlarını kəsirdi. Yonucu bıçağın iti parçası xoşagələn bir səs çıxara-çıxara dərinin müqavimətini qırırdı. Həsənlə Mahmud da burda idilər. Qalanları rəhmətlik Səfərlinin dükəninin yanında yığılmışdılar.

Həsən milisdən şikayətlənirdi:

– Həftədə üç dəfə çağırırlar! Gah birinin, gah da o birinin yanına. Deyirlər, sən eləmisən! Soruşuram: niyə? Deyirlər sən onlardan xoşun gəlmirdi, sən bu işi qurmusan. Ora-bura dartırlar, lap boğaza yığılmışam...

– Bəs necə bilirdin! – Davud sapı dişilə qıra-qıra dedi. – İşləri gücləri budu. Günahkarlar olmasaydı, günahsızları da tutmazdılar ki.

– Nədi, indi harda mədyanlı öldürəcəklər, lap Amerikada belə, mənə çək-çevirə salacaqlar?

– Onlardan da tələb edirlər, – Davud Həsənin son sualına məhəl qoymadan fikrini davam etdirdi. – Mənim işim çəkmə tikmək olduğu kimi, onlarınki da adam tutmaqdı. Hərə öz işini görür.

– Günahı olanı tutmurlar, – Həsən dedi.

– Niyə tutmurlar? – Davud sakitcə etiraz etdi. – Mustafa deyir ki, cinayətkarların həştad faizini tuturlar. Azdı?

– Bəs mənim günahım nədi? Belə çıxır ki, indi onları ələ salmaq da olmaz?

– Əgər özün öz ayağınla milisə gəlirsənsə, bu adamın günahını azaldırmı? – Murad soruşdu.

– Bilmirəm, – Davud canıyanalıqla ona baxdı.

– Məgər bu ədalətliyimi? – Mahmud söhbətə qarışdı. – Hansı bir əclafa görə, kişi türməyə girməli, – o, Muradı göstərdi.

– O hələ səbirlidi, – Həsən dedi. – Mən olsaydım hələ dünən o əclafın bağırıqlarını tökərdim qırağa.

Murad günahkarcasına başını aşağı saldı.

– Murad, onlara qulaq asma, – Davud dedi. – Olan olub, keçən keçib. Onu öldürməklə nə dəyişəcək ki? Bacın da bədbəxt olub qalacaq, arada sənənin canın çürüyəcək. Vaxt bütün yaraları sağaldır, hər şeyi sayalayır.

– Odur gəlir, – Mahmud onun sözünü kəsdi. – Özü də tək deyil.

Məhəllənin axırında Tofiqlə Marina göründülər. Murad bütün bədəninə, əllərinə, ayaqlarına, başına necə əsdiyini duydu.

– Özünü ələ al, – Həsən dedi. – Ədalət sənəin tərəfindədi.

Küçədə oturanların hamısı Tofiqi o saat gördülər və o, onun arvadı və Murad ümumi diqqət mərkəzinə çevrildilər.

Ər-arvad çəkməçi dükənina yaxınlaşdılar.

Murad tərpənmədən yerində oturmuşdu. “Nəsə eləmək lazımdı, – o öz-özünə deyirdi. – İndi eləmək lazımdı. Yoxsa ömürlük biabır olaram. Nəsə... nəsə... Nəylə? – Davud axırıncı altlığı kəsib, bıçaq qırağını bir kənara qoymuşdu. – Bax bununla!..”

Titrəməsi kəsildi, amma bununla bərabər əmin oldu ki, hətta ayaqlarını belə tərpədə bilmir. Elə bil uşaqlıq yuxusunda idi, gözə-görünməz dəhşətli bir şey onun ardınca cumub, o isə bir addım belə ata bilmir.

Tofiq yanından keçdiyi adamların hamısıyla salamlayırdı.

– Axşamın xeyir, – birə Davud onun salamını aldı.

Ər-arvad iti addımlarla uzaqlaşdılar.

Həsənlə Mahmud məzəmmətlə Murada baxırdılar.

Nəhayət Murad ayağa durdu.

– Ey! – o qışqırdı. Tofiq dayandı. – Bura gəl, – Murad dedi. – Danışmaq lazımdı.

– Əgər lazımdırsa, özün gəl, – Tofiq dedi və əlini cibinə saldı.

– Bura gəl, – Murad təkrar etdi. Davudun bıçağı onun sol əlində idi. O fikirləşdi ki, bıçağı sağ əlinə keçirməli, amma nəyisə gözləyirdi.

– Он не пойдет! – Marina rus dilində qışqırdı. Murad Tofiqi haylayan kimi qız bir addım irəli atıb, özünü ərinin qabağına vermişdi.

Murad bıçağı sağ əlinə keçirdi və təəssüfləndi – əli yumulmurdu.

– Nə istəyirsən ondan? – Marina qışqırmaqda davam edirdi.

Qız Muradın üstünə gəldi. Tofiq qızı saxlamağa cəhd elədi, amma o, Tofiqi itələdi və Murada lap yaxın gəldi. Tofiq arxada qaldı.

– Nə istəyirsən ondan?

– Не твой дел, – Murad dedi. – Ты женщин.

– Moe! – qız onun üzünə qışqırdı. – Бандит!

Murad onu kənar elədi, amma qız fürsət tapıb, onun sağ əlinin biyindən yapışdı.

– Burax! – Murad qışqırdı və özünü kənara dartdı.

Qız bir əliylə Muradın köynəyinin yaxasından dartır, o biri əliylə onun biləyini tutub buraxmırdı.

– Burax, – qızın araya girməsinə bir tərəfdən sevinən Murad onu dilə tuturdu. – Arvadını çək kənara? – O, Tofiqə qışqırdı.

– Neyləyə bilərəm?

Tofiq Marinanın əlini dartdı, bıçaq artıq sərbəst idi. Marina Muradın köynəyini qamarlayıb, onu silkələməyə başladı. Tofiq qızı Muraddan aralamağa çalışırdı, amma onlar ikilikdə qızla bacara bilmədilər. Onda Tofiq arvadının belindən yapışıb: kəskin bir hərəkətlə onu Muraddan ayırmağa çalışdı. O, başını arvadının qoltuğu altına soxmuşdu və fürsət tapıb, xırıltılı bir səslə dedi:

– Axmaq olma, vur! Nə durmusan!

O elə döndü ki, Murad rahat vura bilsin. Arvadının iri bədəni onun başını, kürəklərini tutmuşdu, yalnız ayaqları açıq qalmışdı.

– Vur, – o Muraddan xahiş edirdi, – adamsan, vur!

Murad 9-cu Xrebtoviya səhərə yaxın qayıtdı. Tində Mişoppa ilə Mustafa onu gözləyirdilər. O, dinməzəcə onların yanında oturdu. Mustafa qoburundan səhər yeməyini çıxartdı və Murad yeyəndə, danışmağa başladı:

– Xəlilov naryad göndərmək istəyirdi, amma dedim ki, səni özüm gətirərəm.

O, sualedici bir nəzərlə Murada baxdı. Murad təsdiqedicə tərzdə başını tərpətdi.

– Getdik, – o, yeməyi qurtarandan sonra dedi.

– Evə dəyməyəcəksən? – Mustafa soruşdu.

– Yox.

Onlar getdilər. Mişoppa onların arxasınca düşdü. O, Murada yaxınlaşdı və yalvarıcı tərzdə movuldadı – köhnənin nikbini olan Mişoppa sənişin tapmaq ümidini hələ də itirməmişdi. Murad özü də gözləmədən razılaşdı. Mişoppa qabağa keçdi, gözlədi ki, Murad onun pencəyinin ələyindən tutsun, özündən razı, qalibənə halda siqnal verdi və hər üçü sübhçağı adamsız küçələrlə götürüldülər.

AD GÜNÜ

1969-cu il sentyabrın 10-da Bahadır Maniyevin oğlunun beş yaşı tamam olurdu. Ad günü pis vaxta düşürdü: Bahadır axşamlar təmir elədiyi mənzili təcili təhvil verməliydi (işdə də aləm qarışmışdı bir-birinə, Biləcəridəki təzə məktəb təhvilə də bir ay yubanırdı, amma bütün bunlara baxmayaraq oğlunun ad gününü ürəyi istəyən kimi keçirmək fikrindəydi. “Beş yaş beş ildə bir dəfə olur, – o, arvadına izah eləyirdi, – kimdən əskiyik, köhnə həyət uşaqlarını çağıraram, qoy baxıb görsünlər güzəranımızı, gör neçə ildə təzə evə köçmüşük, Eldarla Gonbul Həsəndən başqa bizə gələn olmayıb. İndi fürsətdi. Toyda alınmadı, heç olmasa, Rafiqin ad günündə yığım onları. Pul olacaq, müştəriylə danışmışam”.

Arvadı Bahadırın bu fikrinə soyuq yanaşdı. Əvvəla, inanmırdı ki, ərinin uşaqlıq dostları onların oğullarının ad gününə gələrlər – toya gəlməmişdilər, ad gününə hardan gələcəklər, – ikincisi, Bahadırın müştəridən alacağı pulun ayrı dərdi də vardı. Arvadı ad gününə pul xərcləməyi artıq hesab edirdi, çünki uşağa qışçın palto, isti çəkmələr və sair çox şeylər alınmalı idi, bu yay uşağın boyu birdən-birə artmışdı, paltarlarından çoxu əyninə gəlmirdi. Amma pul haqq-hesabına evdə Bahadır baxırdı, buna görə də arvadı bircə dəfə etiraz eləyib, narazı-narazı susdu.

Bahadır səhərlər işə getməzdən əvvəl və axşam müştərinin evindən qayıdandan sonra dəvət olunası qonaqları sayırdı, – ən azı iyirmi nəfər çıxırdı – bu qədər qonağın xərci iki yüz manatacan eləyirdi.

Onlarla bir mənzildə – balaca, üçüncü otaqda yaşayan ata-anasına öz planlarını danışmırdı. Bircə dəfə anasına ağızucu işarə vurdu ki, bəlkə tezliklə köhnə həyət uşaqlarını yığdı bura və bunu eşidən ana sevindi. Anası təzə mənzilə köçməzdən əvvəl ömrünün çoxunu keçirdiyi köhnə həyətçün yaman darıxırdı.

Bahadır evi əsgərliyə getməzdən yarım il əvvəl almışdı. Daha doğrusu, atası almışdı: əlli dördüncü ildən başlayaraq, onda Bahadırın

doğum şəhadətnaməsinə görə on üç (əslində isə on altı) yaşı vardı, kişi çoxuşaqlı ailəsinin ağır mənzil şəraitindən hara gəldi yazırdı (Bahadırdan başqa atasının üç qızı da vardı: birinci arvadından qalan Sonya və Bahadırın iki bacısı Seva və Sima), yazdı-yazdı, axırda istədiyinə nail oldu. Amma ömür-gün də keçib gedirdi, atası qocaldı, daha işləmədi, Bahadır məktəbi atdı, boya-başa çatdı, bir neçə dəfə iş yerini dəyişdi, yaxşı qazanmağa başladı, ev alanda artıq ailənin başçısı kimiydi. Mənzil atasının adına olsa da ailədə Bahadırın evi-di deyirdilər.

Bahadırın atasıyla arası sərin idi. Kişinin müharibədən əvvəl xasiyyətə necə adam olduğu məlum deyildi. Bahadır bunu xatırlaya bilməzdi, çünki otuz səkkizinci il təvəllüdü idi (pasporta görə qırx birdəndi) amma qırx beşdə atası əsirlikdən olduqca tündməcəz bir adam kimi qayıtmışdı.

Anasının deməyinə görə kişi müharibədən əvvəl Qazaxda prokurorluq eləyib və Bakıya müharibə başlamazdan bir azca əvvəl köçüblərmiş. Sonralar Bahadır atasının bəzi köhnə sənədlərini öz gözüylə görmüşdü, amma onun bir vaxtlar prokuror olduğuna inana bilmirdi ki, bilmirdi – çünki müharibə kişini yaman pis günə qoymuşdu.

İki il işləmədi, ərizəni ərizə dalınca yazdı. Anası ağlayır, oturubdurub deyirdi, kişi özü öz başına oyun açır, ata isə tərsliyinə salıb yazmağındaydı, qonşularla ağızucu salamlaşır və özünü elə aparırdı ki, guya onun həyatında hər şey qaydasındadı.

Sonra vaqon bələdçiliyinə düzəldi və yaşayışları bir az yaxşılaşdı. Amma bu çox çəkmədi: intriqaya salıb işdən qovdular. Yenə iki il işləmədi, səhərdən axşamədək stolüstü lampanın işığında hey yazdı, yazdı.

Müharibə başlanan kimi anası doğum evində işə girdi, sanitariyaya. Atası tez-tez anasını heç nəyin üstündə danlayır, bir də gördün hirsindən tir-tir əsir, gözləri hədəqəsindən çıxırdı, ərizə yazmaqdan başı ayılanda isə arvadı döyürdü. Ana ağlayanda gizlin ağlayır, uşaqların gözüne görükmürdü. Onda iki uşaqdılar: Bahadır və ögey bacısı Sonya, qız otuz yeddinci ildən idi.

Bahadır bacısıyla mehriban idi. Qız ürəyiaçıq idi. Rəhmətlik anası tərəfdən məşhur bir yazıçıya qohumluğu çatırdı və bu yazıçı

bütün şəhərdə adnan tanınırdı. Həftədə bir dəfə ora, anasının doğma xalasının yanına gedirdi, xala onu yedirir və pay-puşnan yola salırdı. Bahadıra da bir şey düşürdü. Sonka xəsis deyildi.

Müharibə illərini pis xatırlayırdı, uzun çörək və kerosin növbələri, iti bıçaq tiyəsidəki dadlı çörək qırıntıları və atasının toy hədiyyəsi kimi anasına bağışladığı saat əhvalatı da yadıındaydı, saati bir müddət belində gəzdirmişdi, yazıq ana nə qədər axtarmışdı o saati, nə qədər ağlamışdı, həyətdəki bütün uşaqları sorğu-suala tutmuşdu və nəhayət, iki aydan sonra təsadüfən Bahadır yuxudaykən saati onun belində görmüşdü. Bir hadisə də yadıındaydı, bütün həyət uşaqlarıyla birgə yağış tırtıllarını yeyirdilər, başqalarına heç nə olmadı, bircə o zəhərləndi. İkinci mərtəbədə yaşayan qonşuları Spivakların xəritəsindəki qırmızı bayraqçıqları xatırlayırdı, onların oğlu Mosya o vaxt qəspitalda yaralı halda yatırdı, sonra ömrünün axırınadək əyilməyən dəmir jilet gəzdirdi və jiletdə o, "Aleksandr Nevski" filmindəki alman cəngavərlərinə oxşayırdı. (Bayraqçıqlar bizim qonşuların aldıkları şəhərləri bildirirdi və hər dəfə bir şəhər geri alındıqca Riva xala Bahadıra bir qaşiq mürəbbə verirdi). Qələbə gününü də unutmamışdı. Çəkməçi Zərifyanın qapısı üstündəki balaca eyvanda xalça sərib, çıxışlar edirdilər, eyvan birbaşa küçəyə çıxırdı. Zərifyana isə göstəriş vermişdilər ki, hələlik evinə həyətdən keçib getsin. Hamı "ura" qışqırırdı və sevincdən ağlayırdı. Bu, qırx beşinci ildə olmuşdu. Bahadır onda birinci sinifdə oxuyurdu.

Nə o, nə də Sonka yaxşı oxuyurdu. Altıncı sinifdə yenə ikinci ilə qaldı və məktəbi atdı. Sonka səkkizi qurtardı, hətta Neft texnikumuna da girdi, amma o da təhsili atdı. (Əlli yeddidə evdən getdi, uşaq doğdu və liman gömrükxanasında hesabdar işləməyə başladı.)

Bahadırın oxumamağına səbəb pis ev şəraiti deyildi. Köhnə mənzildə (anasının deməyinə görə onları ora müvəqqəti köçürmüşdülər və icraiyyə komitəsində atasının vəzifəsinə layiq bir ev axtarırdılar) ümumi dəhlizi olan iki otaq vardı, heç birinin də pəncərəsi yox idi, ona görə də bütün günü evdə işıq yanırdı. Həyatın bu tərəfində ümumiyyətlə, heç kimin pəncərəsi yoxdu, bəzi otaqlara şüşəli dəhlizdən bir az işıq düşürdü, amma elektrik işığı olmadan keçinmək mümkün deyildi. Həyətdə uşaq çox idi. Birinci mərtəbədə Faiq və İsmət bacıları ilə, ikincidə iki qardaş, Ramiz və Eldar

olurdular. İkinci mərtəbənin o biri eyvanında Leybinlər, Spivaklar ailəsi və Gonbul Həsən yaşayırdılar. Spivakların Mosyadan başqa uşaqları yox idi. Boris Leybin, Bahadırla və o biri uşaqla bir böyümüşdü. Bütün günü bir yerdə olurdular, eyni məktəbə, yüz yetmiş birinciye gedirdilər. Boris Leybin, Ramiz və Faiq iki sinif yuxarı idilər, Gonbul Həsən, İsmət və Faiq Bahadırla bir ildə məktəbə getmişdilər. Hamısı da oxuyub qurtardılar, ali təhsil aldılar. Boris (o da məktəbdə pis oxuyurdu, güc-bəla qurtardı) bədən tərbiyəsi fakültəsinə girdi, indi qaçış üzrə uşaq idman məktəbində məşqçi işləyir (uşaqlıqda da yaxşı qaçardı), qalanların hamısı mühəndisdilər.

Altmış üçdə Bahadır ordudan qayıdanda, Eldar artıq elmlər namizədi, İsmət kənd tikintisi trestində baş mühəndis, Faiqsə aspirant idi. Evlənilib Sumqayıtda mənzil alan Ramizdən başqa hamı hələ də köhnə həyətdə yaşayırdı. Hamısının işləri qaydasındaydı. Bircə Gonbul Həsən ixtisas üzrə işini atıb, mərkəzi univermaqda qab-qacaq anbarında işləyirdi. Yaman da içirdi. On yeddi-on səkkiz yaşlarında tez-tez içdikləri vaxtlarda Gonbul dilinə içki vurmurdu, atasından qorxurdu, kişi şəriət qanunlarına ciddi riayət edirdi, amma böyüyüb hardasa bircə dəfə arağın dadına baxandan sonra qurşandı içməyə. İki dəfə müalicə olunmuş, xeyri olmamışdı. Axırı da gəldi belə oldu ki, (Bahadır orduda olanda anası ona yazmışdı) qonaqlıq-daykən üçüncü mərtəbənin eyvanından küçəyə yıxıldı, beyni möhkəm tərpəndi, amma ölmədi, dəmliyi xilas elədi onu.

Əvvəllər Bahadır köhnə həyətdə tez-tez baş çəkirdi. İşdən gələn kimi paltarını dəyişib, əlini benzinlə yuyur (o vaxt xəstəxanada rəngsaz işləyirdi) ora gedirdi. Saat altıya yaxın hamı həyətdə yığılırdı, ya nərd oynayır, ya da “şəhərə gəzməyə” yollanırdılar.

Sonra qayğılar başladı, təzə mənzili qaydaya salmaq lazım idi (hərbi komissarlıqdan çağırış dalınca gəlirdi və atası qorxurdu ki, oğlu əsgər gedənə təmiri çatdırıb qurtara bilməz). Dostlarla görüşləri ixtisara salmalı oldu və tədricən onlardan uzaqlaşmağa başladı. Başqa bir səbəb də vardı. Əvvəllər bir həyətdə yaşayanda hər şey sadə idi: bir yerə gedəndə onu da özləriylə götürürdülər, getməyəndə də ki, evin içində idi, yığılıb yatırdı. İndi işdən gələndən sonra onları evdə tapa bilmirdi. Bir saat, iki saat həyətdə oturub, qonşu qadınlardan biriylə söhbət edir, sonra isə çıxıb gedirdi evə, şəhərin

o başına. Ya da ki, uşaqlar evdə olurdular, amma hələ öz işiylə məşğuldu, gah birinə, gah da o birinə baş çəkirdi, yenə çıxıb evə getməli olurdu – boş-boşuna xalqın evində oturmayacaqdı ki, gecə yarı-yadək. Ümumiyyətlə, ordudan gələndən sonra uşaqlarla gec-gec görüşməyə başladı. Hərdən küçədə kiminləsə rastlaşırdı, ya da əlinin altında telefon olanda darıxdığından zəng edirdi. Rəngsaz işləməkdə davam edirdi, yaxşı da qazanırdı. Orduda partiyaya keçmişdi, idarədə ona hörmət edirdilər, briqadir seçmişdilər.

Anası onu evləndirmək üçün çox dilə tutdu. Evlənmək istəmirdi, ürəyinə yatan qız da yox idi. Onun kimlərinin xasiyyəti başqadı: savadsız olsan da, həyatda çox şeyləri başa düşürsən və istəyirsən ki, heç kimdən geri qalmayasan. Di gəl, bir şey alınmır. Məsələ pulda deyil, mühəndisin maaşından az deyildi maaşı. Bəyəndiyi qızlar onu bəyənmirdilər, o qızları təhsil maraqlandırır, oxumuş oğlanlar xoşlarına gəlirdi. (Ondan xoşu gələnlərdən isə uzaq qaçır, yaxın durmurdu, iki kəlməni bir-birinin dalınca düzə bilmirdi o qızlar, nə danışasan onlarla.) Dəfələrlə (hələ köhnə həyətdə yaşayan vaxtların söhbətidir) yığılıb tələbə qızlarla rəqs edir, içirdilər, hər şey qaydasında olurdu – di gəl, ayrılmaq məqamı gələndə hamı cüt-cüt gedir, o isə tək qalırdı. Hərdən yalandan deyirdi ki, o da tələbədi, inanan olmurdu; uşaqlar kimi o da özünə Həzi Aslanovla Vorontsov küçələrinin tinindəki dərzixanada kostyum tikdirdi – bunun da xeyri olmadı. Yəqin ki, danışığı onlarınkindən fərqlənirdi, az oxuyurdu. Hərçənd uşaqlar da çox sən deyən oxumuş deyildilər. (Uşaqlıqda yalnız Eldarla Ramiz yaxşı oxuyurdular, gözlərini zay eləmişdilər, eynək taxmağa məcbur idilər.) Nə isə, diplomu yoxdu deyən, ona məhəl qoyan yox idi.

Kinodan ötrü ölürdü. Təzə film olanda hamıdan qabaq baxırdı. Məktəbə getmək əvəzinə həftənin birinci günü səhər saat doqquzda kinoya baxırdı. “On ikinci gecə” filminə iyirmi dəfəyədək baxmışdı, əzbər bilirdi filmi, şeiri deyirdi, uşaqlar gülməkdən uğunurdu.

“Onun bütün həyatı boş səhifədi, hersoqum mənim, o, sevgi bərədə bir kəlmə belə demədi, sirri qoruyaraq...” ya da “Yox, pul kisəsini gizlədin, – mən nökrə deyiləm, mənə yox, hersoqa bəxşiş lazımdı”.

Filmlərin adlarını quraşdırmaq adəti də vardı onda. Birisi bir söz dedimi, dalına bir-iki kəlmə də qoşub, film adı düzəldirdi. Doğrudan da çox filmə baxmışdı.

Bir vaxt vardı fikirləşirdi ki, ondan rəng iyi gəldiyinə görə qızlar onu xoşlamırlar, ümumiyyətlə, sözün düzü, rəngsazlıq ürəyindən deyildi. Çirkli iş idi. Bu səbəbdən rəngsazlığı iki illiyə atmışdı da. Saatsazlığa düzəlmişdi. Əvvəl şagird idi, sonra köhnə evlərinədən bir az aralı, Şamaxıkada öz emalatxanasını açdı. Yaxşıydı, uşaqlar yanına gəlirdilər, çay içir, nərd oynayırdılar. Amma tələbə qızların saatsazlardan da xoşları gəlmirdi, müştəriləri də ki, az idi, ayda güc-bəla yüz manat ancaq qazanırdı, saatsazlığı atıb təzədən rəngsazlığa başlamaq lazım gəlirdi.

Orduda da inşaat batalyonunda rəngsaz işləyirdi. Yaxşı hörməti vardı. Odu ki, partiya da keçirdilər.

Uşaqlardan yalnız, Faiq partiyaçısı. Aspiranturada işləri bir o qədər də düz getmir. Kökəlib, bığ buraxıb, dissertasiyasını heç cürə yazıb başa çıxara bilmir. Məktəbdə isə hamıdan yaxşı oxuyurdu. Anası xəstədi, amma hələ də işləyir, həkimlik heç də asan deyilmiş.

Balaca İsmət isə artıq trestdə mühəndisdi. O da Bahadır kimi, müharibə illərində aclıq çəkib. Qalanları bir az yaxşı yaşayırdılar, onlar isə İsmətlə çox vaxt ac olurdular. Ona görə də boyları çıxmamışdı. Düzdü, o, İsmətdən boyca bir az hündürdü, İsmət lap bala-caboydu.

İsmətin atası müharibənin əvvəllərində həlak olmuşdu. Anası bazarda yeşik düzəltməklə məşğul idi, iki oğul və iki qız böyüdüdü, böyüyünün səkkiz, kiçiyin isə üç yaşı vardı. Hamısı da ali təhsil alıblar. Qızlar həkimdilər. İsmət inşaatçı-mühəndisdi, sonbeşikləri Fərhad tibb institutunda oxuyur, qılıncoynatma ilə məşğul olur, ondan qəzetdə yazmışdılar.

İsmətin rəngi həmişə bombozdu. Dodaqlarının kənarlarında köpük olurdu. İri ağzı, uzun dişləri vardı. Uşaqlıqda yumurta döyüşdürməkdə mahir idi. Ümumiyyətlə, hiyləgər idi. Bazarda qəzet, kağız torbalar satırdı: əlinə fürsət düşən kimi nəse oğurlayırdı. Yaxşı oxuyurdu, elmdən başı çıxmasa da əzbərçiydi. İndiyədək evlənməyib, əvvəlcə bacılarını ərə vermək fikrindədi. Anası təqaüdə çıxıb. Uşaqlarından razıdı. Tez-tez Bahadırın anasına salam göndərir. Bahadırın anası hələ də doğum evində sanitar işləyir.

Boris Leybinin iki uşağı var. Arvadı azərbaycanlıdı, məktəbdə ingilis dilindən dərs deyir. Mənzillərini təmir elətdiriblər, divar şkafları düzəldiblər, otağı iki yerə bölüblər, birində Borisin anası Liza xala, o birində onlar yaşayırlar. Mehriban dolanırlar. Borisin saçları tez ağarıb, yeriyəndə belini əyir, quruyub gedib, ariqdi. Əvvəllər isə əla bədən quruluşu vardı. Hər yay pioner düşərgəsinə baş dəstə rəhbəri kimi gedirdi və gündən yanib qaralmış, əzələləri çıxmış halda qayıdırdı ordan. Bahadrla araları dəyib. Altımış altının yayında Bahadırı tapıb xahiş elədi ki, mənzilin pəncərələrini, qapını və tavanı rəngləsin. Bahadır köhnə həyətdə yaşayanda uşaqların bütün xahişlərini yerinə yetirirdi: kimi üçünsə rəngləyir, kiminsə oboylarını vurur, ya da kafellərini düzürdü. Qonşuluqda olduqlarına görə nəse bütün bunlar gözə görünmürdü, öz-özünə alınır, həm də ki, cavan idilər, kimin nəci olacağı hələ məlum deyildi. Hərdən qara kostyum geyib gəlir, çay içir, qonşulara danışır ki, işləri yaxşıdı, evləninib, uşağı var, üçotaqlı mənzildə yaşayır, rumin mebeli alıb – və bütün bunlardan sonra əyninə boyaya batmış köynək, şalvar geyib, başına cırıq həsir şlyapa qoyub hamının gözü qabağında rəngsazlıq eləməyi özünə sığışdırırmırdı. Başqalarının evində işləmək ayrı, bir yerdə böyüdüyün dostlarının evində işləmək tamam ayrı – bütün həyat ona baxacaq.

O bunu Borisə dedi. Borisin ağlına bir şey batmadı: "Sən axı başqaları üçün işləyirsən, onsuz da bunu hamı bilir".

Bahadır yenə başa saldı ki, bir var özgəyçün, bir də var dostun – çün işləyəsen. Boris yenə bir şey başa düşmədi və incidi ondan.

Əvvəllər də olurdu ki, Bahadırın dostlarının birisiylə arası dəyirdi, hərçənd atasından fərqli olaraq onun xasiyyəti yumşaqdı. Amma onda bir həyətdə yaşadıklarına görə bir-iki həftədən sonra məcbur olub barışdılar, çünki hər gün gördüyün adamı dindirməmək mümkün deyil. İndi isə Boris ondan inciyib və üç ildi ki, danışmırlar.

Uşaqlardan heç biri Bahadırdan belə uzun müddətə inciməmişdi, bir dəfə Faiq onu bir ay danışdırmamışdı, onda ciddi səbəb vardı, namus məsələsiydi, namusa görə nə desən eləmək olar. Səbəbkər Bahadırın bacısı Sonka idi. Texnikumu atan kimi pis yola düşmüşdü. İşləməyinə işləyirdi, yoxsa dolanmaq mümkün deyildi, amma özünü layiqli aparmırdı, darvazasının ağzında yad oğlanlarla

durub çənə vurur, münasibətlərini aydınlaşdırır, bəzən qışqırıq da qopurdu. Əvvəllər bacısına bir söz demirdi, hər necə olsa da böyük bacıydı və pis adam da deyildi (Uşaqılıqda necəydi, elə də xeyirxah qalmışdı: öz puluna onun üçün köynək alır, yuyur, tikir, ütüləyirdi). Amma günlərin bir günü Faiq onu kənara çəkib deyir: "day belə olmaz", Sonkanın hərəkətləri bütün həyətcün biabırçılıq idi, Bahadır ailə namusunu qorunmalı idi, buna bir əncam çəkməli idi.

Faiq əvvəllər də Bahadıra cürbəcür vəziyyətlərdə məsələn, qonaylıqda, yad adamlar arasında, ya da qızı rəqsə dəvət edəndə özünü necə aparmaq barədə məsləhətlər verirdi. Amma o, Sonkadan söz salanda, bu Bahadının xoşuna gəlmədi. Bacısına görə xəcalət çəkirdi: gör nə günə qalıb ki, həyətdə ondan bu cür söz-söhbət gedir və amma bir yandan da öz-özünə təəccüblənirdi ki, bütün bunlara baxmayaraq, bacısına acığı-zadı tutmur. Bacısı da həyatda bir şey görməliydə, ya yox. Nə qədər ki, atası cəbhədəydi aclıq çəkirdilər, amma ümidlərini itirmirdilər, müharibə qurtaracaq, ataları qayıdacaq, onlar da başqaları kimi yaşayacaqlar. Atası qayıtdı, lənəyə gəlmiş əsirliyə görə vəziyyətləri day da pisləşdi: göz yaşları, ərizələr. Nahaq təhsilini davam elətdirmədi bacısı, amma ona haqq qazandırmıq da olardı: on səkkiz yaşı var, başqaları kimi o da geyinib-kecinmək istəyir, tələbə təqaüdünə isə bir şey almaq mümkün deyil. Evdə üzünə bir söz deməsələr də, yeməyi haram olur, ata işləmir, iki balaca bacısı var, ana da ki, ögeydi. Bahadırdan da bir xeyir yoxdu, qazandığını özünə xərcləyir, kostyum lazımdı, içmək lazımdı, kinoya getmək lazımdı. Ona görə də Sonka işləməyə başladı. Əyin-başını düzəltdi, saçlarını kəsirdi, pudra vururdu, oğlanlar da ona diqqət yetirməyə başladılar. Gicdi ki, hamının gözü qabağında oğlanlarla dayanır, camaatın ağzına söz atır, di gəl, bacısına acıqlanmağa üzü gəlmir.

Faiqə nə deyəsən? Hər şeyi izah eləmək olmur axı. Bunları hardan başa düşəcəkdə: o, həkim balasıdır, biz sanitarka.

"Hə, – onda Bahadır dedi, – pis çıxır". "Sən buna son qoymalısan", – Faiq təkrar elədi. Bahadır onunla razılaşmağa məcbur oldu.

O, Sonka ilə danışınca bir ay keçdi və bu bir ayı Faiq onunla kəlmə kəsmədi.

Bacısı ilə danışandan sonra, qız evdən getdi və kiminləsə yaşamağa başladı. O vaxtdan nadir hallarda görüşürdülər. Təzə mənzildə

bacısı cəmi birçə dəfə olmuşdu, onun toyunda. Bahadıra qara çəkmələr, gəlinə isə yun Çin kostası bağışlamışdı.

Toyu yayda elədilər, çoxları istirahətdə, orda-burda idilər. Uşaqlardan birçə Eldarı tapa bildi.

Eldar o vaxt artıq elmlər namizədi idi. İçərilərində hamıdan yaxşı qalan birçə o idi. Qəşəng, zövqlə geyinirdi, geyimindən də cavanlıq yağır. Kooperativ ev tikdirmək fikrindədi, amma indiyədək atası ilə yaşayır. Niyə də yaşamasın? Həyətdə ən babat mənzil onlarınkıdır: hər cür şəraitə olan üç otaq, küçəyə çıxan üstüörtülü eyvanları da var. Ata-anası da çox insan adamdılar; Həmid dayı bir az içəndi, amma indi içməyən kimdi? Onlara gedib-gəlmək xoşdu, doğrudan da, belə əsl ziyalı adamlar indiki zamanda az tapılar. Təhsilli olmaq hələ ziyalılıq deyil. Odur, Eldarın anası Leyla xalanın ali təhsili yoxdu, müharibəyə görə oxumağın daşını atıb, di gəl, bundan ziyalı qadın tapammazsan. Nə cür kitablar oxuyurdu uşaqlar üçün, nə cür oyunlar fikirləşirdi!.. Yorgunluqdan ayaq üstə güclə dursa da – müharibə vaxtı icraiyyə komitəsində işləyirdi – heç vaxt səsinə qaldırmazdı, evdə nə oyunlardan çıxsalar da, onlara acıqlanmazdı. Hər şeyə, hətta pianoya belə toxunmağa icazə verirdi. Həmid dayı uşaqlarına heç vaxt əl qaldırmamışdı. Evdə olanda divanda uzanıb, kitab oxuyurdu.

Hə, belə ata-anayla yaşamağın ləzzəti ayrıdır. Uşaqları daha nə hoqqalardan çıxmırdılar. Dalaşqanın biri idilər. Eynək taxmalarına baxmayaraq, boksa gedirdilər, birinci dərəcəli boksçuydular, şəhərin ən qəşəng qızlarıyla gəzirdilər, iki dəfə institut dəyişmişdilər, axırı adam oldular.

Ramiz əvvəlcə Moskvada oxuyurdu, sonra atdı, Bakıya qayıtdı. Bir il avara gəzdi. Bir qadının üstündə az qala öldürmüşdülər onu. Linglə başından elə vurmuşdular ki, kəlləsi üç yerdən parçalanmışdı, güclə sağ qaldı, xəstəxanada iki ay huşsuz yatdı. Sonra politexnik institutunun arxitektura fakültəsini qurtardı, indi Sumqayıtda baş arxitektör işləyir. Eldar əlli səkkizdə savaş üstündə həbsxanaya düşdü. Birtəhər başını qurtardı, on ay istintaq getdi, eləcə də kim kimin burnunu sındırdığını aydınlaşdırma bilmədilər. Sənaye institutunda təşkil edilmiş gecə vaxtı böyük dalaş olmuşdu. Əvvəlcə Eldar avara idi, amma sonra ağı başına gəldi, indi elmlər namizədidi. İndi

də gəzməyindən qalmır, qadınların sevimlisidi. Azərbaycanlıya oxşamır, dərisi ağappaqdı, gözləri qonurdu, saçları şabalıdı, lap cü-huddu ki, durub. Ramiz isə əksinə, qarasaçdı (son vaxtlar başı daz-laşıb), qarabənizdi, bığ buraxıb, boksda burnunu vurub sındırıblar. Dişləri yaman gündədi, böyükdən ağzının içi boşdu, dişləri tökülüb. Amma dəxli yoxdu, qadınlar ondan ötrü də ölürlər. Bu sahədə o, Eldarı da vurub keçib. Mayaları belədi də, neyləyəsən...

Bahadırın anası köhnə həyəti tez-tez yada salır. Çətinlik içində yaşasalar da, ömrünün ən yaxşı illəri orda keçib. Qazaxdan köçəndə iyirmi yaşı vardı, indi isə yaşı altmışa yaxındı.

Bahadır köhnə həyətdə keçən günləri xatırlamağı xoşlayırdı. Günləri maraqlı keçirdi, heç kim bilmirdi ki, günün axırı nəylə qurtaracaq. Hətta gün maraqsız keçsə belə, səhər yaxşı əhvala oyanırsan, çünki uşaqların bu gün hökmən maraqlı bir şey fikirləşəcəklərinə əminsən, ya səni qonaqlığa, ya da institutda təşkil edilmiş gecəyə aparacaqlar. Sirkə gedib-gəlmələri lap aləm idi. Artistlərin hamısı ilə tanış idilər, əl tutub görüşürdülər, onlarsa duzlu lətifələr danışib uşaqları əyləndirirdilər. Dostlaşmışdılar. Amma ora gedib-gəldikləri üç il ərzində yalnız Ramiz bircə dəfə sirk aktrisası ilə yaxınlıq elədi, qalanları bir şeyə nail ola bilmədilər.

Bəs indi? Bahadıra çoxdan məlumdu ki, onun həyatında gözlənilməz heç bir şey baş verməyəcək (əlbəttə, bədbəxtlikdən başqa) və indi o, səhərlər oyananda o gün, ya da axşam nələr olacağı barədə düşünmür, fikirləşmir ki, bəlkə axşam nəsə yeni bir şey gətirdi özüyə.

Köhnə həyət, uşaqlar, cavanlıq günlərindən danışdıqları arvadının xoşuna gəlir. Arvadı təhsillidi, pedaqoji məktəbi qurtarıb, ona görə də Bahadırın dedikləri onun üçün maraqlı və anlaşıldı. Bahadırın bütün dostlarını adbaad tanıyır, di gəl yalnız Eldarı və Gonbul Həsənin görüb, o da bircə dəfə, toyda.

Bahadır bir neçə dəfə dostlarını evinə dəvət edib, istəyib ki, arvadıyla tanış eləsin onları, vursunlar bir az, keçənləri xatırlasınlar. Ürəyindən yaman keçirdi ki, evinə adamlar gəlsin. Şəraitinə söz yoxdu, necə lazımdı elə, layiqincə qəbul eləyər, imkanı var buna, arvadı qonaqpərvərdir, yerini biləndi, əla biş-düşü var, özü də yaxşı qazanır deyən, evdə hər şey var: televizor, soyuducu, mebelin bahalı; bu cür evdə dostlarıyla oturmaqdan xoş nə ola bilərdi onun üçün.

Arvadı da sevinərdi, ürəyi açılardı. Onlar barədə nə qədər eşidib, di gəl indiyədək üzlərini görməyib. Bahadır hətta onlardan inciyən kimi idi. Bir dəfə söz vermişdilər ki, gələcəklər. Amma Eldar qəfil işi olduğu üçün Moskvaya uçdu, qalanları isə bəhanə elədilər ki, Eldarsız gəlmək yaxşı deyil, qoy hamımız bir yerə yığısaq, onda gələrik. Bahadır isə onları qəbul eləməyə hazırlaşmışdı; köhnə divanı aparıb, valideynlərinin otağına qoymuş, döşəmələri silmiş, ağ balıq almışdılar. Arvadının yanında biabır oldu. Anası pərtləşdi. Anası heç, özününküdü, arvadının yanında başaşağı qaldı. Amma indi arvadından utanıb eləmir, altı illik birgə həyat onları yaxınlaşdırıb, bir-birini tanıyıblar. O vaxt isə pis çıxdı, arvadı elə düşünə bilərdi ki, dostları Bahadırdan qaçırlar.

Bahadır arvadından razıdı. Arvadı hətta qayınatasıyla belə dil tapır. Məktəbdə rus dilindən dərs deyir. Məktəb yaxındadı, gündə iki-üç saat işləyir, uşağa baxmağa və ev işləriylə məşğul olmağa kifayət qədər vaxtı qalır. Milləti ermənidi. Bahadır qardaşları vasitəsilə onunla tanış olub. Qardaşları da rəngsazdılar, əkizdilər, otuz altıncı ildə doğulublar, Albert və Hamlet. Tez-tez görüşürlər – hər şənbə və ya bazar günləri, yayda birlikdə çimərliyə gedirlər. Yaxşı uşaqlardı, adam onlarla oturub-durmaqdan yorulmur, yemək-içməyi sevirilər, oxumaqları da var. Başqası olsa deyər ki, rəngsazla rəngsazın nə söhbəti tutar ey, naxış belə gəldi, nə bilim müştəri belə getdi, Metreveli, Banişevski və sair... Bacıları Anya isə onlara oxşamır. Elə bil ögey anadandı: zərif, incə, savadlı bir qızdı. Bu cəhətlərinə görə də Bahadırın xoşuna gəlmişdi. O saat evlənməyi qərara almışdı Anyayla. Oğluna məhz belə ana lazım idi ki, adam olsun. Məktəb məktəb yerində, ananın, xüsusən də uşaqlıqda, öz yeri var. Bahadır düzgün qərar qəbul eləmişdi, Anya ilə evlənməyindən çox razı idi. Oğlunusa beş yaşı tamam olurdu.

Ad gününə iki gün qalmış Bahadır müştəridən yüz əlli manat aldı, əmanət kitabçasında da iyirmi beş manatı vardı. Haqq-hesab eləyəndə görürdü ki, bu pul bəs eləməlidir. Müştəriyə dedi ki, iki gün işləməyəcək – guya obyekt dövlət komissiyasına təhvil verirdilər, tikintidə isə hər şeyi olduğu kimi izah elədi. İş icraçısı bir az deyindi, sonra oğluna uzun ömür arzulayıb, məsləhət gördü ki, vağzala dəysin, orda Rostov arağı var.

Bahadır evə qayıdanda yolüstü vağzala dəydi və altı şüşə araq götürdü. Gün uğurla başlanmışdı – məlum oldu ki, araq Orconikid-ze arağıdı. Bahadır iki şüşə də gələcəyinə almaq istədi, amma bunu təxirə salmağı qərara aldı, ad gününə pul çatmaya bilirdi.

Çantasına dörd şüşə də konyak, üç şüşə çaxır və iki dənə də şampən şərabı yerləşdi. İçki lap artıqlaması ilə idi. İndi səkkiz-on kilo ət alınmalıydı, qalan şeylər asandı. Ağ balıq kababı eləmək yaxşı olardı, amma indi vaxtı deyildi – çox istidi, yaxşısı budu, toyuq ətindən bir şey hazırlayalar. Toyuğu mağazadan almaq olar (əgər varsa), əti isə yalnız bazardan götürmək lazımdı. Dondurulmuş ət yedirtmək olmaz camaata, bütün təəssüratı korlaya bilər.

Bahadır bazara getdi, danışdı ki, sabah səhərə onunçün on kiloyacan qoyun əti saxlasınlar. Qəssab xahiş elədi ki, saat səkkizdən gec gəlməsin, ət qurtara bilər, Bahadır nə cür ət istədiyini başa saldı – qabırğa və bud tərəfini götürəcəkdə, razılaşırdılar ki, kilosunu beş manatdan olacaq. Eyibi yox, təki təzə qoyun əti olsun.

İndi sakitcə qalan işlərlə məşğul ola bilirdi. Sabah vaxtı qonaqların dəvət olunmasına sərf edəcək. Səhər tezdən başlamalıydı ki, hamını xəbərdar edə bilsin. Onsuzda heç yana çıxammayacaq – bütün günü evdə başı qarışacaq. Deməli, bu gün ya toyuq, ya da... ağ balıq (isti olsa da, stolun üstündə ağ balığın özgə yeri var) tapmalıdı.

Mağazada toyuq yox idi. Mal əti verilir. Növbədə kimsə Bahadıra dedi ki, dünən mikrorayonda selofan kağızlarda fransız toyuqları görüb. “Fransız kostyumları yaxşıdı, fransız toyuqlarını isə bilmək olmaz, üstəlik də selofandadırlar – Bahadır fikirləşdi, – qonaqların qabağında adamın üzünü qara olar”.

Mikrorayona getmədi. Bazardan hərəsi səkkiz manata iki toyuq aldı və ağ balıq axtarmaq qərarına gəldi. Bazarda satılmırdı. Hətta balıqçılar bu gün bazara balıq gətirmiş olsaydılar belə, indiyə yəqin satılıb qurtarmışdı. Sabah səhər axtarmaq olar, onsuz da ət dalınca gələsidi bura, amma birdən tapa bilmədi, onda dənizə getməyə də imkan tapmaz, sabahkı gün ancaq qonaqları çağırmağa çatar.

Bahadır aldığı şeylərin evə apardı və arvadına dedi ki, Bilgəbə balıq dalınca gedir.

Anya işdən təzə gəlmiş və Rafiqə qızarmış badımcanı yedirdirdi. Bahadır kimi oğlu da qızarmış badımcanı xoşlayırdı, ümumiyyətlə,

qızarmış şeydən xoşu gəlirdi. Ətdimi, pomidordumu, qayğanaqdimi, təki yağı çox olsun ki, çörək batıra bilsin. İştahası yaxşıydı, başqa uşaqları çubuqla yedizdirirlər, bu isə acan kimi yemək istəyir. Ona görə də toppuşdu. Üzdən Bahadıra heç oxşamır, dərisi ağappaqdı, yanaqları aldı, qız kimi zərif dodaqları var. Anasına çəkib.

– Üzünü qırıxsana, bu sir-sifətnən gəzmək ayıbdı, – Bahadır butulkaları və toyuqları stolun üstünə qoyanda, arvadı dedi. Alınan şeylər barədə bir söz demədi, bu o demək idi ki, oğlunun ad gününü ərinin belə dəm-dəsgahla keçirmək qərarı ilə hələ razılaşmayıb.

Bahadır köynəyini çıxartdı, yuyundu, boynunu yudu və üzünü qırıxmağa başladı.

Hə, Rafiqə ona heç oxşamır. Gözləri də, dərisi də, saçları da başqadı. Bircə dişləri oxşayır – üst dişləri elə bil aşağı, içəri qatlanıb. Amma dişlər hələ formalarını dəyişəcəklər. Saçları qıvrım deyil, Bahadırınkı isə qıvrımdı, daramaq çətindi, daraq batmır, telləri lap qaşının üstünə düşür. Ona görə də alını balaca görünür. Bahadır bir-iki dəfə axmaqlıq eləyib, qaşlarının üstündəki tükləri qırıxmışdı – indi də ki, yerinə qalın tük gəlmişdi. Yanaqlarındakı, gözlərinin altındakı narın tükləri də qırıxdığından indi yerinə tez tük gəlirdi. Hə, tük sarıdan şikayəti yox idi. Buna görə də arvadı haqlıdı: tez-tez üzünü qırıxmalıydı ki, adama oxşasın, cavanlaşsın bir az.

Bahadır üzünü qırıncı arvadı onun aldığı şeyləri soyuducuya qoydu, Rafiqə həyəətə oynamağa göndərdi və nahar hazırlamağa başladı.

– Saat yeddiyə qayıdaram, – Bahadır onu danışdırmaqçün dedi. Arvadı dinmədi.

Atası öz otağından çıxdı.

– Qəzetlərdə təzə nə var? – Bahadır soruşdu və fikirləşdi ki, birisi gün atası gərək köynəyini dəyişsin. Bunun yaxalığı lap yeyilib, qaralıb.

Atası Bahadırın sualına cavab vermədi, soyuducunu açdı, ordan iki dənə badımcanı çıxardı. O, badımcanı qaz plitəsində qızartmağı xoşlayırdı, çaynıkin altlığı olan dəmirin üstünə qoyur, arabir çevirirdi ki, yanmasınlar. Vaxt tapmışdı o da. Anya plitədən aralandı.

– Ağ balıqsız olmaz? – Bahadır köynəyini geyinəndə, arvadı soruşdu.

Anyanın sualı Bahadırı sevindirdi, bu o demək idi ki, arvadı tədrisən onun ad günü keçirtmək qərarı ilə razılaşıb.

Anyaya afərin, hər işi dava-şavasız həll eliyir. Atasının otaqdan çıxması da rol oynadı – atası yanlarında olanda onlar bir-birilərinə daha yaxşı münasibət bəsləməyə başlayırdılar, sanki nəşə yad bir şeyə qarşı birləşirdilər.

– Olar, – Bahadır dedi, – Hava da istidi, balıq tez iyənir... Amma stolda balığın yerini nə verər? Bir az qaynadırıq, qalanını da şişə çəkərik.

– Başa düşəmmirəm, bunlar nəyə lazımdı? – Anya dedi, amma Bahadır bilirdi ki, arvadı artıq hər şeyə razıdı, bunu ona görə deyir ki, son günlər ad günü söhbəti ortaya çıxandan sonra aralarında əmələ gələn soyuqluq aradan qalxır.

– Nə olub? – atası qəfil soruşdu. Nədənə boğazını sarımışdı.

– Boğazında nə var, sarımışan? – Bahadır maraqlandı.

Atası dinmədən sualına cavab gözləyirdi.

– Bahadır ağ balıq dalınca Bilgəhə getmək istəyir, – Anya dedin.

– Mənə ülgüc söz vermişdin, – atası Bahadıra tərəf döndü, – o həmişə özünü elə göstərirdi ki, guya Anyanın ona nə dediyini eşitmir, hətta özü gəlinindən nəşə soruşanda da belə edirdi, – ağ balığı neyirsən?

– Rafiqin ayın onunda beş yaşı tamam olur, – Bahadır dedi, – qonaqlıq eləmək istəyirəm. Beş yaş beş ildə bir dəfə olur.

Atası day heç nə demədi, badımcınları üfürdü ki, tez soyusunlar.

– Ad günü lazım deyil uşağa, – Anya dedi, – təkcə böyüklər gələcəklər... o da ki, gəlsələr...

Bu sözləri deyəndə Bahadıra baxmadı, özü də Bahadırı incitməmək üçün elə-belə, sözarası dedi. Bahadır incimədi, amma qəfil ağlına gəldi ki, içki almaqda bəlkə də tələsib, çünki birdən uşaqların yenə vaxtları olmaz, başları qarışar işə, gələmməzlər, ya da şəhərdə tapılmazlar. Sentyabrın əvvəlidi, çoxları məzuniyyətdən hələ qayıtmayıblar... Tələskənliyinə görə özünü danladı.

– Yaxşısı budu, uşağa hədiyyə ala, – Anya davam elədi, – həyat uşaqlarını da qonaq çağıraraq, bu, Rafiqin ürəyincə olar.

– Düz demirsən! – atası badımcınları özündən kənar eləyib söhbətə qarışdı, – xırdaçılıq eləyirsən. Adi dövlət siyasəti ilə yanaşı böyük siyasət də var; strategiya və taktika, – o qürurla Bahadıra baxdı.

...Əlbəttə, əvvəlcə gərək öyrənəydi görək uşaqlar şəhərdədi-lərmi, vaxtları varmı, sonra alardı içkini, Bahadır özünü danlayırdı, tələskənliyi özündən yenə axmaq vəziyyətə düşə bilirdi.

– Elə bilirsən, dövlətə bayramlar lazımdı? – atası dedi, o, Anyaya müraciət eləsə də, özünü ona tərəf çevirmirdi. – Yox. Bu pulu min cür başqa şeyə xərcləmək olardı. Amma böyük siyasət baxımından bu bayramlar vacibdi. Bunları boş şeylər sayırsız, bax elə ona görə də addımbaşı səhv edirsiniz. Rus dilindən dərs demək asandı, həyatda daha mürəkkəb şeylər var!.. – Atası təəssüflə Bahadıra baxdı: yəni arvadın səni bisavad hesab edə-edə istəyir ki, onun çaldığı hava ilə oynayasan, amma bu evdə də başa düşən adamlar var, qoy arvadın fikirləşməsin ki, hamıdan ağıllıdır.

– Di yaxşı, – Bahadır üz-gözünü əyişirdi, – özündən çıxma, böyük siyasət... Rafiqə palto almaq lazımdı, nə siyasətbazlıqdı? – Atasının yazdığı ərizələrdən biri Eldarın anası Leyla xalanın əlinə düşəndən və Leyla xala orda çoxlu səhv tapandan sonra Bahadır day onun "ağıllı" söhbətlərinə fikir vermirdi; məlum olmuşdu ki, atası prokuror işləsə də, savadı azdı.

– Nədi, istəyirsiz ki, badımcınları yeməyim, hə? – atası soruşdu. – İstəyirsiz ki, boğazımda tikə ilişib qalsın? Bunu heç vaxt görməyəcəksiz, məndən tez gəbərecəksiz! – Badımcınları qamarladı, guya əli yanırmış kimi otağına qaçaraq getdi.

Anya, kişi eşitməsin deyər, pısqıldadı. Bahadırın güləsi halı yox idi.

– Fikir vermə ona, – Anya dedi, – gəlmirlər, qoy gəlməsinlər. Qohumları çağıraraq.

– Niyə gəlməsinlər?! – Bahadır qəfil bağırdı, – kim dedi ki, gəlməyəcəklər?! Sus! Hər yerə soxursan burnunu! Biş-düşünü elə, qalan şeylərdə işin olmasın... – Bunları qışqıra-qışqıra arvadının inciklikdən qırıxmış sifətini və göz yaşlarını görəndə anladı ki, nahaq dedi bu yersiz sözləri, bu axmaqlıq və ədalətsizlikdi arvadına qarşı, amma damarları şişə-şişə öküzlər kimi bağırmağına ara vermədi, əksinə, daha da hirsələndi, bu dəfə özünə acığı tutmuşdu və qapını çırpıb, Bilgəhə ağ balıq dalınca getdi...

Vəğzəldə elektrik qatarının cədvəlini uzun-uzadı oxudu, sonra avtobus cədvəlinə baxdı və heç cürə anlayamırdı ki, hansında daha tez çatır Bilgəhə: avtobus kəsmə yolla gedirdi, amma gec qalxacaqdı. Başı işləmirdi.

Elektrik qatarında getdi. Qırx dəqiqədən sonra Zuğulbada başa düşdü ki, səhv eləyib, çünki Zuğulbadan Bilgəhə elektrik qatırı iki saatdan bir gedir, avtobusla isə birbaşa ora gedəcəkdi.

Yol məşını tutmalı oldu. Sürücüdən balığın yerini soruşdu. Sürücü onun özünün də bildiyi bir yer dedi, – bağ qəsəbəsinin kənarında, dəmiryol xəttinin yanındakı keçiddən aralı balaca dükanı məsləhət bildi.

Bahadır soruşdu:

– Day harda var?

– İndi ağ balıq tapmaq çətindi, – sürücü dedi, – üç gündü xəzri əsirdi, dənizə çıxan olmayıb. Kimin həyatında hovuz var, bəlkə onlardan tapasan.

O, hovuzu olan bir adamın evini Bahadıra nişan verdi, – onda həmişə olur – deyə, onu arxayın elədi.

Dükanda balıq tapamırdı. Limonad yeşiklərinin üstündə oturmuş qoca satıcı sürücünün dediklərini kəlməkəlmə təkrar elədi və o da həmin adamın evini nişan verdi.

Bahadır kəndə getdi. Qum dolmasın deyə, ayaqqabılarını çıxartdı. Beş dəqiqədən sonra tərlənmiş bədəni qum içində idi, dişləri arasında qum dənələri xırıldayırdı. Yaxşı ki, qara kostyumunun şalvarını geyməmişdi.

Hərdənbir yol ikiləşirdi və Bahadır sövq-təbii olaraq gah sola, gah da sağa gedir və azmırdı. Yol onu daş hasarlara alınmış bir neçə evin arasındakı balaca meydançaya gətirib çıxarırdı. Burda qum dərin deyildi, altında bərk torpaq duyulurdu.

Evlər ikimərtəbəli idi, şüşə aynabəndləri vardı. Bəzilərinin darvazasında “Volqa”, bəzilərinə isə eşşək dayanmışdı. Bahadır fikirləşdi ki, həmişə ağ balığı olan adamın qapısında “Volqa” dayanır. Amma hər ehtimala qarşı eşşəyin yanında oturmuş iki oğlana yaxınlaşıb, soruşdu. Oğlanların arasında, yerdə rəngi getmiş qırmızı əski parçasının üstündə pomidor qalağı və tərəzi vardı. Kimə satırdılar bu pomidoru onlar, məlum deyildi.

Uşaqlar istiqanlı imişlər, Bahadirla özləri maraqlandılar, onun suallarını gözləmədən bir-birlərinin sözünü kəsə-kəsə xəbər verdilər ki, o, axtaran adamın adı Kamildi və Kamil bir az əvvəl balıq nəzarəti idarəsinin müfəttişi ilə Buzovnaya getdi, onun motosikletə

oturduğunu uşaqlar gözləriylə görüblər. Kamilin doğrudan da həmişə ağ balığı var, o, darvazasında “Volqa” dayanmış evdə olur, amma Kamilsiz balıq satmayacaqlar.

Bahadır meydançıqı keçib, mavi rəngli dəmir darvazanı döydü. On iki yaşlarında bir qız uşağı çıxdı. Bahadır uşağa izah elədi ki, şəhərdən ağ balıq dalınca gəlib.

– Atam evdə yoxdu, – uşaq dedi, – sabah gələcək.

– Balıq var?

– Bilmirəm.

Bu vaxt bir az yaşlı daha bir qız uşağı, sonra isə iki qadın yaxınlaşdı. Hamısı da eyni sözləri dedilər: Kamil yoxdu, evdə balıq olub-olmadığını isə bilmirlər. Sabah Kamil bütün günü evdədi. Bahadırın xahişini ona çatdıracaqlar ki, axşama kimi səkkiz kiloluq bir ağ balıq saxlasın...

Bahadır şəhərə avtobusla qayıtdı. İsti və toz onu əldən salmışdı, amma balıq tapmadığına bir tərəfdən sevinirdi. Araq, konyak, çaxır xarab olmayan şeylərdi, qoy evdə qalsınlar, onsuz da sonralar mağazadan almalıdı ki. Toyuq da kara gələndi. Böyük siyasət onu maraqlandırmır, Anya haqlıdı, yaxşısı budur, Rafiqə palto alsınlar, heç kimə lazım olmayan ad gününə pul xərcləməyin mənası yoxdu.

Evə getmək istəmirdi. Növbəyə durub, üç parç pivə aldı (təzə olanda içiləsiydi), bütün dükanından iki kisə noxud da götürdü (qoca tatar noxudu altdan satırdı) və sakitcə heç nə barədə düşünmədən o, üç parç pivəni noxudla içdi. Sonra evə yollandı.

Anası artıq işdən gəlmişdi. Yaxşı ki, bacıları evdə deyillər, – biri təcrübədədi, o biri istirahət evində. Anya hələ də mətbəxdə idi. Bahadır otağa keçib, kepkasını çıxarmadan stula oturdu.

Anası artıq hər şeyi bilirdi.

– Yorulmusan, oğlum, – o, mehribanlıqla dedi və Bahadırçün çəkəlləkləri gətirdi.

Anası heç vaxt ona yorucu suallar verməzdi. Bax indi çox istəyir ki, oğlunun Bilgəh səfərinin necə keçdiyini öyrənsin, amma dinmir, gözləyir ki, oğlu özü desin. Anası yazıq, lap qocalıb.

– Balıq yoxdu, – Bahadır dedi.

– Yoxdu, yoxdu də, dünyanın axırı ha deyil, – anası onu sakitləşdirməyə başladı. – İki dənə də toyuq alınsa, o, ləzzətli bir plov

bişirər. Kişmişnən. Allaha şükür, mağazalarda düyü var, ətdən isə kababdan başqa təzə yarpaq dolması bükmək olar, qonaqlar da razı gedərlər.

Bahadır deyilənlərə fikir verməsə də, anasının səsi onu sakitləşdirirdi. Ananın verdiyi iki stəkan çayı içəndən sonra yorğunluğu və acığı keçib getdi.

– Bu ad gününü ona görə keçirtmək istəyirəm ki, – arvadı mətbəxdə eşitsin deyə, anasına ucadan dedi, – evimizə gələn olsun, görsünlər gün-güzəranımızı, görsünlər ki, heç kimdən dala qalmırıq. Gör neçə ildə mənzil almışıq, qohumlardan başqa bizdə heç kim olmayıb. Yoldaşlarımı görəndə xəcalət çəkirəm. Bir yerdə görüb eləyəndə soruşurlar: “Hə, necə yaşayırsan? Anan necədi, uşaq necədi? Oğlunu indiyəcən görməmişik”. Bilmirəm onlara nə cavab verim... Rafiqin beş yaşı tamam olur, dostlarımsa hələ də onu görməyiblər. Bayquş kimi yaşayırdıq. Beş ildə bir kərə dostlarımı evimdə qonaq eləyəmmərəmmi? Qoy bir həyətdə böyüdüyüm dostlarım evimə gəlib şənlənsinlər ürəkləri istəyən kimi, buna haqqım yoxdumu? Əgər adam belə şeyləri eləyə bilmirsə, onda niyə yaşayır, onda nə həyatdı bu? Nəyə görə eşşək kimi səhərdən-axşamacan işləyirəm? Düz mü deyirəm, ana?

– Düzdü, oğlum, düzdü, – anası razılaşdı, – hamı bir-birinin evinə gəlib-getməlidir, bunnan yaxşı nə var?

– Palto da alırıq, – Bahadır davam elədi, – bugünkü danışığı özünün də xoşuna gəlirdi, – Allaha şükür, canım-başım sağ-salamat, ölməmişəm ki, Rafiqçün on dənə palto alaram, bircə oğlumçün paltomu alammayacam? Belə aciz adamam? Palto bir yana, başqa şeylər də var axı ortada. Yaxşı, oğlum böyüdü, deyəcək ki, bəs mənim atam necə yaşayıb? Hanı onun dostları? Nəyəcün onun heç kimi yoxdu? Bəlkə o, pis adamdı, əclafdı, niyə bizə heç kim gəlib-getmir? Onda oğluma nə cavab verərəm? Əgər dostlarım pis adam, əyyaş, dələduz olsaydılar, onda deyə bilərdim ki, hə, hamı düz deyir, onları ad gününə çağırmağa dəyməz. Buna layiq deyillər. Amma belə deyə bilmərəm axı. Heç kim deyəmməz. Kimin belə dostları var? Biri o birindən yaxşıdır... Ağillı, savadlı, tərbiyəli adamlardı. Uşaqlığım onlarla keçib. Bir böyümüşük. Niyə onlarçün yüz əlli-iki yüz manat xərcləyə bilmərəm? Yəni belə xəsisəm mən?

Uşaqlıqda məni nə qədər qonaq ediblər, bircə dəfə də mən bunun əvəzini çıxmalıyam. Mənim adamlığım yoxdumu, nədi? Kim bilir nə fikirləşərlər, deyərlər ki, Bahadır kasıb idi, kasıb da qalıb, savadı yoxdu, güclə çörək pulu qazanır. Mənsə istəyirəm gəlib görsünlər ki, Bahadır lap yaxşı yaşayır, evimə, ailəmə, uşağıma baxsınlar, sevincimə şərik olsunlar, mənimlə badə qaldırsınlar. Düz mü deyirəm, ana?

– Düzdü, oğlum, düzdü.

– Yoldaşlarımdan ayrı düşmək istəmirəm! – Bu yerdə Bahadır hiss elədi ki, çox bərkdən, az qala qışqıra-qışqıra danışır, həyətdə baxan pəncərələr isə açıqdı və qonşular elə fikirləşərlər ki, onlarda davadı.

– Sənə yoldaşlarından ayrıl deyən yoxdu, – Anya mətbəxdən sakitcə dedi, – mən sənənlə çoxdan razılaşmışam. Özün qışqır-bağır salıb getdin.

Bahadır yerindən qalxdı.

– Qışqır-bağır salaram da, – mətbəxə keçdi, – dəmirdən deyiləm axı...

Hər şey yaxşı qurtardı. Qərara aldılar ki, bu gün axşam qonaqları çağırmağa başlayacaq, sabah səhər ot götürəcək, qalanları isə onun işi deyil – qadınlar həll edəcəklər. Amma o yenə dedi ki, vaxtı çatsa, ağ balıq dalınca gedəcək. Kababı da özü çəkəcək, heç kimə etibar edən deyil.

Köhnə həyətdə hamısının telefonları vardı. Eldarla Ramizgildə telefon müharibədən əvvəl vardı, qalanlarına ATS-2 işə düşəndən sonra çəkmişdilər. Ona görə də ora getməzdən əvvəl Bahadır Eldarın valideynlərinə zəng etməyi qərara aldı ki, onlara gələcəyini xəbər versin və bir neçə il bundan əvvəl uşaqlarla birgə sirkdə tanış olduğu iki yoldaşın telefonunu öyrənsin. Uşaqların onlarla dostluq elədiyini bildirdi, ona görə də hamıya xoş olsun deyə, onları da dəvət etməyi qərara almışdı. Onlardan biri, Oqtay Dövlət plan komitəsində işləyirdi, o biri Tofiq univermaq direktoru idi. İkisi də Bahadırdan iki yaş böyük idilər, evliyidilər, uşaqlarla bir neçə dəfə onlarda qonaqlıqda olmuş və indi istəyirdi onların qonaqpərvərliyinin əvəzini çıxsın. Toya çağırma bilməzdi, hər halda o qədər də yaxın dost deyildilər, bir də ki, təzə mənzil üç otaqlı olsa da ər və

arvad evinin qohum-əqrəbasına ancaq çatdı. Rafiqin ad günü isə kişilərə hörmət göstərmək üçün münasib fürsət idi...

Dəstəyi Eldarın anası Leyla xala götürdü, Bahadırın səsinə eşidib sevindi, danladı ki, niyə yox olub, gəlib-getmir. Bahadır ondan Oqtayla Tofiqin telefonunu soruşdu və dedi ki, yarım saatdan sonra qonaq gələcək. Həmid dayının evdə olub-olmadığını soruşdu, ona salam dedi və xahiş elədi ki, Eldara çatdırsınlar ki, heç yerə getməsin, vacib işi var onunla...

Şamaxinkada, küçədəcə təzə balıq satırdılar – iri çəkilərdi. Növbə böyük deyildi, təzə balığın küçədə satılması nadir haldı, ona görə də Bahadır iki dəfə çəki götürdü ki, Eldarın qocalarıyla yesinlər.

Çəkini təmizləyib qızartmaq əlindən gəlir, niyə də qocaları təzə balığa qonaq eləməsin?

Həmid dayı divanda uzanmışdı və eynəyini alına çəkib, kitab oxuyurdu.

– A-a-a, – Bahadırı görəndə sevindi, – qaçaq düşmüş oğlan doğma yerlərə qayıdıb, – eynəyini burnunun üstünə endirdi və nıqqıldayanıqqıldaya ayağa qalxdı. Qrijası vardı onun.

Leyla xala kartlarla fala baxırdı. Day saçlarını boyamadığından başı ağappaq idi, bir az da kökəlmişdi. Divardakı xırda xətləri olan oboylar neçə illər idi ki, dəyişilmirdi.

– Oboyları dəyişmək lazımdı, – Bahadır dedi.

– E-e, – Leyla xala əlini yellədi, – kimdi bununla məşğul olan? Bizim oboy dəyişən halımız yoxdu, qocalmışıq, Eldara da ki, deməyin xeyri yoxdu. – Leyla xalanın kefi pozuldu, görünür, Eldardan narazı idi, ümumiyyətlə, özündən tez çıxan qadın idi.

– Xoşbəxtlik oboylarda deyil, – Həmid dayı Bahadıra göz vurdu. O, hər şeydə Leyla xalaya güzəştə gedirdi, amma birdən durub elə zarafat edirdi ki, arvad təəccüb qalırdı.

– Boş-boş danışma, sən Allah, – arvadı dedi, – Bahadır, keç, otur.

– Həmid dayı düz deyir, – Bahadır qəzetə bükülmüş balıqları pəncərə önünə qoyub dedi, – amma evdə səliqə-sahman olanda, adama da xoş gəlir, ürəyin açılır.

Hər dəfə Eldargilə gələndə təəssüflənirdi ki, Eldarın əlində yaxşı imkan ola-ola – hər necə olsa elmlər namizədidi – evə heç baxmır, oboylar cırılıb-qopur, qapı-pəncərələr rənglənməli idi, mebel

qopuq-qopuqdu. Bahadırın evi bunlarınkiylə müqayisədə saraydı. Hər yan parıldayı, rənglənilib, bu yaxınlarda yenə balaca bir təmir işi aparıb evdə. Əlbəttə, evdə yaşayan qadından da çox şey asılıdı. Leyla xala bir az tənəblə qadıncı.

– Təzə balıq gətirmişəm, – Bahadır dedi, – Şamaxinkada satırdılar.

Həmid dayı dirçələn kimi oldu.

– Əhsən, – əllərini bir-birinə sürtdü, – məndə bir butulka da var.

– Sağ ol, – Leyla xala dedi və yenə fala baxmağa başladı, – balığın əngəli çoxdu, onu təmizləmək lazımdı.

– Mən təmizləyəyəm, – Bahadır onu sakitləşdirdi, – təkni tavanı verin.

– Gedək, – Həmid dayı dedi, – nəyin harda olduğunu göstərim sənə.

Amma Bahadır özü də hər şeyin yerini bilirdi, o burdan köçəli bu evdə heç nə dəyişməmişdi, heç mebeli də yerindən tərpətməmişdilər.

Parket də pis gündə idi. Nadir hallarda silirdilər onu. Dəhlizin küncündə uzun nikelli borular vardı.

– Onlar neyçündür? – Bahadır soruşdu, amma tez də başa düşdü ki, bunlar pərdə asmaq üçündü.

– Usta tapa bilmirik ki, gəlib vursun onları.

– Mən eləyəyəm, – Bahadır dedi.

Həmid dayı ilə birlikdə balıqları təmizləyib qızartmağa başladılar.

– Eldar zəng eləmişdi, – Həmid dayı dedi.

Hərəsi əlində bir bıçaq tutub, qaz plitəsinin yanında dayanmışdılar.

– Nə vaxt? – Bahadır təəccübləndi və hətta azacıq təşvişə də düşdü.

– Sən bizə gəlib çıxana kimi.

– Xahişimi çatdırdız ona?

– Dedim hər şeyi. Söz verdi ki, tezliklə gəlib çıxar...

Bahadır sakitləşdi.

– Bilirsiz nə var, – o dedi, – hələlik mənsiz qızardın, indi qayıdıram.

– Heç yana getmək lazım deyil – Həmid dayı əl-ayağa düşdü, – evdə hər şey var. Araq da, çaxır da.

– Mağazaya getmirəm, – Bahadır onu sakitləşdirdi, – bir dəqiqəliyə Faiqə dəyib qayıdıram.

– Onu da çağır. Qızarmış balığı xoşlayır.

Bahadır əllərini sildi və köhnə taxta pilləkənlə həyətdə endi, bu pilləkəndə onlar uşaqlıqda yarışırdılar – ən hündür pillədən tullanmağa çalışırdılar.

Həyətdə tikili çoxalmışdı. Qonşular evlərini genişləndirirdilər – özlərinə mətbəx, hamam, ayaqyolu, örtülü eyvanlar düzəldirdilər. Əvvəllər isə həyətdə o qədər yer vardı ki, lap voleybol da oynayırdılar. Püstə ağacının qurumuş gövdəsi hələ də həyətin ortasında qalmaqdaydı.

Həmişə olduğu kimi həyətdə İsmətin anası Solmaz xala, Sonya və Lətifə xala oturmuşdular – yayda həmişə həyətdə oturur, hər şeyi görür, eşidərdilər. Xüsusən də Lətifə. Bahadırın anasının yaşadı olsa da adamın dili gəlmir ona xala desin. Qoca, övladsız qiybətçi qadındı. Özünü ziyalı kimi göstərir, di gəl satıcı olub, altı dənə ər dəyişib və çəkiddə aldatdığına görə yarım il həbsdə oturub. Əslində çoxu elə ona görə Boris Leybinin evini təmir eləməkdən boyun qaçırdı, onun sir-sifətini gözünün qabağına gətirəndə kefi pozulurdu; “Yazıq Bahadır, bütün günü tikintidə işləyir, işdən sonra məcburdur ki, dost-tanışının evini təmir eləməklə pul qazansın. Neyləsin, yazıq? Uşağı var, ailəsi var, iki bacısı oxuyur, dolanmalıdı axı. Üst-başını o gündə görəndə adamın ürəyi ağrıyır. Bu dünya belə olub, belə də qalacaq: kiminki gətirir, – bu yerdə Lətifə bu gün qiybət etmək növbəsi çatmış qonşulardan birinin qapısına nəzər salaraq, pıçıltıya keçəcək, – bədbəxt Bahadır kimiləri isə daşdan pul çıxarmağa məcburdular...” Yox, Lətifə ölsə də Bahadırı o gündə görməyəcək!

Faiq evdə idi, amma yatırdı. İsmət hələ işdən gəlməmişdi. Bahadır yuxarı, Eldargilə qalxdı, yolda Lətifənin, Sonya və Solmaz xalanın verdikləri min dənə suala cavab verdi, ən yaxın günlərdə anasını onlara qonaq gətirəcəyini vəd elədi...

Eldar gəlib çıxmaq bilmirdi. Onlar balığı yedilər, bir şüşə araqı içdilər (Leyla xala içmədi), sonra Bahadır çox illər bundan əvvəl

Leyla xalaya bağışladığı alətlə divarda deşiklər açdı və pərdə asılacaq dəmir qolları o deşiklərə bərkitdi, söz verdi ki, gələn bazar günü gəlib hökmən o deşiklərə kirəc sürəcək.

Eldar gecikirdi. Həmid dayı Bahadırı sakitləşdirirdi, yəqin nəse qəfil bir iş çıxıb ortaya, yoxsa Eldar çoxdan gəlmişdi. Bahadırın onlara gələcəyini eşidəndə elə sevinmişdi ki, telefonda...

Bahadır o deyənlə razılaşdı. Nə deyə bilərdi axı? Əsl dost belə eləməzdi, bunu qocaya başa salmaq gülməli çıxardı, üç saatdı ki, Eldarı gözləyir, bəlkə Eldar ona elə bir iş üçün lazım idi ki, hər dəqiqə qiymətliydi, Eldarı niyə görmək istədiyinin səbəbini deməmişdi axı, sadəcə xahiş eləmişdi ona çatdırsınlar ki, vacib işi var, bəlkə ölüm-dirim məsələsi həll olunurdu elə. Bir ildə ki, Eldara zəng eləmirdi. Doğrudanmı ildə birçə dəfə dostun çatına düşüb, sənə zəng edəndə, evə vaxtında qayıtmaq olmaz?! Ya da Faiq? Yatır. Əgər onun dostlarından biri qonaq gəlsəydi, anası Bahadırı yuxudan ayıltmazdı. On sutka da yuxusuz olsaydı belə, anası onu ayıldardı. Faiqin anası çay təklif elədi, evdəkiləri, uşağı soruşdu, Faiqi isə yuxudan ayıltmadı. Hörmətli qonaq deyil ha! Gözləyə də bilər...

Həmid dayı hey deyirdi ki, uşaqların hamısı onun xətrini istəyir və onu tez-tez xatırlayırlar, qoy kefini pozmasın və axmaq fikirləri başından atsın.

İndi onlar bir şüşə də çaxır içərlər və hər şey qaydasına düşər. Eldarsa bu dəqiqə gəlib çıxar, yəqin indi hardasa lap yaxındadı, bəlkə də darvazaya çatıb, ya da pilləkənlə qalxır...

Faiq Eldar gəlib çıxmazdan əvvəl zəng elədi. Telefona Həmid dayı yaxınlaşdı.

– Hə, burdadı, – o dedi və Bahadıra baxdı, – yox, hələ gəlməyib... Yaxşı, deyərəm. Bəlkə sən bizə qalxasan? Aydındı... Hə, bizləri yaddan çıxartma, baş çək, – Həmid dayı əllərini yellədi və dəstəyi asdı.

– Dedi ki, onlara düşsən. Nəsə olub orda. Eldar gələndə deyərəm ki, sən aşağıdasan...

– Qoy zəng eləsin.

– Hökmən. Ya düşər aşağı, ya da zəng eləyər. Söz verirəm sənə.

Həmid dayı Bahadırı oğlunun ad günü münasibətilə bir də təbrik elədi, Leyla xala onun anasına salam göndərdi və Bahadır onlarla xudahafizləşib, Faiqin yanına getdi.

Faiq əynində pijama ara otaqdakı çarpayıda oturmuş, üzbəüz stulda isə kostyumda və qalstukda, nədənsə qanıqara olan İsmət əyləşmişdi. Onlara baxanda, Bahadır anladı ki, nəse ciddi bir şey olub.

– Əyləş, – onlar görüşəndən sonra ona stul uzatdı. – Xırda bir iş var, – İsməti göstərdi, – ona görə də yuxarı, Eldargilə qalxmadım.

Faiqin uzun müddət zəng eləməməyinə yatmağı yox, daha ciddi bir səbəb var idi və bunu başa düşən Bahadırın ürəyi sakitləşdi.

– İşlər necədi, Bahadır? – İsmət cibindən siqaret çıxara-çıxara soruşdu, bunu astadan, elə-belə soruşdu, adətən qohumlar və ya tanışlar kiminsə yasında görüşüb sual-cavablar verəndə bir-birləriylə belə tərzdə danışirlar, guya başları elə qarışıqdı ki, özge işlərinə qarışmağa nə həvəsləri, nə də vaxtları var, maraqlananda da yalnız nəzakət naminə maraqlanırlar.

– Sağ ol, pis deyil. – Bahadır cavab verdi.

İsmətin sualından sonra o tam əmin oldu ki, vacib bir söhbətdə iştirak edir.

– Onunla bir də danışmalısən, – Faiq yatmaqdan şişmiş sifətini ovxalaya-ovxalaya İsmətə dedi. – Hər şeyin həddi var axı.

İsmət dedi:

– Ona yazığım gəlir.

Bahadır tədricən söhbətdən anladı ki, üç ildə poliklinikalarının bir həkimiyə görüşən İsmətin bacısından gedir danışığ. İsmət öyrənib ki, həkimin kənddə nişanlısı var. Bu gün danışığ olub aralarında, saat yarım bundan əvvəl ayrılıblar və həkim yenə də müəyyən bir şey deməyib. Nişanlısı olduğunu inkar etmir, İsmətin bacısını sevdiyini də deyir, amma bunun nəylə qurtaracağını isə bilmir. Qızınca iyirmi beş yaşı var, özünə bir gün ağlamalıdı, buna nə qədər dözmək olar...

Faiq qəti tədbirlər tərəfdarı idi (“həmişə olduğu kimi”, Bahadır bacısı Sonyanı xatırlayıb fikirləşdi), İsmətinse bacısına yazığı gəlir, gecələr ağlayır, oğlanı sıxma-boğmaya salsan, aradan çıxacaq, yazıq bacısı gözü yaşlı qalacaq.

– Sıxma-boğmaya salmasan, – Faiq dedi, – bir az da gəzib, atacaq onu. Yoxsa belə süründürməzdi, bir hiyləsi olmasaydı, çoxdan evlənmişdi qızla.

– Evi yoxdu, – İsmət dedi, – kəndçidi axı, gözləyir ki, ev versinlər.

– Qoy kirayə ev tutsun. Başqaları necə, o da elə, – Faiq dediyinin üstündə dururdu, – otuz-qırx manata babat otaq tutmaq olar. Ya da qoy kooperativ tikdirsin, ata-anasının kənddə yəqin bağları, mal-heyvanları var, mer-meyvə satırlar. İndi kəndçilərin pulu çoxdu. Şəhərə cibləri dolu gəlirlər.

– O elələrindən deyil, – İsmət dedi, – pulu yoxdu, maaşa baxır.

– Özün bilən yaxşıdı, – Faiq çarpayıdan durdu, – indi hər şey sənədən asılıdı. Əgər hiss eləsə ki, qızın arxasında dağ kimi qardaşı durub, məcbur olub evlənəcək...

Doğrudan da ciddi söhbət idi və qurtarmaq bilmirdi, Bahadır ad günündən söz salıb, araya girə bilməzdi. Söhbətin öz-özünə qurtarmasını gözləmək lazım idi. Eldar gələndə danışığ qurtarmaq üzrə idi, amma hər şey təzədən başladı...

Eldar gələndə saat on ikiyə təzə işləyirdi və on ikiyədən ancaq İsmətin bacısından danışdılar. Nəhayət, İsmət getdi ki, paltarını dəyişsin və gəlməsi barədə anasını xəbərdar eləsin, yalnız bundan sonra Eldar Bahadırın ona nə işi düşdüyünü soruşdu. Bahadırı qucaqlayıb gec gəldiyi üçün üzr istədi, tərs kimi araya bir iş çıxdı, amma bunlar hamısı boş şeylərdi, bir desin görək, işlər necədi, Bahadırın kefi yaxşıdı mı? Hara belə yox olub? Niyə çoxdandı ki, gəlib-getmir?

Bu yerdə Bahadır dözməmişdi.

– Yaxşı, – o ikisinə də, Eldara da, Faiqə də dedi, – tutaq ki, mən çoxdandı gəlmirəm, bəs sizlərdən biri maraqlana bilməzdi ki, balam, bu Bahadıra nə olub belə? Niyə görürük mü? Bəlkə elə ölüb? Bu cür də dostluq olar? Birdən mən heç bura gəlməyəydim? Heç birinizin yadına düşməyəcəkdim, elədi, ya yox?.. Bircə dəfə qapımı açmıyırmı: “Bahadır, gəlmişik sənə baş çəkək, görək güzəranın necədi. Evlənmisən, uşağın olub, artıq böyük oğlandı, bizsə hələ də onu görməmişik? Bir dəfə eləmisizmi? Adınızı da dost qoymusunuz. Evdəkilərin qarşısında xəcalət çəkirəm. Üzümə dururlar ki, deyirsən dostlarını, dostlarını, hanı onlar, hanı dostların? Niyə sənənlə maraqlanırlar? Bilmirəm nə cavab verim. Bəs mənliyim? Hə, deyin görüm, onlara nə cavab verim? Yerə girməyə hazıram... – Bahadır səsinin titrədiyini duydu və susdu. Uşaqlara baxmırdı, baxa bilmirdi, stulun üstündən siqaret götürüb yandırdı, çəkdi.

Onlar dil-ağız eləməyə başladılar. Əlbəttə, o haqlıdı, indiyə kimi onun qonağı olmayıblar, ümumiyyətlə, tez-tez görüşmək lazımdı,

amma günləri it günüdür, iş başlarından aşır, bir həyətdə yaşasalar da, heç bir-birilərini də görmürlər. Amma bununla özlərini təmizə çıxarmaq istəmərlər, bu nə sözdü? Hökmən, lap bu yaxınlarda hamı toplaşar bir yerə, köhnə vaxtlarda olduğu kimi, bu dünyada dostluqdan gözəl nə var? Axmaqdlar ki, buna qiymət vermirlər, çoxları dost üzünə həsrətdilər, indi dost tapmaq çətindi. Bu da səadət kimi bir şeydi, ya olur, ya da heç olmur, ona görə də hökmən yaxın günlərin birində yığışib, yeyib-içməlidilər.

– Onunda oğlumun ad günüdür, – Bahadır dedi.

– Allah başacan eləsin, – Faiq deyib, Eldara baxdı, – neçə yaşı tamam olur?

– Beş.

– Məncə, – Faiq Eldara dedi, – burda ayrı söz ola bilməz, onunda Bahadır gildəyik.

– Ba, o nə sözdü? – Eldar razılaşırdı. – Vaxt nə tez ötüb keçir, oğlun beş yaşına çatıb... beş yaş...

– Oqtayla Tofiqi də çağırmaq lazımdı, – Bahadır dedi, – bu gün çatdırıramdım, bazarlığa başım qarışırdı, sizi gözlədim...

– Bunu mən götürürəm öhdəmə, – Faiq dedi. – Oqtayı da, Tofiqi də, qalanlarını da, – Borisi nəzərdə tuturdu, – hamı gələcək. Sən bazarlığında ol.

– Kömək eləyə bilərəm sənə, – Eldar təklif elədi.

– Hər şey hazırdı, – Bahadır onları arxayın elədi. – Ət tapşırırmışam, toyuq almışam, ağ balığı sabaha söz veriblər... Altı dənə araq və dörd konyak, bəs eləyər?

– Bizi o dünyalıq eləmək istəyirsən, yoxsa? – Faiq gülümsündü.

– Hələ çaxır və şampan şərabi da olacaq. – Bahadır da gülümsündü. – Beş yaş, beş ildə bir dəfə tamam olur axı.

– Hə, möhkəm yeyib-içmək olacaq, – Eldar atası kimi əllərini bir-birinə sürtdü. – Bir tanış qızım var, gətirmək olar onu?

– Əşi o nə sözdü? Kimi istəyirsən gətir özünlə.

– Amma xahiş edirəm, yadımdan çıxartma ki, ailəli evə gedirsən, – Faiq Eldara xəbərdarlıq elədi.

– Əşi mənə nə hesab eləyirsən? – Eldar gülümsündü. – Gözəl, təmiz qızdı, rus pravoslav kilsəsinin xorunda oxuyur...

O, belə zərəfatları sevirdi, bəlkə də düzünü demişdi, ondan və böyük qardaşı Ramizdən hər nə desən gözləmək olar – qadınlar ölür onlardan ötrü...

Bahadır evə saat üçə işləmiş qayıtdı. Sakitcə soyunub, arvadının yanına uzandı, hətta gecə də nəfəs almaq olmurdu istidən, arvadı təkcə qarnını mələfə ilə örtmüşdü. Yuxulu-yuxulu ərinə qucaqladı. Bahadır Allah bilir, neçənci dəfə şirin-şirin düşündü ki, çılpacaq halda arvadı paltardakından ətli-canlı görünür, geyim onu arıq göstərir... Bədəni möhkəm, dolğundu, sümükləri cılızdı. Amma bunu açıb demək olmur axı, hətta anası da hərdən deyir ki, Anya bir az kökəlsə yaxşıdı. Anası onu çılpacaq görməmişdi.

Yuxudan ayılmaq istəyir arvadını, amma ürəyi gəlmir. Anya bərk yatır, o, səsə arvadından tez oyanır. Rafiq balaca olanda, gecələr o daha çox əziyyət çəkirdi, uşağa baxırdı, Anyanı ayıltmırdı. Anya lap uşaq kimidi. Elə şeylər var ki, ikilikdə qalanda, Bahadır özü də utanır, arvadı isə yox. Bu hətta acığına da gəlirdi bəzən əlbəttə, bunu ona demirdi, amma kefi pozulurdu ki, arvadında qəfil, görkəminə, tərbiyəsinə yaraşmayan bir utanmazlıq əmələ gəlir. Sonra başa düşdü ki, bu utanmazlıq yox, əksinə, təmizlikdi, nədən utanmağı bilməyən bir uşaq təmizliyi. Ondən elə uşaq iyi də gəlir. Süd iyi, ot iyi, bəlkə də Bahadıra elə gəlir, burnunda yağlı boya iyi qaldığından elə bilir ki, hər şey süd və cövhər qoxur. Arvadı yaman hərəkətlidi, bəzən əhdini kəsir Bahadırın. Bahadır gülümsündü və ehtiyatla əlini arvadının isti, yumşaq qoltuğuna soxdu.

Anya nəfəsini tez-tez almağa başladı, sifətini də qırışdırdı, lap balaca qıza oxşayırdı, gözləri öz-özünə açılıb, dar yarıqlardan qara şüşə kimi parıldasa da, oyanmaq bilmirdi.

Amma oyanandan sonra uzun müddət sakitləşəmmədi, Bahadırın yorğunluğu və yuxusuzluğu da yaddan çıxdı. Nəhayət, Anya sakitləşdi.

– Uşaqlar hamısı gələcəklər, – Bahadır yuxuya gedə-gedə ona dedi, – sabah ət tapmasam biabır olarıq.

O, başını yellədi. Anya onun üstündən aşib, saatı qurdu. Yerinə keçməkçün yenə ərinin üstündən aşdı. Yadına düşdü ki, onun qara kostyumunun şalvarını yamamayıb. Qərara aldı ki, bunu sabah işə getməzdən əvvəl eləyəcək. Bir dəqiqə gözləri açıq halda uzandı. Bahadırdan soruşdu ki, çoxmu pul qalıb, amma o, cavab vermədi, sualı heç eşitməmişdi də. Artıq yuxuya getmişdi. Anya da tezliklə yuxuya getdi...

Səhəri günü öt, ağ balıq (yenə Bilgəhə gedib-gəlmək bir neçə saat çəkdi) almağa, prokatdan qab-qacaq götürməyə sərf elədi vaxtını. Anyanın pasportunun vaxtı ötübmüş. Bahadır pasportunu özüyə aparmışdı ki, Bilgəhdən qayıdanda, yolüstü əmanət kassasından pulunu götürsün, Anya bütün evi alt-üst eləsə də ananın pasportunu tapa bilməyiblər, atası özününkünü verməkdən qəti boyun qaçırmış. Pasportsuz prokatda qab-qacaq vermirlər. Ora saat yeddidə bağlanmış, Bahadır isə Bilgəhdən qayıtmaq bilmirdi. Ona görə də qonşunun pasportunu xahiş ediblər. Anya artıq üçüncü dəfə gedəndə, nəhayət, plov və kababçün iyirmi dənə iri nimçə, balıqçün iyirmi dənə balaca nimçə, çəngəl-bıçaq alıb. Qrafin yox imiş.

Axşam əti və balığı doğradılar, onlara soğan və nar vurdular. Anası göyərti təmizləyirdi, göyərtini çox almışdılar, onu hamı, qonaqlar da, ev sahibləri də xoşlayırdılar. Axşamdan xeyli keçmiş mebelin yerini dəyişməyə başladılar: divanı və Bahadırın bacısı Simanın çarpayısını özlərinin yataq otağına keçirdilər ki, qonşudan gətirdikləri stol üçün qonaq otağında yer olsun.

Yatmadan əvvəl Bahadır Faiqə zəng elədi – yoxladı ki, görsün, Faiq dəvət barədə hamını xəbərdar eləyibmi. Faiq onu sakitləşdirdi, dedi ki, bircə Ramiz qalıb, amma sabah səhərə telefon danışığı sifariş verib Sumqayıtla və Ramizi də xəbərdar eləyəcəklər. Uzaq başı uşaqlardan biri maşınla gedib gətirər onu, nədi ki, qırx dəqiqəlik yoldu.

Evdə vurnuxma olduğundan Rafiq şıltaqlıq edib, yatmaq istəmirdi və Anya qorxdı ki, bəlkə uşaq xəstələnib eləyər ha – həyətdə çox uşağı göyöskürək tutmuşdur hamı növbəylə əllərini uşağın alınına qoydular, hərərəti yox idi...

Səhər heç nə olmayıbmiş kimi ayıldı və valideynlərini zəngli saatdan da tez ayıldı.

Bahadır o saat geyinib kömür dalınca getdi. Kömürçü xəbərdar elədi ki, kömür nəmli, gec alışır. Bahadır yeddi kilo götürdü, kömür çuvalın yarısını tutdu.

Saat altıya hər şey qaydasındaydı, stol qonaqların gəlişinə hazır idi: ətin bir hissəsi şişlərə keçirilmiş, bir hissəsi ləyəndə növbəsini gözləyirdi, istiot vurulmuş və duzlanmış ağ balıq iri alüminium qabda qoyulmuşdu, göyərti nimçələrdə idi, pendir və iki cür kolbasa doğ-

ranmış, konserv qutularının ağzı açılmış, plovun düyüsü bişməkdəydi, kömür özlərinin və qonşunun verdiyi manqallarda qalaqlanmışdı, araq, konyak, çaxır, şampan butulkaları stolun üstündə cərgəylə düzülmüş, mineral su butulkaları isə eyvanın bir küncünü tamamilə tutmuşdu...

Bahadır stola bir də baxıb, əmin oldu ki, hər şey hazırı. Qonaqlar saat yeddiyə gələcəklərinə söz vermişdilər.

Bahadır yuyundu, ağ neylon köynəyini, qara kostyumunun şalvarını geyindi, otaqda gəzindi və stula oturdu, çünki qəfil dizlərinin əsdiyini duydu və bu onu təəccübləndirdi. Bu günlərdə o qədər də çox işləməmişdi, işdə bəzən bundan çox yorulurdu – yəqin uşaqları dəvət eləyəndə, ət tapınca, balıq dalınca gedincə və sair şeylərə görə həyəcan keçirmişdi. Öyrəşməmişdi axı belə şeylərə, birinci dəfəydi.

Evdə tək idi. Anya qonşu qadının yanına getmişdi ki, donundakı söküyü tiksin. Rafiq həyətdə uşaqlarla oynayırdı, atası səhər çıxandı evdən (onu nə qədər dilə tutmuşdularsa, köynəyini dəyişməmişdi), anası çörək dalınca getmişdi. Həmişə olduğu kimi bu dəfə də çörək son anda yadlarına düşmüşdü. Bir dəfə çox illər bundan əvvəl uşaqlarla hansı bayramısa qeyd edəndə, stol arxasına keçəndən sonra xəbər tutmuşdular ki, çörək almaq yaddan çıxıb.

Bahadır saatına baxdı. Yeddiyə qırx dəqiqə qalırdı. Həyətdən Rafiqi çağıraraq, yuyundurmaq, geyindirmək vaxtı idi, yoxsa qonaqlar gələndə çatdırı bilməzdilər.

Bahadır istədi Anyanı səsələsin ki, bununla məşğul olsun, amma sonra düşündü ki, Anyanın vaxtı olsaydı bunu çoxdan eləyərdi, görünür don vaxtını alırdı, yoxsa qonşugildə bu qədər oturmazdı.

Yerindən qalxmamalı oldu. Rafiq həyətdə kiminsə velosipedini sürürdü. Qonaqlardan biri ona velosiped bağışlasaydı yaxşı olardı, Bahadır fikirləşdi, onda uşaq ad gününü uzun müddət yadda saxlayar. Çoxdandı velosiped istəyir, əvvəla satışda az olur, ikincisi də ki, velosiped olanda evdə pul tapılmır.

Bahadır Rafiqi çağırmaq istəyəndə həyətdə çörək dolu zənbillə gələn anasını gördü və başa düşdü ki, anası uşağı gətirəcək. Bu yerdə yadına düşdü ki, evdə narşərab yoxdu. Tər basdı onu – yadına düşməsəydi, nə pis çıxacaqdı – narşərabsız da ağ balıq olar? Onu

acıqlandıran buydu ki, nə arvadı, nə də anası xuruşu qabaqcadan almayıblar, heç yadlarına da düşməyib. Bu qadın işidi, hər xırda şeyin dalınca o getməli deyil, onunkü ət, balıq, toyuq idi, qalan şeylərə onlar cavabdehdir.

Bahadır ayaqüstü bunu anasına deyib, narşərab dalınca qaçdı. Müharibədən sonrakı illərdə konyak bol olan kimi narşərab da mağazaların hamısında adətən başına qalardı, boş qalmasınlar deyər, rəflərə narşərab düzərdilər, bu günə onun dalınca Qara şəhər körpüsünə getməli oldu.

Evə ilk qonaqlarla eyni vaxtda qayıtdı. Pilləkənlə qalxa-qalxa yuxarıdan onların və Anyanın səsinə eşitdi: "Buyurun, keçin, keçin", – addımlarını yeyinlətdi və Faiqin: "Bəs Bahadır hanı?" sualına özünü yetirdi. "Burdayam, – arxadan sevinclə dedi, – narşərab dalınca getmişdim". Onun gözlənilmədən peyda olması hamını təəccübləndirdi və gülüşdülər.

Birinci gələnlər Faiq, Gonbul Həsən, Boris və İsmət idilər, Boris arvadıyla gəlmişdi. Hamısı Rafiqi öpdülər (uşağın əynində qısa şalvarı olan təzə kostyum vardı) və ad günü münasibətilə təbrik etdilər. Uşaq utanır, adını demək istəmirdi, Anya ona gözünü ağartdı və o, adını dedi. Rafiq hədiyyələri yataq otağına aparırdı.

Mənzil hamının xoşuna gəlirdi. Bahadır mənzili onlara göstərinə Oqtayla Tofiq də gəldilər, təkrarlı bir məşin da gətirmişdilər özləriylə. "Buna kartinq deyirlər, – Oqtay Rafiqə izah elədi, – ötüş məşinidi".

Bahadırı təəssüfləndirən buydu ki, onlar arvadlarını özləriylə götürməmişdilər: onları Anya ilə tanış eləmək istəyirdi, həm də stol arxasında boş yerlər qalacaqdı. Əvəzində Eldarla Ramiz bir tanış demişdilər, üç tanış qız gətirdilər özləriylə ("Biri yəqin Faiqçündü", – Bahadır fikirləşdi).

Təzə gəlmiş qonaqlar o birilərə qoşuldular və mənzilə baxış davam elədi. Mətbəx, vanna otağı və Bahadırın dəhlizdə artıq şeyləri qoymaqçün düzəltdiyi taxta dolablar hər şeydən çox xoşlarına gəldi.

Bahadır dedi ki, mətbəxdə aləm bir-birinə qarışdığına görə başqa cür görünür, anasıyla Anya plov bişirirdilər, təmizlik olanda mətbəx ayrı məsələdi. Amma hamısı bir ağızdan dedilər ki, mətbəx

elə-belə də əladı. Mətbəx doğrudan da qəşəng idi; kafel, ikili, cillanmış əlüzyuyan, ağappaq çex qaz plitəsi. (Bahadırın işinin yaxşı tərəfləri də vardı, bəzi şeyləri tikintidən götürür, bəzilərini də müştərilərindən tapırdı).

Anya Bahadıra işarə elədi ki, stola oturmaq lazımdı və o, hamını qonaq otağına gətirdi. Hərə yerini tutanda Faiqdən soruşdu ki, kabab bişirməyə başlasın, ya bunu qəlyanaltı qurtarandan sonra eləyər.

– Gözlə bir, – Faiq dedi, – əvvəlcə əsas sağlıqları demək lazımdı, sonra başlamaq olar. İlk sağlıqlar deyiləndə hökmən stol arxasında olmalısın. Arvadını çağır.

Bahadır Anyanın dalınca getdi. Anası hələlik manqallarda kömürü odlamağı təklif elədi. Bahadır razı olmadı, dedi ki, kababa özü baxacaq, qoy anası əlini vurmasın.

Tamada Faiq idi. Birinci sağlığı Rafiqin adına dedilər. Uşaq yataq otağından çağırıldı. Yenə utanırdı, qıpqırmızı olub, gözlərini aşağı dikirdi. Anya qulağına nəşə pıçıldadı, o, inadla başını buladı, hətta gözləri də yaşardı. Anya əlini onun alınına qoydu.

– Nədi dəqiqəbaşı alınını yoxlayırsan? – Faiq birinci sağlığını deyincə Bahadır arvadından astadan soruşdu, – uşaq adam içində özünü heç apara bilmir, fikir vermirsən ona.

– Qorxuram xəstələmə – Anya pıçiltıyla cavab verdi, – bütün günü tər içində həyətdə qaçıb, tərini silməyə vaxtım olmayıb.

– Nə xəstəlikbəzliqdi, – Bahadır çalışırdı ki, üz-gözünün ifadəsindən nə barədə danışdıqları bilinməsin, uşaqı öyrətmək, tərbiyə eləmək lazımdı.

Nəhayət, Rafiqi buraxdılar.

Faiq deyirdi ki, bugünkü bayram onların hamısının bayramıdır, çünki Bahadırın oğlu onların hamısının oğludur. Anya yəqin ki, bilir, Bahadır danışmamış olmaz, onlar böyük bir ailə kimi bir yerdə böyüyüblər, sevinci də, kədəri də bölüşdürüblər, bütün çətinliklərə sinə gərrib, adam arasına çıxıblar, hərə həyatda öz yerini tapıb, ya da vaxt gələndə tapacaq (yəqin özünü, aspiranturasını nəzərdə tuturdu), məsələ onda deyil, onunçün ən vacibi budur ki, balaca oluqları, müharibə getdiyi o vaxtlar, həyatlarının o ən ağır hissəsini ömrünün ən yaxşı günləri hesab edir, çünki adamlar indi öz mənzillərinə qapılıb, qapı bir qonşularının adını da bilmirlər, o vaxt isə

hamı bir-birindən hali idi, şəxsən onların həyəti bir ailə kimi yaşayırdı, hamı bir-birinin tərəfini saxlayırdı, o, anasının bircə balası olsa da, altı qardaşı vardı (hamı qışqırmağa başladı: "bəs indi? bəs indi?"). Elə indi də, aydın məsələdi, Faiq davam elədi, amma həqiqətin gözüne dik baxmaq lazımdı – onlar get-gedə bir-birilərindən aralanmağa başlayırlar, bunu bağışlamaq olmaz, çünki onunçün, məsələn, bu dünyada dostluqdan əziz şey yoxdu, onların arasındakı dostluqdan, hərçənd vaxt gedir, adama elə gəlir hər gün özüylə nəşə gətirir, amma yəqin o belə yaranıb ki, həyat ona dostlarından yaxşı heç nə bəxş etməyib, buna görə də təklifi budu ki, indi balaca Rafiqin sağlığına içsinlər, müharibə getsin bir də gəlməsin, sevimli atasına, yaxşı güzəran, bu gözəl ev-eşik bir yana, qoy həyat ona, Rafiqə onlar kimi sadıq dostlar bəxş eləsin və o, bundan artığını bu gün Rafiqə arzulaya bilməz.

Faiqin sağlığı Bahadırın xoşuna gəldi, səmimi deyilmişdi, dünən Bahadırın dediklərinə cavab idi. Afərin, Faiq.

Hamı içdi. Bahadır araq içirdi.

Sonra Bahadirla Anyanın, Bahadırın valideynlərinin şəxsində valideynlərin sağlığına (atası gəlib çıxmıdı ki, çıxmıdı) içdilər və Bahadır anasının dalınca mətbəxə gedib, onu otağa gətirdi.

Anasının gözləri yaşardı və uzun-uzadı hamıya cansağlığı, xoşbəxtlik və neçə-neçə belə günlər arzuladı.

Anası mətbəxə qayıdanda Bahadır da onun arxasınca getdi. Orda anasını qucaqlayıb öpdü. Anasına dedi ki, bu gün onunçün ən yaxşı gündü, çoxdan idi ki, belə sevinib-fərəhlənməmişdi. Uşaqların hamısının gələcəyinə inanırmış, o nə sözdü. Onlar qardaşdılar axı.

Anası dedi ki, buna onun da şübhəsi yoxmuş və Bahadır otursun deyə, stolun altından stul çıxartdı. O oturmadı: qonaqların yanına getmək lazımdı, yaxşı deyil, qonaqlar orda qalıb, ev sahibi burdadı.

Bahadır gülümsündü və stula çökdü. O, anasına çox şey demək istəyirdi, amma qəfil duydu ki, dili topuq çalır. Gülməliydi, cəmi üç qədər araq vurmuşdu, amma artıq içki onu tutmuşdu və Bahadırı gülümsəməyə məcbur edən də məhz bu idi, amma nəyə gülümsədiyini anasına deyə bilmədi və bu onu daha da gülümsündürdü: anası onun nəyə gülümsədiyini bilmirdi axı.

Anya onun dalınca gəlib, otağa apardı.

– Hara aparırsan məni? – o təəccübləndi. – Kömürü odlamalıyam.

– Artıq odlayıblar.

– Kim? – Bahadır ayaq saxladı.

– İsmətlə Həsən.

– Aydındı, – Bahadır dedi, – Hə, ad günü xoşuna gəlirmi? Sən deyirdin ki, gəlməyəcəklər, – o, divara söykəndi və gülümsəməkdə davam elədi.

– Yaxşı deyil, – Anya dedi, – səni gözləyirlər.

– Rafiq hamı?

– Yataq otağındadı.

– İndi gəlirəm, – Bahadır dedi, – get de ki, indi gəlirəm, gələcəm.

O, hədiyyələrə baxmaq və Rafiqdən bu hədiyyələrin hansının xoşuna gəldiyini soruşmaq istəyirdi.

Anya onun arxasınca gəldi. O, ərinin qolundan tutmuşdu.

Rafiq çarpayısının yanındakı xalçada oturmuşdu, ətrafı hədiyyələrlə dolu idi – bağlamaların hamısını artıq açmışdı.

– Xoşuna gəlir? – Bahadır soruşdu.

– Bəs bu nədi? – Rafiq radioya oxşayan ağ qutunu göstərərək soruşdu.

– Qapı zəngidi. Sən otur, mən indi – Anya uşağa dedi, o, Bahadırı qucaqlayıb buraxmırdı, Bahadır özü də ayaq üstə güclə durduğu hiss edirdi.

– Qədəhlər iri idi, – o dedi.

– Yorulmusan, ona görə... Bəlkə bir az uzanasan?

– Yox, nə danışırısan, – Bahadır qəti boyun qaçırdı, amma Anya onu buraxmadı və o, çarpayıya oturdu, – qonaqlar gözləyirlər axı.

– Eyibi yox, bir az uzan, tez keçib gedər, – Anya onun ayaqqabılarını çıxardı, ayaqlarını çarpayıya uzatdı və otaqdan çıxdı.

Rafiq itaətlə döşəmədə oturmaqda davam edirdi.

– Görürsən səninçün necə ad günü keçiririk? – Bahadır soruşdu.

– Xoşuna gəlir?

Rafiq ona cavab vermədi.

– Niyə dinmirsən? – Bahadır incidi. – Səninlə deyiləm?

– Bilmirəm, – Rafiq dedi. O, Bahadıra böyrünü çevirib oturmuşdu.

“Yəqin yorulub, – Bahadır fikirləşdi, – bütün günü qaçıb, əldən düşüb. Ona görə də sevinmir. Ya da hərarəti var. Eyibi yox, sabah hər şey düzələr”.

Bahadır ayaqlarını döşəməyə salladı və elə o saat da Anya otağa boylandı. Necə eşitmişdi, məlum deyildi.

– Nədi?– Anya soruşdu.

– Mən indi, – Bahadır dedi, – o yaman istəyirdi gedib uşaqlara desin ki, əgər onlar bu gün gəlməsəydilər, onlardan ömürlük inciyəcəkd.

– Uzan, uzan, – Anya dedi və yenə onun ayaqlarını çarpayığa uzatdı.

– Ad günü keçirtməkdə yaxşımı elədim? – Bahadır soruşdu.

– Əlbəttə, düz elədin.

– Sənsə deyirdin ki...

Anya çıxıb getdi.

Bahadır durmaq istəmirdi, uzanmaq onun üçün daha xoş idi. Yox, yaxşı ki, ad günü keçirtmək qərarına gəldi, o fikirləşdi, atası düz demişdi: bayramları qeyd etmək lazımdı. Ev uşaqların xoşuna gəldi. Rafiqçün palto alacaq, bu nə axmaq söhbətdi? Yəni yeganə oğluna palto da ala bilməyəcək. Hər şeyin öz yeri var, lazım gəlsə lap yüz dənə palto alar, bu nə sözdü, ey?

Ölməyib ki, doğma oğluna palto ala bilməsin...

Sonra onu yuxu apardı, səhərə kimi ayılmadı.

BİZİM TİNDƏ

Bizim məktəbin suvaqsız binası baş milis idarəsinin binasına bitişik idi və bu iki ev sıx-sıx topalaşmış birmərtəbəli evlərin, ayrı küçələrin, iri çöllüyün başı üstə ucalır, təbii vahid arxitektura ansamblı əmələ gətirirdi.

Məktəbin yanında, yağışdan sonra gölməçələri bir neçə həftə qurumayan çöllük boyu iri-iri daşlar atılmış, bəzi yerlərdə isə səliqəylə düzülmüşdü və leysan yağışlarından sonra məktəblilər, milisyonerlər şəhərin yuxarı dağlıq hissəsindən aşağı sellənib yaxınlıqdakı küçələri və çöllüyü basan axını bu daşların üstüylə atıla-atıla keçirdilər.

Amma qızmar Abşeron günəşi axının qarşısını bir az alandan sonra çöllük orda-burda çirkli gölməçələrin arasından görünməyə başlayırdı və məlum olurdu ki, mərkəzində bizim məktəbin yerləşdiyi çöllük camaatın lap çoxdan ona qoyduğu iki sözdən ibarət o biədab ada elə layiqdi – sel çöllüyü konserv bankaları, cır-cındır, ölü pişik cəsədləri və sairə ilə doldururdu.

Müharibədən sonrakı ilk illər məsələ bu yerdə idi və o vaxtlar məktəbdə yalnız qoçaqlar oxuyurdular və bir müddət mən də qoçaq olmuşam. Bu qoçaqlığın harda başlayıb, harda qurtarmağı yaxşı yadımdadı.

Sınıfdə yaşca da, boyca da hamıdan balaca idim, buna görə də məktəbdə özümü bir elə göstərə bilmirdim, evdə böyük qardaşım qabağımı alırdı – o özü də kifayət qədər qoçaq bir şəxsiyyət idi. Bütün bunlara baxmayaraq, qoçaqlığın insan xeyirxahlığının əsası hesab olunduğu o ötən vaxtlarda az da olsa öz gücümü duya-duya yaşaya bildim və həmin o az müddətdə o vaxtkı qoçaq adamlar dünyasında özümü yad hesab eləməirdim.

Məktəbin yanındakı çöllükdə gölməçələrin arasından müasir hücum vasitələrinə uyğun hesab elədiyim bir şey tapır və evə yollanırdım ki, özümü cəsur, güclü və hörmətli adam kimi duyur.

O, boyası qopuq-qopuq olmuş yaşıl darvazanın ağzındakı alçaq skamyada oturmuşdu. Lopa bıqları bir yerdə durmayıb gah yuxarı,

gah aşağı, gah da yana dartılırdı, bəzən də dişsiz ağzında batırdı ki, təzədən qarmağa oxşar burnunun altından görünsün.

Məni ondan təxminən on metr aralı olan çəkməçi budkasını hər-lənəndə gördü və ən gülməlisi bu vaxt başlandı – heç cürə darva-zadan içeri girə bilmirdi, dəhşət içində gah divara, gah da darvaza-nın bağlı sol tayına çırpırdı özünü.

Nəhayət, həyətə sivişib, zibil yeşiklərinin arxasında gizləndi. (İndi arabir başını çıxarıb baxacaq ki, mən getmişəm, ya yox.)

Çöllükdən yığdığım ölü mişovulları ona atınca, özünü darvazaya çırpıb qışqırınca, artıq hamı yığışmışdı və mən indi gərək həmişəki kimi onu yeşiklərin arxasında bir iyirmi dəqiqə saxlayıb çıxmağa qoy-mayaydım və mənimlə kişi kimi təkbətək danışmağa dəvət edəndə ağzıma gələnə deyəydim. Amma yaman acmışdım və gündəlik proq-ramı qısaltmağı qərara aldım, təsirli bir şey fikirləşdim – özümü elə göstərdim ki, zibil yeşiklərinin arxasına keçib, ona yaxınlaşmaq istə-yirəm. O, darvazanın üstündəki anası süpürgəçi Zeynəbin yaşadığı ba-laca otağa aparən pilləkənə tərəf cumanda, ayaqlarımı yerə döyüb ba-ğırmağa başladım ki, bu da tamaşaçıların xoşuna gəldi. Ən çox da çəkməçi Davudun, o, ağız dolusu söydü və iri bir daşı götürüb, həyətə tulladı.

Sevimli “Mavi kürə hərlənir, hərlənir” mahnısını fitlə çala-çala küçəyə çıxdım və evə yönəldim.

Hamı onu Əlli qram çağırırdı, amma əsl adı Ənvər idi.

– Əlli qram, – o, səhərlər küçəyə qaçıb, yumruqlarını qaldırıb, hiddətlə günəşə lənət yağdıranda, anası Zeynəb deyirdi, – Əlli qram, oğlum, sakit ol, gün tezliklə sönəcək, ömrünə az qalıb günün.

Günəş qalxdıqca Əlli qram ona daha şiddətlə nifrət edirdi və gü-norta çatanda qəzəbli halda tində vurnuxur, acığını qabağına çıxana tökməyə hazır idi. Onun qurbanı cürbəcür adamlar olurdular: – kişilər və qadınlar, cavanlar və qocalar, hərbiçilər, milisionerlər, amma onla-rın hamısı bağıra-bağıra ya küçə aşağı, ya da küçə yuxarı götürü-lürdülər. Əlli qram onları qovurdu – təsadüfi adamları qorxudan hücu-mun gözlənilməzliyi, səbəbsizliyi idi, burda yaşayanlar Əlli qramın meymun çevikliyi, birdən-birə onqat artan gücündən, ondakı get-gedə şiddətlənən intiqam hissindən qorxurdular.

Hamı Əlli qramdan, o isə məndən, on beş yaşlı eynəkli oğlan uşa-ğından qorxurdu. Bu, onun əlini basdalayan çəkməçi Davudu az qala

boğacağı bir axşam məlum oldu. Davud sərxoş adamların əlini bas-dalamağı xoşlayırdı. Əlli qram içməmişdi, amma nədənsə qayıdandan üç gün sonra anası yaşayan otağın pəncərəsi ağzında küçədə tirtap uzandı. Onun özünü belə aparmağının səbəbi təxminən aydın idi – Zeynəb artıq çoxdan idi ki, hamıya danışmışdı ki, oğlu Əlli qram həbsxanada dəli olub və onu tezliklə buraxacaqlar. Davud, görünür bunu unutmuşdu, ya da həvəs ehtiyat hissini üstələmişdi, o, əvvəlcə Əlli qramın bir əlini, sonra o birini basdaladı. Bu, ona həyatı baha-sına başa gələcəkdi. Xoşuna gəlməyən adamların üstünə çıxardığı iri çəkməçi bıçağı da karına gəlmədi.

O axşam küçədə oturanların hamısının gözü qabağında Əlli qram onun üstünə cumub, yerə yıxdı və boğmağa başladı. Bıçaq yanla-rına düşüb qalmışdı. Davudun halı lap xarablaşanda, bıçağı əlindən buraxmışdı. Bizim tində qonşuların şəxsi işinə qarışmaq adət deyildi və buna görə də Davud, öz həyatını qorumağa kömək edən yox idi. Hamı çəkməçini və onun sinəsində oturmuş Əlli qramı dövrəyə almış və Davudun can verməsinə maraqla baxırdılar. Kimsə hətta məslə-hət də verib aranı daha da qızışdırırdı.

O axşam Əlli qramı həbsxanadan qayıdandan sonra birinci dəfə idi ki, göürdüm. Bizdən bir məhəllə aşağı yaşayan nənəmin yanına gedirdim və tində tutaşmış iki nəfəri görüb, qaçaraq baxmağa gələn-də, boğan adamın Əlli qram olduğunu anladım. Onu görmədiyim üç il ərzində bıqları uzanmış və dodaqları o tərəf-bu tərəfə oynayırdı, buna baxmayaraq onu o saat tanıdım.

Davud daha müqavimət göstərmirdi, yalnız başı kəsilməkdə olan toyuq kimi azacıq çırpınır və uzunboğazlarının rezin dabanları ilə tünd-göy cızıqlar çəkə-çəkə ayaqlarını asfalta sürtürdü.

Əlli qram qalibənə baxışlarla onu əhatəyə almış adamları süzdü. Bu baxışlar mənim üzərimdə dayananda, mənə elə gəldi ki, o, Da-vudu buraxıb, üstümə cumacaq və bu fikirdən qarnıma ağrı düşdü, ayaqlarım titrədi və ixtiyarsız yerə çökdüm.

O sonralar hər dəfə məni görəndə qışqırdığı kimi inilti bir səslə qışqırdı və Davudu buraxıb, darvazalarına tərəf götürüldü.

Mən yerdə oturmuşdum. Ürəyim bulanırdı, çənəm titrəyirdi, ağzımı açə bilmirdim ki, qusum.

Əlli qram həbsxanadan qayıdandan sonra onu birinci dəfə görün-də özümü belə hiss edirdim, amma məhz o axşam mən cəsurlaşdım

– hər gün məktəbdən qayıdanda, Əlli qramın məndən qorxmağı mənə ləzzət verirdi, amma ən çox ləzzət eləyəni Əlli qramın qorxmağının bizim tində yaşayanların hamısına necə təsir etməyi idi.

Pilləkənlə qalxanda artıq fit çalmırdım, oxuyurdum. Böyük qardaşımın fit çalmaqdan xoşu gəlmirdi, mənə məndən qat-qat qoçaq olan böyük qardaşımdan qorxurdum.

Yeyəndən sonra məni kömür dalınca zirzəmiyə göndərdi və mən getdim, çünki ondan qorxurdum, hərçənd kömür dalınca getmək növbəsi onun idi.

Vedrayə kömür tökdükcə qırx dördüncü ildə Əlli qramın bu zirzəməndə qərargah yaratmaq təklifi yadıma düşdü. O vaxt ləqəbsiz, öz adıyla çağrılan Ənvər oyun çıxartmaqda mahir idi. Əvvəla ona görə ki, hamımızdan, hətta mənim böyük qardaşımdan da yaşlı idi, ikincisi də ki, dinc dura bilmirdi. Məsələn, onun təklifi ilə tində iri hərflərlə “Qərargah” sözünü yazıb, atamın bir neçə günlüyə cəbhədən evə gələrkən məni apardığı muzeydə gördüyüm nizəyə oxşar ox şəklində çəkdi.

Bu “Qərargah”a və oxa görə gecə həyatımıza gəldilər və hamıda axtarış apardılar. Hamımızı möhkəm danladılar və Ənvərə qoşulmağı qadağan elədilər.

Ənvərin təklifi ilə bizi küçədə futbol oynamağa qoymayan zavmaq Salehin başına belə bir oyun gətirdi: ona neftdə isladılmış bir məktub göndərdik (deyəsən, ona görə belə edilməmişdi ki, barmaq izləri qalmasın, ya da iş böyüsə axtarış itlərini götürə bilməsinlər) və məktubda ondan, tindən aralı üçüncü dirəyin altına 10 min manat qoymaq tələb olunurdu, verməsə onu əziyyətli ölüm gözləyirdi.

Hüyləgər Saleh şəhərin bütün milisini ayağa qaldırdı və bu məktubdan sonra düz bir həftə cinayət axtarışı idarəsinin agentləri bizim tində vurnuxdular ki, bəlkə naməlum dələduzları tuta bildilər.

Ənvər qardaşımı və yaşca böyük digər uşaqları dilə tutub, hərbi komissara kollektiv məktub yazdırdı ki, onları cəbhəyə göndərsinlər. Əlbəttə, cavan olduqları üçün hamısına rədd cavabı gəldi, amma Ənvər inadından dönmürdü və deyirdilər ki, şəhərin hərbi komissarının özü ona söz verib ki, birinci imkan düşən kimi onu cəbhəyə göndərəcək.

Bu ikinci məktubdan sonra bizim vadideynlərin Ənvərdən lap zəhlələri getdi, Salehsə hamını inandırırırdı ki, o dəlidir.

Qırx dördüncü ilin axırlarında, o, hərbi keşikdə işləməyə girdi. Əyninə qara forma geyirdi və biz onu artıq gec-gec, bazar günlərində görürdük. Hərçənd bizimçün sarı, yağlı tüfəng patronları gətirir və biz onları zirzəmidə partladırırdıq.

Qırx beşin əvvəlində isə onu həbs elədilər. Dəqiq səbəbini heç kim bilmirdi, amma deyirdilər ki, anbardan oğurlayıb bizə bağışladığı patronların güdazına gedib – neyləmək olardı, müharibə dövrü idi!

Üç ildən sonra özünü itirmiş halda həbsxanadan qayıtdı və Salehin də əlinə sevinmək üçün fürsət düşdü ki, o vaxt Ənvərə dəli deyəndə yanılmayıbmış. Günəşir Salehin döşəməsini yuyan Zeynəb bunu ürəyinə salsada, etiraz etməyə cəsarəti çatmırdı.

Əlli qramın Davudu boğmasından bir ay sonra həyətdə yatarkən kimsə onu bıçaqla vurubmuş. Amma xəstəxanadan çıxandan sonra da günəşə nifrət etməkdə və günün günorta çağında adamların üstünə cummaqda davam edirdi. Onun yeganə qorxduğu adam təkcə mən qalırdım...

Qanlı sobamızın yanında üç vedrə kömür daşıyandan sonra tinə çıxdım. Həmişə olduğu kimi burda beş-altı nəfər dayanmışdı ki, onlarla mırt vurmaq olardı.

Günəş artıq indi Elmlər Akademiyasının astrofiziki laboratoriyası, o vaxt isə dərzi sexi yerləşən məscidin günbəzi arxasına enmişdi. Sovet və çar məhkəmələrinin onu üst-üstə guya yetmiş il sürgün etmələri ilə məşhur olan Əzizəyə kişi “Nikolay” vaxtlarında ondan borc alıb 30-cu ilədək qaytarmayan adamdan pulu necə almağını, borclunun qrammofon alandan sonra daha dözə bilmədiyini danışdı.

– Bu, məni elə yandırdı ki, – o dedi, – (ona bir manat verdim və cibimə tum tökdü, tinimizdə tum satırdı) – getdim düz evinə, arvad-uşağının gözü qabağında bıçağı dirədim boğazına. “Köpək oğlu, dedim, 12 ildə borcunu qaytarmırsan, dözürdüm, deyirdim pulun yoxdu. Amma bu danışan borunu alandan sonra başa düşdüm ki, borcu qaytarmaq fikrin yoxdu, özün də məni ələ salırsan. Ya borcu ver, köpək oğlu, ya da qanına qəltan edəcəm səni!”

– Hə, verdimi? – Bıçağını itiləyən çəkməçi Davud soruşdu.

– Hünəri nəydi verməyəydi.

– Əziz, bir desənə görək, sənə Əlli qram bu uşaqdan niyə belə qorxur? – Davuda ayaqqabısını düzəltməyə Saleh məni göstərər soruşdu.

– Burda təəccüblü heç nə yoxdu, – Əzizağa sakitcə cavab verdi.
– Bunun eynək taxmağına baxmayın, mən onun babasını tanıyırdım. Məşhur qoca idi. Bəs Əlli qramın babası kim olub? – Hambal... Gəlsin indi qorxmasın ondan.

– Sən ki hambal döyülsən, – Davud etiraz elədi. – Di gəl Əlli qram sənə oğlunu döyüb.

Əziz kişi karıxdı.

– Bunun altını çəkdi, – o donquldandı. – Hələ çəkəcək də.

– O buna görə vurulmayıb, – Davud dedi. – Mənə əl qaldırdığına görə.

– Elə döyül axı, – həyəət qonşumuz, OBXSS işçisi Həmid söhbətə qarışdı. – Arvadımın üzünə tüpürdüyü üçün cəzasını alıb.

– Bəsdi, danışdıq, – Əzizağa dedi. – Kimsə bizim hamımızın intiqamını alıb.

– Gecə həyətdə yatanda onu çubuqla vura bilərsənmi? – Davud məndən soruşdu.

– Vuraram, – mənə diqqət verdiklərinə görə sevindim, – amma gecələr yatıram axı. Gündüz eləyə bilərəm, təki gizlincə yaxınlaşa bilim.

– Əhsən, – zavmaq Saleh dedi. – Əsl kişisən. Qoçaqsan. Gizlicə hökmən yaxınlaş ona və başına bir dənə ilişdir.

Ənvəri başından vuracaqlarını təsəvvür etdiklərindən hamısının gözləri parıladı.

– Onun diqqətini yayındırmaq lazımdı, – dedim. Yaman qürrələnmişdim, bizim tində indiyədək on beş yaşlı oğlanlardan heç birinə bu qədər hörmət eləməmişdilər. Hətta ən qoçaqlarına belə. Həmyaşıdlarım küçənin o tayından mənə həsədlə baxırdılar.

Amma həmişə olduğu kimi anam işləri korladı.

– Mu-r-ad – o, pəncərədən başını çıxarıb qışqırdı. – yenə tindəsən? Marş evə!

Əlli qramın başına çubuqla vurmaq mənə nəsib olmadı. Tindəki bu söhbətin səhəri günü Əlli qram zavmaq Salehi döydü və Saleh möcüzə elədi. Əlli qramın həbsxanadan qayıtdığı iki ay ərzində onun əlindən cana doymuş adamlar onu dəlixanaya salsınlar deyə, yer qalmamışdı yazmasınlar. Amma o vaxtlar dəlixanaya adam salmaq demək olar ki, mümkün deyildi. Ya dəli çox idi, ya da dəlixana çatışmırdı.

Saleh möcüzə elədi. Zavmaq Salehin əlindən nə desən gələrdi, Əlli qramın anası Zeynəb buna görə də ondan qorxurdu.

Gecə sanitar maşını gəldi və iki dənə gövdəli sanitar qadın uzun müddət küçədə şikayətli səslə bağıraraq Əlli qramı qovub axırda tutdular. Onu tutub maşına basanda, qoca Zeynəb qarğış yağdırır və başını maşının ayaq yerinə çırpırdı.

Əlli qrama yazığı gələn bircə mən və anası idi. Üstünə xaç şəkli çəkilmiş boz maşın onun oğlunu, mənimsə qoçaqlığını götürüb aparırdı...

Çox illər keçəndən sonra qoca Zeynəb ölüm ayağında olarkən onu xəstəxanaya aparırdım və o, çətinliklə nəfəs ala-ala qəfil dedi:

– Oğlum, bilirsən rəhmətlik Ənvər səndən niyə qorxurdu? Müstəntiq də eynək taxırmış axı.

QIŞ GECƏSİ

Murad iki yerdən sınıq şüşə arxasından axşam toranlığında əriyən buruqlara baxırdı. Pəncərənin o üzündə xəzri əsirdi və adama elə gəlirdi ki, suya sıx-sıx sancılmış buruqlar dalğaların üstüylə çapırlar. Pəhriz yeməxanasının yarımqaranlıq zalı isti idi və sağlam adamların çoxu yeməxananın adını görüb gen qaçdıqlarından içəridə sakitlik hökm sürürdü. Şorba iyi təzə yuyulmuş döşəmə iynə qarışmışdı. Bir stol o yana, mavi örtüklü söykənəcdən bir az aralı onun işlədiyi qazmaçılar briqadasının üzvləri domino oynayırdılar. Tezliklə, olsun ki, bir neçə dəqiqədən sonra onlar yük maşınında silkələnə-silkələnə uzun estakadaya körpüyədən getməli, orda katerə minib, bir yarım saat da dənizlə öz quyularına üzməliyidilər. Maşını və onu son dəqiqədə gəlib-yetirməyə adət eləmiş ikinci qazmaçı köməkçisi Vasif gözləyirdilər. Söykənəcin üstündən asılmış lampa hərdənbir qırıpınıb söndürdü və qaranlıqda domino daşlarının taqquşması aram söhbətlə əvəz olunurdu. Havadan, plandan, puldan danışır, gəlib çıxmaq bilməyən Vasifin dalınca deyir, Muradı fikirli görüb ona sataşırdılar. Söz gedirdi ki, aşpazlardan birinin, Rənanın Muraddan xoşu gəlir, Murad isə əfəlin biridir və briqadanın hamısı onu hərəkətə gəlməyə çağırırdı. Dəstəbaşısı əlli yaşlı qazmaçı Kitayev idi. İşıq sönən kimi ucadan Muradı haraylayır, onu mətbəxdə yox, pəncərənin qabağında görəndə, təəccübünü gizlədə bilmir və uşaqların zarafat dolu gülüşləri altında Muradın yerinə olsaydı neyləyəcəyini bəzəyə-bəzəyə danışır. Hər gün təkrar olunan bu zarafatlar Muradın xətrinə dəyirdi, amma onları, şübhəsiz, ofisiyent qadınlar, bəlkə də hətta Rəna da eşidirdi. Murad söhbətin mövzusunun dəyişməyə yerinə düşdü, düşmədi araya bir söz qatırdı:

– Bura bax, Kitayev, mənə ağıl öyrədirsən, yaxşısı budur, öz arvadına öyrət.

– Nə olub mənim arvadıma? – Kitayev həyəcanla soruşurdu.

– Heç nə, bir gün evdəsən, bir gün dənizdə. Bilmək olmaz həyatın işini, öyrət onu.

Briqadada yeganə evli adam olan Kitayev keçən il dul qadına evlənmişdi və briqada üzvləri boş vaxtlarında yapışırdılar Kitayevin yaxasından ki, bəs, o, dənizdə olanda arvadı evdə neyləyir?

– Öz qaydınıza qalın, – Kitayev onları inandırır. – Arvadım görüb-götürmüşdü. Onu öyrətmək lazım deyil, çoxbilmişdi. Stil-yaqa qızlara evlənən sizsiniz.

Söhbət həmişəki axarına düşürdü. Kitayev Muradı rahat qoyub başlayırdı məişətdən, ailə həyatından, kişi və qadın münasibətindən uzun-uzadı danışmağa...

Körpüdə yenə eyni şey təkrar olundu – katerlərin kapitanları adamları qazma quyularına aparmaqdan boyun qaçıır, baş mühəndis Məmmədov isə ora-bura vurnuxaraq, onları dilə tuturdu. Hava yaxşı olanda da, kapitanlar fürsət düşən kimi neftçilərin nəzərinə çatdırırdılar ki, hər gün işdə cinayətə yol verirlər – normadan iki dəfə artıq adam götürürlər katerlərə.

– Bizim balalarımız yoxdu məgər? – kapitanlar soruşurdular. Özləri də cavab verirdilər. – Var. Bəs onda niyə axı sizdən ötrü həbsxanaya düşək. Səkkiz nəfər əvəzinə iyirmisi boğulsa, bunu kim bizə bağışlayar?

Əgər onlar adamları norma üzrə aparsaydılar, buna iş gününün yarısı gedərdi – qazma idarəsinin katerləri azlıq edir, çatışmırdı. Bunu başa düşən kapitanlar bilə-bilə riskə gedirdilər. Amma külək beş-altı baldan yuxarı olanda, “Azneft” dənizçilərə adamları daşımağa icazə vermirdi və riskin dərəcəsi o qədər yüksək olurdu ki, hətta ən cəsarətli kapitanlar belə borta adam götürüb, dənizə çıxmağa ürək eləməyirdilər. Bu isə o demək idi ki, dənizdə olan briqadalar dəyişilmirdi.

Amma hərdən kapitanları dilə tutmaq olurdu. Bunu hamıdan yaxşı Məmmədov bacarırdı...

Qazma quyusuna üzənədək dəniz onları atıb-tutdu, gəlib çatanda, dalğalar bir neçə dəfə kateri özülə çırpırdı.

Gecə xəzri bir az yatdı. İşləmək asanlaşdı. Bu gün gəlib çıxmayan Vasifin əvəzinə işləməyə məcbur olan işıqçı Ağası da deyilməyinə ara verdi.

Murad yivi yağladı və içində yağ olan vedrəyə azacıq solyarka tökdü. Ağası yenə də "şamı" quyunun ağzına çatdıramadı. Əvvəlki də onları girinc eləmişdi, çünki Ağası bunu həddən artıq sürətlə endirmişdi. Şam rotorun üstündə xeyli yelləndi, Kitayev yəqin ki, onları söyürdü, amma bucurqadın səsindən bunu eşitmək olmurdu.

Səs-küy qanlarının arasına girirdi. Kitayev ara vermədən nəşə deyirdi. Söyüş də söyməsə, zarafat edir, zarafat eləməyəndə, nəşə danışır, uzaq başı oxuyurdu. Murad bilirdi Kitayev işdə olanda onun cavan arvadı neyləyir, sakitlikdən ləzzət alır.

Onlar nəhayət, boruların yivlərini birləşdirə bildilər. Kitayev ötürücünü qoşdu və rotor nərildəyərək yivləri burub birləşdirdi. "Verxovoy" Məmməd şamın ucunu qaldırıcı maşına keçirənəcən quyuda bir neçə saniyəliyə nisbətən sakitlik oldu və Kitayevin əlinə dillənməkçün fürsət düşdü.

– Sevgi kartof deyil ha, – o, Murada çıxırdı və gülməkdən qəşş elədi. Bucurqad yenə işə düşdü.

– Bunun bir neçə səbəbi var, – növbəti şamın üstünə iki tərəfdən yığılıb güc verəndə Ağası Murada deyir. – Yoxsa başımı bu cəncələ salmazdım.

Muradın həmyaşıdı olan Ağası çox xeyirxah adamdı, amma bunu hamıdan gizlədir. O, hər şeyə bir səbəb tapır və bu səbəbləri bəzi gizli səbəblər üzündən gizlədib, açıb demir.

Onun dediyindən bir şey anlamaq olmur, eləcə də özü çox vaxt başqalarını anlaya bilmir, çünki həmsöhbətinin sözlərində başqasının ağlına belə gəlməyəcək gizli məna axtarır.

Ağası əyilib növbəti borunu dartır və onun üzgün bədənini gərginlikdən titrəyir.

– Eyibi yox, – Murad onu sakitləşdirir. – Səhərin açılmağına az qalıb.

– Hə, az qalıb, – Ağası az qala ağlamsınaraq deyir. – Bu gün iyirmi ikisidi. İlin ən uzun gecəsidir.

Onlar uzun müddət dinib-danışmırlar.

– Bir iş var, baş tutsa, – onlar axırıncı boruya girişəndə Ağası deyir – mənə ev verilməsinə mane olan bəzi səbəblər olmasa, onda evlə-nəcəyəm və burdan gedəcəyəm, – Ağası davam edir. – Bir gün dənizdə, bir gün evdə, bu ailə həyatı olmaz.

"Niyə belə tez evlənmək istəyir, – Murad fikirləşir, – əl-qolu bağlanacaq".

– Bəs institut? – Ağasından soruşur.

– Birtəhər qurtararam. Qız da oxuyur. Nə gülürsən?

– Səni hər yerində təsəvvür edirəm.

– Nədi ki?

– Tez evlənirsən.

– Bundan sənə nə başın çıxır ey?

– Hər halda səndən az bilmirəm. Nişanından başqa heç birisiylə görüşmüşənm?

Ağası dodaqaltı uşaqlıqda dostluq elədiyi qonşu qızdan danışır.

– Belə də bilirdim. Ona görə də sənə elə gəlir ki, nişanından yaxşı qız yoxdu ta bu dünyada.

– Bəs sənə kimsə ürəkdən sevibmi? – Ağası onun sözünü kəsir.

– Nəyimə lazımdı bu? Bilmək istəyirsənsə Rənadan da yan qaçıram, çünki fürsət axtarır ki, mənə ürəyini açsın...

– Bəzi səbəblər var ki, mənə tez evlənməyə məcbur edir, – Ağası fikirli-fikirli deyir. – Amma bu elə ürəyimdə idi mənim.

– O nə səbəblərdi elə? – Murad istehzayla deyir.

– Sənə başın çıxan deyil. Hələlik deyər bilmərəm sənə.

İki saatdan sonra onlar qazma borularını ayırmaqla məşğul olurlar. Altı düyməli boruları qalaqla düzür, səkkiz düyməliyə isə özülün kənarına itələyirlər ki, kran gəmisinə yükləmək asan olsun. Qalaq böyüdüyündən təzə boruları yuxarı qaldırmaq get-gedə çətinləşir. Ona görə də səkkiz düyməli borulara üstünlük verirlər. Boruları yerlərindən dəbərdib, bir-birlərini həvəsləndirə-həvəsləndirə özülün üstüylə itələyirlər. Səsdən qulaq batır, di gəl, soyuğu daha duymurlar. Hətta tərləmişdilər də.

Arabir Ağası dayanıb nəfəsini dərir.

– Mən montyoram, – o deyir, – ling işlətmək mənim işim deyil. Mənimki işıq çəkməkdi, mühərrikdi, mantarlardı...

Danışanda sinəsi xışıldayır – soyuqdəyməsi var.

– Bir az dincini al, – Murad təklif edir və onlar ayaqlarını dənizə tərəf sallayaraq özülün kənarında oturlar. Ətrafda göz-gözü görmür. Soyuqdu. Nə göy, nə də dəniz bilinir. Qonşu buruqların işıqları uzaq ulduzları xatırladır.

– Toy eləməkçün çoxlu pul lazımdı, – Ağası şikayətlənir.

Hesab eləyəndə görürlər ki, doğrudan da çox eləyir. Köhnə pulla on min. Murad məsləhət görür ki, bir halda ki, belə baha başa gəlir, onda toy-zad lazım deyil, amma Ağası bunu eşitmək belə istəmir.

– Nə yaman belə evlənmək istəyirsən? – Murad təəccüblənir.

– Sevəndə bilərsən.

– Qız səni necə sevir ey?

Ağası fikrə gedir, amma inandırıcı bir dəlil tapmayıb çasır.

– Qız mənə diqqətlə qulaq asır, – o bəyan edir. – Mənə dair olan hər şey onunçün maraqlıdır.

Murad qəhqəhə çəkir. Ağası tutulan kimi olur, sonra ona qoşulub gülür.

– Rəna barədə dediyin düzdürmü? – Ağası qəfil soruşur.

– Yalan dedim. – Murad deyir, amma sonra nədənsə hər şeyi olduğu kimi danışmağa başlayır.

Hər səhər elektrik qatarında Rənayla üzbəüz oturub, Bakıdan Suraxanıyaqədər qırx dəqiqəni gözlərini bərəldirdi. Rəna qızarıb və gərginlikdən alacalanmış gözlərini çəkmədən ifadəsiz baxışlarını ona zilləyirdi. Sonra qeyri-təbii şəkildə gözlərini yayındırıb, gah yuxarı, gah pəncərəyə, gah da yerə baxırdı. Muradsa hərdən gözlərini qızdan ayırır və heç nə demirdi.

Bunu ona Kitayev öyrətmişdi. “Bir on-on beş dəqiqə baxırsan, baxırsan, sonra bir-iki kəlmə deyirsən və bununla da məsələni həll eləmiş olursan”.

Muradsa dillənməyə ürək eləməirdi. Eləcə baxırdı. İki, ya da üç ay baxdı... Hə, sonra 415-cidən olan kürən Nazim (o, vaxt Rənanın rəfiqəsiylə görüşürdü) gəlib deyir ki, Rəna bunu heç kimə deməsin və daha qıza baxıb-eləmir. Amma Nazim əclaf hamıya yayıb.

– Niyə baxırdın qıza? – Ağası soruşur.

Murad çiyinlərini çəkir. Qız onun xoşuna gəlirdi, amma bilsəydi ki, Rəna ona vurulub, heç vaxt belə baxmazdı. Keçən il o, beləcə gözlərini bir nöqtəyə zilləyib durardı. Onda Rəna ona demişdi:

– Qoyun kimi nə gözlərini döyürsən?

Hər şey yaxşı qurtarmışdı.

– Onunla evlənmək istəyirdin? – Ağası əl çəkmək bilmirdi.

– Yox, istəməirdim, – Murad deyir.

– Onda niyə baxırdın?..

Onlar yenə işə girişirlər.

Yaxşı ki, yeməxananın həyətidə baş vermiş əhvalatı danışmadı, Murad fikirləşir. Rəna qısa ağ xələtini kəmərciklə tarım çəkib bağlayırdı və bu ona yaraşırdı. Ayaqları azacıq yoğundu, amma beləsi Muradın xoşuna gəlir. Həyətdə üzbəüz gəldilər, dayanıb durdu, nəse demək lazım idi.

– Yəqin sizinçün ağırdı, hə, – o dodaqaltı dedi. – Qoyun sizə kömək edim.

Bunu deyib qurtarandan sonra gördü ki, qızın əlində heç nə yoxdu, hətta qaşığı belə tutmayıb. Qız ona minnətdarlıq elədi və o da dayanıb durdu. İkisi də susurdular. Sonra Rəna ağladı, o isə qızı qucaqladı, saçlarını tumarladı və hətta bir dəfə öpdü də...

Onlar səkkiz düyməli boruları diyirləyib qurtardılar və yerdə qalan altı düyməliləri boru qalağının üstünə yığmağa başladılar. Cəmi beş-altı dənə qalmışdı.

– Bəlkə durduğumuz yerdəncə ata? – Murad təklif elədi. – Bu cür daha asandı.

Belə də elədilər. Murad Ağasının belə zəif olduğunu bilmirdi, şam bir neçə borunu keçib, sonra dala diyirləndi. Onlar linglərini boruya dayayıb onu saxladılar.

– Ayaqlarını gen tut, – Murad xəbərdarlıq elədi.

Lingləri dəstək kimi basa-basa boruları qalağa yaxınlaşdırmağa başladılar.

– Hə, bu cür asandı, – Ağası razılaşdı...

İki borunun qalağın üstündən yırğalanıb aşağı diyirləndiyini eyni vaxtda gördülər.

– Ayaqlarını gen tut, – Murad qışqırdı. Borular onların linglə tutduqları borunun üstündən aşılıb linglərə zərblə dəydi.

Ağası az qala yıxılacaqdı.

– “Üç” deyəndə burax, – Murad əmr elədi; ayaqlarını araladı və – üç – deyib, kənara atıldı.

Bu cəmi bir neçə saniyə davam elədi. Ağası yırğalana-yırğalana lingiylə iki borunu saxlamışdı, sonra ling əlindən çıxdı və uzunboğazına zərblə dəydi.

Borular gürultuyla diyirlənib ayağına düşdülər.

Ağası yavaş-yavaş yerə çökdü.

Onu mədəni budkaya aparanda astadan inildəyirdi. Uzunboğazında bir cızığın özü belə yox idi, o birisindən heç fərqlənmirdi, amma Ağasının huşu özündə deyildi.

Kitayev katerlə həkim çağırırdı.

– Bəlkə, uzunboğazlarını çıxaraq? – Murad dedi.

– Ayağı indi bir haldadı ki, – Kitayev dedi. – Başımıza cəncəl açıldı.

– “Üç” qışqırandan sonra lingi buraxdım, o isə neyçünsə buraxmadı lingini...

– Ağası, Ağası, – Kitayev onun çiyinlərini silkələdi. – Halın necədi? Çox ağrıdır?

Ağası astadan inildəməyindəydi.

– Ayaqlarını gen tutsaydı...

– İndi kater gələcək, – Kitayev Muradın sözünü kəsdi. – Protokol tərtib edəcəklər. Hamınız təsdiq eləməlisiz ki, bu işə özü könnüllü girişmişdi. Mən onu məcbur eləməmişəm.

– Görək gözləyəydim, əvvəl o buraxaydı lingini, sonra mən, – Murad dedi.

– İndi bunun yeri deyil, – Kitayev yenə onun sözünü kəsdi. – Nə dəxli var kimin birinci lingi buraxmağının.

– Ağası, Ağası, – yenə də onun çiyinlərindən yapışb silkələməyə başladı.

Ağası gözlərini açdı.

– Deyərsən ki, mən səni Vasifin əvəzinə işləməyə məcbur eləməmişəm.

– Tərpətmə onu, – Murad dedi, – ağrıdır.

– Ağrı elə ağrıdı də, – Kitayev donquldandı, amma daha onu tərpətmədi. – Başına yaman cəncəl açıldı.

– Hardan biləydin ki, lingi buraxmayacaq...

– Məmməd, sahilə zəng elə görək kater niyə gecikir, – Kitayev əmr elədi. – Kömək eləyin, onun yerini rahatlayaq.

Ağasının yerini dəyişəndə, o iki dəfə inildədi.

– Əgər desək ki, bu işi özü könnüllü görüb, ona pensiya verməyəcəklər, – Məmməd dedi.

– Yalandı, – Kitayev etiraz elədi. – Pensiya verməlidirlər.

– Ya da ki, az verəcəklər. Özbaşına iş görənlərçün belə bir qanun var. O, təhlükəsizlik texnikasını keçməyib axı.

– Mən onu məcbur eləməmişəm, – Kitayev dedi. – Pensiya söhbəti boş şeydi. Pensiyanı ona hökmən verəcəklər. Sən nəşə çaş salırsan. Məişət xatası olanda vermirlər... Amma desə ki, mən onu məcbur eləmişəm, onda vay mənim halıma.

– Günah məndədi, görək deməyəydin ki, durduğumuz yerdən ataq...

– Əşi, bəsdı zarıdın! – Kitayev qışqırdı. – Zəhləmizi apardın.

Kater gələndə, həkim Ağasının uzunboğazını çıxarmağa ürək eləmədi.

– Sahilə aparmaq lazımdı, – o dedi.

Protokol tərtib elədilər.

Həkim soruşdu:

– Hadisə necə olub?

– Şamları ayırırdıq, uzun borulardı, – Murad danışmağa başladı.

– Linglə yerlərdən oynadırdıq...

– Aydındı, – həkim onun sözünü kəsdi. – Ling əlindən çıxdı, hə, hər şey aydındı.

Kater özöldən aralandı və qaranlıqda itdi.

Kitayev rotoru qoşdu, Murad və “Verxovoy” Məmməd məhlulu qarışdırmağa başladılar. Muradı titrəmə tutmuşdu. Gecə qurtarmaq bilmirdi, hələ indi saat beş idi. Murad Məmmədə hadisəni olduğu kimi danışmaq istəyirdi, amma o, qulaq asmaqdan imtina elədi.

– Xahiş eləyirəm, lazım deyil, – o dedi. – Onsuz da hər şey yuxuma girəcək.

Qalan üç saati onlar dinməz-söyləməz bellə kəmatit qarışdırır, soda tökürdülər.

Evə qayıdanda hətta Kitayevin də səsi çıxmırdı, susmuşdu.

... Atası qəzet səpələnmiş divanda uzanmış, anası işə getməyə hazırlaşırırdı və onlar tənbel-tənbel sözləşirdilər.

– Mənə “siz” demə, – atası deyirdi. – Min dəfə xahiş eləmişəm. Siz gicsiz, sizin bir qəpiklik qiymətiniz yoxdu, siz... – o, arvadının ağzını əyirdi, – elə bil başıma çəkilə vururlar.

– Kəssənə, – anası üz-gözünü əyişdirirdi. – Evdə səliqə-sahman, qayda olmalıdı.

Murad yataq otağına keçdi. Qapını örtü. Çarpayısına oturdu. Yuxusu gəlmirdi.

– Siz mənim həyatımı korlamırsınız, – anası qapının arxasında sözləri gülməli tərzdə uzada-uzada deyirdi. Yəqin ki, dodaqlarını boyayırdı. – Sizin ucbatınızdan institutu atdım...

Nəhayət, anası çıxıb getdi...

Murad soruşdu:

– Yenə nə olub?

Xışiltı eşidildi – atası qəzetləri döşəməyə atdı.

– Həmişəki söz-söhbətdi. Səndə nə var, nə yox? Çörək niyə yemirsən?

– Başımıza iş gəlib.

– Nə olub?

– Yoldaşım ayağını sındırıb. Linqlə.

– Hə-ə. Xoşagəlməz hadisədi. Oxumusan, De Qoll bizə gəlmək istəyir.

– Hər şey məndən oldu.

– Sənin nə günahın?

– Əgər mən lingi ondan əvvəl buraxmasaydım, belə olmazdı.

– A-a. Sən nədən danışırısan, mən nədən. Elə bildim De Qollu deyirsən, – atası güldü. – Doğrudan da xoşagəlməz əhvalatdı.

Murad yerindən qalxdı. Yataq otağından çıxdı.

– Gedim bir az gəzişim.

– Ye, get. Anan yemək hazırlayıb qoyub.

– İştaham yoxdu.

Darvazanın ağzında nərd oynayırdılar.

– Niyə belə qəmginsən? – Udmaqda olan soruşdu.

– Yoldaşımın ayağı sınıb. Ling dəyib.

– Bu nədi belə, çahar-pənc, dünən Balaxanı yolunda bir “Volqa” əzik-üzük olub. Ata və iki oğlu ölüblər.

Murad küçə aşağı getdi. Əvvəlcə yavaş-yavaş gedirdi, sonra get-gedə addımlarını sürətləndirdi, az qala qaçmağa başladı...

Xəstəxanaya onu buraxmadılar.

– Üçdən sonra, – kök tibb bacısı dedi. – İndi onun sənlik halı yoxdu. İki gündən sonra gələrsən.

Küçədə ins-cins yox idi. Qabaqda böyürlərini basa-basa əyriqıç bir it küçəni keçirdi. Hara gedim, deyə, Murad fikirləşirdi. Şəhərə qayıtmaq istəmirdi. Məmmədin yanına getmək olardı, amma yəqin ki, yuxusuz gecədən sonra indi yatırdı. Suraxanıda Muradın özgə tanış yoxdu. İt pivə dükanına yaxınlaşdı, əsnəyə-əsnəyə Murada baxdı. O da dayandı. Pivə istədi.

– Tələsən yerin yoxdu ki? – satıcı soruşdu. – Dostumsan, bir dəqiqəliyə dur burda, qoy əl dəyən olmasın. Tez qayıdıram.

Satıcı qonşu həyətin darvazasına girdi. İt onun dalınca qaçdı. Murad yenə fikirləşdi ki, itin yerişi əyriyaq adamın yerişinə oxşayır. Bir də onu fikirləşdi ki, əgər Ağası lingi ondan tez buraxsaydı, o, boruların ikisini də saxlaya bilərdi.

Amma Ağası lingi gec buraxdı. İndi ayağını sındırıb, xəstəxanaya düşüb. Murad isə pivə içir və hara gedəcəyini bilmir. Yaxşı ki, pivə dükanına keşik çəkir, fikirləşməyə vaxtı var. Evə getməyəcək, hardasa başqa bir yerə baş alacaq. Kinoya, ya tirə, ya stadion, ya hamama, ya da yeməxanaya.

Bəlkə doğrudan da yeməxanalardan birinə getsin, deyə, Murad fikirləşdi, bir şey yesin. Tərəvəz kotleti, ya da kök kababı. Pəhriz yeməxanasında yeməyə nə verirlər? Bir ildi pəhriz yeməxanasına gedib-gəlir, orda yeməyə nə verildiyini bilmir. Rənayla da heç vaxt kəlmə kəsməyib. Bir ildi ki, onu tanıyır, di gəl danışmayıb qızla. Bir ildi lal kimi susur. Bircə dəfə üzündən öpüb. Soruş niyə, – bilmir.

Ağası barədə də heç nə bilmir. Niyə Ağası evlənmək istəyir? Bilmir. Niyə lingi vaxtında buraxmadı? Bilmir.

Murad başqaları barədə çox az şey bilir. Məsələn, niyə kapitanlar hər şeyə tüpürüb, adamları qasırğa vaxtı aparırlar? Bunun səbəbini bilirmi? Yox, bilmir. Özü barədə nə bilir? Heç nə, heç bilmir ki, yaxşı adamdı, ya pis, ağıllıdı, ya axmaq, qorxaqdı, ya qorxaq deyil... Bircə bunu bilir ki, lingi vaxtından əvvəl buraxdı. Bir də Ağasının öz nişanlısını niyə sevdiyini bilir. Ağası bunu gizlədə bilməmişdi. O, qızı ona görə sevir ki, qız ona diqqətlə qulaq asır, dərli yoxdu, nədən danışır heç vaxt sözünü kəsmir, ona aid olan hər şeylə maraqlanır. Sənin sözünü kəsməmələri vacib şeydi. Sənə diqqətlə qulaq asan bir adamın olması hökmən lazımdı.

– Çox sağ ol, – satıcı dedi. – Qanımın arasına girdin. Səhərdən əziyyət çəkirəm, bir kimsə yox idi ki, dükanı tapışırım.

– Nə qədər verəcəyəm? – Murad soruşdu.

– Nə qədər içmisən?

– Çox, – Murad dedi. – Bəlkə də bir çəllək.

– Üç parç içmisən, – satıcı güldü, – sənə süzdüyüm üç parçdı, məndən sonra pivə süzməmişən.

– Bu daha yaxşı, – Murad dedi. – Yoxsa pulum yoxdu.

– Eyibi yox, sabah verərsən.

– Üç parçın pulunu verə bilərəm, – Murad dedi. – Çəlləyə pulum çatmazdı.

Murad bunu deyib, pəhriz yeməxanasına yollandı.

NƏĞMƏ DƏRSİ

Alçaqboy, arıq, otuz beş yaşlarında, qaragül dərisindən yaxalıqlı dəri gödəkcə geymiş, şalvarının balaqları xrom uzunboğazlarına salınmış bir kişi Bakı ibtidai məktəblərindən birinin həyatını keçdi, qar altından qaralan parta qalağını ötüb, üçmərtəbəli məktəb binasının qapısına aparən pilləkənlə qalxdı.

Vestibüldə oturmış xadimə qadın onu görüb yerindən qalxmaq istədi, amma kişi qapıdan girmək fikrini dəyişdi, iki cərgəylə məktəbi əhatəyə almış kolluğa atıldı və ayaq dəyməmiş qarın üstüylə məktəbə dövrələmə getdi. Qarı qapını azca aralayıb, kişini təc-cüblü baxışlarla izlədi... Kişi kollardan şalvarına, uzunboğazlarına səpilən qara fikir vermədən yeyin addımlarla gedirdi. Arabir dayanıb məktəbin pəncərələrindən birinə boylanırdı. Boyu çatmadığından bəzən yerindən atlanıb pərvazdan yapışır və qollarıyla pəncərəyə tərəf dartınırdı...

Sınıfların birində – üçüncü, ya dördüncü sinifdi – cavan müəllimə xoşuna gəldi, inamlı, qırılmaz gözlərini ta yorulanadək ona zillədi, nə müəlliminin karıxması, nə şagirdlərin gülüşü ona təsir elədi.

Yerə atılandan sonra gördü ki, xadimə qarı tindən onu izləyir. Gülümsədi, şalvarının qarını çırpdı və məktəbin ətrafına dövrə vurmaqda davam elədi. Qarı onu sezdiklərini anlayıb daha gizlənmədi, tindən çıxdı və barmağıyla onu hədələdi...

Zəng çalınan kimi məktəbin qapıları taybatay açıldı və bala-calar hay-küylə həyəət cumdular. Ağ qar fonunda həyəət onların qaynaşan, qara fıqurları ilə doldu. Bir neçə saniyə bundan əvvəl sakit, tərklənmiş kimi görünən həyəət indi çoxhüceyrəli orqanizmi xatırladırdı və bu hüceyrənin hər biri ixtiyarında olan beş dəqiqəni nə eləyəcəyini dəqiq bilirdi.

Belə bir müqayisə gödəkcəli kişinin ağlına gələ bilməzdi – o, orqanizmin hüceyrələrdən ibarət olduğunu bilmirdi. Çiyinini məktəb binasının tininə söykəyib durmuşdu, bu yerdə daş hasar binaya lap yaxın idi və binanın o tərəfindəki həyəətə dar bir keçid əmələ

gətirirdi. Həyətdə qaçısan məktəblilər onu maraqlandırmırdı, o, məktəbin qapısından çıxmaqda olan uşaqlara baxmaqda davam edirdi. Məhz həmin uşaqların arasında istədiyini – söylə geyinmiş, dolğun, düymələrinin hamısı bağlı eynəkli birinci sinif şagirdini gördü və onu hayladı.

Birinci sinif şagirdi kişini görüb sevindi, qapıdan birlikdə çıxdığı iki dostunu qoyub, kişiyə tərəf addımladı.

Kişi oğlanın yırğalana-yırğalana ona tərəf necə gəlməyinə qımtısa-qımtısa baxırdı.

– Nədi, qaça bilmirsən yoxsa? – oğlan yaxınlaşanda soruşdu. – O qədər yedirdiblər ki, özünü güclə çəkirsən...

Kişi oğlanı diqqətlə nəzərdən keçirdi.

– Professora oxşayırsan, – handan-hana dedi və məlum deyildi, oğlanı məzəmmət edir, ya onun görkəmindən razıdı. – Eynəyi həyətdə də çıxarmırsan?

– Olmaz, – oğlan izah elədi. – Gözlərim onda pis görər.

– Bir dəqiqəliyə çıxart eynəyini.

Oğlan eynəyini çıxartdı. Kişi bir neçə addım kənara çəkildi.

– Neçə barmaqdı? – o, iki barmağını göstərərək soruşdu.

– İki.

– Bəs indi?

– Üç.

– Görmən yaxşıdı! – kişi razı halda dedi. – Nahaq eynəklə gözlərini korlayırlar.

– Yaxını pis görürəm, – oğlan dedi.

– Yaxının eyibi yoxdu, təki uzağı yaxşı görəsən, – kişi onu sakitləşdirdi. – Hə, məndən nə danışırılar? Söyürlər?

– Yox.

– Söyürlər, – kişi inamlı səslə dedi. – Bəs o nə deyir? Necə çağırırsan onu?

– Hüseyn dayı.

– O nə deyir?

– Deyir ki, dərslərimə fikir verim.

– Düz deyir, – kişi razılaşmağa məcbur oldu, – dərslərə ciddi baxmaq lazımdı...

O yenə nəşə olavə eləmək istəyirdi, amma susdu, çünki dərsə çağıran zəng çalındı.

Həyətdəki vurnuxma qəfil başladığı kimi qəfil də qurtardı.

– İndi hansı dərstdi? – kişi soruşdu.

– Nəğmə dərsi.

Kişi özlərini məktəb qapısından eyni vaxtda içəri dürtüşdürməyə çalışan balacalara ötəri bir nəzər saldı.

– Gəl arxamca, – o, eynəkli oğlana dedi və məktəbin arxasındakı həyətdə tərəf addımladı.

– Zəng oldu, – oğlan burnunun altında qətiyyətsiz halda dedi, amma itaətlə kişinin arxasınca getdi.

Onlar bina ilə hasarın arasındakı dar keçidlə keçib, tikilməkdə olan idman meydançasına çıxdılar.

– Otur, – kişi meydançanın kənarında iki qalaq tökülmüş kubik daşları göstərdi. Oğlan daşların üstünü örtmüş qara şübhəylə baxdı.

– Nədi? – kişi soruşdu.

– Qara oturmaq olmaz, – oğlan izah elədi.

– Qorxursan yanın donar? – kişi istehzayla dedi. – Otur.

Oğlan vilvet şalvarına baxdı, amma daha heç nə demədi və oturdu.

– Əhsən, – kişi dedi. – Əsl kişi heç nədən qorxmamalıdı.

Kişi hasara yaxınlaşdı, küçəyə boylandı və oğlanın yanına qaçıdıb oturdu...

Oğlan gödəkcəli kişiyə vəcdlə, amma bir az ehtiyatkarlıqla baxırdı – ağıllı yaşlı adam gözlənilmədən hər bir oyun çıxara bilən dostuna belə baxır.

– Köynəyin çıxıb, – oğlan dedi. O, kişinin gödəkcəsinin altından çıxmış zolaqlı köynəyinin ətəyini göstərdi.

– Bilirəm, – kişi dedi. – Səni axtaranda çıxıb, – o, köynəyini şalvarına saldı.

Başları söhbətə qarışdığından arxadan yaxınlaşan xadimə qarını sezmədilər.

– Hə, əlimə keçdiz! – qarı kişinin qolundan yapışib, qalibənə tərz-də dedi. – Uşaqla neylirsən burda?

Kişi qolunu azad etmək istədi, amma qarı bərk-bərk yapışmışdı.

– Gedək direktorun yanına, – qarı qətiyyətlə dedi. – Çoxdandı izləyirdim səni.

– Hara istəyirsən gedək, – kişi qolunu bir də dartdı. Qarı az qala yıxılacaqdı, amma kişinin ətəyini buraxmadı.

– Niyə dərsdə deyilsən? – qarı oğlandan soruşdu.

– Bu mənim atamdı, – oğlan dedi. – Buraxın onu.

Qarı təəccübləndi və kişi nəhayət, gödəkcəsinin ətəyini qarının əlindən dartıb çıxara bildi.

– Qarı, sən axırın pis olacaq, – o qaşqabaqla dedi. – Sənin kimlərinə beləkdəcə boğmaq lazımdı ki, adamlara rahat yaşamaqda mane olmasınlar.

– Səni boğmaq lazımdı, – qarı cavab qaytardı, amma gödəkcəli kişi baş qoşmağın yersiz olduğunu anlayıb, bir neçə addım kənara çəkildi.

– Get, get, – kişi qarıya dedi. – Get zəngini dinqildat. Bu mənim oğlumdu, bizim işlərimizə başını soxma...

Qarı məsləhətə qulaq asıb getdi...

Bu hadisədən oğlanın gözləri yaşardı.

– Fikir vermə, – atası onu sakitləşdirdi, – həyatda belə şeylər tez-tez olur. Bax gör sənə nə gətirmişəm, – qəfil yadına düşdü və əlini qoltuğuna aparıb, tükləri səliqəylə daranmış balaca bir bolonka çıxartdı. – Al, oynat.

Oğlan iti görüb sevindi.

– İstəyirsən, verim sənə? – ata soruşdu. – Boş vaxtında oynayırsan onunla.

– Anam icazə verməz, – oğlan iti tumarlaya-tumarlaya dedi.

– İcazə verər.

– İt döşəməni bulayar axı.

– Eyibi yox, təmizləyərsən.

– Bəs məktəbə gedəndə necə?

– Buraxarsan həyətdə.

Oğlan inamsızlıqla atasına baxdı, amma bir söz demədi. Ona aydın oldu ki, atasının məişət məsələlərindən qəti başı çıxmır, amma onunla mübahisə etmək istəmirdi.

– Balaca itləri xoşlamıram, – oğlunun itlə necə oynadığına baxan ata dedi. – Fərsiz heyvandı! Keşik çəkəmmir, ova getmək mümkün deyil onunla...

– Həyətdə uşaq xorunun boğuş səsi yayıldı – nəgmə dərsi başlanmışdı.

– Müəllimə danlayacaq məni, – oğlan dedi.

– Eyibi yox, – atası onu sakitləşdirdi. – Bir dəfə olar... Deyərsən ki, atam gəlmişdi...

Onlar bir müddət dinmədilər.

– Səni incidib eləmirlər ki? – atası soruşdu.

– Yox, – oğlan onu inandırdı.

– Savaşa girmə, – atası ciddi tərzdə dedi, – amma sən üstünə cumsalar, o saat vur. Anladın?

Oğlan başıyla təsdiqlədi.

– Birinci vüranda hesab elə ki, işin yarısı həll olunub, – atası izah elədi, – adamların çoxu zərbə alan kimi ağrıları başlarına gəlir. Amma eynəyini çıxartmağı unutma. Savaşanda eynəyi həmişə çıxartmaq lazımdı... Başa düşə bilmirəm, niyə gözlərin belə zəifdi? – Ata təəssüflə əllərini yellədi. – Bizim nəsildə eynək taxan olmayıb. Babanın səksən beş yaşı var, hələ də ova gedir.

– Nigar nə eynək taxır, – oğlan dedi.

– Hə, ana tərəfdən çoxları eynək taxır, – ata razılaşıdı. – Üşümürsən ki?

– Yox.

Kişi yenə yerindən qalxdı, hasara yaxınlaşdı və küçəyə boylandı. Məhəllənin axırında boru yüklənmiş QAZ-51 dayanmışdı. Üzbəüz səkidə pirojnasatan yeşiyini arxasınca dartırdı: ağ xələtinin qarın tərəfində iri bir yağ ləkəsi də vardı.

– Ey, – kişi onu hayladı.

– Nədi? – satıcı soruşdu.

– Pirojna varındı?

– Var.

– On dənə gətir bura...

Kişi pirojna alıb, oğlanın yanına qayıtdı.

– İti yedirt, – o dedi və pirojna büküldüyü qəzeti qarın üstünə qoydu. – Özün də ye, – birini götürüb dişlədi.

– Anamsa deyir ki, dalaşmaq olmaz, – oğlan pirojna yeyə-yeyə dedi.

– Anan qadındı. Qadınların belə şeylərdən başı çıxmır. Bəs, nədi o, Hüseyn dayı nə deyir?

– Deyir ki, dərslərimə fikir verim.

– Düz deyir, – ata bir də razılaşıdı.

– İndi şəhərdə qrip epidemiyasıdır, – oğlan uzada-uzada dedi.

– Xəstəliklərdən danışmağı niyə belə xoşlayırsan ey?! – ata təəccübləndi. – Nəyinə lazımdı şəhərdə epidemiyə olmağı? Sən yaşda olanda qışda ayaqyalın gəzirdim, qrip nədi, bilmirdim... Müharibə idi. Müharibənin nə olduğunu bilirsənmi?

– Bilirəm.

– Müharibə başlananda elə sən yaşda idim. Babanı cəbhəyə apardılar. Biz qaldıq – nənənlə səkkiz uşaq... Qarnımızı doyurmaqçün day nələr eləmərdik. Bazarda qəzet satır, körpüdə kömür yükləyir, “Parapet”də karusel hərcləyir, növbə satırdıq – gecələr mağaza qabağında növbə tutur, səhərlər kiməsə pulla növbəmizi satırdıq. Hə... çox şeylə məşğul olurduq. Oğurluqdan başqa, – ata qəfil oğluna ciddi bir nəzər salıb əlavə elədi. – Bu yolla heç vaxt pul qazanmamışıq... Həmişə oğurluğun əleyhinə olmuşam, ömrüm boyu heç nə oğurlamamışam. Atam, baban cəbhəyə gedəndə dedi: “Əgər bilsəm ki, uşaqlarım pis yola düşüblər” evə qayıtmayacağam. Hacıbalanın uşaqları oğru ola bilməzlər... “Hətta nənən aclıqdan köpəndə belə – aclıqdan adamlar toxluqdan köpən kimi köpürlər – nə mən, nə də sənin əmilərin oğurluq eləmərdik. Bunu hamı bilirdi... Bir dəfə belə hadisə oldu: kimsə qonşumuz Ramizin maşınına girmişdi, o onda yük maşınında işləyirdi, “bardaçok”da nə vardı hamısını oğurlamışdılar... bilirsən “bardaçok” nədi?

Oğlan bunun nə olduğunu bilmirdi.

– Balaca bir yeşikdi, – ata izah elədi, ora yol vərəqələrini, cürbəcür alətlər qoyurlar...

Oğlan yol vərəqəsinin nə olduğunu soruşdu. Atası izah elədi:

– Hə, Ramizin “bardaçok”unda nə vardı oğurladılar. Ramiz belə şeylərə dözən adam deyil, adamı heç nəyin üstündə o dünyalıq elərdi (sonra yazıq özü cəbhədə həlak oldu). Kişi maşını evinin yanında qoyub gedir çörək yeməyə, özünüklərdən kimsə maşından oğurluq edir... Hə, evdən çıxıb deyir: “Maşına kim minmişdi?” Hamı susur. Tində bir iyirmiyədək adam dayanmışdı və hamı da dilini sanki udmuşdu. Bir də soruşur: Kim maşına minmişdi? Hirsindən qıpqırmızı olmuşdu. Mən o vaxt sən boyda idim, dözəmmədim, boynuma aldım. “Mən minmişdim”, – deyirəm, “Hə, sən minmişən, gəl bura”. Gəldim. “Uzan yerə”, – deyir. Uzandım. Keçdi rulun arxasına, qazı basdı, düz üstümə gəlirdi. Bir əliylə maşını sürür, o biri əliylə qapını açmışdı ki, mənə qədər neçə metr qaldığını görsün.

Mənsə uzanmışdım. Hara qaçacaqsan? Onsuz da qovub tutacaq. Uzanmışam, o isə deyir: “Yaxşısı budu de ki, “bardaçok” kim girib, yoxsa səni basıb əzəcəm”. “Bilmirəm, – deyirəm, – hardan bilim? Maşına mən minmişdim, amma kim oğurlayıb, bilmirəm”. “Bilmirsən, onda it kimi gəbərecəksən”, – yenə üstümə sürür. Yaxşı ki, anasını imkan tapıb çağırma bildilər. Əgər anası qaçıb gəlməseydi, mənə basacaqdı. Bircə anasının sözünə qulaq asırdı. Anası balaca, arıq, amma çevik qadın idi. Bəzən olurdu ki, içib maşının yayını əlinə alırdı və qabağına keçəni vururdu. Yaxşı ki, adamlar aradan çıxma bildilər, yoxsa yerlərindəcə canlarını alardı. Heç kim onun qarşısını ala bilmirdi. Bircə anasından başqa. O saat dalınca bir adam gəndərdilər, gəlib qulağından yapışdı aparardı evə. Anasını görəndə kimi yayı atıb, müqavimət göstərmədən yollanırdı evə. Anasını çox sevirirdi... Başqa cür ola da bilməz. Ananı həmişə sevmək lazımdı, anadan yaxın adama kim var? Düzmü deyirəm? – Oğlan başının hərəkəti ilə cavab verdi. – Əhsən – atası onu təriflədi və hekayətinə davam elədi. – Hə, anası sağ olsun, qanının arasına girdi. Ramizin maşınından kimin oğurluq elədiyini deyə bilməzdim axı.

– Bilirdin kim idi o?

– Əlbəttə bilirdim. Hamı bilirdi... – Kişi istehzayla gülümsədi, susdu və bolonkanın ağzına pirojna soxmağa çalışdı.

– Bir bu itə bax a! – o təəccüblə dedi. – Ətli pirojnanı yemək istəmir. Əgər pirojna yemirsə, onda onun sahibləri nə yeyir?! Sən niyə yemirsən?

– Yeyirəm, – oğlan dedi. O doğrudan da bir neçə pirojna yemişdi. İştahı yaxşı idi, atasıyla pirojna yemək xoşuna gəlmişdi.

– Görək bir dəfə səni evə aparam. Bizimlə qalarsan. Qoy nənənlə baban sevinəsinlər. Uşaqılıqda oynadığım yerləri, küçəmizi, həyatimizi sənə göstərəm, oralarda indi də uşaq-muşaq qaynaşır, oynayırsan onlarla.

– Anam icazə verər?

– İcazə verər. Burda pis nə var ki? Mənimlə qalmaq istəyir-sənmi?

– Hə, istəyirəm... – oğlan mehribanlıqla atasına baxdı, sonra baxışlarını çəşqinliqlə məktəbin pəncərələrində gəzdirdi, uşaq xorunun səsi daha gəlmirdi. Bu vaxt zəng çalındı. Bu, nəğmə dərslərinin qurtardığını bildirirdi.

– Axırıncı dərstdi? – atası bir müddət susandan sonra soruşdu.

- Hə, – oğlan təəssüflə dedi.
- Portfelin hanı?
- Sınıfda qalıb.
- Di get götür...

Onlar dinməz-söyləməz durdular, dar keçidlə həyətin o biri tərəfinə keçdilər. Məktəbin qapısından yenə uşaqlar axışb çıxdılar, amma hamısının əlində indi portfel vardı. Kişi oğlanı dümsüklədi, oğlan başını çiynlərinə qısıb atıla-atıla məktəblilərin arasından sivişərək portfelinin dalınca qaçdı. Qapıya çatanda döndü. Atası əlində bolonka həyətin ortasında dayanmışdı. Oğlan qapıdan girdi.

Bir dəqiqə keçməmişdi ki, əlində portfel dəhlizlə geri qaçırdı. Amma atasını bayaqkı yerində görmədi. Məktəbin həyətinin darvazasında anasını gördü, atalığı həmişəki kimi onunla yanaşı idi...

Gödəkcəli kişi də onları görmüşdü (o gizlənmirdi, amma məktəbin tinində elə dayanmışdı ki, gözə dəymirdi) oğlanın anasının əynində qara xəz palto vardı. Boyca hündür olan atalığının gözü ey-nəkli idi, başına şlyapa qoymuşdu...

Onlar ətrafına boylanan oğlanı həyətdən çıxarandan sonra kişi gizləndiyi yeri tərk etdi və boşalmış həyətin ortasına addımladı. Qabağınca bolonka qaçırdı.

Kişi ixtiyarsız pirojna yeməyindəydi...

Az keçməmiş məktəbin darvazasından çıxdı və məhəllənin o başında qoyduğu maşınına yaxınlaşdı. Maşının arxası açıq idi və ordan öz ağırlıqlarından əyilmiş altıdüyməli qazma boruları sallanmışdı.

Gödəkcəli kişi maşının qapısını açdı, xalça sərilmiş oturacağa qalxdı və mühərriki işə salmazdan əvvəl bolonkanı kabinədə yatmış kepkalı, bığlı oğlanın dizinin üstünə qoydu.

- Niyə belə gec gəldin? – o, gözlərini açmadan soruşdu.
- Söhbət edirdik.
- Hə, necədi oğlan?
- Yaxşıdı.
- İti niyə götürmədi?
- Neynir ey iti?
- Bəs indi biz iti hara aparacaq?
- Hardan götürmüşən, ora da qaytar, – gödəkcəli kişi mühərriki işə saldı, maşın yavaşca yerindən tərpəndi və boruları yellədə-yellədə məktəbin böyründən ötür keçdi...

HEYVANLARA MƏHƏBBƏT

Hələ ki, gündüz tamaşası gedirdi, uzun, arıqlıqdan sümükləri çıxmış, əynində köhnə pencək, can köynəyi və şalvar olan, qaşqabaqlı, qırx beş yaşlı sirk qulluqçusu Əliəğa ussuri pələnginin qəfəsinin çirk-pasını qaşıyıb töküdü. Dəmir çubuğun birini təmizləyəndən sonra neftdə isladılmış əski ilə onu silir və o biri çubuğa keçirdi. Hərdən ərsin tükürpədən bir səs çıxarır və çıxışa hazırlaşan ata-oğul jonqlyorlar barmaqlarını dodaqlarına aparıb, ona işarə edirdilər ki, səs salmasın. Bunu görən Əliəğa yavaş-yavaş işləyirdi, amma sonra heyvanlar səhnədən qayıtmamış işi tez qurtarıb başa çıxmaq həvəsi üstün gəldiyindən özünü unudub, əlini yeyinlədir və yenə xəbərdarlıq alırdı...

Birinci hissənin qurtarmağına bir neçə dəqiqə qalmış qəfəsi təmizləyib axıra yetdi və tələsik qalan dörd qəfəsə də baxıb, ət dalınca qaçdı. İri, ağır, yüklənmiş arabanı itələyib gətirəndə, heyvanlar artıq qəfəslərdə idilər: birinci iki qəfəsdə şirlər, o biri üç qəfəsin hərəsində isə bir ussuri pələngi vardı. Nahar vaxtı gəlib çatmışdı, heyvanlar narahat-narahat nərildəyir və qəfəsdə vurnuxurdular.

Milləti rus olan təlimçi oğlan narazı idi ki, Əliəğa lazımsız bir işlə məşğul olur, qəfəslərin pasını təmizləyir və buna görə də yenə əti gecikdirib, amma bir söz demədi, çünki Əliəğa özünü elə göstərirdi ki, guya rus dilini bilmir, oğlan isə onunla əl-qolla danışmaqdan bezmişdi. O, şirləri, sonra öz qarnını göstərdi, əllərini geniş açdı (bu o demək idi ki, şirləri bu gün doyunca yedirtmək lazımdı) və çıxıb getdi.

Əliəğa küncdə yığılmış ləyənləri qəfəslərin yanına gətirdi və əti ləyənlərə qoydu. Amma ləyənləri heyvanların qabağına qoymazdan əvvəl ətrafına boylandı, onu heç kimin güdmədiyinə əmin olandan sonra arabanın altından önlüyünü çıxartdı, hər ləyəndən bir neçə tikə ət götürüb tələsik önlüyündə gizlətdi. Şirlərin ətindən bir tikə oğurladı.

Yaxınlıqda adam olub-olmadığını bir də yoxlayan sonra ətlə dolu önlüyünü çiyninə alıb, cəld, inamlı addımlarla həyətdə çıxdı.

Burda adamlar vardı, amma Əliağa yangın kranı quyusunun qapağını sakitcə qaldırdı, önlüyündəkini ora boşaltdı və elə həmin cəldliklə qəfəslərin yanına qayıtdı.

Heyvanları yedirdəndən sonra ordan çıxdı, ətin yerində olub-olmadığını yoxladı, sirkin binasını pedaqoji institutun binasından ayıran divara tərəf getdi. Şəbəkəli darvazanın yanında həmişəki kimi tələbələr dayanıb, özlərini günə verirdilər, bəziləri divar boyu qoyulmuş skamyalarda oturmuşdular. Əliağa yeməxanaya gedirdi, ona görə də ayaq saxlamadan onların yanından keçəcəkdə, amma bu institutda oxuyan yerlilərindən birini görüb dayandı.

– Salaməleyküm, – onlar salamlaşdılar və Əliağa birbaşa mətləbə keçməyin mümkün olmadığına təəssüflənərək uzun-uzadı yerlisinin işlərini, can-başını, valideynlərini soruşdu, özü barədə danışdı, dedi ki, kənddən ona yazırlar. Nəhayət bu söhbətə kifayət qədər vaxt gedəndən və Əliağa yerlisinin ondan inciməyəcəyinə əmin olandan sonra soruşdu ki, o, harda yeyib-içir, yeməxanada, ya özü hazırlayır naharını və o saat da əlavə elədi ki, onunçün ot tapa bilər.

– Yaxşı ətdi, – Əliağa dedi. – Düzdü, lap sən deyən deyil, amma yeyiləsidir. Həm də ucuzdu, birinci sortun (Əliağa şirlərə verilən əti nəzərdə tuturdu) qiyməti bir manatdan, o birinci altmış qəpikdən.

Yerlisi soruşdu:

– Niyə belə ucuz?

– Baha da sata bilərəm, – Əliağa bir az sərt cavab verdi. Onlardan uzaq olsun deyər, on il bundan əvvəl kəndlərindən çıxıb gedən Əliağa indi həmin adamlardan birinə ağız açdığına peşman olmuşdu. Amma hər şey gözlənilmədən yaxşı qurtardı.

– Nə qədər ətdi? – cavan yerlisi soruşdu.

– On-on iki kilo olar.

– Səksən və əlli qəpikdən versən hamısını götürərəm, – yerlisi dedi.

Əliağa razılaşdı:

– Yaxşı, gözlə məni.

– Amma burda yox, – yerlisi etiraz elədi. – Yaxşı deyil görürlər. Gəl küçədə görüşək.

– Oldu, – Əliağa dedi.

Necə danışmışdılarsa, elə də oldu, əti küçəyə çıxardı, pulunu aldı – səkkiz manat eləyirdi, yerlisinin ata-anasına can sağlığı arzulayıb, sirkə qayıtdı.

Sirkədə hər şey qaydasında idi. Həç kim həç nə görməmişdi. İndi icazə alıb getmək lazım idi. Sirkədə vəhşi heyvanlar attraksionu getdiyi bu iki ay ərzində Əliağa rus təlimçi oğlanın ixtiyarında idi və icazəni ondan almalıydı.

Əliağa onu bilyard otağında tapdı və əl-qolla başa saldı ki, bir müddətə çıxmaq istəyir. Yarım saatlığa icazə alıb tələsik yuyundu və sirkədən qaçaraq getdi. Ən yaxın mağaza onun nəzərdə tutduğundan uzaq imiş, amma Əliağa yeyin qaçırdı və yarım saata qayıtdı. Pul ancaq çatdı, boya isə əsl yağlı boya idi.

Axşam tamaşası başlanıb, qəfəslər boşalandan sonra Əliağa işə başladı. O, fırçanı yapışqan kimi dartınan boyaya batırıb, ehtiyatla bankadan ayırır və növbəti çubuğu tumarlayırmış kimi yavaş-yavaş rəngləyirdi... Məmnunluqdan ağzı yarıaçıla idi, əlinin hərəkətinə uyğun olaraq çənəsi aramla tərpənirdi...

Birinci hissə qurtarana kimi Əliağa iki qəfəsi rəngləyib başa çıxdı.

ÇAY GƏMİSİNDƏ

Salmanov hamıdan çox yevlaxlı uzun Şıxmurzayev sarıdan narahat idi.

– Elə Həştərxanda fikir verdim buna, – Eldarov pijamasını əyninə çəkincə, dişlərini təmizləyib, yatağını hazırlayınca o danışdı, şalvar-köynəyini çıxarıb, dizlərinə düşən alt tumanında və can köynəyində Eldarovun başına fırlanırdı. – Birinci gün yoxa çıxdı, axşamadək haralardasa tək gözib dolandı. Saratovda dalına düşdüm – mənə şəhərdə hərlətməyə başladı, aradan çıxmaq, izi itirmək istəyirdi. Gəmiyə qayıtdıq, dedim düzünü de, and içir ki, boş-boşuna veyllənirmiş, mənə görüb eləməyib... Əgər belədisə, onda niyə yoldaşlarından aralı gəzir? – Salmanov yuxarı taxta çıxmaq və yoldaşı Eldarovun Şıxmurzayevin hərəkəti barədə fikrini bilmək üçün sözünə ara verdi.

– Hə-ə, – Eldarov dedi, o, iki mələfəyə bürünüb, aşağı taxtda uzanmışdı, gecələr soyuq olsa da, hələ ki, adyala ehtiyac yox idi. – Qərribədi...

– Sızranda körpüyə təzə yan almışdıq ki, yenə yoxa çıxdı, Sadıqovu da özüylə dartıb apardı. O da gizlədir. Şıxmurzayevin dediyini təkrar edir: gəzirik, görməli yerlərə baxırıq... Bilirəm o görməli yerləri... Niyə otuz adam bir gəzir, sizsə fürsət tapan kimi aralanırsız? – Salmanov daz başını aşağı sallayanda, Eldarov ağırlaşmış göz qapaqlarını açmağa imkan tapdı və Salmanov onun gözlərinə baxa-baxa davam elədi. – Necə olub ki, indiyədək ağıma gəlməyib?! Bilirsənmi, niyə belə eləyiblər?

– Nəyə ağıma gəlməyib.

– Mənsə o saat diqqət verdim. Ehtiyac olmadığı halda hansı axmaq cibindən artıq pul verər ki, birinci dərəcəli kayuta düşsün. Hamı üçüncü dərəcəlidə gedir, biz pedaqoqlar ikincidə, onlarsa birincidə. Başa düşürsən?

– Yox, – Salmanovu hələ ona imtahan verdiyi vaxtlardan tanıyan, könüllü etirafın işi yüngülləşdirdiyini bilən Eldarov boynuna aldı.

– Hamıdan aralı gəzmələrinin də səbəbini anlamırsan?

– Yox.

– Bir fikirləşsənə... – Salmanov xahiş elədi.

Eldarov öz-özünə söydü və özünü elə göstərdi ki, guya fikirləşir.

– Ağıma bir şey batmır, – o qəsdən bir qədər susandan sonra dedi. – Siz deyın...

– Qız dalınca düşürlər! Bəli... Mən görüb-götürmüş adamam... Bilirsənmi bunun axırı nəylə qurtara bilər? – Eldarovun onun dediklərini ciddi qəbul eləmədiyini duyan Salmanov əlavə etdi. – İnstitutumuz pedaqoji institutdu və belə xoşagəlməz hadisə... özün bilirsən ki, bizi pis vəziyyətdə qoya bilər. Düzdümü? – o, sözünə fasilə verib gözlədi.

– Hə, elədi. – Eldarov təbəssümünü gizlədərək razılaşıdı, həmkarının xətrinə dəymək istəmirdi. – Belə şeylərdən yan qaçmaq lazımdı.

– Məsələ təkcə bunda deyil. Sən bir təsəvvür elə ki, Şıxmurzayev ilan dilini işə salsa, nələr törədə bilər? Onu qoyasan elə adam çala. Yaxınlaşar qızın birinə, qızın da ki, ya qardaşının, ya da adaxlısının xoşuna gəlməz bu, soxarlar bıçağı qarnına, uzanıb qalar, xəbərimiz də olmaz. Özü cəhənnəm olub gedər, bizim də başımıza cəncəl açılar. Rektor mənə elə belə də dedi: Siz respublikadan kənarda institutu təmsil edirsiniz, özünüzü layiqli aparın..."

Yenə fasilə verib, cavab gözlədi.

– Hə, – Eldarov özünü əsnəməkdən güclə saxlayaraq dedi. – Xoşagəlməz hadisə baş verə bilər. Xüsusən də öldürüb eləsələr.

– Ona görə də deyirəm ki, onlardan göz çəkmək olmaz, əllərindən nə desən gələr...

Salmanov başını çəkdi və nəyə danışmaqda davam elədi, amma bir halda ki, başını çəkmişdi, deməli indi dediyinə artıq qulaq asmaq olardı. Eldarov böyrü üstə çevrildi, dizlərini qarnında yığdı, bir az beləcə uzandı, indi götürməyə tənbəllik elədiyi adyalı bayaq götürmədiyi üçün heyfəsiləndi və təzəcə gözlərini yummuşdu ki, başı üzərində yenə Salmanovun başı göründü.

– Belədən sənə soyuq dəyər, adyala bürün.

– Sağ ol, soyuq deyil, – Eldarov təşəkkür elədi.

Artıq mürgüləyirdi ki, buza dönmüş kürəyinə isti, ağır adyalın endiyini duydu, bədənində istilik gəldi və gözlərini açdı; gözlərini açanda qarşısında öz taxtına dırmaşan Salmanovun ağ alt tumanını gördü.

– Sağ ol, – həmkarının qayğısından kövrəlmiş Eldarov güclə eşidiləcək bir səslə dedi.

Səhər üzlərini qırında, Salmanovu sakitləşdirməkçün Eldarov onun dünənki həyəcanına qarşı öz fikrini bildirərək dedi ki, hərçənd Şıxmurzayev və Sadıqov öz cəlbərlərindən pul verib, birinci dərəcəli qayda gedirlərsə, bunu başqa cür də yozmaq olar, məsələn, onlar dəm-dəsgahla səyahət etməyi xoşlayırlar, pulları da çoxdu başqa tələbələrə baxanda, üstəlik Salmanov və Eldarov gəmi rəisliyinin narazılığından ehtiyat eləyib, tələbələrə birinci dərəcəli restoranda nahar etməyi məsləhət görmürdülər, Şıxmurzayev isə hamıya məlum olduğu kimi yaxşı yeməyi xoşlayır.

Şalvarını ütləyib, üzünü qırınmış Salmanov Eldarovun birinci dərəcəli restoran barədə sözlərində bir tənə duyub incidi, amma incikliyi tez də unutdu, xasiyyəti beləydi və gəmidə keçirdikləri bütün bu günlər ərzində olduğu kimi səhər yeməyinə yenə birlikdə getdilər.

Matroslar göyərtəni təmizləyirdilər və təzə yuyulmuş taxtanın iyindən, bəlkə də yavaş-yavaş hərəkət edən sahilin mənzərəsindən və ya "Rio-de-Joneyroya karnavala gedirəm" mahnısından və yaxud da bunların hamısından birlikdə Eldarovun ürəyi sıxıldı, kədərlandı, ətrafda baş verən hər şey ona tanış idi, dəfələrlə görmüşdü. Çox illər bundan əvvəl də belə idi: yavaş-yavaş arxada qalan sahillər, mahnı və şanqların üstündən atılan balacaboy bir adam, onun atası. Eldarov lap əvvəldən atasının bir vaxt onu gəzdirdiyi bu yerlərdən gəmiylə yenə keçəcəyini bilsə də, bunu yalnız indi duydu və bir də onu fikirləşdi ki, bir neçə ildə ki, atasını görmür. Yazıq atam, – Eldarov Salmanovun arxasınca restorana gedəndə düşündü, – mənim əziz atam, neyləyirsən indi? Anamla yola gedirsənmi, ya elə həmişəki kimi səhərdən-axşamadaq incidirsiz bir-birinizi, məni hələdəmi sevirsiniz, doğrudanmı indi bir-birinizi görə gözlünüz yoxdu? Sonra Eldarov nədənsə həyat qonşuları İmanulları xatırladı, o, müharibə qurtarandan sonra Berlindən bir çuval tum gətirmişdi və bütün həyat bu tumu bir neçə ay çırtlamışdı. Evlərinə keçən həyat səhnələrindən çoxunu xatırlayırdı, kədərli və məzəli şeyləri yada salardı, gözləri yaşardı da, gözləri yaşarandan sonra oturub, ata-anasına hökmən böyük bir ürək məktubunda hər şeyi yazardı, elə bir məktub ki, ondan sonra son üç ildə susmasının, istəmədən onların incitməsinin əvəzi çıxardı, amma Salmanov artıq

onu restorana gətirdi və burda nə ağlamaq, nə də məktub yazmaq olardı, yalnız özünə söz verə bilərdi ki, bu gün, səhər yeməyindən sonra, bir daha təxirə salmadan vaxtını valideynlərinə məktub yazmağa sərf edəcək.

Onlar küncdə, püpitrlərin əvəzinə çex pivəsi yeşilləri qoyulmuş balaca estrada ilə palmanın arasında oturdular. Orda-burda, bütün zal boyu tələbələr oturmuşdular, bu, adətən Salmanovun narazılığına səbəb olurdu, amma bu gün o, fikirləşirdi və bu faktı gözəlmədən laqeyd yanaşırdı. Zəhmət bu başından o başına ofisiant qadına söz atan Şıxmurzayev belə onun diqqətini özünə cəlb edə bilmədi.

– Uşaqlar, niyə bu gün belə qəmliyəsiniz? – Nəhayət onlara yanaşan ofisiant qadın dedi.

– Oktayçık, sənə nə olub, tanımaq olmur səni? Yəni belə bərk acmırsınız? Alın, bu da menyü.

Qadın getdi və ofisiantların, bufet işçilərinin, qapıçıların diqqətini yüksək qiymətləndirən bütün adamlar kimi Oqtay Eldarov da gəlib çıxmağı bilməyən qadının olmadığı müddət ərzində xoş bir təəccüblə fikirləşirdi ki, ofisiant onun adını bilir və bu ona elə yaxşı təsir eləmişdi ki, qadın Şıxmurzayevdən aralanıb onlara bir də yaxınlaşanda, üstündən bu qədər vaxt keçdiyinə baxmayaraq, o, narazılığını bildirmək əvəzinə qadına Oleçka deyər müraciət elədi, restoranda hamının ondan xoşu gəldiyini dedi.

Yemək sifariş verdikləri, ofisiantı gözlədikləri, nahar elədikləri bütün vaxt ərzində Salmanov susurdu, amma səhər yeməyinin axırında dilə gəldi və sonra aravermədən danışmağa başladı, böyük oğlundan şikayətləndi – oğlu skripkaçı idi, istedadlıydı, amma fərsizdi, iş o yerə çatıb ki, bir dəfə içib, evə qadınla gəlib, bu qadını əxlaqlı hesab edir, çünki qadın rus pravoslav kilsəsinin xorunda oxuyur, sonra işin ağırlığını onun üstünə atan kafedra yoldaşlarına keçdi, ona oxşamayan və hamını yerində oturtmağı bacaran kiçik qardaşını təriflədi.

Səhər yeməyindən sonra o, təcrübənin ötən günləri barədə hesabat yazmağa getdi. Eldarov isə ondan canı qurtardığı üçün təmiz havada bir az dincini almaq qərarına gəldi.

Gəminin dal tərəfində adətən tək qala bilirdi, indi isə Şıxmurzayev və Sadıqov şəzlonqlarda uzanıb, çex pivəsi içirdilər: Eldarovu görüb dikəldilər, amma pivə butulkalarını əllərindən qoymadılar. Onların yanında boş şəzlonq vardı və Eldarov ora oturdu.

– Oqtay müəllim, pivə istəyirsiniz? – Şıxmurzayev soruşdu, Eldarov minnətdarlıq edib, pivədən imtina edəndən sonra hiyləgər-cəsinə gülümsəyərək əlavə elədi:

– Dünənki əhvalat nəylə qurtardı?

– Hər şey qaydasındadı, – Eldarov bacardığı tək quru tərzdə cavab verdi. – Şıxmurzayevə rəğbət bəsləsə də, onun sərbəst danışmaq tərzini xoşuna gəlmədi, hərçənd onu yerində tutmağa daxilən ehtiyac duymurdu. Şıxmurzayevin at dişləri, at sifəti və dəqiqəbaşı yeri oldu-olmadı yalan deməsi onun xoşuna gəlirdi, burda, gəmidə isə bu cür sir-sifətnən və zəif rus diliynən qadınların xoşuna gəlmək bacarığını göstərməsi Eldarovun ona olan rəğbətini artırır.

Eldarovun onunla söhbət eləməyə həvəsi olmadığını görəndə Şıxmurzayev açıq bir təəssüflə onu rahat buraxdı və Sadıqova dedi ki, onunla Bəkirzadənin toyunda olan qız arvadıdı, onlar üç aydı ki, evlidirlər, Sadıqov isə buna qəti inanmaq istəmirdi.

– Düz sözümdü, arvadımdı, yalan deyirəmsə yerimdəcə quruyum, – Şıxmurzayev deyirdi, amma Sadıqov qarnını tutub gülürdü, inanmırdı. Şıxmurzayev onun qulağına nəşə pıçıldadı, amma Sadıqov yenə inanmadı və gülməyində davam elədi. – Di yaxşı, arvadım deyil, – Şıxmurzayev təslim oldu. – Amma Salmanov barədə danışacağım şeylər yüz faizli həqiqətdi.

Sadıqov gülüşünü xırp kəsdi və qorxa-qorxa Eldarova baxdı.

– Oqtay müəllim, bu sizinçün də maraqlı olacaq, qulaq asın, – Şıxmurzayev dedi. – Bunu mənə onu yaxşı tanıyan birisi danışdı. Vallah, düz sözümdü. Xahiş eləmişdi heç kimə yaymayım, sizə demək olar.

– Etibarına görə sağ ol, – Eldarov yerindən qalxdı, – Kazanda üç saat əvəzinə iki saat dayanacağıq, gəmidən qalmayın.

– Oqtay müəllim, dünən bir şey çıxara bildiz, ya yox? – Şıxmurzayev az qala yazıq bir səslə soruşdu, o, marağını boğa bilmirdi.

– Hər şey qaydasındadı, – Eldarov təkrar elədi və şezlonqunu kənar eləyib, gəminin dal tərəfindən getdi.

Onan cəmi iki yaş kiçik olduğundan və onu hələ tələbəlikdən tanıdıqlarından aralarında sərbəst münasibətlər yarandığına görə Eldarov bir az özünü narahat hiss edirdi, amma bir şey aydın idi ki, instituta hamı kənddən gəlsə də tərbiyələrindəki və zövqlərindəki fərq aşkar idi, di gəl, buna baxmayaraq, Eldarov onlarla özünü sadə,

açıq aparırdı. Hamıdan çox da xoşuna gələn Şıxmurzayev idi və buna görə də ondan çəkinmirdi o qədər də. Bu səbəbdən də Eldarov dünən birinci dərəcəli kayutda gedən kino aktrisası ilə tanış olmaq istəyəndə Şıxmurzayev bunun şahidi oldu – başqa tələbə olsaydı, Eldarov onun gözü qabağında heç vaxt belə hərəkətə yol verməzdi. Eldarov aktrisanın oxuduğu kitabı xahiş-minnətlə iki günlüyə aldı və təəssüf ki, Şıxmurzayev bunu gördü; Şıxmurzayevin bugünkü sualları onu bir də əmin elədi ki, dünən ehtiyatsız iş görüb.

Salmanov kayutda yox idi, amma Eldarov stol arxasına keçmişdi ki, o gəlib çıxdı və xatırlatdı ki, Kazana çatmağa bir neçə dəqiqə qalıb, geyinib, tələbələrini müşayiət etmək lazımdı.

Kazan dəyişmişdi – körpüdə bir vaxt qaynaşan uşaqlar, çəkməsilənlər daha yox idilər, digər şeylər isə Eldarovun yadında qalanların heç birinə oxşamırdı.

Gəmiyə kədərli halda qayıtdı və o saat uzandı ki, yatsın. Salmanov onu ayıltı. Kayut qaranlıq idi, Salmanov nəşə danışdı.

– ...Niyə dörd lanqet? İki Şıxmurzayevə, biri Sadıqova, bəs o biri kiminçün? Üstəlik Kazanda nahar eləmişdilər, özüm görmüşdüm. Gecə gözü o lanqet nəyə lazım?

– Nə lanqet? – Eldarov soruşdu.

– Onlar kayutlarına dörd lanqet sifariş verdilər.

– Kim?

– Şıxmurzayev və Sadıqov. Kayutlarına dörd lanqet sifariş verdilər. Menyuya baxıb görürəm ki, lanqet var, deyirəm gətirsinlər, deyirlər qurtarıb. Mətbəxə baş çəkib görürəm ki, dörd pay lanqet qızdırır. Soruşanda ki, bəs bunlar nədi? Cavab verirlər ki, sifarişdi. Axşam saat ona. Kimdi sifariş edən? Şıxmurzayev və Sadıqov. Kazanda mənim gözümlə qabağında nahar eləyiblər, nələrinə lazımdı onların dörd pay lanqet. Başa düşürsən məsələ nə yerdədi?

Bu dəfə Eldarova elə gəldi ki, nəşə anlayır, amma hər ehtimala qarşı soruşdu.

– Nə olsun ki?

– Necə nə olsun ki? Orda nələr baş verdiyini heç cür anlamaq istəmirsən. Onları yerlərində oturmaq məqamı çatıb, – Salmanov əsəbi halda əllərini bir-birinə sürterek otaqda gəzindi. – Təxminən on ikinin yarısında başlayırıq.

– Zəhmət olmasa, işığı yandırın, – Eldarov xahiş elədi. – Saat neçədi? – işıq yananda soruşdu.

– Doqquz. Tələsmə, yarım saat da yata bilərsən. Mən də uzanmaq istəyirəm, yuxumuzu almaq lazımdı, gecə baş qarışıq olacaq.

– Ehtiyac varmı buna?

– Bir də belə fürsət ələ düşməyəcək. Birdəfəlik onların başına ağıl qoyarıq, başqaları da baxıb qorxarlar. Lap həyasızlaşsınlar. Fikir verdin bu gün ona, birdən aradan çıxmışdı. – Salmanov əlini cibinə salıb siyahı çıxartdı. – Zülfüqarov, Xəlilov, Səmədli, Yusifov... cəmi on iki nəfər. Gəmidən düşən kimi hərəsi bir tərəfə dağıldı.

Eldarov geyindi.

– Sənə kotlet sifariş vermişəm, yoxsa o da əldən çıxar. Lanqetdən başlayıb, kotletlə qurtararlar, – Salmanov güldü və Eldarov da onun xətrinə dəyməmək üçün gülümsündü. O, Salmanova təşəkkür edib, restorana getdi.

Eldarov kotleti yeyib, gəminin dal tərəfində oturmaq qərarına gəldi, çünki axşam naharı vaxtı Salmanovun planını necə pozmaq barədə bir şey fikirləşə bilməmişdi.

Zəif, amma soyuq külək əsirdi, Eldarov qızınmaq üçün yoğun isti boruya qısıldı, sonra borunun düzlənib aşağı uzandığını görüb oturdu və bir müddət onu burada oturmağa məcbur edən qayğıları da unutdu, çünki yeri isti, rahat idi. Diqqətini cəmləşdirməyə çalışdı, amma nə qədər oturdusa da, xeyri olmadı, ağlına heç nə girmədi. Qaranlıq idi, borudan seçilməsə də, gəmidə təzə tanış olduğu rəfiqəsi ilə bura gələn kino aktrisası onu görməsin deyə, oturduğu yeri tərk etdi. Aralarındakı münasibəti yaxşılaşdıracaq bir söz demək üçün özündə güc hiss eləmirdi, üstəlik kitab dalınca getməyi də unutmuşdu, ona görə də Salmanovun yatmaq fikrini nəzərə alıb, kayuta qayıtmağı lazım bildi.

Salmanov yox idi. O qayıdanda söhbətdən qaçmaq üçün Eldarov soyundu, taxtına uzanıb, gözlərini yumdu. “Niyə mənə belə sevir. – düşünürdü, – mənə sevməyə elə bir əsas da yoxdu axı, ona nə yaxşılığım deyib ki, tamam başqa-başqa adamlarıq, onunla yaxınlıq eləməyə də çalışmamışam, əksinə, kimin kimlə gedəcəyini həll eləyəndə, başqasının da əvəzinə işləməyə adət eləmiş Salmanovla getmək istəyən çox idi. Mən onu istəmirdim və o bunu bilirdi. İnciməyə haqqı vardı. Qızının ad gününə getməyəndə də inciye bilirdi... əşi nə qədər çox səbəb, mənimlə getməkdən boyun qaçırdı, yox, məhz mənə seçdi.... Beləcə düşünə-düşünə Eldarov taxtdan qalxdı.

Alt paltarda stol arxasına oturdu. “Əziz atam, anam”, Salmanovun indicə gələcəyini və məktubu yazmağı təxirə salacağını düşünmədən əvvəl Eldarov bu sözləri yazdı. Buna baxmayaraq yazdığına “salam” sözünü də əlavə elədi və yalnız bundan sonra geyinməyə başladı. Salmanov gələndə o artıq geyinib hazır idi.

– Qəzənfər müəllim, – Eldarov dedi. – Bilmirəm, sizi düzmü başa düşürəm, amma sizin fikirləşdiyiniz bu əməl xoşuma gəlmir, mən bunda iştirak eləmək istəmirəm.

– Ayıb deyil səninçün, – Salmanov incidi. – Yəni fikirləşirsən ki, bu mənim özümün çox xoşuma gəlir. Bu, bizim pedaqoji borcumuzdu, biz gərək... Sən yalnız qapını döyəcəksən, qalanı sənənin işi deyil. Onlar qapını kimin döydüyünü heç bilməyəcəklər də. Mənsə pəncərənin yanında duracağam, əgər pəncərədən əkilmək istəsələr, mənimlə üzbəüz gələcəklər.

– Bəs sonra?

– Elə bir şey yoxdu, ağlları başlarına gəlsin deyə, bir az qorxudacağıq onları. İndicə bosmanla danışdım, sən onu tanıyırsan, dünən bizimlə bir stolda oturmuşdu... onunla danışmışam ki, yanımızda olsun.

– Qoy elə bosman qapını döysün.

– Nə üçün başa düşmək istəmirsən, o, pəncərənin yanında durmalıdı ki, orda olanları görə bilsin.

– Onda qapını siz döyün, hökmən deyin ki, siz də pəncərənin yanında duasız.

Səlmənov fikrə getdi.

– Olar, – Eldarovun fikrini dəyişməyəcəyini duyan Səlmənov dedi. – Belə də mümkün. Bu lap yaxşı. Mən, qarışa bilmərəm, – deyərəm, – bosmanla danışın, qoy şikayətini geri götürsün”. Şikayətini geri götürsün deyə, bilirsən onu nə qədər içirtmək lazımdı? Qoy onlara dərs olsun. Lap həyasızlaşsınlar, hədlərini aşsınlar...

Onu bir bəhanəyə yubatmaq üçün Eldarov vaxtı soruşdu. On birə on dəqiqə qalmışdı və Salmanov bosmanın yanına cumdu. Bir az gözləyəndən sonra Eldarov da kayutdan çıxdı. Aşağı göyertədə gitara çalırdılar və xırıltılı bir kişi səsi oxuyurdu: “Paltarını soyundurub öpürəm səni, sənə pıçıldayırsan lazım deyil, lazım deyil...” Eldarov borta yaxınlaşdı, burdan daha yaxşı eşidilirdi və suya baxa-baxa bir müddət durdu.

“Yazıq Şıxmurzayev”, – Eldarov mahnıya qulaq asa-asa fikirləşirdi, nədənsə, Şıxmurzayevə yaman yazığı gəlirdi, hərçənd buna elə bir səbəb də yox idi – Salmanovun fikirləşdiyi plan əslində kobud, həyasız bir zarafat idi və indi rəhmin yeri deyildi. Amma rəhm vardı, gəmini ağuşuna almış sular kimi, Eldarovu həyatının bəzi unudulmuş dəqiqələri ilə bağlayan bu mahnı kimi mövcud idi. Qəfil özünə yazığı gəldi, özünə yox, ona həm məxsus olan, həm də birdəfəlik itirilmiş nəyəsə yazığı gəldi. Nəyə, başa düşə bilmirdi.

Belə hallar onda əvvəllər də olurdu, hətta uşaqlıqda belə səhərlər oyananda qəfil bir qüssə duyur və özünə yazığı gəlirdi. O vaxt bu sadəcə kədər deyildi, məhz özünə yazığı gəlmək idi, sanki ona nəsə olmuşdu, sanki o bu dünyada heç kimə, nə atasına, nə anasına görə deyildi... Belə anlarda tək olanda uzun-uzadı ağlayırdı: adam arasında bu hal tez keçib gedirdi.

Eldarova indi də elə gəldi ki, gözləri yaşarmaqdadı, göz yaşları yuvarlansın deyər, kirpiklərini sıxdı da, amma yanılmışdı – gözündən yaş çıxmadı. Kədərsə vardı və bu kədəri gətirən aşağı göyərtədə oxunan mahnı idi, o mahnı ki, Eldarov onu heç vaxt oxuya bilməzdi, çünki oxuya bilmirdi.

Eldarov bort boyu birinci dərəcəli kayutların yerləşdiyi yerə getdi.

Şıxmurzayevin kayutunun pəncərəsi o biri tərəfə açılırdı və bu pəncərəni tapmaqçün Eldarov bütün gəmini dolanmalı oldu.

Jalyuzlar salınmışdı və heç nə görünmürdü, amma diqqət verəndə çəngəl-bıçaq səsi və kəsik söhbətlər eşidilirdi ki, bundan da kayutda şam elədikləri məlum olurdu.

– Lanqetə dişim batmır... – kişi səsi deyirdi. Bu Sadıqov idi. O yenə nəsə dedi, amma Eldarov daha onun dediklərindən heç nə anlaya bilmədi. Şıxmurzayev susurdu, əvəzində eyni vaxtda iki qadın danışdı. Biri nə barədəsə aram səslə danışır, o biri tez-tez gülür və kiməsə, çox güman ki, Sadıqova etiraz edirdi.

– Kababdamı?.. Mən idim... Funikulyor... Heç nə başa düşmürsən... elə yox... – ikinci qadın səsi deyirdi, birincinin səsini batırdı, görünür, Şıxmurzayevə nəsə danışdı. “Şükür Allaha, hər şey qaydasındadı, – Eldarov fikirləşdi, – adam kimi şam edir, söhbətləşir, gülürlər”. O sakitləşdi. Gedib yatmaq olardı, amma yuxusu gəlmirdi və Eldarov kayuta yalnız ona görə getdi ki, əməlini həyata

keçirməyə hazırlaşan Salmanov kənardan baxsın. İndi, Şıxmurzayev və Sadıqov sarıdan arxayın olandan sonra Salmanovun axmaq hərəkəti və öz gücsüzlüyü daha onu sıxmadı; basqının boşa çıxdığını görən Salmanovun sifətinin nə hala düşəcəyini təsəvvür edən Eldarovun kefi hətta kökəldi də.

Salmanova doğrudan da son hazırlığı görürdü – bosmana göstəriş verirdi.

– Sən mənə qulaq as, – o deyirdi, – başqa heç kim lazım deyil. Təkcə sən və mən. Gördün aradan çıxırlar, bərkədən qışqırma, yaxşı olar ki, tutasan, sonra mənə çağır, qalanı sənə işin deyil.

– Əşi aydı, uzun danışmağın nə mənası, – bosman səsinin gur yerinə salırdı. – Bu qədər də eyni şeyi təkrar etmək olar...

Eldarovu görəndə kərkən kimi oldu, amma Salmanov onları tanış eləyəndən sonra özünü ələ aldı və davam elədi:

– Bu Olqadı, danışanda özüm gördüm. Danışan o uzun, at sifətli oğlan idi...

– Şıxmurzayev, – Salmanov təsdiq elədi.

– Hansı Olya, ofisiant? – Eldarov soruşdu.

– Bə nə, bizdə ayrısı varmı.

– Getdik, – Salmanov dedi.

– Getdik, – bosman razılaşırdı və yerindən qalxdı.

– Tez qayıdacağam, – Salmanov dedi.

– Yaxşı, – Eldarov dedi.

Onlar kayutdan çıxdılar. Eldarov onların arxasınca düşdü.

Çox uzağa getmədi, amma elə burdan da yaxşı eşidilirdi.

– Dayan! – qəfil bosmanın qulaqbatırıcı səsi gəmiyə yayıldı, – qaça bilməyəcəksən... Tut onu, tut... O birisini də tut...

Ayaq səsləri eşidildi, Eldarovun yanından bir neçə nəfər qaça-qaça keçdi və o da yerindən götürüldü.

– Malkov, o birini tut, qaçacaq, – bosman bağırırdı. – o birini deyirəm tut... Baxarıq görək kimdi o... Fənəri bura gətir!

Eldarov qaçıb, Şıxmurzayevgilin kayutuna çatanda burda on nəfərə qədər adam toplaşmışdı. Kayutun pəncərəsi açıq idi, amma göyərtədə olduğu kimi kayutda da qaranlıq idi. Bosman dartınıb onun əlindən çıxmaq istəyən qadından bərk-bərk yapışmışdı. Eldarov yaxın gələndə ona kitab verəcəyini vəd eləmiş kino aktrisasını

tanıdı. Bosman özünü elə aparırdı ki, guya qaranlıq olduğuyçün onu tanımır, aktrisa da aradan çıxmağa ümid elədiyindən adını demirdi. Salmanov görünmürdü.

Nəhayət fənər gətirdilər.

– Hə, ələ keçdin? – bosman aktrisanın üzünə işıq salandan sonra bağırdı. – Yoldaş pedaqoq, tamaşa edə bilərsiz.

Eldarov kənara çəkildi, amma xoşbəxtlikdən bu ona yox, bu an gəlib çıxmış Salmanova deyilmişdi. Aktrisa ağlayırdı.

– Buna görə cavab verməli olaçaqsız, – o hıçqıra-hıçqıra deyirdi. – Nə cürətlə belə hərəkət edirsiniz!

– Buraxın onu, – Saladanov əmr elədi və Şıxmurzeyevin kayutunun pəncərəsinə atıldı. Bosman və qalanları onun arxasınca tələs-dilər.

– Şıxmurzayev, Sadıqov, ikiniz də çıxın, – Salmanov azərbaycanca dedi.

– Olka aradan çıxıb, – kimsə bosmana dedi. – Birinci Olka, arxasınca da bu biri əkilmək istəyirdilər. Yoldaş pedaqoq Olkanın dalınca qaçdı, mənə aktrisanı tutdum, amma nə faydası, mənə Olka lazım idi, iş nizamnaməsini pozduğu üçün cəzalandırım.

– Sadıqov, Şıxmurzayev, çıxın, – Salmanov təkrar elədi. Amma kayut qaranlıq idi və orda sakitlik hökm sürürdü.

– Fənər verin, – Salmanov tələb elədi. Amma fənərin işığıyla da Şıxmurzayevi və Sadıqovu tapmadılar. Onlar kayutda yox idilər.

– Neyləyək?

Bosman soruşdu:

– Gedin yatın, – Salmanov icazə verdi. – Sabah aydınlaşdırırıq.

– Uzağa qaça bilməzlər.

– Yataq deyirsiniz, gedək yataq, – bosman razılaşdı.

Onun arxasınca başqaları da dağılışdılar. Eldarov kayutu işıqlandırmaqda davam edən Salmanova yaxınlaşdı. Axşam naharını eləyib qurtara bilməmişdilər. Salmanov fənəri söndürdü.

– Neyləyək? – o soruşdu.

– Gedək burdan, – Eldarov xahiş elədi. – Xahiş edirəm sizdən.

Onlar dinməz-söyləməz yanaşı getdilər. Salmanov tez-tez fənəri yandırır-söndürürdü. Kayuta gələn kimi o saat soyunub uzandılar.

– Hardan biləydim ki, o öküz belə bağırmağa başlayacaq, – Salmanov qəfil dedi. – Yüz dəfə demişdim ona: qışqırmaq olmaz. Hər şey elə yaxşı gedirdi ki, qapını döyən kimi cumdular pəncərəyə. Qaçdım qabaqlamağa. Gəlib görürəm ki, əti kəsilmiş kimi bağırır: tut... tut... Qızın dalınca qaçınca bu birilər aradan çıxdılar. Eyibi yox, indi bilərlər özlərini necə aparmağı... Yatırsan?

– Yox, – Eldarov dedi.

– Aktrisanı gördün də? Özünü çəkmişdi dağ başına... qəhbə. Heyif, ofisiantı tuta bilmədilər, bosman yaman istəyirdi ki, onu tutsun. – Salmanov başını aşağı salladı.

– Siz özünüz gördünüz ki, onlar sadəcə şam eləməklə məşğul idilər.

– Bilirəm necə şam edirdilər, – Salmanov pıqqıldadı. – Belə şeylərdən çox danışblar mənə. Yaxşı ki, mən orda idim. Əgər bosmanla kapitan, ya da milis olsaydı, onda necə? Onları nə xilas edə bilərdi? İnstitutdan qovardılar onları, heç xəbərləri də olmazdı. Əşi mən özüm onları o saat qaytarardım geri, Bakıya. Rektor mənə belə də demişdi: intizamı bir balaca pozdumu bir adam, göndərin evə. Qoy hələ sevinəsinlər ki, yaxşı qurtardılar.

Bununla da onların söhbəti bitdi, çünki Eldarov bundan belə danışmağı mənasız saydı, Salmanov isə başını çəkib susdu.

Səhər Eldarov Salmanovdan tez durdu. Şıxmurzayev göyörtədə artıq onu gözləyirdi. Eldarov gəminin dal tərəfinə getdi. Şezlonqa oturdu. O biri şezlonqa Şıxmurzayev oturdu. O, gülümsəməyə çalırdı.

– Vallah, heç bir pis iş tutmamışdıq, – o dedi. – Ad gününü qeyd eləmək istəyirdik...

– Niyə həmişə yalan deyirsən? – Eldarov qəfil hirsələndi. – Nə ad günü? Nə boş-boş danışsın? Qapını niyə açmadın?

– Vallah, düz sözümüdü...

– Bəsdi yalan danışdığın! – Eldarov onun sözünü kəsdi. – Səndə kişilik var, ya yox? Nə qədər yalan demək olar? Niyə pəncərədən əkilmək istəyirdiz? Kim indi inanar ki, siz sadəcə stol arxasında oturub söhbət eləməklə məşğulduz, kim?

– Düz sözümüdü!.. – Şıxmurzayev dedi.

Salmanovun sözlərini təkrar elədiyini başa düşən Eldarov bir az sakitləşdi, amma Şıxmurzayevin və onun qonaqlarının dünənki axmaq hərəkətlərini hələ də bağışlaya bilmirdi.

– Niyə pəncərəyə cumduz? – o bir də təkrar elədi. Şıxmurzayev dinmirdi.

– Niyə dinmirsən? – Eldarov soruşdu.

– Ofisiant bosmanın qorxusundan elə elədi, o biri də ona baxıb aradan çıxmaq istədi... İndi nə olacaq?

– Nə ola bilər? Dünənki hadisə azdımı sizinçün? – Eldarov qalxdı.

– Oqtay müəllim, bütün ümidimnz sizədi... – Şıxmurzayev də durdu, onun səsi titrəyirdi. – Xahiş edirəm, ona təsir edin... Əgər yazsa, bizi institutdan qovacaqlar...

– Əşi, narahat olma, yazmaz, – Eldarov dedi. – Məgər sənün günahın var? Hər şeydən belə qorxmaq olmaz. Sizi incitməyə qoymaram...

Eldarov kayuta qayıdanda Salmanov yuyunurdu.

– Hə, Şıxmurzayevin halı necədi? – O, hiyləgərliklə gülümsəyərək soruşdu.

– Qorxur.

– Sakitləşdirdin onu?

– Onu necə sakitləşdirə bilərəm ki, məndən bir şey asılı deyil.

– Əşi nə üçün elə deyirsən, məndən nə qədər asılıdısı, səndən də o qədər asılıdı. Ona ürək-dirək verməməkdə yaxşı eləmişən. Qoy elə bilməsinlər hər şey asanlıqla qurtaracaq.

– Qəzənfər müəllim! – Eldarov aralarındakı yaş fərqi, bəzi başqa səbəbləri də unudaraq qışqırdı: – Doğrudanmı başa düşmürsüz ki, belə olmaz?! Doğrudanmı bunu anlamırsınız?! Axı o qorxudan tır-tır əsir... Adamı bu dərəcədə alçaltmaq olarmı?.. Buna heç kimin haqqı yoxdu nə sizin, nə mənim, nə də başqasının... Başa düşün bunu...

Eldarovun səsi batdı, o susurdu, güclə nəfəs alırdı.

– Bu dəhşətdi, – o bir də dedi və stula oturdu. Salmanov bədəninə sildiği dəsmalı bir kənara qoyub ona yaxınlaşdı.

– Başa düş, – o dedi. – Ona səndən çox yazığım gəlir. Amma o özünü yaxşı aparsaydı, belə də olmazdı. Özü günahkardı...

Eldarov ona baxdı, Salmanov tələsik əlavə elədi:

– İnandırırım səni, bütün bunlar mənim də heç xoşuma gəlmir, xoşagəlməzdi mənimçün. Bütün gecəni buna görə gözümə yuxu getməyib. Əgər uşaqlar dünənki hay-küyü eşitməyiblərsə, heç iclas da eləməyəcəyik. Onlara bir-iki kəlmə deyəcəyəm, vəssalam...

– Onun belə qorxması yaxşı deyil. Ona izah eləmək lazımdı ki, onlar barədə heç yana yazmayacağıq.

– Yaxşı, yaxşı, sakit ol. Mənim onsuz da yazmaq fikrim yoxdu. Bunu sənə elə dünən demişdim ki. Mən istəməyirəm ki, onları institutdan qovsunlar...

Onlar səhər yeməyinə gedəndə Şıxmurzayev və Sadıqov restoranda yox idilər. Olya da görünmürdü. Qalan hər şey əvvəlki kimi idi: demək olar ki, tələbələrin hamısı üçüncü dərəcəli restoranın əvəzinə gəlib burda oturmuşdular və çoxları da pivə içirdilər.

– Deyəsən, heç nədən xəbərləri, yoxdu, – Eldarov dedi.

– Ona oxşayır, – Salmanov razılaşdı.

– Xahiş edirəm, onları görsən, – o, yeyib qurtarandan sonra dedi, – de ki, yanımıza gəlsinlər, danışaq.

Onlar restorandan çıxdılar, Salmanov hesabat yazmağa getdi, Eldarov isə Şıxmurzayevi axtarmağa başladı...

O biri gün səhər Eldarov tələbələri Kineşmada gəzdirəndə (Salmanov Şıxmurzayev və Sadıqov “problem”ini həll edəndən sonra sakitləşib gəmidə qalmağı və hesabat yazmağı üstün tutmuşdu) səhəri tanıya bilmirdi, çox dəyişikliklər olmuşdu, Şıxmurzayev onunla yanaşı gedirdi. O, bir az özünə gəlmişdi, amma hələ də dinib-danışmırdı. O səhər Eldarovun ona qarşı duyduğu rəhm, qəfil şəxsi günah hissəsinə çevrildi. Hərçənd o özünü konkret bir şeydə günahlandırma bilməsə də, Kineşmada gəzdikləri bütün vaxt ərzində bu hissəni onu tərk etmədi.

Gəminin üzməsinə yarım saat qalmış qayıtdılar. Salmanov onları taxta körpünün yanında gözləyirdi və dedi: “Oqtay müəllim, sənənlə işim var”. Eldarov başa düşdü ki, dayandıqları vaxt ərzində nəşə baş verib. Onlar kayuta girən kimi Salmanov başını tutdu:

– Sən neylədin?! Neylədin?! – o çıxırdı və başını əsdirdi – İndi bu cəncəldən başımı necə qurtarım? Kim inanar?..

– Nə olub, nə baş verib? – bu çıxıntılardan həyəcanlanmış Eldarov Salmanovun qulaqlarını tutmasına fikir vermədən soruşdu.

– Sənə oğlum kimi inanırdım... Mənim uşaqlarım var axı... O məni qabaqlayacaq və belə çıxacaq ki, mən hər şeyi gizlətməyə çalışmışam. Bu iyrənc bir hərəkətdi...

– Qəzənfər müəllim, sakit olun. Kim yazacaq?

– Əgər bu işdə sənın də əlin varsa, mənı niyə qoşursan. Mənim necə adam olduğumu hamı bilir... Sən axı pedaqoqsan, niyə belə edirdin? Aktrisa kapitana deyib ki, onunla birinci sən tanış olmusan, Şıxmurzayev isə səndən sonra. İndi başa düşürəm ki, niyə onun tərəfini saxlayırdın. Məndən gizlətmisən bunu... Həqiqət gec-tez üzə çıxır, amma mən istəmirəm ki, elə fikirləşsınlər ki, sizin zibillərinizi ört-basdır edirəm, – Salmanov nəhayət, qulaqlarını buraxdı və inciklik dolu gözlərini qaldırıb Eldarova baxdı, – Sağ ol, çox sağ ol. Sənə elədiyim yaxşılıqların əvəzini belə çıxdın. Hə...

– Bunların mənə nə dəxli? – Eldarov karıxmış halda dedi. – Əvvəla onları mən tanış eləməmişəm, sadəcə mən ondan kitab xahiş eləyəndə, Şıxmurzayev bunu gördü. İkincisi mən hardan biləydim ki, qızı yanına dəvət edəcək?

– Bəs niyə bunu məndən gizlədirdin? Həmişə mənə yalan deyirsənmiş. Onları sən tanış eləmisən. Sən tanış eləmisən onları. Şıxmurzayev sənın metod və üsullarından istifadə edib onunla tanış olub. Mənim sözlərim sənə təəccüblü gəlməsin, sən pedaqoqa yaraşmayan əməllərlə məşğul olmusan və bilə-bilə bunu məndən gizlətmisən, buna görə də Şıxmurzayevin tərəfini saxlayırdın!.. Bil ki, pedaqoji institutda belə şeylərlə zarafat etmək olmaz!..

– Qəzənfər müəllim, doğrudanmı siz elə bilirsiniz ki, onların planlarından mənim xəbərim olub?

– Bilmirəm, bu mənim işim deyil. Mən hər şeyi olduğu kimi yazmalıyam. Kapitan məni qabaqlaya bilər... Belə çıxır ki, bosman onları tutub, kapitan aydınlaşdırıb ki, onlar sənın vasitənlə tanış olublar, mənə sizin əməllərinizi rəhbərlikdən gizlətməklə, ört-basdır eləməklə məşğulam... Dəfələrlə demişdim sənə ki, biz ehtiyatlı olmalıyıq, çünki bizim institut adi institut deyil, bizim tələbələr gələcəyin pedaqoqlarıdır, onlar əxlaqi cəhətdən təmiz olmalıdırlar...

– Siz bilirsiniz ki, mənim bu işdən xəbərim yoxdu, siz dünən özünüzlə gəlib hər şeyi dediz, yadıңызdadı, mən uzanmışdım, sizə gəlib mənə lanqetlərdən danışdız?

Salmanov əllərini yellədi.

– Yadımda deyil! – o çığırdı, – Hardan bilim ki, onda sən özünü bəcliyə qoymamışdın, hə?! Bəlkə sən hər şeyi bilirdin, amma özünü elə aparırdın ki, guya xəbərin yoxdu? Bu qədər yalandan sonra heç nəyə inamım qalmayıb!

– Yazacaqsız ki, onları mən tanış eləmişəm?

– Bəs neyləyir? İş o yerə gəlib çıxıb ki, heç kimə rəhm eləyə bilmərəm.

Eldarov heç nə demədi. Şıxmurzayevlə Sadıqovun taleyi həll olunmuşdu, bu cür qorxmış adamdan indi özü barədə xahiş eləməyin də mənası yox idi. Eldarov taxtına uzanıb, üzünü divara çevirdi. Kənara çəkilən stulun cırıltısı eşidildi, Salmanov ona yaxınlaşdı.

– Hələ bir məndən inciyirsən də? Özün günahkarsan, amma hərəkətidən belə çıxır ki, guya sənə böhtan, şər atıblar. O qəhbəylə tanış olmusan, düzdümü? Şıxmurzayev da yanınızda olub?

– Tutaq ki, tanış olmuşam, burda nə var ki? Bəlkə elə onu çoxdan tanıyıydım? Deməli, mən onunla danışmamalıydım ki, nə var, nə var Şıxmurzayev arvadbazdı? Şıxmurzayev yekə kişidi, hərəkətlərinə özü cavabdehdi. Aktrisadan kitab xahiş eləməyimin bura nə dəxli. Məndən nə istəyirsiniz yazın! İstəyirsiniz yazın ki, bütün axşamı onlarla bir olmuşam. Ağılıza nə gəlir, yazın...

– Heç utanmırsan?! – Salmanov acıqlandı. – Sən elə fikirləşirsən ki, başına oyun açmaq istəyirəm? Nəyimə lazım mənim bu? Mən ki, səni oğlum kimi sevirəm, sənə mənə gör nələr deyirsən, əkər kapitan olmasaydı, sənın heç adını da çəkməzdim.

– Hardan bilirsiniz ki, kapitan instituta yazmaq istəyir?

– Bunun dəxli yoxdu, iş o yerə gəlib çatıb ki, nə olur olsun rektorata xəbər vermək lazımdı. Əgər bu işdə pedaqoq əli olmasaydı, onda başqa məsələ, indi isə mənim susmağım məni bu işin iştirakçısı kimi qələmə verə bilər.

– Sizə yazmayın deyən yoxdu. Belə vacibdisə, yazın.

– Əşi yenə inciyirsən. Mən sənə izah edirəm, sənə uşaq kimisən.

– Mənim barəmdə ağılıza gələni yazmaq istəyirsiniz, mənə sizə təşəkkür eləməliyəm? Əlbəttə, inciyərəm də!

– Bəlkə yazaq ki, sən qızı çoxdan tanıyırsan?

– Belə də olar, amma bu işdə iştirak eləmək istəmirəm, nəyi lazım bilirsiniz, onu da yazın.

– Di yaxşı, mısmırığını sallama. Sənın atan yerindəyəm. Dur, bir fikirləşək görək nə yazırıq.

– Məni neylirsiniz? Necə lazım bilirsiniz, elə də yazın, sonra istəsəz göstərərsiz mənə.

– Yaxşı, yazaram ki, çoxdan tanış idiz, Şıxmurzayev isə siz söhbət edən vaxt yanınızda olub.

Salmanov stol arxasına keçdi.

– Yazıram ki, bosmanın xahişi ilə ora getdim və qapını döyəndə, qadınlar pəncərədən qaçmaq istədilər. Birini tutduq, o biri aradan çıxdı. Şıxmurzayevlə Sadıqov da qaçdılar. Düzdümü?

– Tamam yox.

– Yox, belə olub axı, qalan şeylər isə sənə uydurmandı və heç bir hüquqi əhəmiyyəti yoxdu onların. Mən ki, bu iş barədə nə düşündüyümü yox, bildiyimi, olanı yazıram... Ümumiyyətlə sənə mövqeyini anlama bilmirəm. Sən axı pedaqoqsan. Düzdü, onlara adamın yazdığı gəlir, amma özləri günahkardılar da, qayda-qanuna tabe olmaq lazımdı, belə olmaz axı.

Salmanov məktubu yazmağa başladı, Eldarov uzanmaqda davam edirdi, çünki durub, məktub yazmaqda iştirak eləməyəcəkdi, kayutdan çıxmağa isə cəsarəti çatmırdı – cüzi bir yanlış hərəkəti kifayət idi ki, Salmanov obyektivliyi unudub, onun barəsində istədiyini yazsın.

– Ümumi yığıncaq çağırmaq və bir qərar çıxarmaq lazımdı – Salmanov dedi.

– Yığıncaq lazımdı, – Eldarov razılaşdı.

Salmanov cəld, ara vermədən yazırdı. Eldarov onun sifətini görməsə də, bu sifətdə təsəvvür elədiyi qorxu onda Salmanova qarşı acıq, qəzəb oyadırdı.

– Hamıya xəbər vermək lazımdı ki, axşam yığıncaq olacaq, – Salmanov dedi.

– Yaxşı, – Eldarov dedi və oturdu.

– Şıxmurzayevdən çalış kənar dur, – Salmanov xahiş elədi. – Bu, nə sənə, nə də ona lazımdı.

– Ondan qaçmayacağam ki...

– Qaçma, amma uzaq gəz.

Eldarov göyertəyə çıxdı. Şıxmurzayevi tapıb, onu xəbərdar etmək lazım idi ki, özünü necə aparmağı bilsin.

Nə gəminin dal tərəfində, nə də restoranda onu tapa bildi. Görə bildiyi tələbələrə hamısını yığıncaq barədə xəbərdar eləyəndən sonra Eldarov Şıxmurzayev yaşayan kayutun açıq pəncərəsinə yaxınlaşdı, ətrafına boylandı və heç kimin olmadığını görüb, astaca pəncərəni döydü.

– Kimdi? – Şıxmurzayev soruşdu.

– Gəminin dal tərəfinə gəl. Çalış ki, səni görməsinlər, – Eldarov onu görən olub-olmadığını bir də yoxlayandan sonra üçüncü dərəcəli kayutlar olan göyertəyə endi. Orda bir az durandan sonra dal tərəfə getdi.

Şıxmurzayev artıq orda idi. Eldarov ona hər şeyi danışdı, izah elədi ki, Salmanov və başqaları onları bir yerdə görməməlidirlər və xahiş elədi ki, bir müddət ondan kənar dursun, yaxınlaşmasın. Onlar yığıncaqdan sonra görüşüb danışmağı qərara aldılar.

– Di get, get, – Eldarov dedi, – O, məktubu qurtarınca özümü çatdırmalıyam.

– Sağ olun, – Şıxmurzayev dedi. – Bəlkə...

– Sonra, sonra, axşam danışırıq ətraflı, – Eldarov onun sözünü ağzında qoydu.

O, üçüncü dərəcəli kayutlar olan göyertəyə endi, gəminin bu başından o başınadək gedib, sonra yuxarı göyertəyə qalxdı.

Kayuta girəndə, Salmanov artıq məktubu yazıb qurtarmışdı, onlar məktubu imzaladılar və yarım saatdan sonra çatacaqları Kostromada yola salmağı qərara aldılar.

Axşam Yaroslavl ilə Moskva arasında keçirdikləri yığıncaqdan sonra Salmanov oturub məktubun son variantını yazanda, Eldarov kayutda vurnuxur və Şıxmurzayevlə danışmaq üçün çıxmağa heç cür imkan tapa bilmirdi. O, özünü dönə-dönə inandırır ki, bu görüşün mənası yoxdu. “Heç olmasa ona görə ki, – o düşünürdü, – ona kömək edə bilməyəcəyəm, bizim danışılacaq sözümlər yoxdu, nə lazım idi demişəm ona, əgər Salmanov bizim əlaqəmizi bilsə, bu Şıxmurzayev üçün daha pis olar...” Düşünə-düşünə heç cürə özünü məcbur edə bilmirdi ki, uzansın, ya da stol arxasına keçib, bir şeylə məşğul olsun, beləcə Salmanov məktubda öz son qərarını yazınca kayutda gəzindi. Salmanov xahiş elədi ki, o, məktubu yoxlasın. Eldarov saatına baxdı. Gecə ikiyə işləyirdi. Gəminin dal tərəfinə getməyin mənası yox idi, Şıxmurzayev yəqin ki, çoxdan oranı tərk etmişdi.

– Hər şey qaydasındadı, – Eldarov məktubu axıradək oxuyub dedi. Məktubu Salmanova uzadıb, qəfil qapıya tərəf yönəldi.

– Bir dəqiqəliyə çıxım, qayıdıram... – O artıq göyertədən dedi.

Diqqəti özünə cəlb eləməmək üçün bir neçə metri aram addımlarla getdi. Sonra yüyürdü. Göyertədə tək idi, onu heç kim görmürdü, buna görə də get-gedə daha bərk qaçırdı. Amma Şıxmurzayev görüş yerində yox idi.

Eldarov isti borunun üstə oturdu. Nə qədər oturduğunu bilmədi. Seyrək sahil işıqlarına baxır və baş verənlər barədə düşünməyə çalışırdı. Sonra qalxıb kayutuna gəldi və stol arxasında oturdu.

“Əziz atam və anam, – Salmanovun qoyduğu kağızlardan birinə yazdı, – çoxdan idi ki, sizə yazmırdım. Sizin qarşınızda ömrümün axırınadək günahkaram, məni bağışlamaq çətindi, amma, biləydiz ki, pedaqoji institutda işləmək necə çətindi...”

EZAMİYYƏTDƏ

Moskvaya ezamiyyətə gəlmiş neftçi-mühəndis Altay Mərdanov portfelini narın qarla örtülü pilləkənin pilləsinə qoyub, Moskvanın elmi-tədqiqat institutlarından birinin ağır qapısının dəstəyindən ikiəlli yapışdı və balaca, girdə bədənini dala verib, var gücüylə qapını özünə tərəf dartdı. Qapı yavaşca aralandı...

Mərdanov bilirdi ki, elmi müəssisədə aparılan işlərin miqyası və əhəmiyyətini oranın necə qorunmasından və ora girməyə çalışan adamların sayına görə müəyyən etmək olar; buna görə də qapıdan girən kimi böyük bir instituta düşdüyünə əmin oldu. Balaca vestibüldə, divanda və üstünə yaşıl mahud çəkilmiş uzun stolun ətrafında on nəfərdək adam oturmuşdu. Daha bir neçə nəfər divarlardan birində açılmış kiçik pəncərənin ağzındakı telefonun yanında dayanmışdılar. Vestibülün axırında pilləkən vardı, pilləkənlə yanaşı səssizcə, dayanmadan lift hərəkət edirdi, kabinələrin bəziləri yuxarı qalxır, bəziləri aşağı enirdi. Lift və pilləkən vestibülün qalan hissəsindən arakəsmə ilə ayrılmış və dar keçiddə gözətçi oturmuşdu.

Mərdanov ezamiyyət vərəqəsini və direktorun adına rəsmi məktubu portfelindən çıxarıb, gözətçiyə yaxınlaşdı:

– Buraxılış bürosuna, – gözətçi onu qabaqlayıb, barmağıyla telefon olan pəncərəni göstərdi.

Mərdanov pəncərəyə yaxınlaşdı, pəncərə açılanda, orda oturmuş qadına sənədlərini uzatdı. Qadın sənədlərə baxandan sonra ona lazım olan telefon nömrəsini dedi.

Mərdanov nömrəni yığdı.

– Mən Bakıdan gəlmişəm, – xəttin o başında cavab eşidiləndə tələsik dedi. – Sizin instituta ezam edilmişəm. 6-TS, 18-LM mövzularında olan və ümumiyyətlə, neft və qaz yataqlarının hasilatına dair işlərlə tanış olmaq istəyirəm.

– Direktorun adına məktub varmı? – Qadın səsi onun sözünü kəsdi.

– Var, var...

– Familiyanız?

- Mərdanov.
- Aşağıda gözləyin.

Mərdanov divanda oturmuş adamlara qoşuldu. Liftdən gözünü çəkirdi. Hərdənbir liftdən kimsə çıxır, növbətçiyə buraxılış vərəqəsini göstərib, vestibülə gəlir və onu gözləyən adamla söhbət edirdi.

Nəhayət, Mərdanovun da görüşünə bir qadın çıxdı.

- Mərdanov, - qadın onu çağırırdı.

- Mərdanov, - Mərdanov qadının səhvini düzəltdi və onun qarşısına tələsdi.

- Bağışlayın, Mərdanov, - qadın gülümsündü. O, Mərdanovun kağızlarını götürüb, buraxılış vərəqəsi yazdırmaq üçün yuxarı getdi.

İki saatdan sonra Mərdanov kitabxanada oturub, onu maraqlandıran laboratorianın qalın hesabatlarını oxuyurdu. Bəzi şeyləri qeyd edirdi. İki saatdan sonra artıq hansı laboratoriyada işləyəcəyini bilirdi. Hesabatları təhvil verib, dəftərxanaya getdi. Onunla məşğul olan qadın dörd stoldan birinin arxasında oturmuşdu.

- Öyrəndim, - Mərdanov dedi. - On doqquzuncuda məni maraqlandıran işlər aparılır.

Qadın telefonun dəstəyini qaldırdı.

- Mixail Vasiliç yerindədi? - o soruşdu. - Butkovski necə? Sağ olun.

Qadın dəstəyi basıb, ayrı nömrəni yığdı.

- İosif Aleksandroviç, salam, Kalmikovadı danışan. Azərbaycandan, Elmlər Akademiyasından bir yoldaş gəlib, - qadın deyib, yaxınlıqda stul ola-ola oturmayıb, onun stolunun yanında ayaq üstə dayanmış Mərdanova baxdı. - Sizin laboratorianın işlədiyi mövzularla maraqlanır. - Mərdanov onun sözlərini təsdiq edirmiş kimi başını qaldırıb endirdi ki, hə, hə, çox maraqlanıram. - Onunla söhbət edə bilərsinizmi? Mixail Vasiliç yoxdu... Sabah? Özünüz onun üçün buraxılış vərəqi yazacaqsız, ya mən? Yaxşı.

- Bu gün məşğuldu. Sabah səhər gəlin. Sizə buraxılış vərəqəsi yazaram. Yalnızda saxlayın: İosif Aleksandroviç Butkovski. - Kalmikova dəstəyi yerinə qoyub dedi.

- Çox sağ olun, - Mərdanov mütəəssir halda dedi, bu qayğıkeş qadına minnətdarlıq hissi duydu və ona daha mane olmamaq üçün qapıya tələsdi.

- Ezamiyyətinizi qeyd etdirmək lazım deyil? - Kalmikova gülümsünüb soruşdu.

- Hə, hə, - Mərdanovun yadına düşdü və stolun yanına qayıtdı. Kalmikova möhür qoydu və Mərdanov ona bir daha təşəkkür edib, dəftərxanadan çıxdı.

Beləliklə, saat dördün yarısında Mərdanov küçəyə çıxdı. Dekabr ayı idi. Qar yağırdı. Hava çox da şaxtalı deyildi, amma on-on beş dərəcə şaxta və səkinin qıraqlarındakı qar təpəcikləri kifayət idi ki, Mərdanovun canına üşütmə düşüb, donmağa başlasın.

- Yaxınlıqda bir mehmanxana varmı? - Qabağına çıxan ilk adamdan soruşdu.

O adam uzun-uzadı izah elədi, amma deyilənlərdən Mərdanov yalnız avtobus dayanacağına harda olduğunu anladı və ora getdi.

"Moskva" mehmanxanasının yanında metrodan çıxdı, bir anlığa qarlı örtülü meydana, Kreml divarının burdan görünən bir parçasına, divarın arxasındakı yaşıl binanın başına nəzər salıb, mehmanxananın girişinə tərəf tələsdi.

- Yer yoxdu, - nəyləsə Kalmikovaya oxşayan, amma o qədər də nəzakətli olmayan administrator qadın dedi.

Əslində bu qadın da nəzakətli idi, amma quru danışdı; Mərdanovun karıxdığını görüb, əlavə elədi:

- Sərgiyə gedin... "Altay", "Kosmos", orda yer almaq olar.

- Burdan çox uzaqdı? - Mərdanov soruşdu.

- Uzaqdı, - administrator qadın dedi. - Amma yaxınlıqda onsuz da yer tapa bilməyəcəksiz. Avtobus Dzerjinski meydanından gedir...

- Dzerjinski meydanı hardadı? - Mərdanov qapıçıdan soruşdu.

- Sağda, - qapıçı cavab verdi.

- Burdan uzaqdı?

- Yarım kilometrəcən olar, yaxşısı bunu metroyla gedin.

- Bəs taksi dayanacağı?

- Sol tərəfdə, tindədi.

Mərdanov həmin tinə getdi və taksi növbəsinə durdu. Şaxta bərkiyirdi, hər halda ona belə gəlirdi. Mərdanov xəz papağının qulaqlarını saldı, burnunu ovuşdurdu. Növbə tez gəldi, Mərdanovun arxasında düzülənlərin sayı isə bundan da tez artırdı.

- Kimi görürəm? Salam, köhnə dost! - Mərdanov qəfil kiminsə səsinə eşitdi və qanrılarda əllərini geniş açıb, iti addımlarla ona tərəf gələn, bir vaxtlar birlikdə işlədikləri, indi isə öz institutlarının aspirantı olan Ramiz Seyidzadəni gördü. O, Mərdanovu qamarlayıb ayaqlarını yerdən üzdü, alnından və yanaqlarının ikisindən də öpdü.

– Doğma yerlərdə nə var, nə yox? İnstitutda işlər necədi?
 – Salam, salam, – Mərdanov həmkarının əllərindən nəhayət azad olub, dedi.
 – Nə vaxt gəlmisən? Niyə xəbər verməmisən? Bu da bizim məşinımız, – Seyidzadə danışmağına ara vermədən Mərdanovu məşinə tərəf dartdı. – Hara düşmüşən?
 – Hələlik heç hara, – Mərdanov dedi. – “Altay”a getmək istəyirəm.
 – Əşi nə danışsan?.. – Seyidzadə gah azərbaycanca, gah da rusca danışır, sözləri qarışdırırdı. – “Cənub” mehmanxanasında yanıma düzəlsən, bu da uzaqdadı, amma “Altay” qədər yox.
 – Hara gedəcəyik? – Əlli yaşlarında olan sürücü soruşdu.
 – Solyankaya. Sonra bu cavan oğlanı “Cənub” mehmanxanasına apararsan. Bilirsən, yerini? – Seyidzadə dedi və artıq Mərdanova müraciət edərək soruşdu: – Şeylərin hardadı?
 – Vağzalda qoymuşam.
 – Elə qayıdanbaş yolüstü götürərsən. Mən indi bir məsələyə görə tələsirəm. İki saatdan sonra gəlib mehmanxanada yer alaram sənincün. Kərimov necədi?
 – Yaxşıdı. İşlərini qaydaya sala bildin?
 – Əlbəttə. Yanvarda. Yeni il bayramından sonra müdafiə edirəm. Qubkinskidə. Sənin işlərin necədi?
 – Budu gəlmişəm də...
 – Lap yaxşı. Axşam ətraflı danışarıq. Kərimov necədi?
 – Yaxşı.
 – Burda ilişib qalmağıma acığı tutmur ki?
 – Bilmirəm, mənə heç nə demədi.
 – Deməmiş olmaz, – Seyidzadə ona sınaqçı bir nəzər saldı. – Onun ki, səndən gizli sirri yoxdu.
 – Vallah düz deyirəm...
 – Əşi, inanıram, inanıram... Zarafat elədim. Şef, şef... Sürücü başını azacıq Seyidzadəyə tərəf qanırdı.
 – Şef. “Mateo Falkone”ni oxumusan?
 – Yox, – sürücü dedi.
 – Heyif, yoxsa söhbətimiz tutardı. – Seyidzadə Mərdanova göz vurdu.

– Orda nədən yazılıb ki? – Sürücü soruşdu.
 – Falkone adlı birisinin öz oğlunu gülləylə vurmasından.
 – A-a, – sürücü dedi. – Oxumamışam, vaxt yoxdu.
 – Eyibi yox... Şef, mənə onu de görüm, əgər sənə yaxşı təzə çex protezi və ya ayaq təklif eləsələr, hansını seçərsən?
 – Nə? – Sürücü soruşdu.
 – Təzə plastmas çex protezini götürərsən, ya ayaq?
 Sürücü:
 – Ayaq, – deyib pıqqıldadı.
 – Niyə axı? – Seyidzadə karıxa-karıxa ona baxıb, baxışlarıyla susmasını xahiş edən Mərdanova bir də göz vurdu. – Əgər protezini bassalar, ağrıtmayacaq, di gəl, sən protezinlə kiminsə ayağını bassan, o adamın qanı getdi. Düz mü deyirəm?
 – Xahiş edirəm, bədi! – Mərdanov azərbaycanca yalvarış dolu səslə dedi.
 – Belə olmağına belədi, – sürücü dedi. – Amma adamın öz ayağı daha yaxşıdı.
 – İndi sağa dönəcəyik, – Seyidzadə dedi və Mərdanova göz vurdu, – lap boğaza yığılmışam, bir dəqiqə də boş vaxtım yoxdu, çertyojlar, qrafiklər, düzəlişlər... Əldən düşmüşəm. Aha, bax burda... Hə, görüşənədək. İki saatdan sonra mehmanxanadayam. Orda danışarıq. Hələlik, şef.
 – Görüşənədək, – sürücü dedi.
 – Əvvəl Kursk vağzalına, sonra Leninskidəki “Cənub” mehmanxanasına aparacaqsan.
 – Yaxşı, – sürücü dedi. – Məzəli oğlandı, – məşin yerindən tərpənəndə o, əlavə elədi.
 – Hə, – Mərdanov razılaşdı və onlar daha dinmədilər.
 Seyidzadə doğrudan da iki saatdan sonra gəldi.
 – Burdasan? – Xollda yer gözləyən adamların arasında oturmuş Mərdanova uzaqdan qışqırdı və stolunun qabağında uzun bir növbə olan administratora tərəf getdi. O, qadına nəşə dedi, Mərdanovu göstərdi, sonra növbədə kiməsə nəşə dedi və Mərdanova tərəf gəldi.
 – Hər şey qaydasındadı, ayrıca nömrə. Get sənədlərini ver. Növbəyə baxıb eləmə. Get də, nədən qorxursan? Sonra 412-ci nömrəyə, yanıma gələrsən. Bağışla, tələsirəm.

O, liftə tərəf qaçdı.
 Nömrə kifayət qədər geniş idi. Çamadanını çarpayının altına qoyub, Seyidzadənin yanına getdi. Seyidzadə üzünü qırxırdı.
 – Otur, – o dedi.
 Mərdanov oturdu.
 Seyidzadə soruşdu:
 – Moskvada birinci dəfəsən?
 Mərdanov başıyla təsdiqlədi.
 – Heyif, vaxtım yoxdu, Moskvanı göstərərdim sənə, kef çəkərdik özümüzçün.
 Mərdanov soruşdu:
 – Hara gedirsən ki?
 – Balaca bir şəxsi işdi, – Seyidzadə gülümsündü və Mərdanova göz vurdu. – Bəs sən neyləmək fikrindəsən?
 – Bilmirəm, – Mərdanov cavab verdi.
 – Zəhmət olmasa, köynəyimi ver, – Seyidzadə xahiş eləyib, çarpayının üstünə atılmış köynəyini göstərdi. – Sağ ol, – o dedi. Köynəyi geyib, güzgüyə tərəf getdi.
 O, hündürboy, qəşəng, qamətli idi, bu gün də özündən xoşu gəlirdi. Saçını hamarlayıb, pencəyini geyindi.
 – Səni neyləyim mən? – O, stulun lap qırağında oturmuş Mərdanova dedi. – Tərslikdən bu görüşü təxirə salmaq mümkün deyil! Sən Allah bağışla məni.
 – Əşi nə danışırısan, – Mərdanov dedi. – Başa düşürəm... Butkovski barədə bir şey eşitmisənmi?
 – Eşitmişəm, hətta oxumuşam da onu.
 – Namizəddi?
 – Doktordu, nədi ki?
 – Sabah onunla görüşməliyəm.
 – Əla... Hə, dəsmal yaddan çıxmışdı, – Seyidzadə dolabda dəsmalını axtardı. – Bu gün göz-dolan, biriylə tanış ol.
 – Nəsə həvəsim yoxdu. Bir az işləmək istəyirəm.
 Seyidzadə dəsmalını cibinə qoydu və var gücüylə əllərini yanına səpəldədi.
 – Sən nə cür adamsan? – O çığırdı. – Yenə boş-boş danışırısan? Nə işbazlıqdı bu gün. Sən axı birinci dəfədi Moskvadasan! Bir güzgüdə özünə bax, iki ildən sonra qadınlar səninlə heç danışmaq belə

istəməyəcəklər. Nədi, səndən başqa işləyən yoxdumu, bircə sənsən, belə ağıllı çıxmısan ki, gecə-gündüz işləməlisən?

– Yox, ona görə yox, – Mərdanov özünə barəət qazandırmağa çalışdı. – Sabah onunla görüşdüyümə görə bir az hazırlaşmaq istəyirəm...

– Bəsdi baş-beynimi apardın, uşaq ha deyiləm? Lazım gəlsə yuxuda da işdən danışsın, tanıyıram səni mən!.. Dur, dur, – Seyidzadə Mərdanovu stuldan qaldırdı və qapıya tərəf itələdi. – Cavan adamsan, sənin indi qanın qaynayan vaxtıdır. Yadında saxla ki, həyatda başlıca şey harmoniyadır. Nə qədər hərtərəfli inkişaf eləsən, bir o qədər də özünçün, səndən sonra gələnlərçün yaxşıdır. Kitabın kitab, işin iş yeri var, amma yaşamaq da lazımdır. Uşaqlarının nə günahı var? Əgər bu gün də stol arxasında otursan, uşaqların dazbaş və eynəkli doğulacaqlar...

Seyidzadə üzqırxanı stolun üstündən yığışdırdı, çamadanı çarpayının altına itələdi.

– Hə, deyəsən qurtardı, – otağa axırıncı dəfə nəzər salıb dedi. – Getdik.

Mərdanov soruşdu:

– Bəs mən hara gedim?

– Hara? Əşi getməli yer azdımı burda. Get teatra, orda bir qərara gələrsən.

Dəhlizə çıxdılar. Seyidzadə telefona tərəf yönəldi. Mərdanov onun dalınca getdi.

– Ramiz, – o dedi, – Rəhmanbəyov və Kərimov mənə məsləhət görmüşdülər ki, Mərkəzi teleqrafa gedim. Deyirlər, ora yaxşı yerdi.

– Mərkəzi teleqrafa? – Seyidzadə təəccübləndi. – Bilmirəm... Bəlkə də onlar deyən kimidi? – Seyidzadə nömrəni yığmağa başladı. – Qırx üç... Orda adam çoxdu...

– Onlar deyirdilər ki, orda yaxşı qızla tanış olmaq asandı.

– Ola bilər, – Seyidzadə dedi. – Nəinki qızla, arvadla da tanış olmaq olar... Lənət şeytana, nömrə məşğuldu.

– Deyirlər, orda tanış olmaq hamısından asandı, – Mərdanov davam elədi, – deyirlər, buna adi hal kimi baxırlar.

– Ən vacibi özünə fikir ver, – Seyidzadə dedi və yenə dəstəyi götürdü. – Elə söz de, özünü elə apar ki, başqalarından fərqləndirsinlər səni, sonra baxışların qarşılaşacaq və onda başa düşəcəksən ki, tanış olmağa cəhd etməyə dəyər, ya yox. Anladın?

– Hə, – Mərdanov dedi. – Mərkəzi teleqraf hardadı?
– Taksiyə mindiyimiz yərə yaxındı. Əşi kimdən soruşsan sənə deyər. Səni özüm də aparardım, amma tələsirəm. Bağışla, – Seyidzadə dəstəyi yerinə asdı, – Mərdanovun əlini sıxıb getdi.

Mərdanov bir saatdan sonra gəlib, Mərkəzi teleqrafa çıxdı. Bütün zalları gəzib, hər şeyə baxandan sonra, öz adına məktub gəlib-gəlmədiyini yoxladı və görəndə ki, bir şey yoxdu, qayıdıb, vestibülə çıxdı. Burda dəstə-dəstə adamlar dayanıb söhbət edirdilər, çoxu da kişilər idi. Bəziləri Mərdanov yaşdaydı, çoxu cavandı, əksəriyyətinin üz-gözündən qafqazlı olduqları bilinirdi. Tez-tez küçədən təzə adamlar içəri girir və müxtəlif zallara yönəldilər. Əgər içəri girən qəşəng qadın idisə, hamı diqqətini ona yönəldirdi. Mərdanov özünü elə göstərirdi ki, guya kimisə gözləyir və saatına baxır, vestibüldə gəzinirdi. Bir gürcü Mərdanovun gözüünün qabağında küçədən içəri girən qızı dayandırır və ona nəsə dedi, qız güldü. Mərdanov onlara yaxın durdu.

– Vədanıma and içirəm ki, sizi tanıyıram, – gürcü qızı inandırmağa çalışırdı, rusca çox pis danışdı. – Keçən il Serebryanı bor yadınızdadı?

– Yox, siz yanılırsız, – qız cavab verirdi. – Keçən yay mən cənubda idim.

– Ola bilməz! Sizi lap yaxşı yadda saxlamışam. Adınız Svetadı, düzdümü? – Gürcü qızgınlıqla dedi.

– Düz deyil.

– Bəs necədi? – Gürcü gülümsündü.

– Deməyəcəyəm. Tanımadığınız adamları küçədə dayandırmaq yaxşı deyil, – qız dedi, amma nədənsə çıxıb getmirdi.

– Bura küçə deyil, – gürcü oynaq bir tərzdə dedi. – Mənim adım Tengizdi. – Zəng eləmək istəyirdiz?

– Yox. Teleqram göndərməliyəm.

Teleqram göndərməyə birlikdə getdilər. “Maraqlıdı, görən o nədən başladı tanışlığa, əvvəlcə nə dedi? – Gürcünün fərasətindən vəcdə gəlmiş Mərdanov fikirləşdi – Əhsən ona! Rusca pis danışır... Seyidzadə haqlıdı, başlıcası, nəsə qeyri-adi bir şey eləməkdə...”

Mərdanovun fikri yayındı, şəhərlərarası danışq zalından bir qız çıxdı, onun yanından, otuz santimetrliyindən, bəlkə də lap yaxından keçdi, ətir və ənliyin xəfif iyi dalğa kimi Mərdanovu vurdu.

Qız baş zala getdi. Mərdanov onun ardınca düşdü. Qız Mərdanovun bayaq yaxınlaşdığı pəncərələrə tərəf yönəldi, ona görə də Mərdanov dayandı, qabağına çıxan ilk pəncərəyə yaxınlaşıb, zərf, kağız və marka xahiş elədi. Mərdanov bunları alıb, stollardan birinin arxasına keçdi və qızı müşahidə eləməyə başladı. Qız da oturmuşdu. Məktub oxuyurdu. Mərdanov cibindən bir qəzet çıxarıb, burnunun ucuna tutdu. İndi qəzetin yuxarisından çəkinmədən qıza baxmaq imkanı vardı. Qızın dodaqları tərpənir, gah gülümsəyir, gah da qaş-qabağını töküdü. Oxuyub qurtarandan sonra məktubu çantasına qoydu və girişə tərəf getdi. Mərdanov onun arxasınca yönəldi. Qız Qorki küçəsinə çıxıb, üzüyuxarı getdi.

Qar yağırdı, gündüzə nisbətən hava lap soyumuşdu, di gəl Mərdanov qızın dalınca getməkdə davam edirdi. Onlar Yuri Dolqorukinin heykəlinə çatdılar. Mərdanov qızı gah ötür, gah geri qalırdı ki, o biri tərəfdən yenə ötsün, amma qız Mərdanova gözüünün ucuyla belə baxmadı. Mərdanov get-gedə addımlarını yavaşladı, sonra küçənin o biri tərəfinə keçdi. Heykələ yaxınlaşdı, atının başına dövrə vurub, geriye, avtobus dayanacağına yönəldi...

Avtobus yırğalanır, yüngülcə atıb-tuturdu. Bir müddət düz getdi, sonra qəfil sürəti azaldıb, gah sağa, gah da sola döndərməyə başladı; bu vaxt yanında oturmuş kişi Mərdanovun üstünə yıxıldı. O sərxoş idi. Təzəcə yuxuya getmişdi, yuxuya getməzdən əvvəl isə arvadına deyəcəklərini məşq edirdi...

– Başa düş məni... Bayramdı axı. Həmişə içmirəm ki. Adam ol, Vanya qonaq eləyib məni, – o deyir və Mərdanovu göstərirdi.

Pəncərənin o üzündə qaranlıq idi, yalnız arabir fənərlərin sarı ləkələrə oxşar kölgələri böyükdən ötürdü.

Yatmağa uzanmazdan əvvəl Mərdanov Seyidzadəyə baş çəkmək qərarına gəldi, amma onu yerində tapa bilmədi. Mərdanov bir az işləyib, yenə onun qapısını döydü, qapını açan olmadı.

Səhər Mərdanov oyandı, yuyundu, lazım kağızların hamısını portfelinə yığdı, Seyidzadənin evdə gecələmədiyinə bir də əmin olandan sonra instituta yollandı...

Butkovskinin qapısını döymək istəyəndə bir şey alınmadı, qapıya meşin çəkilmişdi. Qapını açanda isə gördü ki, Butkovski özü yaşında, bəlkə ondan cavan bir oğlandı. O demək olar ki, boş olan otağın küncündə stol arxasında oturmuşdu.

– Olarmı? – Mərdanov soruşdu.
 – Hə, buyurun, – Butkovski dedi.
 – Sizə dünən zəng eləmişdilər, – Mərdanov dedi. – Mən Bakıdan ezamiyyətə gəlmişəm.
 – Hə, hə, buyurun əyləşin.
 Mərdanov oturdu.
 – Dinləyirəm sizi, – Butkovski dedi.
 – Bilirsinizmi, – Mərdanov ağzını açdı, sonra dayandı, portfelinə açdı, bir dəstə kağız çıxartdı. – Bilirsinizmi, mən sizin laboratoriyanın hesabatları ilə tanış olmuşam... Mənə elə gəlir ki, siz məni maraqlandıran problemlərə yaxın problemlərlə məşğul olursuz. Təxminən eyni şeylərdi... Burda mənim aldığım nəticələr yazılıb. Məsləhətə ehtiyacım var, çünki apardığım işlərdən ümumi halda nəticə heç cürə alınmır...
 – Aydındı... Nəylə məşğulsuz?
 – Neft yataqlarının optimal hasilatı ilə.
 – Riyazi aparat hansıdır?
 – Xətti və dinamik proqramlaşdırma.
 – Çoxdandı işləyirsiniz bunun üstündə?
 – Üç ildi. Əsas ideyaları danışa bilərəm sizə.
 – Lazım deyil. Özüm baxaram.
 O, əlini uzatdı və Mərdanov üçillik zəhmətinin nəticələrini ona təqdim etdi.
 – Zəhmət olmasa, yarım saatdan sonra gələrsiz, – Butkovski kağızları vərəqləyib dedi.
 Mərdanov kabinetdən çıxdı, dəhlizdə gəzindi. Sonra aşağı düşüb, mehmanxanaya zəng vurdu.
 – Dörd yüz on ikincidən Seyidzadəni çağırın, – o xahiş elədi.
 – Ramiz? – Seyidzadə cavab verəndə, dedi. – Mənəm, Altaydı.
 – Salam, dost. Hə, işlər necədi?
 – İnstitutdan zəng eləyirəm. – Mərdanov dəstəyi əliylə qapadı və ətrafına boylandı. – Deyəsən, nəhaq yerə gəlmişəm. İndicə Butkovskinin yanında idim. Heç mənə qulaq asmaq da istəmirdi, işi özündə saxladı və dedi ki, yarım saatdan sonra ona baş çəkim. Deyəsən, baş qoşmaq həvəsi yoxdu.
 – Məncə elə deyil.

– Yarım saata ordan nə baş açmaq olar, ey?
 – Sən üç il o işin üstündə oturmusan, elə bilirsən ki, başqaları da o qədər vaxt sərf eləməlidirlər? Yarım saat da kifayətdi.
 – Bilmirəm, bilmirəm, – Mərdanov dedi.
 – Əşi narahat olma. O da olmasa, bir başqası oxuyar. Nə vaxt gələcəksən?
 – Saat altıda-yeddidə.
 – Hə, gəl. Hələlik.
 Seyidzadə dəstəyi asdı. Mərdanov yenə dəhlizdə gəzinməyə başladı.
 – Hə, belə-belə işlər, – yarım saat başa çatandan sonra Butkovski dedi. – Maraqlıdı, – o gülümsündü. – Düzünə qalsa bunu göz-ləmirdim. Yəqin ki, başqa cür də eləmək olar, amma siz də maraqlı yanaşmırsınız bu məsələyə. Axırda niyə ilişməyinizin səbəbini indi deyə bilmərəm sizə, amma mənə belə gəlir ki, maksimum prinsipi-pindən istifadə olunsa, onda axırda məsələ ümumi halda həll olun-malıdı. Bəzi qeydlərimi eləmişəm. Maksimum prinsipi ilə tanışsınız?
 – Azacıq.
 – Lazımı ədəbiyyatı yazmışam burda. Neft hasilatını bir o qədər də yaxşı bilmirəm, amma mənə belə gəlir ki, qoyduğunuz problem əhəmiyyətli.
 O, işi Mərdanova uzatdı.
 – Sağ olun, – Mərdanov dedi.
 – Buyurun, – Butkovski cavab verdi. – Anlaşılmaz yerlər olsa, gələ bilərsiz yanıma.
 Mərdanov işi portfelinə qoyub, qapıya tərəf gedincə o, aşkar bir maraqla Mərdanovu süzürdü.
 – Salamat qalın, – Mərdanov qapıya çatanda dedi.
 – Sağ olun.
 Mərdanov yenə bütün günü kitabxanada oturub oxudu, yazıb-pozdu.
 Mehmanxanaya gəlib, uzun-uzadı Seyidzadənin qapısını döydü, amma cavab verən olmadı. Mərdanov öz nömrəsinə getdi. Portfelindən kitabları və işini çıxartdı, köynəyini, ayaqqabılarını so-yundu və stol arxasına keçdi.
 Yarım saat keçməmişdi ki, kimsə qapını döydü, sonra qapı aza-cıq aralandı və Mərdanov gələnin kim olduğunu soruşmağa imkan tapmamış qadın səsi içəri girməyə icazə istədi.

– Bircə dəqiqə, – Mərdanov çağırdı və tələsik köynəyini geyinə-geyinə vurnuxaraq, ayaqqabısının o biri tayını axtardı.

– Gəlin, – nəhayət, ayağını ayaqqabıya dürtərək dedi.

Otağa çox qəşəng, çox yaxşı geyinmiş ucaboy bir qız girdi – Mərdanovun gözləri qızın koppuş və güman ki, yumşaq olan dodaqları bərabərində idi.

– Bağışlayın, Altay sizsizmi?

– Bəli. – Mərdanov dedi.

– Ramiz paltarını geyinir, məni göndərdi ki, özü gələnəcən yanımda oturum. Etiraz eləmirsiniz ki?

– Yox, yox, nə danışırırsız. Çox xoşdu. Buyurun, oturun. – Mərdanov gözlənilməz qonağa görə əl-ayağa düşdü. Stolun üstündəki kağızları yığırdı, gur işığı yandırdı, döşəmədəki güldanı qaldırıb stolun üstünə qoydu. Qız dinməzəcə ona baxırdı.

– Mənim adım İradı, – o nəhayət, sahman yaradandan sonra oturmağa məcbur olanda qız dedi.

– Çox xoşdu. – Mərdanov dedi. – Ramizin qapısını döydüm, içəridə yox idi.

– O mənim yanımda idi, – İra gülümsündü. – Teleqrafa dünənki səfəriniz necə keçdi? Ramiz danışanda o qədər gülmüşəm ki. Belə ideya ancaq qafqazlıların ağlına gələ bilər. Hə, danışın, axırı nəylə qurtardı.

– Nə teleqraf? Biz zarafat eləmişdik, – karıxmış və utandığından yerə girməyə hazır olan Mərdanov dedi. – Bunlar hamısı Ramizin uydurmasıdır. Heç yana gedib eləməmişdim...

– Siz utanmayın. Kişi belə boş şeylərdən utanmamalıdır. Milçəyi filə döndərməyin. O, sadəcə dedi ki, siz darıxırsız, dostlarınızdan kimsə məsləhət görüb ki, darıxanda teleqrafa gedəsiniz.

İra hər təzə kəlməsiylə Mərdanovu lap pis vəziyyətə saldığını duyub susdu. Qız onun gözlərinin içinə baxmağa çalışdı, amma o, dolmuş gözlərini gizlətmək üçün baxışlarını yayındırırdı.

– Xahiş edirəm, bədi mısmırığınızı salladız, – İra şikayətli səsle dedi. – Lap balaca qız kimsiz.

– Məsələ bunda deyil, – Mərdanov dedi. – O, özündən uydurub, teleqrafa-zadə getməmişəm axı.

– Di yaxşı, qoy siz deyən olsun. Şəxsi işlərinizdən danışmaq istəmirsinizsə, lazım deyil. Başqa şeylərdən danışaq. Moskva xoşunuza gəlirmi?

– Xoşuma gəlir, amma soyuqdu.

– Çox qalacaqsız?

– On gün.

– Yazıq Ramiz müdafiəsinə görə əldən düşüb.

– Hə, müdafiənin əngəli çoxdu, – Mərdanov razılaşıdı, o, hələ də baxışlarını yayındırırdı.

– Bədi məndən utandığınız! Siz də lap eksponat imişsiz ha!

– Mən utanmıram, – Mərdanov, nəhayət, gözlərini qaldırıb, İranın üzünə baxdı.

– Əhsən. Yadda saxlayın ki, qadınlar qətiyyətli kişiləri sevirlər. Rədd olsun, utancaqlıq! Deyəsən, gəlir.

Dəhlizdən zümzümə və addım səsləri eşidildi. Qapı taybatay açıldı və paltarı ütülü, üzü tərtəmiz qırılmış Seyidzadə otağa girdi.

– Salam, dost, – o, Mərdanova müraciət elədi. – Butkovski ilə görüşün nəylə qurtardı?

– Sonra danışarıq, – Mərdanov çoxmənalı tərzdə dedi.

– Di yaxşı, – Seyidzadə razılaşıdı. – Güman edirəm ki, özünüzü pis aparmamısınız. Yoxsa Altay dinc duran deyil ha...

– Bədi, – İra xahiş elədi.

– Görüşənədək, – qız Altaya dedi. – Yaddan çıxartmayın, rədd olsun utancaqlıq!

– Bu gün yəqin ki, tez qayıdacağam, danışarıq, – İranın arxasınca çıxan Seyidzadə dedi. – Hələlik.

Mərdanov stol arxasında oturdu. Saat on iki radələrində qapı döyüldü. Mərdanov soruşdu:

– Kimdi orda?

– Mənəm... Ramiz.

– Nə olub? – Mərdanov qapıya yaxınlaşaraq soruşdu.

– Aç, danışarıq, – Seyidzadə güldü. – Nə olub sənə orda?

– Açmayacağam, – Mərdanov dedi. – Bizim danışılacaq sözüümüz yoxdu. Mən yol vermərəm ki, məni məsxərəyə qoysunlar...

İra görünür, hər şeyi ona danışmışdı, ona görə də Seyidzadə incimədi.

– Əşi, özünü uşaq kimi aparma, aç, – o bir də xahiş elədi.

Mərdanov qapını açdı.

– Rədd ol burdan, – o, inciklikdən titrəyən bir səsle dedi.

– Di yaxşı, – Seyidzadə hələ də yumşaq bir təbəssümlə gülümsünürdü. – Bir zarafatdı elədik də...

Amma Mərdanov ona elə bir nifrətlə baxırdı ki, Seyidzadənin sifətindəki təbəssüm yox oldu, çiyinlərini çəkib, nömrəsinə getdi...

O biri gün işdən sonra Mərdanov yenə teleqrafa getdi. Bura həmişəkindən bir az gec gəlib çatdı, ona görə də tələsirdi və qapıda üzbəüz gələn qızla toqquşdu. Dodaqaltı üzr istəyə-istəyə bircə kəskin halda çatılmış qaşları gördü. Qız ehmalca onu ötüb, pillələrlə aşağı götürüləndə, o, qəfil başa düşdü ki, ona göz vurublar.

Yol tənzimləyicisi yolu bağladığından qız keçidin ortasında dayanmağından istifadə edib qanrıldı və arxasınca götürülmüş Mərdanova gülümsündü. Şübhə ola bilməzdi, qız Mərdanova gülümsünmüşdü, onların arasında və yanlarında heç kim yox idi, camaat səkidə qalmışdı.

Gastronomda qızı iki oğlan və iki rəfiqəsi gözləyirdilər, içki satılan yerdə dayanmışdılar.

Mərdanov oğlanların diqqətini cəlb etmədən vaxtında kənara döndü, bunu ustalıqla elədiyinə görə özündən xoşu gəldi və çıxışı tərəf hərəkət elədi. Aydındı ki, yaman təəssüflənmişdi, tərs kimi qız ona gülümsünən axşamı yanında oğlan oldu.

Onların yanından ötəndə, yenə qızın baxışını və təbəssümünü gördü; Mərdanov yüz faiz inandı ki, bu baxış və təbəssüm onunçündü: səfərqabağı Kərimovun dediyi (rəhbər, dost, qəşəng bir oğlandı Kərimov) an gəlib çatmışdı, şübhələr arxada qalmışdı, Altay Mərdanov qadını maraqlandıra biləcəyinə inanmışdı, bu, o inam idi ki, kişiye on səkkiz yaşında gəlir, ya da heç vaxt gəlmir (əlbəttə, əgər ezamiyyətdə deyilsə).

Mərdanov addımlarını yavaşladı, asta-asta döndü və onların dayandıqları piştaxtaya yaxınlaşdı, elə durdu ki, piştaxtaya baxa-baxa qızı da gözdən qaçırmırdı.

Oğlanlardan biri əlində pul tutmuşdu, qalanları ciblərini, çantalarını eşələyirdilər.

– Fikirləşirdim ki, mənə pul göndəriblər – Mərdanovun “tanış qızı” xəzinədara xırda pul verə-verə deyirdi. Mərdanova baxıb elə-mirdi, amma ucadan danışdı, elə bil dediklərini ona eşitdirmək istəyirdi.

“Adam yanında pul yığdıqlarına görə utanır, Mərdanov ürəyi-yumşaqlıqla düşündü. Əşi istəsəydin bütün şöbəni bağışlayardım sənə. Nə qədər çox baxırdısa, qız bir o qədər xoşuna gəlirdi, xoşagəlimli, şirin qız idi, hərdən bir iti baxışlarını zilləyirdi ona, üstəlik boyu uca deyildi, dikdaban ayaqqabı geyməsinə baxmayaraq, boyları tən gəlirdi.

“Lap yeridi, Mərdanov fikirləşirdi, yaxınlaşıb deyəcəm: “Uşaqlar, nəse almaq istəyirsiniz, pul var, kömək edə bilərəm”, – bunu deyib, gülümsünərəm qıza”. Demək istədiyi sözləri ürəyində bir də təkrar elədi, amma yerindən tərpənmədi və o götür-qoy edincə, oğlanlar kassalara tərəf qaçdılar.

“Bu daha yaxşı, Mərdanov düşündü, şəər deməsən, xeyir gəlməz, oğlanlarsız danışmaq daha asandı”. Bir müddət qərara gələ bilmədi: kənara çağırırsa yaxşıdı, ya rəfiqəsinin yanında deməsi? Bir az baş sındırandan sonra belə bir nəticəyə gəldi ki, qızla ayrılıqda danışması yaxşıdı, amma yenə bilmirdi qızı kənara çağırmaqçün nə bəhanə tapsın.

Birdən Mərdanovdan aralandılar: oğlanlardan biri qızları çağırırdı. Mərdanov onların arxasınca tələsdi, tanışlıqçün bəhanə tapmışdı, ona görə də lap yaxın gəldi.

– Ay qız, – hamısı o oğlanla bərabərləşəndə Mərdanov astadan dedi.

Qız diksindi, amma qanrılmadı.

– Ay qız, – Mərdanov lap alçaqdan dedi və artıq cavab gözləmədən onları ötüb keçdi, başını paltosunun yaxalığında gizlədərək, mağazanın içiyə götürüldü. Divarın yanında dayandı. Onlar aralarında nəse danışdılar. Sonra ona tərəf gəlməyə başladılar. Mərdanov küçəyə atıldı. Tinə çəkildi. Beş dəqiqədən sonra çıxdılar.

Onlar yanından ötüb keçəndə, o, səkiyə arxasını çevirib dayanmışdı və diqqətlə teleqrafın binasına baxırdı.

Trolleybusa mindilər. O da mindi. Boş yerlər vardı, hamı oturdu, tək ondan başqa. Elə durmuşdu ki, qızın sifətini görürdü.

Bir dəqiqə keçmişdi qızla baxışdılar və ona elə gəldi ki, qızın gözlərində təəccüb oyandı, onun qətiyyətsizliyinə təəccüblənmişdi, hər halda Mərdanova belə gəldi, amma buna əmin deyildi, çünki qız gözlərini tez endirdi.

“Utanır”, Mərdanov düşündü, mehribanlıqla gülümsündü, alını parıldamasın deyər, tərini sildi, amma trolleybusdan düşənə qədər qız ona bircə dəfə də belə baxmadı.

Metro vaqonunda iki dəfə baxışdılar.

Yerin altıyla getdikcə Mərdanov özünü məzəmmətləyirdi ki, görək trolleybus dayanacağı ilə metro stansiyası arasında qıza yaxınlaşaydı və yuxarı çıxan kimi bir hərəkət eləməyi qərara aldı (Əşi burda nə var ki, – o fikirləşirdi, – hər şey artıq hazırdı, qalib bircə yaxınlaşmaq və tutarlı bir söz demək).

Onlar metrodan çıxıb qabaqlarına çıxan birinci evin küçə qapısına girəndə, Mərdanov başa düşdü ki, qorxaqlığını dəf edə bilməyəcək. Qız qapıda geri döndü və tində donub qalmış Mərdanova əlini yellədi. Mərdanov indi də qəti əmin idi ki, qız əlini ona yelləmişdi – ətrafda ondan başqa heç kim yox idi. Ona görə də Mərdanov teleqrafa qayıdanda kefi kök idi.

Burda hər şey həmişə olduğu kimi idi: adamlar yazır, alır, zəng edir, nəşə göndərirdilər. Girişin ağzında dayananların bəzilərinə artıq tanıyırdı, iki yerlisi ilə salamlaşdı.

Bir az fikirləşəndən sonra Rəhmanbəyova ad günü münasibətilə bir təbrik teleqramı göndərməyi qərara aldı. Mətni ürəyində götür-qoy elədi, gördü ki, fototeleqram sərfəlidi, həm də portfelində tuş və tuşla yazan qələm də vardı.

Teleqramın mətnini fikirləşdiyi və yazdığı vaxt ərzində bu axşamın qeyri-adiliyindən doğan sevinc və həyəcan onu tərk eləmədi. İçində tuş olan şüşə qab tamamilə gözlənilmədən, elə bil öz-özünə əyilib dağıldı, başqa vaxt olsaydı bu hadisə onu çox utandırardı (çünki tuş bütün stola yayıldı, teleqramı, başqalarının da teleqramlarını və azca sonra aydınlaşdığı kimi Mərdanovdan sağda oturmuş ucaboy qadının corablarını batırdı) indi isə buna o qədər də əhəmiyyət vermədi. Əlbəttə, adamlar, ən çox da qadın qarşısında özünü günahkar hiss elədi, amma lap əvvəldən bu axşamın qeyri-adiliyini duyduğuna görə indi hər şeyə hazır idi.

Hamı deyiniirdi və Mərdanov onlardan üzr istəyirdi, amma zərər çəkənlərin içində yeganə olan və hamıdan da çox zərər çəkmiş qadına qarşı xüsusiylə diqqətli idi; qadın corablı ayağını onun burnunun altına qaldırdı – Mərdanovun boyu balaca olduğundan qadın

ayağını çox da qaldırmalı olmadı və xahiş elədi ki, Mərdanov törətdiyi əməlinə baxsın.

– Xahiş eləyirəm, bağışlayın, – Mərdanov dedi. – Bilə-bilə eləmədim... Tuş özü dağıldı... Mən istəmirdim...

Qadın Mərdanovun izahatına və üzr istəməsinə məhəl qoymurdu, kəskin bir hərəkətlə arxasını ona çevirdi və dodaqaltı deyinə-deyinə corabını təmizləməyə başladı. Qadının qabalığını, kobudluğunu görən Mərdanovda onunla tanış olmaq həvəsi söndü, amma bir yandan baxanda qadın ətli-canlı, ucaboy idi.

Mərdanov stolu sildi, çirkli kağızı zibil yeşiyinə atıb, təzə teleqram blankı gətirincə bu hadisədən zərər çəkmiş adamlar və tamaşaçılar dağılışdılar. Bircə qadın qalmışdı (otuz beş yaşlarında olardı, bəzən lap cavan görünürdü); corabının bulanmış yerinə tüpürür və dəsmalla silirdi. Mərdanov teleqramın üzünü köçürür və qulaqlarını şəkləyib, qadının deyintisinə fikir verirdi.

– Tökülüb gəlirlər, – qadının səsi əvvəlki kimi acıqlı deyildi, – nə fərasətləri var, nə özlərini apara bilirlər, başqalarını da adam yerinə qoymurlar... Neyləyim indi mən? Çıxarılıb atılmalıdır... Hələ bir portfella də gəzirlər...

Oturduğu yerdən corabı görə bilmirdi, amma qadının deyilməsindən başa düşdü ki, corabda corablıq qalmayıb. Nəhayət, qadın corabdakı ləkəni silə bilməyəcəyini anlayıb, qəddini düzəltdi. Mərdanova baxıb eləmədi, başındakı xəz papağına əl gəzdirdi, deyilməyinə ara vermədən girişə tərəf yönəldi.

Tuş dağılan vaxt qadının yazdığı məktub stolun üstündə qalmışdı. Mərdanov stolu siləndə özünün və qadının vərəqlərini kənara qoymuşdu, buna görə də məktub yaddan çıxmışdı.

Mərdanov ona küçədə çatdı:

– Bağışlayın, unutmusuz, – Mərdanov dedi.

Qadın ona minnətdarlıq elədi, səsinə indi həlimlik vardı. Mərdanov onunla yanaşı getdi.

– Məni bağışlayın, – o deyirdi, – heç yaxşı düşmədi. Xahiş edirəm, icazə verin alım sizinçün... Bu mənim borcumdu, necə deyirlər, əvəzini çıxım... Corab da puldu axı, niyə mənə görə əziyyətə düşsəz.

– Eyibi yoxdu, – qadın dedi. – Özüm alaram. Axırncı corabları mən idi.

– Yox, siz niyə? – Mərdanov həyəcanlandı, – Günahkar mənəm, altını çəkməliyəm. Vaxtınız varsa, bu dəqiqə gedək alağ.

– Mağazalar çoxdan bağlıdır, – qadın istehzayla gülümsündü, Mərdanov indi əməllicə fikir verib gördü ki, qadının otuz-otuz iki yaşı olar, fındıqburundu, xoş sifəti var. – Guya ki, bilmirsiniz. Mağazalar yeddiyə kimi işləyir. İndi neçədi, yaqin doqquz olar.

Mərdanov saatına baxdı, doqquza iyirmi dəqiqə qalmışdı.

– Görürsüz, – qadın dedi, – qismətimdə yoxmuş.

– Bəs sabah? – Mərdanov soruşdu.

– Nə sabah? – qadın suala sualla cavab verdi.

– Biz sabah görüşüb, gedərik almağa. Elə fikirləşməyin ki, sizi uşaq kimi aldadıram.

– Mən elə fikirləşmirəm. Sabah işim çoxdu, vaxtım olmayacaq.

– Yəni günün axırına kimi işlərinizi görüb qurtara bilməyəcəksiz? Mənim də işlərim var, amma saat beşdə-altıda görüşə bilərdik.

Mərdanov onu dilə tutanda, çalışırdı ki, barmağında nişan üzüyü olub-olmadığına baxsın, amma bunu elə ehtiyatla eləyirdi ki, heç nə görə bilmədi.

– Bilirəm nə işlərlə məşğulsuz, – qadın istehzayla dedi, – bazar da alver edirsiniz. Di yaxşı, gələrəm, amma yalançı çıxmıyasan, ha, bələdəm siz qafqazlılara.

Mərdanov qızgınlıqla qadına sübut eləməyə başladı ki, o alverçi deyil, elmi işçidi, qafqazlıların, ən çox da azərbaycanlıların arasında təkcə alverçilər və qadın aldadanlar yox, əxlaqlı adamlar da var və o adamlardan biri də şübhəsiz odu, Altay Mərdanovdu. Qadın adını dedi və onu inandırdı ki, deyilənlər ona aid deyil. Bununla da ayrıldılar.

Mərdanov teleqrafa qayıtmadan birbaşa mehmanxanaya getdi. Yolda macəra-zad olmadı və tezliklə nömrəsində stol arxasında oturmuşdu. Bu axşam gərgin keçsə də, bəlkə elə ona görə (çünki son bir-iki ildə ona hakim olmuş küsgünlük yoxa çıxdı, heç olmasa birçə axşamlığa həyatda düzgün yol seçdiyinə inandı, ömrünü elmə həsr eləməkçün kifayət qədər istedadlı olmaması fikri ona aman verməsə də, o, həmişə inadla işləmiş və adi sevinc və qayğılardan uzaq olmuşdu) həyatının təəssüratla dolu son beş saatından sonra Mərdanov özündə qəfil kəskin bir işləmək həvəsi duydu...

Mərdanov institutda ürəklə işlədi. İşləyə-işləyə bir neçə dəfə teleqrafın qapısı ağzında ona göz vurmuş qızı xatırladı, qızı unutmaq

əvəzinə bu səhnəni xəyalında canlandırmaqda davam edirdi, ağlına cürbəcür fikirlər gəlirdi.

Bu doğrudan da ağlagəlməz bir səhnə olardı; onlar təyyarədən çıxıb, əl-ələ tutaraq enirlər, aşağıda onun qabaqcadan teleqramla xəbərdar elədiyi gözləri kəlləsinə çıxmış Rəhmanbəyov və başqaları onları gözləyirlər. İndiyə kimi bir mıx belə vurmadığı subay mənzilində əynində toxunma yun köynək və şalvar olan qızı təəvvür elədi və fikirləşdi ki, onun iş yoldaşları qıza və onun fərsətinə heyran qalacaqlar.

Mərdanov birçə şeyə təəssüf edirdi ki, dünən qızın dostlarıyla girdiyi evin nömrəsini yadda saxlamadı. Yaxşı ki, metroya yaxındı, deyə fikirləşirdi, evi nömrəsiz də tapmaq olar. İkinci blokdu. Hər mərtəbədə üç mənzil var, çox olmaz. Səkkiz-doqquz mərtəbəli evdi. Yarım saata bütün mənzillərin qapısını döyüb soruşmaq olar.

Mərdanov dünənki ikinci tanışı barədə də fikirləşirdi. O qadını xatırlamaq xoş idi. Amma adını Nina demiş o qadın barədə fikirləşdikcə həm də narahat olurdu. Yaxşı qadın olsa da, onu Bakıya aparmaq olmaz, evlənməli qadın deyil. Bəs onda neyləsin? Ona corab alandan sonra neyləsin onunla? O, dəqiq bilirdi ki, Ninayla evlənen deyil, deməli onun bu qadınla əlaqəsinin, tanışlığının axırı əclafliqla qurtaracaq.

Bu fikirlərdən Mərdanovun kefi bir az pozuldu, amma sonra ağlına gəldi: bəlkə Nina da ona ərə getmək istəmir, bəlkə o da bilir ki, Mərdanov onun əri ola bilməz. Son fikirlərdən Mərdanovun halı özünə gəldi.

Ağlına cürbəcür şeylər gəlməsinə baxmayaraq, bütün günü həvəslə işlədi, başqa günlərə nisbətən bu gün daha səmərəli oldu.

Mərdanov danışdıqları kimi altının yarısında teleqrafa gəldi. Altıya iyirmi dəqiqə qalmış onda birinci dəfə Ninanın gələcəyinə şübhə oyandı. Əvvəlcə bu fikir ona ağır gətirdi, sonra isə fikirləşdi ki, bəlkə gəlməsə daha yaxşıdır və onda elə bu gündən o biri tanışını axtarmağa başlayacaq...

Bir müddət pəncərə şüşəsində öz əksinə baxdı – yaygın sifət, başının ortasındakı daz, dəyirmi bərəlməmiş gözlər, o gözlər ki, uşaq şəkillərində mehriban görünür, indi isə onlardan adamı əsəbiləşdirən bir sadələvhlik oxunur, – köksünü ötürüb, pilləkənlə aşağı düşdü, küçəyə çıxdı. “Əşi elə hamı gözəl olmaz ki, hərənin bir taleyi

var", – o fikirləşdi və ətrafa bir nəzər salandan sonra bir daha əmin oldu ki, doğrudan da hamı gözəl deyil, bununla belə...

Nina altıya on dəqiqə qalmış gəldi. Onlar o saat mağazaya getdilər. Mağazaya gedəndə və corabları alıb çıxandan sonra Mərdanov Ninaya öz işi – neft yataqlarının hasilatı barədə danışdı.

– Belə bir səhv təsəvvür var ki, – o danışdı, – guya neft yerin altında göl, su hövzəsi şəklindədi. Əslində isə belə deyil, neft sərbəst formada olmur, neft müxtəlif dağ süxurlarına, ən çox da qumlara hopur və orda böyük təzyiq altında qalır. Bax onda yuxarıdan...

– Ehtiyatlı ol, maşın, – onlar küçəni keçəndə Nina arabir deyirdi. Qalan vaxtı isə o ya nəzakətlə, ya da doğrudan da bütün bunlar ona maraqlı gəldiyi üçün diqqətlə qulaq asırdı.

– Görürəm, – Mərdanov onu sakitləşdirir və qızğınlıqla danışmağına davam edirdi. – Hə, quyu qazılandan sonra təzyiq müxtəlifliyi yaradılır, yuxarıda bu təzyiq təbəqədəkinə nisbətən azdı və təzyiq müxtəlifliyi nefti təbəqədən basıb çıxarır. Hərdən bu aylarla vuran fontan kimi olur...

– Deməli siz neftçisiz? – Nina soruşdu.

– Hə, amma tamamilə yox... Mən nəzəriyyəçiyəm, optimal hasilatla məşğul oluram...

Ninaya baxıb, onun bir şey başa düşmədiyini görən Mərdanov əl-ayağa düşdü, dayanıb qələm çıxartmaq üçün əlini cibinə apardı.

– Bu saat, bu saat, – qələmi çıxaranda deyirdi. – İndi hər şey aydın olacaq. Bax bu yataq, – o, kənarları yaygın bir çevrə çəkdi, – Yuxarıdan görünüş. Bu quyudu, – çevrənin içində bir neçə nöqtə qoydu, – Quyuların sayından asılı olaraq, eyni bir yataqdan ya çox, ya da az, həm də müxtəlif müddətə neft çıxartmaq olar. Aydındı?

– Aydındı, aydındı, – Nina onu sakitləşdirdi.

Səkinin ortasında dayanmışdılar. Yanlarından adamlar keçib gedir, amma heç kim onlara fikir vermirdi.

– Çəkilək kənara, – Mərdanov dedi. – Camaata mane oluruq.

Onlar səkinin qırağına çəkildilər və Mərdanov vərəqi evin divarına tutub, bir müddət də Ninaya nəsə danışdı və Nina təsdiqediciləşmə tərzində başını yırğaladı...

Mağazada corabın pulunu özü vermək istədi, Mərdanov incidi və uzun müddət onu dilə tutdu ki, qoy icazə versin corabı o alsın...

– Hə, neyləyək indi? – Mağazadan çıxandan sonra Mərdanov oynaq bir tərzdə dedi.

– Bilirsizmi, – Nina dedi, – bilirsizmi, coraba görə çox sağ olun, maraqlıdır sizinlə danışmaq, amma mən hökmən bir yer var, ora getməliyəm, üç gündü təxirə salıram, dünən coraba görə gedə bilmədim, bu gün dünya dağıla getməliyəm.

– Başa düşürəm, – Mərdanov dedi. – Çox təəssüf, bəxtim gətirmədi... Amma bəlkə bu gün getməyəsiz. Xahiş edirəm...

O, doğrudan da hər şeyi başa düşürdü corab alıb, restorana getmək əvəzinə neft yataqlarının hasilatı barədə daha bir neçə müəhazirəyə qulaq asmağa həvəs yox, müəhazirəçi də ki, dəzgah-kaçalkaya oxşayır, ətrafda isə başqa kişiler var, məsələn elə teleqrafın özündə. Bütün bunlar Mərdanova aydın idi, qadınları yaxşı tanıyan Rəhmanbəyov, Kərimov və başqaları onların bəliylindən, tamahkarlığından çox danışmışdılar, buna görə də Ninanın ondan ayrılmaq fikrini Mərdanov sakit qarşıladı, amma qadını dilə tutmaq üçün də bir neçə cəhd elədi.

– Təəssüf, – o dedi. – İstəyirdim ki, sizi ən yaxşı restoranlardan birinə dəvət edim. Ağılıza başqa şey gəlməsin, mən meyvə satan deyiləm; amma vaxtımızı başqalarından heç də pis keçirməyəcəyik.

– Mən də təəssüf edirəm, – Nina dedi, o, Mərdanovun son kəlmələrindəki kinayəni sezməmişdi, – amma neyləmək olar? Hökmən getməliyəm.

Ninanın səsinə səmimilik vardı və Mərdanovun ürəyi bir az yerinə gəldi.

– Bəlkə sabah görüşək? – mənfi cavab alacağına əmin ola-ola soruşdu.

– Sabah çıxıb gedirəm... Bələdçi işləyirəm. Moskva-Vladivostok qatarında. Sabah reysdəyəm.

– Başa düşürəm...

– İstəyirsizsə, bu gün axşam görüşmək olar, işlərimi görüb gələm. Düzdü, bir az gec olacaq, saat doqquzda, ya da onda.

– Eyibi yox, – Mərdanov dedi, – gec deyil.

– İstəsəz mənimlə gedə bilərsiz, bağlamamı götürüb geri qayıdacağım, Kiyev vağzalından iyirmi dəqiqəlik yoldu.

Mərdanov, əlbəttə, onunla getməkdən boyun qaçırmadı və onlar Ninanın rəislərindən birinin yanına getdilər ki, Vladivostoka göndəriləcək bağlamamı götürsünlər.

Şəhərə saat ona yaxın qayıtdılar və Mərdanovun qarşısında yenə bu sual durmuşdu: bundan belə neyləməli?

Restorana onları buraxmadılar – yer yox idi, üstəlik bağlama da Mərdanov boyda bir çuval idi və restoranda yer olsaydı belə, onları bu çuvala içəri buraxmayacaqdılar.

Amma Mərdanov hər ehtimala qarşı deyirdi.

– Belə də yaşayış olar, – o deyirdi, – axşamlar hara çıxasan. Restoranlarda yer azlıq edir, saat on ikidə bağlanır, on birdə işıqları söndürüb camaatı güclə yatırırlar.

– Bakıda necədi?

Bakıda belə şeylərdən Mərdanovun başı çıxmırdı, amma vəziyyət elə idi ki, o yalan danışmalı oldu.

– Bakıda gedəsi yer o qədər idi ki, gecə-gündüz, təki həvəs olsun.

Bir azdan sonra yeraltı keçiddə dayanmışdılar, Mərdanov sevinirdi ki, burda çox da soyuq deyil və aradır deyirdi: “Nə fikirləşmək olar, hə?”, bunu deyər-deyə, həm də anlayırdı ki, təzə bir şey fikirləşə bilməyəcək, həmkarlarının danışdıqlarından məlum olan “restorana getmək” variantı baş tutmamışdı. Əlbəttə, dostların yanına da getmək olardı, Rəhmanbəyov belə edirmiş, amma Moskvada Mərdanovun dostu-zadı yox idi, buna görə də tez-tez təkrar edirdi: “Nə fikirləşək, hə?”

– Bəlkə bizə gedək, – qəfil Nina təklif etdi.

Bu ana qədər Mərdanov artıq Ninanın atasının bələdçi (Moskva – Alma-Ata qatarında) işlədiyini və indi reysdə olduğunu bilirdi. O həm də bilirdi ki, Ninanın məktəbli qardaşı var və məktəbli barədə soruşdu ki, indi baş verənlərin həmkarlarının danışdıqları ilə düz gəlib-gəlmədiyini aydınlaşdırsın.

– Onu xəbərdar eləmişəm ki, bu gün nənəsigilə getsin.

– Ninanın bu sözlərindən sonra Mərdanovun dəvətlə əlaqədar bütün şübhələri dağıldı.

Mərdanov indi neyləyəcəyini yaxşı bilirdi, hər şey öz yerini aldı, yaxşı öyrənilmiş şahmat debütündə olduğu kimi həmkarlarının təcrübəsinə əsaslanaraq hərəkət etməyə başladı.

Onlar baqqaliyyə mağazasına getdilər və Mərdanovun iş yoldaşlarının fikrincə belə hallarda lazım olan hər şeyi aldılar. Şöbədən-şöbəyə keçmək Mərdanov üçün xoş idi və yadına salıb aldığı şeylərin hamısı ilə elə bil ki, həmkarlarının ezamiyyətdən qayıdandan sonra bax belə bir ikilikdə keçəcək axşam naharı barədə nəğillərinə cavab verirdi.

Sonra taksi tutdular və Ninanın yaşadığı ikimərtəbəli taxta binaya çatanacan uzun-uzadı yol getdilər, – yol getdikləri bu müddət ərzində Bakını beş-altı dəfə o baş-bu başa gedib-gəlmək olardı, – barmaqlarının ucunda cırıldayan pilləkənlə, yaxşı, pis, əclaf qonşular yaşayan qapıların yanından keçdilər.

Stolun üstündən asılmış abajurun qırmızı işığına boyanmış isti otaq səliqə-sahmanı ilə Mərdanovun çox xoşuna gəldi.

Nina aldığı şeyləri cəld bir hərəkətlə açıb, stolun üstünə düzdü, stol arxasına keçmək üçün ona hələ müharibədən qabaqkı illərdən tanış olan bəzəkli balişçıqları və naxışları olan iri divandan durdu.

– Hə, nə oturmusan, teatrda-zadda deyilsən ki, – Nina dedi. – Saat on ikiyə az qalıb, süz.

Ağır tərəddüd dəqiqəsi çatmışdı, Mərdanov, əlbəttə, bilmirdi ki, onlar indi bu butulkanı içməlidirlər, bilirdi ki, Ninanı içirtməli və hadisələr bundan sonra öz təbii axarına düşməli, buna görə də arağı balaca stəkanlara süzdü, özü üçün və Ninay üçün yemək qoydu, hətta sağ əliylə stəkanından yapışdı, amma stəkanın içindəkini içəcəyini gözləri qabağına gətirəndə, ürəyi ağzına gəldi. Amma içməyəcəyini də təsəvvür edə bilmirdi, buna görə də stəkanını qaldırıb dedi:

– Sizin sağlığınıza, Nina.

– Arağın kəskin iyindən Mərdanovun içində nəşə sıxılmağa (elə bil balaca bir nasos işə düşdü) və mədəsindəkiləri yuxarı qovmağa başladı.

Ona görə də Nina içərkən Mərdanov dişlərini sıxaraq, oturub, içməməyinə inandırıcı bir səbəb axtarmaqda idi. Amma Nina gözlərini qaldırıb, ona baxan kimi Mərdanov təkrar elədi: “Sənin sağlığına, Nina” – və içdi.

– Ömrümdə ikinci dəfə ki, arağ içirəm, – nifəcəsindəkilərin hamısını yeyəndən və halı özünə gələndən sonra dedi. – Pambıqda olanda dadına baxmışam, birinci kursda oxuyurdum, hamı içirdi, mənə yüz əlli qram süzdülər.

Araqla ilk tanışlığını bütün təfərrüatı ilə xatırladığından onu gül-mək tutdu.

– Nəyə gülürsən? – Nina soruşdu. – Yaxşısı budu, ye, yoxsa tez dəmlənərsən.

– İstəyirsən danışım, istəyirsən danışım?

– Danış görək nə deyirsən.

– İçdim arağı, bir az oturdum, bizi idman zalında yerləşdirmişdilər, hə, birdən durub uzunboğazımı yellədim lampaya. Zəlin ortasında yeganə bir lampa yanırdı, neft lampası idi, uzun şüşəsi də vardı, beləsi yadında olar, müharibə vaxtında işlədirdilər, qovuna oxşar şüşəsi var.

– Görmüşəm, görmüşəm, bizdə beləsi var, dalını de, – Nina stəkanlara araq süzdü.

– Vəssalam, – Mərdanov güldü. – Şüşə çilik-çilik oldu, zalda göz-gözü görmür, uşaqlarsa içməyə təzəcə başlamışdılar. Az qala öldürmüşdülər məni. Küncdə sərxoş halda uzanmışdım, onlarsa çəkmələrini mənə atırdılar. Təsəvvür elə ki, yüz adam ola...

– Yüz əlli qramdan sonra ha?

– Yüz əlli qramdan sonra, – Mərdanov şən bir səslə dedi, – onlar təzəcə başlamışdılar, mənə artıq sərxoşdum, heç kim bilmirdi axı içən deyiləm, birinci kursduq, elə bilirdilər ki, qəsdən elədim, şüşə bir dənəydi, hə, başladılar çəkmələrini mənə tullamağa. Yüz nəfər adam ola, az qala axırıma çıxacaqdılar.

– Onda day içmə.

– Bir qədəh də olar, mənim normam yüz əlli qramdı.

– Bu stəkanlar yüz qram tutur. Sonra yarım stəkan da içərsən, hələlik ye.

Nina Mərdanovun stəkanını alıb, qabağına yemək dolu nimçə qoydu. Nina ikinci stəkanı içdi, Mərdanovun isə iştahı gəlmişdi, yeyirdi və fikirləşirdi ki, onun çərənələdiyi şeyləri nə Kərimov, nə Rəhmanbəyov nə də ağılı başında olan heç kim deməzdi. Nina ilə aralarındakı münasibətlərdən danışmaq əvəzinə, naqqallıq edib, özünü pis vəziyyətdə qoyur.

– Hə, kefin necədi? – Nina soruşdu.

– Əla! – Mərdanov səksəndi. – Məni dəvət edəndə dediyiniz sözlər barədə fikirləşirəm. Bilmək istəyirəm ki, məni yalnız axşam naharı eləməyə, ya gecələməyə dəvət ediblər?

– O baxır sənə özünü necə aparmağına, – Nina güldü. – Axmaqlıq eləməyə başlasan – qovacağam.

Mərdanov Ninanın nə demək istədiyini başa düşürdü, amma bu sözlər elə deyilmişdi ki, Mərdanov incimədi, hətta xoşuna gəldi.

– Siz gözəl insansız, Nina, – o dedi. – Sizin kimilər azdı, səmimi-qəlbədən deyirəm, belələrinin sayı mamont kimi get-gedə azalır, əlbəttə, fil kimi qalacaqlar bəziləri, amma sizin kimi mamont

daha olmayacaq. Mənə inana bilərsiz, mənimçün yalan deməyin mənası yoxdu, siz mənə ən yaxın adamsız, mənim heç kimim yoxdu. Sizin gözəl qəlbınız var. Sağlığınıza içmək istəyirəm.

– Təkcə qəlbimmi gözəldi? – Nina istehzayla güldü.

– Siz mənim tanıdığım qadınların içində ən qəşəngisiz. – Mərdanov qəfil dünənki o biri tanışını xatırlayıb, düzəliş verdi. – Birisindən başqa.

Mərdanov dünənki macərələrin birincisini danışmağa başladı, Nina isə gülür və dəmləşməsin deyərək, onu yeməyə məcbur edirdi. Belə qayğı Mərdanovun elə xoşuna gəlirdi ki, dünənki tanışını xatırlaya-xatırlaya, onu sevdiyini duya-duya həm də düşünürdü, qəti əmin idi ki, gələcək arvadı bax belə, Nina kimi qayğıkeş, ağıllı olmalıdı, yoxsa evlənməyin mənası yoxdu, xoş gün görə bilməzsən arvadın bu cür olmasa. Evlənmə çox məsuliyyətli bir addımdı və onun kimi düşüncəli adam düzgün qərar çıxarmalıdı: dünənki birinci tanışi həddən artıq qəşəngdi, amma kim deyər ki, o, Nina kimi yaxşı adamdır, əgər birincinin cavanlığı və gözəlliyi ilə Ninanın insanlığı birləşsə, onda onun arvadı ən ideal arvad olar...

İki adamın birləşməsi ideyası bir şeydə Mərdanov Rəhmanbəyovun evlənməzdən əvvəl nişanlılarına danışdığı rəvayəti xatırlatdı və o, bunu Ninaya nəql etməyi qərara aldı.

– Nina, – Mərdanov başladı, – bir vaxtlar adamlar vahid can olublar. Çox illər keçəndən sonra şərait elə gətirib ki, o vahid can iki yerə bölünüb və hərəsi dünyanın bir tərəfinə düşüb. O vaxtdan bu yarı canlar bir-birlərini axtarırlar ki, birləşsinlər. Bəzən bəxtləri gətirir, amma müxtəlif canlar birləşirlər, qovuşurlar bir-birlərinə və onda yenə ayrılırlar ki, uzun axtarışlarına təzədən davam eləsinlər...

– Nə demək istəyirsən bununla? – O danışib qurtarandan sonra Nina soruşdu.

– Elə-belə, – Mərdanov çox mənalı tərzdə dedi.

– Sən azərbaycanlısan, ya erməni? – Nina soruşdu.

– Azərbaycanlı.

– Bir nəfər azərbaycanlıyı tanıyırdım. Adı Kamal idi. Onda Tullada işləyirdim, o isə güləş üzrə məşqçi idi. Dələduzun biri idi. Ucaboy, qəşəngdi, xoşuna gəlmədimi, ilişdirirdi! Amma nə qədər döyürdüsə də ağlamırdım. Bir dəfə dəmiryolçuların sanatoriyasında rəqs vaxtı – bir il idi ki, gəzirdik – mühəndisin biri əl çəkmirdi mənə, hey dəvət edirdi. Kamalka hirsələnirdi, məəmsə gicliyim

tutmuşdu, onun acığına gedirdim oynamağa. Ordan kənara çəkdi məni, burnuma bir zərbə, qan fışkırdı, di gəl, ağlamadım, susurdum. Bir də vurdu – yenə susurdum, cıqırımı da çıxarmırdım, tamam qan içindəydim, amma qımıldanmırdım. Yaman tərs idim o vaxtlarımda. – Nina bəxtiyarlıqla gülümsündü və arəğin qalanını stəkanların dibinə tökdü. – Hə, gəl bunu içək yaxşı adamların sağlığına, bizim cavanlığımız var olsun...

– Məni isə heç kim sevməyib, – Mərdanov şikayətləndi. – Dəlının biri sevirdi, qonşuluqda yaşayan heykəltəraşın qızıydı. İyirmi yaşım vardı, tay-tuşlarım qızlarla gəzirdilər, mənisə dəli qız sevirdi. Onlara gələndə hamının gözü qabağında üstümə cumur və pıçıldayırdı: “Altay, Altay” – əlimi, çiyrimi sıgallayırdı. Mənsə hirsələnirdim, özümdən çıxır, onu qovurdum.

– İçək, sən də o yarım stəkanını iç, zərəri olmaz.

Onlar stəkanlarını götürdülər.

– Əvvəllər belə şeylərə fikir vermirdim, – Mərdanov davam elədi.

– Deyirdim, cəhənnəm olsun, birtəhər keçinərəm bunsuz, başlıca şey elmdi. Bütün ömrüm boyu belə düşünmüşəm. Demə, elmdən soruşmaq lazım imiş, mənim canımı fəda eləməyim ona lazımdımı, ya yox... Elm də bilir ona kimlər lazımdı... Ona Butkovskilər lazımdı, bir, iki – hazırdı, mənsə üç il oturmuşam, baş sındırışam...

– Əşi tüpür bunlara, fikir vermə. Hər şey düzəldir. Bu gün odu, sabah sən...

– Yox, dayan bir, axı ömür keçib gedir...

– Əşi sən hələ cavansan, səninchün hər şey qabaqdadı, indidən özünə yas qurma. – Nina onun başını tumarladı. – Mən belə savadlı olsaydım, dərdim nəydi. Sən içmə, bədsi.

Nina yenə stəkanını götürdü, amma içməyə imkan tapmadı, çünki bayır qapısının zəngini basdılar.

– Uç, – Nina zəngləri saydı. – Bizə gəliblər. Bu vaxt kim ola gələn?

Nina yerindən güclə qalxıb, dəhlizə getdi. Mərdanov divana keçib, yayxandı. “Deməli, burnundan vurmuş”, – o fikirləşir, həm də abajurun doğrudanmı yelləndiyini, ya ona elə gəldiyini aydınlaşdırmağa çalışırdı. Xoşuna gəlmədimi – burnuna bir dənə ilişdir! Qadınla dil tapmağı bacarmaq buna deyirlər ha! Bax o, Ninayla söhbət eləyir, ürəyini açır, bunun əvəzində demə, burnundan vurmaq lazımdı və hər şey qaydasında olacaq onda, ömrünün axırına kimi

sənə hörmət edib, yada salacaqlar. Burnundan vurmasa da, nəsə başqa bir şey eləmək lazımdı – qucaqlasınmı, öpsünmü, adətən belə eləyirlər axı, yoxsa Nina onu lap axmaq hesab eləyər, əşi bilsələr, hamı belə deyər, heç dəxli var onunla evlənməyəcəyinin, belə hallarda evlənmək hökmən deyil ki. Tez-tez Moskvaya gələcək, görüşəcəklər, əgər istəsə yayda birlikdə harasa gedəcəklər istirahət eləməyə. Amma bunların hamısı razılıqnan, ikisinin də razılığınyan olmalıdı...

– Nə sərələnmisən? – Nina onu fikirdən ayırdı. – Stola yaxın otur.

– Gələn kim idi?

– Otur, otur, fikir vermə.

Mərdanov stol arxasına, yerinə keçdi. Nina fikrə getmişdi, Mərdanov da fikirləşirdi.

Onların rahatlığını pozurlar, deyə düşünürdü, niyə axı o buna fikir verməməli idi? Kimdi o kimsə, həyatında birinci dəfə adam kimi gecə keçirən Mərdanov kimin xoşuna gəlmir, niyə bunu ondan gizlədirlər? Doğrudanmı onu satacaqlar? Əgər belə deyilsə, onda Nina niyə susur, niyə demir ki, gələn Kamalka, ya da güləş üzrə başqa məşqçidi və Mərdanov adlı birisinin adam kimi oturub qadınla söhbət eləməsi, yüz əlli qramını içməsi, yəni bircə dəfə bir günlüyə hamının hər gün məşğul olduğu şeylə başını qarışdırması onun xoşuna gəlmir. Bəlkə qapının dalında heç kim yoxdu, sadəcə ona kələk gəlirlər ki, küçəyə qovsunlar (belə şeylər tez-tez olur, ən çox da ciddi qəbul eləmədikləri adamların başına gətirirlər bu oyunu, başlarını tovlayıblar, onların hesabına yeyir, içir, sonra qovurlar, belə şeylər barədə də xəbərdar olmuşdılar Mərdanovu) hə, axşam naharı qurtarıb yatmaq vaxtı çatıb deyə, onu küçəyə qovmaq istəyirlərsə, qoy bunu üzünə desinlər, daha oyunbazlıq nəyə lazım.

– Saat birə işləyib, gəlib, – Nina sanki Mərdanovun fikirlərini oxuyubmuş kimi qəfil dedi. – On dəfə demişdim ona ki, gecələməyə nənin yanına gedərsən, – yox, durub basabasa bura gəlib.

– Kimdi o? – Mərdanov soruşdu. – O axı nənin yanına getməli idi.

– Deyir, unutmuşam, amma yalandı, mənim acığıma qayıdıb. Eyibi yox. Lap zəhləm gedib, mən də yaşamaq istəyirəm axı. Nə qədər dözmək olar.

– Əlbəttə, – Mərdanov dedi. – O, sənə mane olmamalıdı. Əmr verən vaxtı deyil onun hələ.

Nina qardaşının gəldiyini xəbər verəndə, Mərdanova elə gəlmişdi ki, bəlkə də qardaşın səhərəcən küçədə qalar, ağı başına gələr. Mənimçün tərbiyəçi çıxıb. Hə, içək.

– Neçə yaşı var?

– On beş qayıtmağı hazırlanmış qurğudu, amma indi Ninaya inanırdı və onu burda saxlamaq fikrində olub-olmadıqlarını dəqiq-ləşdirməyə diqqətlə Ninaya baxırdı. Üstündən çox keçməmişdi, bu vaxt ərzində onun qardaşı uzaq gedə bilməzdi, ola bilsin ki, fikrini dəyişib, qardaşını geri çağırırdı.

– Belə niyə eləyir? – Mərdanov nəse demək xatirinə soruşdu.

– Niyə, niyə, – Nina onun ağzını əydi, – sənə dedim axı niyə, istəmir ki, yanıma kişilər gəlsinlər.

Ninanın dedişi son kəlmələri beynində götür-qoy edincə (özünü Ninanın qardaşının yerində təsəvvür edəndə, onda kişi həmrəyliyi oyandı) qadın qalxdı və otaqdakı yeganə çarpayuya tərəf getdi. Bugünkü əhvalatda özünü günahkar hiss edən Mərdanov ehtiyatla onun hərəkətlərini izləyirdi.

– Səninçün divanda yer salacam, – Nina dedi.

– Yaxşı, – Mərdanov razılaşdı. – Nənəniz uzaqda yaşayır?

– Uzaqda...

– Sağ ol, Nina, – Mərdanov dedi (o artıq divanda oturmuşdu) və Nina onun yerini salmaqçün divana yaxınlaşanda biləyini sıxdı. İndi ürəyində şübhə yeri qalmamışdı, Mərdanov burda gecələsin deyər, qardaşını evə buraxmamışdı. Mərdanov belə bir uğurdan vəcdə gəldi və bayaqkı təəssüf hissi yox oldu.

– Çox sağ ol, – Nina işığı söndürüb qaranlıqda itəndə və çarpayısına sarı gedəndə Mərdanov təkrar elədi; küncdən gələn xışıltıya diqqət verən Mərdanov bir də dedi:

– Sağ ol, çox sağ ol.

Xışıltı çarpayı cırıltısı ilə əvəz olundu və nəhayət sükut çökəndə, Mərdanov axırıncı dəfə “sağ ol” deyib, yerinə uzandı.

Tərəddüd içində boğulan Mərdanov bir müddət arxası üstə uzanıb, sinəsindən çıxmağa hazır olan ürəyinin döyüntüsünə qulaq asdı: o uzanan kimi ürəyi yerindən oynamışdı.

“Gülüncdü, – Mərdanov öz-özünə deyirdi, – üç metr aralıda sən-dən xoşu gələn qadın uzanıb səni gözləyir, sənə hərəkətsiz halda uzanmısan, gülünc mənzərədi (sən doğrudan da onun xoşuna gəliрсən

– yoxsa qardaşını qovmazdı), qorxaq, qorxaq, dur get yanına, səni gözləyir, onu gözlətmək yaxşı deyil, səninçün qardaşından keçib. Sənin belə zibil olduğunu bilsəydi, astanadan içəri buraxmazdı. Dur, dur...”

Ninanın onu gözləməsi fikri Mərdanova ağrı gətirir və ondakı həvəs titrəyişə çevrilir və titrəyiş onun onsuz da gərgin olan bədə-nini daha gərginləşdirirdi.

Vaxt gedir, o isə arxası üstə hərəkətsiz halda uzanmaqdaydı. Sonra böyrü üstə çevrildi və qaranlıqda Ninaya baxmaq istədi, amma qaranlıqda onu seçə bilmədi.

“Biabırçılıq, biabırçılıq, – Mərdanov fikirləşirdi. – Nina onun haqqında nə düşünür indi? Ağzı dolusu danışdı, təriflər deyirdi, indi isə çuval kimi sərilib qalıb, yaxın gəlməyə qorxur”. Yenə özünü danlamağa başladı, sadıq dostlarını – iş yoldaşlarını köməyə çağır-dı, onlar hamısı bir-bir ona baxıb, məzəmmətlə başlarını yelləyir və işgüzar məsləhətlər verirdilər, amma Mərdanov divandan qalx-madı ki, qalxmadı.

Sonra bütün Moskvadan keçib, nənəsinin yanına gedən oğlanı xa-tırladı və düşündü ki, Ninaya yaxınlaşmamaqda yaxşı eləyir, çünki bu əclaflıq olardı, çünki Nina indi ancaq qardaşı barədə fikirləşir.

“Mənim hərəkətim onunçün təhqir kimi çıxacaq, – Mərdanov məmnuniyyətlə fikirləşirdi. – Onun halını nəzərə almayıb, yanına girmək vicdansızlıq olar. Beləsinin üzünə tüpürmək də azdı. Əşi belə əclaf fikirlərə görə belə adamın üzünə tüpürərlər”.

Mərdanov bir də cəhd elədi ki, Ninanın sifətinə qaranlıqda bax-sın, amma gözləri qaranlığa alışmış olsa da, yenə heç nə seçə bilmə-di. Mərdanova nədənsə elə gəldi ki, qadın ona sarı baxır, yenə dü-şündü, bəlkə onu gözləyir, amma o saat da bu fikri özündən qovdu: əksinə, nəhaq yerə qovduğu qardaşı barədə fikirləşir və qardaşına qarşı amansız hərəkət elədiyinə görə iztirab çəkir. Mərdanova hətta elə gəldi onun hiçqırığını eşidir: qulaqlarını şəkələdi və doğrudan da küncdən hiçqırıq səslərini eşitdi – Nina ağlayırdı.

Mərdanov yerində dikəldi, ayaqlarını döşəməyə salladı.

– Nina, – o çağırırdı. – Nina, ağlayırsan? – Yenə qulaq verdi.

İndi o, qadının çarpayısından gələn səsləri açıq-aydın eşidirdi, – bu dərin bir fısıltı idi və bu fısıltı hərdən xorultuya çevrilirdi.

Mərdanov yenə uzandı. Yuxulamağa çalışdı. Amma gözüne yuxumu gedərdi? Həyatındakı bu qeyri-adi gecədə yatamı bilərdi?

Amma gözləri açıq halda uzanıb, Ninanın xorultusuna qulaq asmaq da istəmirdi. Ona görə də sabah səhər işə getməzdən əvvəl evə ezamiyyət vərəqəsi dalınca gedəcəyi barədə düşündü. Bu fikir ona yerindən qalxmağa təkan verdi. Qaranlıqda paltarını tapdı, geyindi, portfelini də tapdı, indi qapı məsələsini həll etmək lazım idi. Çarpayuya yaxınlaşıb, adyali dartdı. Nina oyanmadı, amma o xorultu kəsilənəcən adyali dartmaqda davam elədi.

– Nə istəyirsən? – Qadın soruşdu.

Ona elə gəlirdi ki, səbəbini bilməsə də Ninanı söyəcək, amma özü gözləmədən dili tutula-tutula dedi:

– Bilirsən, baxım görüm bəlkə hardasa yaxınlıqdadı... Bir də ki, onsuz da səhər tezdən kağız-kuğuzumun dalınca evə getməliyəm, yaxşısı budu indidən düşüm yola...

Ninanın cavabı uzandı.

– İstəyirsən... axtar... Öz işindi, – nəhayət dedi.

– Qapını neyləyim? – Mərdanov soruşdu.

– Çırp, bağlanacaq.

– Yaxşı, – Mərdanov dedi və qaranlıqda bir şeylə toqquşmasın deyər, ehtiyatla dəhlizə keçdi.

O, qapını kip ördü, pilləkənlə endi və gecə yarısı böyük qar basmış yad şəhərə düşdü.

– Ay oğlan! – Mərdanov qışqırdı. – Ay oğlan!

Mərdanov oğlanın adını bilmirdi.

Sağdan işıqlar dəyirdi gözə və Mərdanov ora getdi. Beləcə, azacıq yırğalana-yırğalana uzun müddət, bir neçə kilometr getdi və tədricən ağı başına gəlməyə başladı.

O özü kimi hardasa veyllənən oğlan barədə düşünürdü; düşünürdü ki, bu bəd hadisə nəzərə alınmasa, Moskvada vaxtını başqalarından heç də pis keçirmədi; dünənki o biri tanışını, qaynar gözlü qızı xatırladı və kefi kökəldi. Sonra öz macəraları barədə Rəhmanbəyova və başqalarına necə danışacağını təsəvvür elədi və qərara aldı ki, bugünkü gecədən danışanda axırını buraxacaq...

Mərdanov arabir dayanıb, arxasını küləyə və qara çevirərək, portfelini dizləri arasında sıxıb, ovuclarını boru kimi ağzına tutur, qışqırırdı:

– Ay oğlan, hey!

Sonra yenə yoluna davam edir və yenə qışqırırdı...

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

POVESTLƏR

Unudulmuş avqust	7
İşgüzar səfər	70
9-cu Xrebtovida	113

HEKAYƏLƏR

Ad günü	173
Bizim tində	207
Qış gecəsi	214
Nəğmə dərsi	225
Heyvanlara məhəbbət	233
Çay gəmisində	236
Ezamiyyətdə	255

RÜSTƏM İBRAHİMBƏYOV

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

**İKİ CİLDDƏ
II CİLD**

**“AVRASİYA PRESS”
BAKİ-2006**

Buraxılışa məsul:

Umud Rəhimoğlu

Texniki redaktor:

Zahid Sarıtorpaq

Kompyuter səhifələyicisi:

Allahverdi Kərimov

Kompyuter operatoru:

Günəl Daşdəmirova

Korrektor:

Elman Bəşirli

Yığılmağa verilmişdir 01.09.2006. Çapa imzalanmışdır 01.12.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 18. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 236.

Kitab "Şərq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.

W6
j 18